

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΜΟΝΤΕΛΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**που εκπονήθηκε για τη χορήγηση
Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών**

**από τη
Γιαννακοπούλου Σταυρούλα
Α.Μ. 4262017006**

**ΘΕΜΑ: «Η διαχείριση της καινοτομίας στην εκπαίδευση:
Η ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο».
«The management of innovation in education:
The development of the entrepreneurial spirit in Primary School».**

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Κέφης Βασίλειος	Καθηγητής	Πάντειο Πανεπιστήμιο	Επιβλέπων
Κοντάκος Αναστάσιος	Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Μέλος Συμβουλευτικής Επιτροπής
Μπαμπάλης Θωμάς	Αναπληρωτής Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Αθηνών	Μέλος Συμβουλευτικής Επιτροπής

Ρόδος 2019

Η έγκριση της παρούσης Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας από το Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Αιγαίου δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	6
ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	7
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	8
ΠΙΝΑΚΑΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ	11
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	14
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	15
ABSTRACT	16
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	17
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	18
Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	21
1.1 Εισαγωγή.....	21
1.2 Εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου «καινοτομία»	21
1.3 Η καινοτομία στην εκπαίδευση	23
1.4 Τα είδη της καινοτομίας στην εκπαίδευση.....	27
1.5 Τα χαρακτηριστικά της καινοτομίας στην εκπαίδευση	29
1.6 Η διαχείριση της καινοτομίας στην εκπαίδευση	31
1.7 Προϋποθέσεις επιτυχούς εφαρμογής καινοτομίας στην εκπαίδευση.....	33
1.8 Ανασταλτικοί παράγοντες εισαγωγής καινοτομίας στην εκπαίδευση.....	36
1.9 Καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα.....	40
1.10 Η σύνδεση της καινοτομίας με την επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος.....	46
1.11 Σύνοψη.....	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ ..	49
2.1 Εισαγωγή.....	49
2.2 Εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου «επιχειρηματικότητα».....	49
2.3 Τα είδη της επιχειρηματικότητας.....	53
2.3.1 Τεχνολογική, γεωγραφική και κοινωνιολογική επιχειρηματικότητα.....	53
2.3.2 Επιχειρηματικότητα ευκαιρίας κι ανάγκης	54
2.3.3 Αμιγής και μικτή επιχειρηματικότητα.....	54
2.3.4.1 Καινοτομική επιχειρηματικότητα.....	55
2.3.4.2 Ακαδημαϊκή επιχειρηματικότητα	56
2.3.4.3 Νεανική επιχειρηματικότητα	56
2.3.4.4 Ενδοεπιχειρηματικότητα	56
2.3.4.5 Δημόσια επιχειρηματικότητα	56

2.3.4.6 Κοινωνική επιχειρηματικότητα.....	57
2.3.4.7 Πράσινη επιχειρηματικότητα.....	57
2.3.4.8 Γυναικεία επιχειρηματικότητα.....	57
2.4 Ορισμός επιχειρηματικού πνεύματος.....	59
2.5 Παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας.....	62
2.6 Επιχειρηματικότητα κι Εκπαίδευση.....	64
2.7 Σύνοψη.....	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.....	71
3.1 Εισαγωγή.....	71
3.2 Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «εκπαίδευση».....	71
3.3 Μορφές εκπαίδευσης.....	74
3.3.1 Τυπική εκπαίδευση.....	74
3.3.2 Μη τυπική εκπαίδευση.....	75
3.2.3. Άτυπη εκπαίδευση.....	76
3.4 Βασικά χαρακτηριστικά ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος.....	77
3.5 Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού στη διαχείριση της καινοτομίας.....	79
3.6 Αναγκαιότητα επαγγελματικής ανάπτυξης του/της εκπαιδευτικού.....	81
3.7 Εκπαιδευτικά προγράμματα για την επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο.....	85
3.8 Σύνοψη.....	94
Β' ΜΕΡΟΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ.....	95
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	96
4.1. Εισαγωγή.....	96
4.1 Σκοπός και στόχοι έρευνας.....	96
4.3 Μεθοδολογία έρευνας.....	97
4.4 Μέσο συλλογής δεδομένων.....	97
4.5 Δείγμα της έρευνας.....	99
4.6 Συλλογή του ερευνητικού υλικού.....	99
4.7 Μέθοδος στατιστικής ανάλυσης.....	99
4.8 Σύνοψη.....	100
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΚΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ..	101
5.1 Εισαγωγή.....	101
5.2 Περιγραφική ανάλυση δεδομένων.....	101
5.3 Ποσοτική ανάλυση δεδομένων.....	156

5.4 Σύνοψη.....	169
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: Συμπεράσματα-Προτάσεις	170
6.1 Εισαγωγή.....	170
6.2 Συμπεράσματα-Συζήτηση.....	170
6.3 Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα	173
6.4 Σύνοψη.....	174
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	175
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	195

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

A.E.I.:	Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
ΔΕΠΠΣ:	Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών
E.E.:	Ευρωπαϊκή Ένωση
G.E.M.:	Global Entrepreneurship Monitor
ΙΟΒΕ:	Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών
JA:	Junior Achievement
μ.Χ.:	μετά Χριστόν
O.E.C.D.:	Organisation for Economic Co-operation and Development
O.O.Σ.A.:	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
Π.Ε.Κ.:	Περιφερειακά Επιμορφωτικά Κέντρα
Π.Ι.:	Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
Σ.Ε.Λ.Ε.Τ.Ε.:	Σχολή Εκπαιδευτικών Λειτουργών Επαγγελματικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης
ΣΕΝ:	Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων
Σ.Ε.Π.:	Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός
τ.Α':	Τόμος Πρώτος
τ.Β':	Τόμος Δεύτερος
T.E.I	Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
Υ.Α.:	Υπουργική Απόφαση
Υπ' αριθ. πρωτ:	Υπ' αριθμό πρωτοκόλλου
Φ.Ε.Κ.:	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως
UNESCO:	United Nations Educational , Scientific and Cultural Organisation

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Διδακτικές προσεγγίσεις στην Εκπαίδευση Επιχειρηματικότητας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση	92
--	----

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Συχνότητες με βάση το φύλο.....	101
Πίνακας 2: Συχνότητες με βάση τον τίτλο σπουδών.....	102
Πίνακας 3: Συχνότητες με βάση την ηλικία	103
Πίνακας 4: Συχνότητες με βάση τα χρόνια προϋπηρεσίας	104
Πίνακας 5: Συχνότητες με βάση την υπηρεσιακή κατάσταση.....	105
Πίνακας 6: Συχνότητες με βάση την ειδικότητα των εκπαιδευτικών	106
Πίνακας 7: Συχνότητες με βάση την εφαρμογή ή μη καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος	107
Πίνακας 8: Συχνότητες με βάση το περιεχόμενο του εκπαιδευτικού προγράμματος	108
Πίνακας 9: Συχνότητες με βάση τον χαρακτήρα υλοποίησης καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.....	109
Πίνακας 10: Συχνότητες με βάση τους παράγοντες με τους οποίους συνδέεται η καινοτομία στην εκπαίδευση	110
Πίνακας 11: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα του Υπουργείου Παιδείας ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων	111
Πίνακας 12: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων	112
Πίνακας 13: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων	113
Πίνακας 14: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα του/της διευθυντή/-ντριας ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων	114
Πίνακας 15: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα του/της εκπαιδευτικού ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων.....	115
Πίνακας 16: Συχνότητες με βάση την καταλληλότητα του/της διευθυντή/-ντριας ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.....	116
Πίνακας 17: Συχνότητες με βάση την καταλληλότητα του/της έμπειρου/-ης εκπαιδευτικού ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.....	117
Πίνακας 18: Συχνότητες με βάση την καταλληλότητα νέου/-ας εκπαιδευτικού ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.....	118
Πίνακας 19: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα της επιμόρφωσης και της κατάρτισης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση.....	120
Πίνακας 20: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα της υποστήριξης της διεύθυνσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση	121
Πίνακας 21: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα της υποστήριξης των συναδέλφων/-ισσών για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση	122

Πίνακας 22: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα των υλικών πόρων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση	123
Πίνακας 23: Συχνότητες με βάση την ανάληψη πρωτοβουλιών για καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις.....	125
Πίνακας 24: Συχνότητες με βάση την ύπαρξη ή μη ανάγκης για εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών στη σχολική μονάδα.....	126
Πίνακας 25: Συχνότητες με βάση τη σύνδεση της καινοτομίας με το επιχειρηματικό πνεύμα .	127
Πίνακας 26: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τη δημιουργικότητα	128
Πίνακας 27: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τις στρατηγικές επίλυσης ενός προβλήματος.....	129
Πίνακας 28: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τις επικοινωνιακές δεξιότητες	130
Πίνακας 29: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τη συνεργασία.....	131
Πίνακας 30: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με την αυτογνωσία	132
Πίνακας 31: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με την κριτική σκέψη.....	133
Πίνακας 32: Συχνότητες με βάση τις συνθήκες απόκτησης επιχειρηματικών ικανοτήτων	135
Πίνακας 33: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα της καλλιέργειας του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών στο Δημοτικό Σχολείο	136
Πίνακας 34: Συχνότητες με βάση την καλύτερη περίοδο για την έναρξη δράσεων ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών	137
Πίνακας 35: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα ή όχι της συμμετοχής των επιχειρήσεων σε θέματα επιχειρηματικότητας που αναπτύσσονται στο Δημοτικό Σχολείο.....	138
Πίνακας 36: Συχνότητες με βάση τη γνώση συγκεκριμένου εκπαιδευτικού προγράμματος ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος.....	139
Πίνακας 37: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα της διδασκαλίας εννοιών και δεξιοτήτων της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο	140
Πίνακας 38: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα της διδασκαλίας του μαθήματος της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο	141
Πίνακας 39: Συχνότητες με βάση το απαραίτητο περιεχόμενο των δράσεων και των προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	143
Πίνακας 40: Συχνότητες με βάση τον χαρακτήρα της χρηματοδότησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	144
Πίνακας 41: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αποτελούν αναγκαία κι ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος.....	145

Πίνακας 42: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αναπτύσσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των μαθητών/-τριών	146
Πίνακας 43: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα παιχνίδια ρόλων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	147
Πίνακας 44: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος.....	148
Πίνακας 45: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα μαθήματα επιχειρηματικότητας προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος.....	149
Πίνακας 46: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι μελέτες περιπτώσεων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	150
Πίνακας 47: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι εικονικές επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος.....	151
Πίνακας 48: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι συναντήσεις/εκδηλώσεις με επιχειρηματίες/επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	152
Πίνακας 49: Συχνότητες με βάση την ύπαρξη ή μη άλλης προτεινόμενης δράσης.....	153
Πίνακας 50: Συχνότητες με βάση την κατάρτιση σε θέματα επιχειρηματικότητας.....	154
Πίνακας 51: Συχνότητες με βάση την επιθυμία κατάρτισης σε θέματα επιχειρηματικότητας ..	155
Πίνακας 52: Σύγκριση μέσω μεταξύ ανδρών και γυναικών	156
Πίνακας 53: Αποτελέσματα t-test για τον έλεγχο διαφορών ανάλογα με την εφαρμογή ή μη καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος	159
Πίνακας 54: Αποτελέσματα ANOVA για τον έλεγχο διαφορών με βάση τη ηλικία	163
Πίνακας 55: Αποτελέσματα ANOVA για τον έλεγχο διαφορών με βάση την προϋπηρεσία	166

ΠΙΝΑΚΑΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1: Ραβδόγραμμα με βάση το φύλο	102
Γράφημα 2: Ραβδόγραμμα με βάση το τίτλο σπουδών.....	103
Γράφημα 3 : Ραβδόγραμμα με βάση την ηλικία.....	104
Γράφημα 4: Ραβδόγραμμα με βάση τα έτη προϋπηρεσίας	105
Γράφημα 5: Ραβδόγραμμα με βάση την υπηρεσιακή κατάσταση	106
Γράφημα 6: Ραβδόγραμμα με βάση την ειδικότητα	107
Γράφημα 7: Ραβδόγραμμα με βάση την εφαρμογή ή μη καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος.....	108
Γράφημα 8: Ραβδόγραμμα με βάση τον χαρακτήρα υλοποίησης των καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.....	109
Γράφημα 9: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα του Υπουργείου Παιδείας ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων	111
Γράφημα 10: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων.....	112
Γράφημα 11: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων	113
Γράφημα 12: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα του/της διευθυντή/-ντρια ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων	114
Γράφημα 13: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα του/της εκπαιδευτικού ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων	115
Γράφημα 14: Ραβδόγραμμα με βάση την καταλληλότητα του/της διευθυντή/ντριας ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.....	117
Γράφημα 15: Ραβδόγραμμα με βάση την καταλληλότητα του/της έμπειρου/-ης εκπαιδευτικού ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.....	118
Γράφημα 16: Ραβδόγραμμα με βάση την καταλληλότητα νέου/-ας εκπαιδευτικού ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.....	119
Γράφημα 17: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα της επιμόρφωσης και της κατάρτισης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση	121
Γράφημα 18: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα της υποστήριξης της διεύθυνσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση	122
Γράφημα 19: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα της υποστήριξης των συναδέλφων/-ισσών για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση.....	123
Γράφημα 20: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα των υλικών πόρων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση	124
Γράφημα 21: Ραβδόγραμμα με βάση την ανάληψη πρωτοβουλιών για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών δράσεων	125

Γράφημα 22: Ραβδόγραμμα με βάση την ύπαρξη ή μη ανάγκης για εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών στη σχολική μονάδα	126
Γράφημα 23: Ραβδόγραμμα με βάση τη σύνδεση της καινοτομίας με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος	127
Γράφημα 24: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τη δημιουργικότητα	129
Γράφημα 25: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τις στρατηγικές επίλυσης προβλήματος.....	130
Γράφημα 26: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τις επικοινωνιακές δεξιότητες.....	131
Γράφημα 27: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τη συνεργασία	132
Γράφημα 28: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με την αυτογνωσία.....	133
Γράφημα 29: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με την κριτική σκέψη	134
Γράφημα 30: Ραβδόγραμμα με βάση τις συνθήκες απόκτησης επιχειρηματικών δεξιοτήτων .	135
Γράφημα 31: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα της καλλιέργειας του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών στο Δημοτικό Σχολείο	136
Γράφημα 32: Ραβδόγραμμα με βάση την καλύτερη περίοδο για την έναρξη δράσεων ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών	138
Γράφημα 33: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα ή όχι της συμμετοχής των επιχειρήσεων σε θέματα επιχειρηματικότητας που αναπτύσσονται στο Δημοτικό Σχολείο	139
Γράφημα 34: Ραβδόγραμμα με βάση τη γνώση συγκεκριμένου εκπαιδευτικού προγράμματος ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος.....	140
Γράφημα 35: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα της διδασκαλίας εννοιών και δεξιοτήτων της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο	141
Γράφημα 36: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα της διδασκαλίας του μαθήματος της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο	142
Γράφημα 37: Ραβδόγραμμα με βάση το απαραίτητο περιεχόμενο των δράσεων και των προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	144
Γράφημα 38: Ραβδόγραμμα με βάση τον χαρακτήρα της χρηματοδότησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	145
Γράφημα 39: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αποτελούν αναγκαία κι ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	146
Γράφημα 40: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα παιχνίδια ρόλων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	148

Γράφημα 41: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος.....	149
Γράφημα 42: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα μαθήματα επιχειρηματικότητας προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	150
Γράφημα 43: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι μελέτες περιπτώσεων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος.....	151
Γράφημα 44: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι εικονικές επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος.....	152
Γράφημα 45: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι συναντήσεις/εκδηλώσεις με επιχειρηματίες/επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	153
Γράφημα 46: Ραβδόγραμμα με βάση την ύπαρξη ή μη άλλης προτεινόμενης δράσης	154
Γράφημα 47: Ραβδόγραμμα με βάση την κατάρτιση σε θέματα επιχειρηματικότητας	155

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την παρούσα διπλωματική εργασία κλείνει ο κύκλος του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Μοντέλα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Εκπαιδευτικών Μονάδων» του Τμήματος Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Αξίζει να επισημανθεί ότι η εκπόνηση αυτής της διπλωματικής εργασίας δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς τη συμβολή ορισμένων ατόμων.

Αρχικά, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους τους διδάσκοντες και σε όλες τις διδάσκουσες του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών. Επιχείρησαν με την επιστημονική τους κατάρτιση να μας φωτίζουν μια άλλη διάσταση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας αναδεικνύοντας τη σπουδαιότητα της αλληλεπίδρασης της σχολικής μονάδας με τα επιμέρους συστήματα που την αποτελούν και την περιβάλλουν.

Επίσης, ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή κύριο Βασίλειο Κέφη που με τις ακαδημαϊκές του γνώσεις, την αμέριστη υποστήριξή του και τη διάθεση του πολύτιμου χρόνου του συνέβαλε καταλυτικά ώστε να ολοκληρωθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο η παρούσα διπλωματική εργασία.

Επίσης, ευχαριστώ ιδιαίτερος τους συναδέλφους και τις συναδέλφισσες εκπαιδευτικούς των Δημοτικών Σχολείων της νήσου Ζακύνθου, οι οποίοι/-ες είχαν τη διάθεση να αφιερώσουν λίγο από τον πολύτιμο χρόνο τους συμμετέχοντας στην έρευνα της εργασίας αυτής.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τη βαθιά ευγνωμοσύνη μου αφενός στην οικογένειά μου κι αφετέρου στο φιλικό μου περιβάλλον που με τη συμπαράστασή τους συνέβαλαν σημαντικά στην ολοκλήρωση αυτού του ακαδημαϊκού ταξιδιού.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να διερευνήσει τον βαθμό κατά τον οποίο αναπτύσσεται το επιχειρηματικό πνεύμα στο Δημοτικό Σχολείο μέσω της υλοποίησης καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Επιπλέον, διερευνώνται οι προϋποθέσεις που συμβάλλουν θετικά στην εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στη σχολική μονάδα, η σύνδεση μεταξύ καινοτομίας κι επιχειρηματικού πνεύματος, το κατά πόσο το επιχειρηματικό πνεύμα συνιστά έμφυτο ή επίκτητο στοιχείο του ατόμου και, τέλος, οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο.

Η ερευνητική μέθοδος που ακολουθήθηκε ήταν αυτή της ποσοτικής έρευνας. Ως μέσο συλλογή των ερευνητικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το μεθοδολογικό εργαλείο του γραπτού ανώνυμου ερωτηματολογίου. Το δείγμα της έρευνας αποτελέσαν 125 εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης που κατά το σχολικό έτος 2018-2019 υπηρετούσαν στο Δημοτικά Σχολεία της νήσου Ζακύνθου. Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του λογισμικού πακέτου SPSS 24.0.

Από τα δεδομένα της έρευνας προέκυψε ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων/-θεισών κρίνουν ως απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας την επιμόρφωση του εκπαιδευτικού προσωπικού. Αρκετοί ήταν οι εκπαιδευτικοί που συνέδεσαν την καινοτομία με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος, το οποίο χαρακτηρίζεται από την πλειονότητα των εκπαιδευτικών ως έμφυτο στοιχείο του ατόμου το οποίο δύναται να αναπτυχθεί περαιτέρω μέσω της εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν ότι τα παιχνίδια ρόλων συμβάλλουν καταλυτικά στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος στους/στις μαθητές/-τριες του Δημοτικού Σχολείου. Σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί αγνοούσαν κάποιο πρόγραμμα μέσω του οποίου να καλλιεργείται το επιχειρηματικό πνεύμα. Ωστόσο, η επιθυμία τους για κατάρτιση πάνω σε θέματα επιχειρηματικότητα αναδεικνύει την ανάγκη χάραξης από την πλευρά της ηγεσίας του υπουργείου παιδείας μιας πολιτικής που να προωθεί την κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα επιτευχθεί η απόκτηση δεξιοτήτων διαχείρισης εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα αναπτύσσουν το επιχειρηματικό πνεύμα των μαθητών/-τριών στο Δημοτικό Σχολείο.

Λέξεις κλειδιά: καινοτομία, καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα, επιχειρηματικότητα, επιχειρηματικό πνεύμα, εκπαίδευση επιχειρηματικότητας, εκπαιδευτικά προγράμματα επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο.

ABSTRACT

The present diploma thesis attempts to investigate the degree to which entrepreneurial spirit is developed in Primary School through the implementation of innovative educational programs. The conditions that contribute to the application of innovative educational programs inside the school unit, as well as the connection between innovation and entrepreneurial spirit are also examined. Further, the investigation of whether the latter is an inherent or acquired quality of the person is attempted. Finally, the factors that affect the development of entrepreneurial spirit in Primary School are studied.

The research method followed was that of quantitative research. The method of anonymous written questionnaires was used for data collection. The research sample consisted of 125 teachers of Primary Education that served Primary Schools of Zakynthos island in the academic year 2018-2019. The statistical analysis was carried out in SPSS 24.0.

From the data, it stemmed that the majority of research participants evaluate training of educational staff necessary for the successful application of educational innovation. Many of the participants link innovation with the notion of entrepreneurial spirit, which is characterized, by the majority, as an inherent personal quality which can be further developed through education. Teachers that participated in the research believe that role playing games contribute significantly to the development of entrepreneurial spirit in Primary Education students. The majority of participants are unaware of a program that cultivates entrepreneurial spirit. Their desire, however, for training on entrepreneurship highlights the need of a strategic policy for teacher apprenticeship, designed by the Ministry of Education. This way, acquisition of skills on management of educational programs for the development of entrepreneurial spirit of students in primary school will be achieved.

Keywords: innovation, innovative educational programs, entrepreneurship, entrepreneurial spirit, entrepreneurship education, entrepreneurship educational programs in Primary School.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι ραγδαίες αλλαγές που συντελούνται τα τελευταία χρόνια σε διεθνές κι εθνικό επίπεδο εξαιτίας της οικονομικής κρίσης έχουν οδηγήσει τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης να χαράξουν πολιτικές που να ενισχύουν την ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την ανταγωνιστικότητα. Για τον λόγο αυτόν, έχει τεθεί στο επίκεντρο των ευρωπαϊκών συζητήσεων κι αποφάσεων η ενίσχυση αφενός της καινοτομίας κι αφετέρου του επιχειρηματικού πνεύματος μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης.

Μέσω των εκπαιδευτικών καινοτομιών βελτιώνεται η εκπαίδευση, η οποία με τη σειρά της δύναται να ανταποκριθεί στις σύγχρονες ανάγκες των μαθητών/-τριών. Επιπλέον, οι προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα αντιμετωπίζονται επιτυχώς μέσω της εκπαίδευσης της επιχειρηματικότητας. Η εκπαίδευση της επιχειρηματικότητας καλλιεργεί το επιχειρηματικό πνεύμα, το οποίο συμβάλλει στην ανάπτυξη, την απασχόληση και την προσωπική ολοκλήρωση.

Με τον όρο «επιχειρηματικότητα» νοείται η ικανότητα που διακρίνει το άτομο να μετατρέπει τις ιδέες σε δράση. Η επιχειρηματικότητα εμπεριέχει τη δημιουργικότητα, την καινοτομία, την ανάληψη κινδύνων και την ικανότητα κατάρτισης και διαχείρισης σχεδίων για την επίτευξη στόχων. Συνεπώς, οι αποδέκτες της εκπαίδευσης της επιχειρηματικότητας, ακόμη κι αν δεν επιλέξουν την επιχειρηματική δραστηριοποίηση, θα μεταλαμπαδεύσουν τις γνώσεις, θα αναπτύξουν τις δεξιότητες και θα καλλιεργήσουν τη θετική στάση έναντι της καινοτομικής δραστηριότητας σε οποιοδήποτε επαγγελματικό χώρο βρεθούν.

Επομένως, η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες μέσω ποικίλων εκπαιδευτικών δράσεων κι ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Η υφιστάμενη, λοιπόν, εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης οδήγησε στην επιλογή του συγκριμένου θέματος της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Με την εργασία αυτή, επιχειρείται να διερευνηθεί ο βαθμός κατά τον οποίο αναπτύσσεται το επιχειρηματικό πνεύμα στο Δημοτικό Σχολείο μέσω της υλοποίησης καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η καινοτομία κι η επιχειρηματικότητα συνιστούν τις κινητήριες δυνάμεις έναντι των προκλήσεων που υφίστανται σε παγκόσμια κλίμακα. Η οικονομική ύφεση που εμφανίζεται τόσο στο διεθνές όσο και στο ευρωπαϊκό στερέωμα έχει αναδείξει τον σημαίνοντα ρόλο που διαδραματίζουν η καινοτομία κι η επιχειρηματικότητα στην ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης. Μέσω των καινοτόμων δράσεων και των προγραμμάτων που προωθούν το επιχειρηματικό πνεύμα θα επιτευχθεί η κοινωνική συνοχή. Μέσω της ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας ως συνδυασμού γνώσης και δεξιοτήτων δύναται να αντιμετωπιστούν τα υψηλά ποσοστά ανεργίας μέσω της δημιουργίας ευκαιριών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων επιφέροντας την επιθυμητή οικονομική ανάπτυξη.

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τον βαθμό ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο μέσω της διαχείρισης των καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Μέσα από τις απόψεις των εκπαιδευτικών των Δημοτικών Σχολείων της νήσου Ζακύνθου επιχειρείται να αποτυπωθεί η υφισταμένη κατάσταση σχετικά με την καλλιέργεια της έννοιας της επιχειρηματικότητας στους/στις μαθητές/-τριες του Δημοτικού Σχολείου. Παραλλήλως, διερευνώνται οι απαραίτητες προϋποθέσεις προκειμένου να καταστεί δυνατή η εφαρμογή οποιασδήποτε καινοτομίας. Επίσης, ελέγχεται η σύνδεση της καινοτομίας με το επιχειρηματικό πνεύμα κι αν και κατά πόσο η επιχειρηματικότητα αποτελεί έμφυτο στοιχείο για κάθε άτομο. Τέλος, προκειμένου να μελετηθούν σε βάθος οι συνθήκες ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος, εξετάζονται οι παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν και καθιστούν δυνατή τη συγκεκριμένη διαδικασία.

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος συνιστά τη θεωρητική προσέγγιση του υπό μελέτη θέματος . Το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει την εμπειρική μελέτη. Συγκεκριμένα, σε αυτό το μέρος της εργασίας, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα που εξάγονται από τη σχετική έρευνα.

Πιο αναλυτικά, το πρώτο κεφάλαιο της θεωρητικής προσέγγισης αφιερώνεται στη διαχείριση της καινοτομίας στην εκπαίδευση. Αρχικά, επιχειρείται η εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου «καινοτομία». Επίσης, εξετάζεται η καινοτομία στην εκπαίδευση και παρουσιάζονται τα καινοτόμα προγράμματα που εφαρμόζονται σε αυτή. Επιπλέον, εξετάζονται τα είδη και τα χαρακτηριστικά της καινοτομίας. Εν συνεχεία, αναλύεται η διαχείριση των εκπαιδευτικών καινοτομιών. Επιπροσθέτως, παρατίθενται αφενός οι προϋποθέσεις εφαρμογής εκπαιδευτικών καινοτομιών κι αφετέρου οι λόγοι αντίστασης στις εκπαιδευτικές καινοτομίες. Τέλος, γίνεται αναφορά στη σχέση της καινοτομίας με την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην επιχειρηματικότητα και το επιχειρηματικό πνεύμα. Αρχικά, αποσαφηνίζεται εννοιολογικά ο όρος «επιχειρηματικότητα». Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα είδη της επιχειρηματικότητας που συναντώνται στη σύγχρονη πραγματικότητα. Επιπλέον, ορίζονται το επιχειρηματικό πνεύμα κι οι επιχειρηματικές δεξιότητες. Επίσης, παρουσιάζονται οι παράγοντες που επηρεάζουν την καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος καθώς και την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Τέλος, επισημαίνονται ο ρόλος που έχει η εκπαίδευση στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας κι η αναγκαιότητα της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα.

Το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου μέρους της θεωρητικής προσέγγισης αναφέρεται στην εκπαίδευση της επιχειρηματικότητας και την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος. Σε πρώτο επίπεδο, πραγματοποιείται η εννοιολογική προσέγγιση του όρου «εκπαίδευση». Στη συνέχεια, αναλύονται οι μορφές εκπαίδευσης. Επιπλέον, παρουσιάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Έπειτα, αναπτύσσεται ο ρόλος που διαδραματίζει ο/η εκπαιδευτικός στη διαχείριση της καινοτομίας. Επιπροσθέτως, αναλύεται η αναγκαιότητα για επαγγελματική ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού. Τέλος, παρουσιάζονται τα εκπαιδευτικά προγράμματα που εφαρμόζονται για την επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο.

Έπεται το δεύτερο μέρος, το οποίο περιλαμβάνει την εμπειρική έρευνα της εργασίας αυτής. Στο τέταρτο κεφάλαιο, τίθενται ο σκοπός, οι επιμέρους στόχοι και τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν. Ακολουθεί η παρουσίαση της ερευνητικής μεθόδου και του ερωτηματολογίου που αξιοποιήθηκε ως μέσο για να συλλεχθούν τα δεδομένα της έρευνας. Επίσης, παρουσιάζονται το δείγμα της έρευνας, ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιήθηκε η συλλογή των δεδομένων κι η μέθοδος στατιστικής ανάλυσής τους μέσω του λογισμικού πακέτου SPSS 24.0.

Τέλος, το πέμπτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την περιγραφική και την ποσοτική ανάλυση των δεδομένων. Επίσης, εξάγονται τα συμπεράσματα της ερευνητικής διαδικασίας απαντώντας με τον τρόπο αυτόν ερευνητικά ερωτήματα που είχαν τεθεί αρχικώς. Τέλος, δίνονται ορισμένες προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

Α' ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

1.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό αποσαφηνίζεται εννοιολογικά ο όρος «καινοτομία». Επίσης, αναλύονται η καινοτομία στην εκπαίδευση καθώς και τα καινοτόμα προγράμματα που εφαρμόζονται σε αυτή. Επιπλέον, εξετάζονται τα είδη και τα χαρακτηριστικά καθώς κι η διαχείριση των εκπαιδευτικών καινοτομιών. Επιπροσθέτως, παρουσιάζονται αφενός οι προϋποθέσεις εφαρμογής εκπαιδευτικών καινοτομιών κι αφετέρου οι λόγοι αντίστασης στις εκπαιδευτικές καινοτομίες. Τέλος, γίνεται αναφορά στη σχέση της καινοτομίας με την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας.

1.2 Εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου «καινοτομία»

Στη σύγχρονη εποχή, παρατηρείται μια διαρκής και ταυτοχρόνως ιλιγγιώδης μεταβολή του κοινωνικού, οικονομικού και τεχνολογικού περιβάλλοντος. Το εκπαιδευτικό σύστημα, λοιπόν, καλείται να ανταπεξέλθει στις αλλαγές αυτές βελτιώνοντας τις παραδοσιακές μεθόδους κι αναδεικνύοντας νέες πρακτικές (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015). Συνεπώς, η εισαγωγή κι η χρήση καινοτομιών καθίστανται απαραίτητα στοιχεία ώστε να μπορέσει η εκπαιδευτική κοινότητα να ανταποκριθεί στις ανάγκες και στις απαιτήσεις των μαθητών/-τριών του 21^{ου} αιώνα (Λαζάρου & συν., 2016). Οι καινοτομίες αποτελούν μια σημαντική παράμετρο τόσο της διατήρησης, όσο και της βελτίωσης της ποιότητας, της ανέλιξης και της επιβίωσης (Κοντάκος και συν., 2007).

Οι ερευνητές/-τριες κι οι επιστήμονες των ανθρωπιστικών και των κοινωνικών επιστημών τονίζουν όλο κι εντονότερα τη σημασία του όρου «καινοτομία» (Κοντάκος και συν., 2007). Κατά συνέπεια, πριν από οποιαδήποτε συζήτηση γύρω από τον όρο αυτόν, είναι σκόπιμη η εννοιολογική αποσαφήνισή του ώστε να αποφευχθεί η οποιαδήποτε σύγχυση του όρου αυτού με άλλες συναφείς έννοιες. Το περιεχόμενο του όρου «καινοτομία» δεν είναι πάντα σαφές καθώς στη διεθνή βιβλιογραφία δεν υφίσταται απόλυτη συμφωνία στα νοήματα που του αποδίδονται. Συχνά, συγχέεται ο όρος «καινοτομία» με τις έννοιες «μεταρρύθμιση», «νεωτερισμός» κι «αλλαγή». Επομένως, πρέπει να αναφερθεί ότι ειδοποιό διαφορά αυτών των εννοιών αποτελούν τα παρακάτω κριτήρια: (α) το είδος, (β) το εύρος, (γ) το βάθος, (δ) η σχέση με το σύστημα και (ε) οι διαδικασίες σχεδιασμού κι εφαρμογής των αλλαγών (Μαυροσκούφης, 2002).

Σύμφωνα με τα παραπάνω κριτήρια, το περιεχόμενο των παρεμφερών αυτών όρων μπορεί να οριστεί ακολούθως. Ο όρος «μεταρρύθμιση» αναφέρεται στην εφαρμογή διαφορετικών συστημάτων και μεθόδων σε ένα σύνολο κι αποσκοπεί στη διόρθωση και τη βελτίωση. Ο σχεδιασμός μιας μεταρρύθμισης πραγματοποιείται σε κεντρικό επίπεδο κι είναι

υποχρεωτική η υλοποίησή της (Μαυροσκούφης, 2002). Κατά συνέπεια, η μεταρρύθμιση αποτελεί μια ευρείας κλίμακας αλλαγή, η οποία επιφέρει διαφοροποιήσεις στη διάρθρωση, τις προτεραιότητες και τις επιδιώξεις του εκπαιδευτικού συστήματος (Κωττούλα, 1996). Ο όρος «νεωτερισμός» αναφέρεται στον εκσυγχρονισμό μέσω της υιοθέτησης και της εφαρμογής νέων και πρωτοποριακών θέσεων (Μαυροσκούφης, 2002). Νεωτερισμούς αποτελούν οι εφευρέσεις, οι βελτιώσεις που επιδέχονται οι εφευρέσεις κι οι απομιμήσεις (Κοντάκος και συν., 2007).

Η αποσαφήνιση των όρων «αλλαγή» και «καινοτομία» είναι πιο δύσκολη καθώς πολύ συχνά οι έννοιες αυτές ταυτίζονται ή εναλλάσσονται. Το περιεχόμενο του όρου «αλλαγή» είναι ευρύτερο κι αναφέρεται στη μετάβαση από μια κατάσταση σε μια άλλη, στη μεταβολή, στην αντικατάσταση, στη μετατροπή και στην αλλοίωση (Μπαμπινιώτης, 2002). Συνεπώς, η αλλαγή δύναται να μεταβάλει ολόκληρο τον οργανισμό που την πραγματοποιεί ή ένα μόνο μέρος του. Επίσης, είναι πιθανό να επιφέρει μεγάλης ή μικρής κλίμακας επιρροές στην κουλτούρα του (Αγγελής, 2010). Αξίζει να σημειωθεί ότι η αλλαγή έχει πιο στενά όρια από τη μεταρρύθμιση (Κωττούλα, 1996). Επιπλέον, αν η αλλαγή δεν πραγματοποιείται με πρωτοβουλία των μελών αλλά αποτελεί αποτέλεσμα επιβολής εξωτερικών παραγόντων τότε δεν συνιστά καινοτόμο δράση (Μπελαδάκης, 2007). Επομένως, η αλλαγή δεν συνεπάγεται πάντα καινοτομία. Αντιθέτως, η καινοτομία είναι ένα είδος αλλαγής (Johannessen et al., 2001).

Ο όρος «καινοτομία» εμφανίστηκε για πρώτη φορά στον χώρο της οικονομίας κι αναφερόταν στην ύπαρξη και την εκτέλεση νέων ιδεών οικονομικού περιεχομένου και κυρίως στο πεδίο των επιχειρήσεων. Εν συνεχεία, η χρήση του διευρύνθηκε και σε άλλους επιστημονικούς κλάδους. Κατά συνέπεια, στη διεθνή βιβλιογραφία υφίσταται μια πληθώρα ορισμών για τον όρο «καινοτομία» (Παπακωνσταντίνου, 2008). Η καινοτομία συνιστά μια διαδικασία ή και την απόρροια αυτής που έχει ως χαρακτηριστικό την αξία της ως νεωτερισμός. Η έννοια της καινοτομίας δεν πρέπει να ταυτίζεται με το προϊόν. Καινοτομίες αποτελούν προϊόντα, διαδικασίες, υπηρεσίες κι οργανισμοί (Schweitzer, 2004). Τα ερεθίσματα για την εφαρμογή καινοτομιών δίνονται από την επιστήμη και την τεχνολογία. Οι καινοτομίες καθίστανται διαδικασία μάθησης κι εξέλιξης, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με κοινωνικοπολιτιστικές παραμέτρους (Κοντάκος και συν., 2007).

Σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α. ή OECD, 2005: 46), *«καινοτομία είναι η εφαρμογή ενός νέου ή υπάρχοντος αλλά σημαντικά αναβαθμισμένου προϊόντος (αγαθού ή υπηρεσίας), ή διαδικασίας, ή μεθόδου εμπορικής εκμετάλλευσης (marketing method), ή μιας νέας μεθόδου οργάνωσης επιχείρησης στην εμπορική της πρακτική, στην οργάνωση της εργασίας ή στις εξωτερικές της σχέσεις»*. Επίσης, η καινοτομία ορίζεται ως η διαδικασία αλλαγής ενός ή περισσότερων συστατικών που υλοποιείται αυτοβούλως από τα μέλη ενός οργανισμού στοχεύοντας στην αντιμετώπιση προβληματικών ζητημάτων (Russell & Russell, 1992). Επιπλέον, ο όρος «καινοτομία» αναφέρεται στο άνοιγμα

νέων μονοπατιών και στην καθιέρωση νέων πρακτικών. Συνεπώς, η καινοτομία συνδέεται με την εισαγωγή νέων ιδεών και μεθόδων που παρεκκλίνουν από τα παραδοσιακά ή τα τετριμμένα (Μπελαδάκης, 2007).

Συνοψίζοντας, η καινοτομία αποτελεί την εφαρμογή του νέου ενώ η αλλαγή του διαφορετικού (Κυθραιώτης, 2015). Βασική διαφορά καινοτομίας κι αλλαγής είναι ότι στην καινοτομία απαιτείται η δημιουργία κι η εφαρμογή νέων ιδεών και πρακτικών ενώ στην αλλαγή υιοθετούνται κάποιες φορές ιδέες που ίσως να έχουν εφαρμοστεί σε προηγούμενη χρονική στιγμή (Κωνσταντίνου, 2005). Επομένως, η καινοτομία συγγενεύει σημασιολογικά περισσότερο με τον νεωτερισμό. Στην καινοτομία υπάρχει ο σκοπός κι ο εκ των προτέρων σχεδιασμός. Αντιθέτως, στην αλλαγή δεν διαφαίνεται πάντοτε η πρόθεση και το πλαίσιο εφαρμογής (Κυθραιώτης, 2015). Όλες οι καινοτομίες επιφέρουν αλλαγές που αποσκοπούν στη βελτίωση. Η υλοποίηση καινοτομιών προϋποθέτει τον συνδυασμό του πολιτικού και του εκπαιδευτικού συστήματος (Μαυροσκούφης, 2002). Συνεπώς, η καινοτομία επιφέρει αλλαγές στο κοινωνικό κι οικονομικό γίνεσθαι. Αξίζει να τονισθεί ότι η ανανέωση κι η εξέλιξη μιας κοινωνίας εξαρτάται από την ικανότητα της να καινοτομεί (Καραγιάννης & Μπακούρος, 2010).

1.3 Η καινοτομία στην εκπαίδευση

Η σύγχρονη κοινωνία διαρκώς μεταβάλλεται με αποτέλεσμα η σχολική μονάδα, που αποτελεί τον συνδετικό κύκλο μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, να μη δύναται να παραμείνει στατική κι αμετάβλητη στις νέες προκλήσεις που παρουσιάζονται. Η εκπαιδευτική κοινότητα οφείλει να απαγκιστρωθεί από τις παραδοσιακές πρακτικές και μεθόδους ώστε να συμβάλει στην εξέλιξη του συνόλου. Είναι απαραίτητο στον εκπαιδευτικό χώρο να πραγματοποιηθούν τροποποιήσεις στα προγράμματα και στις μεθόδους διδασκαλίας. Η ορθή διαχείριση της καινοτομίας είναι το βασικό συστατικό ώστε η εκπαίδευση να καταστεί φορέας προόδου και κάλυψης των σύγχρονων αναγκών των μελών της κοινωνίας (Μπελαδάκης, 2007).

Η εκπαιδευτική μονάδα αποτελεί τη βάση της οργανωτικής πυραμίδας του εκπαιδευτικού συστήματος και συνιστά ένα ανοιχτό και πολύπλοκο σύστημα που. Κατά συνέπεια, αναπτύσσει μια αμφίδρομη σχέση με το περιβάλλον της, το οποίο διακρίνεται σε κοινωνικό, πολιτιστικό, οικονομικό, τεχνολογικό και πολιτικό σύστημα, συμβάλλοντας στη διατήρηση κι εξέλιξη του ευρύτερου κοινωνικού συστήματος, το οποίο με τη σειρά του επιδρά στη δομή και το περιεχόμενο του εκπαιδευτικού συστήματος. Επομένως, η σχολική μονάδα επηρεάζεται από το εξωτερικό περιβάλλον και στη συνέχεια επιδρά πάνω σε αυτό ώστε να επιτευχθούν οι σκοποί της εκπαίδευσης με αποτέλεσμα η εκπαίδευση να καθίσταται ο χώρος κάλυψης των κοινωνικών απαιτήσεων. (Μπελαδάκης, 2007· Παπακωνσταντίνου, 2008· Κοντάκος & Αγγελάκου, 2016).

Μέχρι το 1970 η καινοτομία συνδεόταν με την τεχνολογία και την οργάνωση εργασίας των επιχειρήσεων για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και δεν αποτελούσε μέρος της στρατηγικής της ανάπτυξης. Με το πέρασμα των χρόνων και με το άνοιγμα των αγορών, η καινοτομία εισήχθη ως έννοια στη στρατηγική των αναγκαίων αλλαγών ώστε οι οργανισμοί να προσαρμοστούν στο περιβάλλον και να καταξιωθούν στον χώρο τους. Επομένως, ο όρος αυτός εξαπλώθηκε σε όλους τους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής συμπεριλαμβανομένων και των σχολικών οργανισμών (Παπακωνσταντίνου, 2008).

Τις τελευταίες δεκαετίες, κυρίως κατά τη δεκαετία του '80, ο χώρος της εκπαίδευσης άρχισε να κλονίζεται με αποτέλεσμα να εντείνεται η ανάγκη για επαναπροσδιορισμό του ισχύοντος εκπαιδευτικού και παιδαγωγικού συστήματος. Έτσι, λοιπόν, άρχισε την εποχή αυτή η δημοσιοποίηση συγκριτικών ερευνών σχετικά με τον ανταγωνισμό των εκπαιδευτικών συστημάτων. Το ενδιαφέρον του παιδαγωγικού διαλόγου επικεντρώθηκε στην αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών συστημάτων. Το παράδοξο είναι ότι η κατανόηση κι η βελτίωση των εκπαιδευτικών περιβαλλόντων γίνεται μέσω ερμηνευτικών σχημάτων και θεωριών που προέρχονται από τον χώρο της οικονομίας (Κοντάκος, 2009). Η εισαγωγή καινοτομιών στον χώρο της εκπαίδευσης επιχειρεί να δημιουργήσει άτομα που θα είναι ικανά να σχεδιάζουν και να εισάγουν αυτοβούλως καινοτομίες για τη βελτίωση του συστήματος (Κοντάκος και συν., 2007).

Επομένως, η εισαγωγή καινοτομιών στην εκπαίδευση είναι ένα θέμα που απασχολεί τις κυβερνήσεις, τις εκπαιδευτικές οργανώσεις και την επιστημονική κοινότητα ήδη από την αρχή του 20^{ου} αιώνα. Βασική επιδίωξη των ιθυνόντων ήταν κι εξακολουθεί να είναι η ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των σχολικών μονάδων μέσω αλλαγών των βασικών οργανωτικών στοιχείων των σχολείων και των επιμέρους συστημάτων που το απαρτίζουν (Μαυροσκούφης, 2002). Η ανεύρεση καινοτομιών στον τομέα της εκπαίδευσης αποτελεί τη βασική προϋπόθεση εκσυγχρονισμού της σχολικής κοινότητας ώστε να προσαρμοστεί στις κοινωνικές μεταβολές και να ανταποκριθεί στις νέες απαιτήσεις των μαθητών/-τριών (Μπελαδάκης, 2007).

Τα τελευταία χρόνια οι καινοτομίες στον χώρο της εκπαίδευσης πολλαπλασιάζονται λόγω των πολιτικών αποκέντρωσης που εφαρμόζονται και της αυτοτέλειας που παραχωρείται στις σχολικές μονάδες. Η καινοτομία που εμφανίζεται στον χώρο της εκπαίδευσης συνεπάγεται αλλαγή των επικρατούσων συνθηκών που σχετίζονται με το παρεχόμενο εκπαιδευτικό έργο, αντιμετώπιση των διαπιστωμένων προβλημάτων κι ανανέωση των παγιωμένων πρακτικών που έχουν επιβληθεί από την καθημερινότητα (Παπακωνσταντίνου, 2008). Στην εκπαίδευση, η έννοια της καινοτομίας εναλλάσσεται συχνά με τον όρο «αλλαγή» και «μεταρρύθμιση». Η εκπαίδευση αποτελώντας ένα σύστημα χαρακτηρίζεται και από τις τρεις αυτές έννοιες διότι οι όροι αυτοί είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με την εκπαιδευτική πολιτική και διοίκηση (Δακοπούλου, 2008).

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι ως εκπαιδευτική μεταρρύθμιση νοείται ο εκπαιδευτικός μετασχηματισμός μεγάλης εμβέλειας, η θεσμοθετημένη αλλαγή της εκπαιδευτικής πολιτικής (Δακοπούλου, 2008). Η μεταρρύθμιση έχει πρωτίστως πολιτικό κι υποχρεωτικό χαρακτήρα, σχεδιάζεται από την κεντρική αρχή κι αποτελεί μια ευρύτερη διαδικασία που ικανοποιεί τις απαιτήσεις του εκπαιδευτικού θεσμού παρόλο που συναντά αρκετές αντιστάσεις (Μαυροσκούφης, 2008). Από την άλλη πλευρά, η εκπαιδευτική αλλαγή ορίζεται ως η εκπαιδευτική τροποποίηση που είτε θεσμοθετείται με ρυθμίσεις μικρότερου εύρους είτε υπεισέρχεται δίχως θεσμοθέτηση (Δακοπούλου, 2008). Η έννοια της αλλαγής περιλαμβάνει τόσο την έννοια της ανάπτυξης όσο και της καινοτομίας (Everard & Morris, 1999). Επομένως, ο όρος «αλλαγή» συνδέεται στενά με τον όρο «καινοτομία» (Δακοπούλου, 2008). Παρόλα αυτά, κάθε καινοτομία συνεπάγεται αλλαγή που αποσκοπεί στη βελτίωση αλλά κάθε αλλαγή δεν συνιστά οπωσδήποτε καινοτομία (Μαυροσκούφης, 2008).

Ως εκπαιδευτική καινοτομία ορίζεται η μετρήσιμη πρόοδος μιας εκπαιδευτικής πράξης, η οποία αποτελεί την απόρροια μιας εκούσιας επιλογής κι ανάπτυξης που σπανίως μπορεί να συμβεί πάλι (Morrish, 1976). Επίσης, ένας άλλος ορισμός που δίνεται για την εκπαιδευτική καινοτομία είναι ότι πρόκειται για μια προγραμματισμένη, συστημική προσπάθεια σχολικής αλλαγής μέσω νέων προτάσεων και μεθόδων που αποσκοπούν στη βελτίωση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας (House, 1979· Vandenberghe, 1988). Επιπλέον, η εκπαιδευτική καινοτομία σχετίζεται με ένα σύνολο ενεργειών που αφορούν και προωθούν νέες ιδέες σχετικά με την εκπαίδευση σε τέσσερα επίπεδα: (α) την αλλαγή αρχών κι αντιλήψεων, (β) την ανάπτυξη δεξιοτήτων, (γ) την εφαρμογή νέων διδακτικών μεθόδων και (δ) τη χρήση νέων διδακτικών μέσων (Fullan, 2001· Hargreaves, 2003).

Σύμφωνα με έναν ακόμη ορισμό, καινοτομία στην εκπαίδευση αποτελεί κάθε παρέμβαση στο εκπαιδευτικό σύστημα, που στηρίζεται σε ρηξικέλευθες ιδέες και συνεπάγεται σπουδαίες αλλαγές στη νοοτροπία, στις μεθόδους, στους ρόλους και γενικά στην κουλτούρα του εκπαιδευτικού συστήματος. Οι εκπαιδευτικές καινοτομίες έχουν άμεση σχέση με τα μέρη του εκπαιδευτικού συστήματος ή τις πτυχές του εκπαιδευτικού έργου. Συνεπώς, ο σχεδιασμός κι η υλοποίησή τους μπορεί να πραγματοποιηθεί από ιδρύματα κι οργανισμούς που συνδέονται με την εκπαίδευση, όπως το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (Ματσαγγούρας, 2003).

Επομένως, οι εκπαιδευτικές καινοτομίες χαρακτηρίζονται ως αποσπασματικά μοντέλα εκπαιδευτικής πολιτικής καθώς έχουν στόχο συγκεκριμένες νεωτεριστικές επεμβάσεις μέσω των οποίων θα διακοπεί ο φαύλος κύκλος της αδράνειας και της στασιμότητας. Οι καινοτόμοι αυτές ενέργειες δεν σχεδιάζονται υποχρεωτικά από το κεντρικό επίπεδο ούτε εισάγονται αναγκαστικά. Αντιθέτως, οργανισμοί κι ιδρύματα εκτός της κεντρικής διοίκησης, όπως πανεπιστήμια κι ερευνητικά κέντρα, έχουν τη δυνατότητα να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν εκπαιδευτικές καινοτομίες που έχουν προαιρετικό χαρακτήρα κι ενέχουν το στοιχείο της

ευελιξίας και της εστίασης σε συγκεκριμένο πεδίο του εκπαιδευτικού συστήματος, Κύριος στόχος της εκπαιδευτικής καινοτομίας είναι η επιρροή των νοοτροπιών και των συμπεριφορών όλων των εμπλεκόμενων στην εκπαίδευση (Μαυροσκούφης, 2002).

Εκπαιδευτική καινοτομία μπορεί να αποτελέσουν ένα πρόγραμμα ή μια δραστηριότητα. Το περιεχόμενό τους δύναται να σχετίζεται με μεθόδους, δομές, τεχνικές ή κι ανθρώπινο δυναμικό. Μια καινοτομία μπορεί να ενέχει περισσότερους από έναν από τους προαναφερθέντες τομείς ή και το σύνολό τους ανάλογα με τη διάσταση και τη βαθμίδα που αφορά. Η εκπαιδευτική καινοτομία αναλύεται υπό το πρίσμα της εξέλιξης, της προόδου και της χρήσης νέων τεχνολογιών που συμβάλλουν στην ανάπτυξη του εκπαιδευτικού συστήματος και στη βελτίωση της αποτελεσματικότητάς τους. Οι συνέπειες της εισαγωγής μιας καινοτομίας στον χώρο της εκπαίδευσης ανακλώνται στο παραγόμενο ανθρώπινο κεφάλαιο, το οποίο έχει άμεση συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη (Παπακωνσταντίνου, 2008).

Η εκπαιδευτική καινοτομία συνιστά μια πολυδιάστατη έννοια που περιγράφει μια διαδικασία σχεδιασμού, ανάπτυξης κι εισαγωγής νέων ιδεών και συμπεριφορών είτε στην εκπαίδευση είτε στη μεθοδολογία της διδασκαλίας, στα υποστηρικτικά μέσα και στη διαχείριση των υπαρχόντων πόρων (Ρεκλείτης & Τριβέλλας, 2000). Σύμφωνα με τους Cohen & Ball, η καινοτομία στην εκπαίδευση αποτελεί μια εκούσια επιχείρηση τροποποίησης ή βελτίωσης του διδακτικού έργου. Οι προσπάθειες αυτές πρέπει να στηρίζονται σε έγκυρες επιστημονικώς θεωρίες διδασκαλίας και να καλύπτουν όλες τις αναπτυσσόμενες μεταξύ των εμπλεκόμενων αλληλεπιδράσεις, του περιεχομένου και των επιμέρους συστημάτων (Cohen & Ball, 2000).

Γίνεται, λοιπόν, σαφές ότι συχνά μια εκπαιδευτική καινοτομία επικεντρώνεται στο διδακτικό περιβάλλον, στο οποίο αποσκοπεί να επιφέρει εκουσίως ή ακουσίως τροποποιήσεις, μετασχηματισμούς ή αλλαγές, που δεν επιτυγχάνει πάντοτε (Sultana, 2001). Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί κι ο όρος «διδακτική καινοτομία» που αναφέρεται στην εισαγωγή, τον εκσυγχρονισμό ή την τροποποίηση διαφόρων παραμέτρων της διδακτικής διαδικασίας ή και των διδακτικών μεθόδων (Λεβάκη, 2008).

Οι όροι «καινοτομία» κι «εκπαίδευση» συνδέονται μεταξύ τους μέσω μιας αμοιβαίας σχέσης. Αφενός, η καινοτομία αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη βελτίωση της εκπαίδευσης, η οποία με τη σειρά της θα μπορέσει να ικανοποιήσει τις ανάγκες των μαθητών/-τριών καθιστώντας τους/τες δημιουργικούς και δυναμικούς πολίτες του 21^{ου} αιώνα. Αφετέρου, η ποιοτική εκπαίδευση κι η κατάρτιση όλων των εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι απαραίτητα στοιχεία για τον πειραματισμό και την προώθηση της καινοτομίας στα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα (Hargreaves, 2003).

Εν κατακλείδι, μια παρέμβαση χαρακτηρίζεται ως καινοτομία εφόσον προκαλεί αξιόλογες αλλαγές στα βασικά χαρακτηριστικά και στον τρόπο λειτουργίας της σχολικής

μονάδας εισάγοντας το στοιχείο του καινούριου κι εξελίσσοντας τις εκπαιδευτικές διαδικασίες (Μπελαδάκης, 2010). Σε μια σχολική μονάδα, η ικανότητα εισαγωγής κι υλοποίησης καινοτόμων δράσεων συνιστά παράμετρο ποιότητας στο βαθμό που καθίσταται ικανή να ικανοποιήσει τις νέες κοινωνικές ανάγκες που προκύπτουν (Μπάμπα & Κουλουμπαρίτη, 2013). Οι εκπαιδευτικές καινοτομίες επιφέρουν αλλαγές των αντιλήψεων και των αρχών τόσο των εκπαιδευτικών, όσο και των μαθητών/-τριών καθώς και της στάσης τους γενικότερα απέναντι στη μαθησιακή πράξη και στο ίδιο το σχολείο (Fullan, 2001). Συνεπώς, η διάχυση των καινοτομιών στην εκπαίδευση καθίσταται βασική προτεραιότητα των εκπαιδευτικών συστημάτων σε παγκόσμιο επίπεδο (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015).

1.4 Τα είδη της καινοτομίας στην εκπαίδευση

Οι καινοτομίες που εισάγονται στον εκπαιδευτικό χώρο δύναται να ταξινομηθούν σε διάφορες κατηγορίες έχοντας ως κριτήριο διαφορετικό στοιχείο κάθε φορά. Τέτοια κριτήρια ταξινόμησης αποτελούν ο σκοπός, το περιεχόμενο, η μέθοδος, τα μέσα που αξιοποιούνται και τα εμπλεκόμενα πρόσωπα (Τζιμουνοπούλου, 2012).

Μια πρώτη διάκριση μεταξύ των εκπαιδευτικών καινοτομιών είναι αυτή μεταξύ των πρωτογενών και των δευτερογενών. Οι πρωτογενείς καινοτομίες περιλαμβάνουν μικρής κλίμακας αλλαγές για την αντιμετώπιση προβληματικών περιπτώσεων που σχετίζονται με τον έλεγχο των καταστάσεων μέσω της τροποποίησης των πρακτικών και των πολιτικών των σχολικών οργανισμών. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η υφιστάμενη δομή κι οι στόχοι των εκπαιδευτικών μονάδων κρίνονται επαρκείς για την αντιμετώπιση αυτών των καταστάσεων. Οι δευτερογενείς καινοτομίες αναφέρονται στις ριζικές αλλαγές των τρόπων με τους οποίους επιτυγχάνονται οι οργανωσιακοί στόχοι του σχολικού οργανισμού. Οι καινοτομίες αυτές έχουν ως επίκεντρό τους ένα όραμα το οποίο θα επιτευχθεί μέσω της αναπροσαρμογής των σκοπών και των στόχων, της τροποποίησης των παραδοσιακών ρόλων, δεσμών και μεθόδων δράσης (Inbar, 1996).

Μια δεύτερη κατηγοριοποίηση των εκπαιδευτικών καινοτομιών είναι αυτή που περιλαμβάνει: (α) τη στοιχειώδη και (β) τη ριζοσπαστική καινοτομία. Η πρώτη περιλαμβάνει μικρές αλλαγές που εντοπίζονται κοντά στην τρέχουσα πραγματικότητα της εκπαίδευσης και που αποσκοπούν στη βήμα-προς-βήμα ανάπτυξη μιας παγιωμένης πρακτικής. Η δεύτερη περιλαμβάνει θεμελιώδεις αλλαγές στις οποίες παρατηρείται ασυνέχεια ανάμεσα στην προγενέστερη και τη μεταγενέστερη πρακτική που επιχειρείται να εισαχθεί (Hargreaves, 2003).

Επίσης, οι εκπαιδευτικές καινοτομίες μπορούν να διακριθούν σύμφωνα με: (α) τους πόρους χρηματοδότησής τους (ιδιωτικοί ή δημόσιοι φορείς), (β) τον χώρο στον οποίο εισάγονται κι αφορούν (διδασκτικές, μαθησιακές, διοικητικές, οργανωσιακές μέθοδοι καθώς και σχολικό κλίμα και κουλτούρα) και (γ) το στοιχείο υλοποίησης και λειτουργίας τους (τυποποιημένες ή μη διαδικασίες εισαγωγής) (Cohen & Ball, 2006).

Επιπροσθέτως, οι καινοτομίες στον χώρο της εκπαίδευσης μπορούν να διακριθούν σε δυο ακόμη κατηγορίες: (α) εκπαιδευτική-παιδαγωγική καινοτομία και (β) διοικητική-οργανωτική καινοτομία. Η πρώτη κατηγορία αφορά την εφαρμογή νέων ιδεών που επιφέρουν αλλαγές στους στόχους, το περιεχόμενο, τις πρακτικές, τις μεθόδους διδασκαλίας κι αξιολόγησης. Επίσης, η κατηγορία αυτή αναφέρεται σε αλλαγές των παιδαγωγικών σχέσεων όλων των εμπλεκόμενων στη μαθησιακή διαδικασία, της δυναμικής των μαθητικών ομάδων, των στάσεων και των συμπεριφορών. Η δεύτερη κατηγορία εμπεριέχει νέες πρακτικές οργάνωσης και διοίκησης των σχολικών μονάδων. Στη ομάδα αυτή ανήκουν αλλαγές που έχουν σχέση με τις εργασιακές σχέσεις των εκπαιδευτικών και τις σχέσεις τους με τους γονείς καθώς και τις σχέσεις της σχολικής μονάδας με την τοπική κοινωνία. Αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών αναπτύσσονται σχέσεις αλληλεξάρτησης καθώς υπάρχουν καινοτομίες που είναι εκπαιδευτικές και παράλληλα διοικητικές, όπως το άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία (Μπελαδάκης, 2007).

Αξίζει να επισημανθεί ότι οι εκπαιδευτικές καινοτομίες συνιστούν τις βασικότερες καθώς έχουν άμεση σχέση με τα βασικά στοιχεία του αναλυτικού προγράμματος που είναι: (α) η μετάδοση γνώσης, (β) η διαμόρφωση αξιών και (γ) η υιοθέτηση αξιών. Αντίθετα, οι οργανωτικές καινοτομίες σχετίζονται με τις βοηθητικές λειτουργίες της σχολικής μονάδας. Οι καινοτομίες είναι απαραίτητο να έχουν άμεση σύνδεση με τους στόχους της εκπαίδευσης και τον βασικό κορμό του αναλυτικού προγράμματος. Επομένως, γίνεται εμφανές ότι οι καινοτομίες αποσκοπούν στη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης (Μπελαδάκης, 2007).

Επιπλέον, οι εκπαιδευτικές καινοτομίες μπορούν να διακριθούν σε: (α) τεχνολογικές και (β) μη τεχνολογικές. Οι τεχνολογικές καινοτομίες στηρίζονται στην αξιοποίηση νέων τεχνολογικών εξελίξεων ή νέων συνδυασμών υφιστάμενων τεχνολογιών. Οι καινοτομίες αυτές έχουν άμεση σχέση με την εισαγωγή ενός νέου ή βελτιωμένου προϊόντος ή υπηρεσίας σε σχέση με τα βασικά στοιχεία, τις τεχνικές προδιαγραφές ή άλλα μη υλικά συστατικά. Επιπλέον, σχετίζονται με την εισαγωγή μιας νέας ή σημαντικά εξελιγμένης διαδικασίας παραγωγής, μεθόδου παροχής και διανομής ή υποστήριξης αγαθών κι υπηρεσιών. Αντιθέτως, οι μη τεχνολογικές καινοτομίες αναφέρονται στην εφαρμογή νέων μεθόδων ή τροποποίησής τους σχετικά με τη δομή ή τη διοίκηση του σχολικού οργανισμού με απώτερο σκοπό τη βελτίωση της χρήσης των γνώσεων, της ποιότητας των αγαθών και των υπηρεσιών ή ακόμη και της αποτελεσματικότητας της οργανωσιακής κουλτούρας της ίδιας της σχολικής μονάδας (Καραγιάννης & Μπακούρος, 2010· Καψάλης & Βούλγαρης, 2015· Ψαράς, 2016).

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι καινοτομίες στην εκπαίδευση έχουν ως επίκεντρό τους επτά τομείς: (α) την παιδαγωγική αξιολόγηση με την εφαρμογή νέων πρακτικών και διαδικασιών αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου, (β) απελευθέρωση των εκπαιδευτικών βαθμίδων με την αξιοποίηση εκπαιδευτικών διαδικασιών στηριζόμενων στον ατομικισμό και στην

αποδέσμευση από την αναφορά των βαθμίδων εκπαίδευσης, (γ) την εφαρμογή δίγλωσσης εκπαίδευσης σε περιοχές μεικτού μαθητικού πληθυσμού, (δ) τη διαθεματικότητα, (ε) την εστίαση στον τρόπο σύμφωνα με τον οποίο μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν οι μαθητές/-τριες, (στ) την παροχή ευκαιριών ανταλλαγών κι αλληλοϋποστήριξης των εκπαιδευτικών με στόχο την εξέλιξή τους μέσω της συνεργασίας και (ζ) τα προγράμματα που επικαλούνται τον κοινωνικό ρόλο του σχολείου παρέχοντας επιπλέον υπηρεσίες και δυνατότητες σε μαθητές που παρουσιάζουν οποιαδήποτε διαφορετικότητα (Charlot & Beillerot 1995).

1.5 Τα χαρακτηριστικά της καινοτομίας στην εκπαίδευση

Η εκπαιδευτική καινοτομία συνιστά μια πολυδιάστατη διαδικασία (Fullan, 2016). Επομένως, για να επιτευχθεί η προσέγγιση του όρου αυτού, είναι καλό να εξετασθούν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που διακρίνουν τις καινοτομίες που εφαρμόζονται στον εκπαιδευτικό χώρο (Κοντάκος και συν., 2007).

Παρατηρώντας για εκτεταμένη χρονική περίοδο την εξέλιξη μιας καινοτομίας γίνεται αντιληπτός ο κύκλος ζωής του καινούργιου. Επομένως, μια καινοτομία δημιουργείται μέσα από το παλιό κι αποσκοπεί στη βελτίωση των αγαθών και των υπηρεσιών που προσφέρονται. Κατά την εφαρμογή της καινοτομίας στο εκπαιδευτικό περιβάλλον, γίνεται εμφανές ότι η εξελικτική πορεία που ακολουθεί δεν είναι οριζόντια ή κάθετη αλλά κλίνει προς την κυκλική ή πιο σωστά προς τη σπειροειδή μορφή (Schweitzer, 2004).

Μια εκπαιδευτική καινοτομία επικεντρώνεται σε ένα αντικείμενο στο οποίο επιχειρείται να πραγματοποιηθεί μια αλλαγή. Τέτοια αντικείμενα είναι ένα προϊόν, ένα σύστημα, μια διαδικασία, μια δομή, μια ενέργεια, μια κανονιστική νόρμα ή ένας νόμος. Μια ιδέα δεν αποτελεί καινοτομία. Αντιθέτως, μετατρέπεται σε καινοτομία εφόσον εφαρμοστεί. Επίσης, η εκπαιδευτική καινοτομία δεν χαρακτηρίζεται από τυχαιότητα. Παράγεται μέσω μιας κοινωνικής διαδικασίας, η οποία έχει ως εφελκυστήριό της οικονομικά κυρίως ενδιαφέροντα και στην οποία ο άνθρωπος διαδραματίζει εξέχοντα ρόλο. Συνεπώς, η εκπαιδευτική καινοτομία δεν προϋποθέτει μόνο ένα αντικείμενο αλλά κι ένα υποκείμενο. Η καινοτομία, λοιπόν, υλοποιείται κατόπιν ενεργοποίησης κάποιων ατόμων. Επιπλέον, το αποτέλεσμα της καινοτομίας ικανοποιεί τη νέα πραγματικότητα και διαφοροποιείται από την υπάρχουσα. Η ουσία της καινοτομίας δεν είναι να εισάγει κάτι που θα είναι τελείως νέο ή εξέλιξη του υπάρχοντος αλλά κάτι που θα διαφέρει πραγματικά από την ισχύουσα κατάσταση (Hauschildt, 2004).

Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφερθεί ότι οι εκπαιδευτικές καινοτομίες έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Αρχικά, επιδιώκουν τη σύνδεση του σχολικού περιβάλλοντος με την κοινωνική πραγματικότητα, ώστε να ακολουθεί τους ρυθμούς της επικαιρότητας, κι αποσκοπούν στην κοινωνικοποίηση και την ενεργό συμμετοχή των μαθητών/-τριών σε ερευνητικές ή παρεμφερούς τύπου εργασίες. Επίσης, επιχειρούν να

εισαγάγουν τη σύγχρονη τεχνολογία στον σχολικό οργανισμό και να αναδείξουν ανανεωμένα διδακτικά πρότυπα τα οποία θα προωθούν τον/την εκπαιδευτικό ως αρωγό των μαθητών/-τριών με αποτέλεσμα τα παιδιά να είναι οι κύριοι λήπτες των αποφάσεων. Οι εκπαιδευτικές καινοτομίες ενθαρρύνουν την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και περιορίζουν τα επίπεδα παπαγαλισμού, αποστήθισης, μίμησης και μονολόγων ώστε οι μαθητές/-τριες να καταστούν υπεύθυνοι, δημιουργικοί κι ικανοί να αναζητούν οι ίδιοι/-ες τη γνώση έχοντας αναπτυγμένο το κριτικό πνεύμα τους. Επιπλέον, καλλιεργούν τη νοοτροπία ότι οι γνώσεις ενοποιούνται και καμία δεν είναι απομονωμένη από την άλλη. Τέλος, προωθούν τη βιωματική προσέγγιση της γνώσης. Χρησιμοποιούνται με συστηματικό τρόπο τα εποπτικά μέσα, πραγματοποιούνται επισκέψεις κι αναπτύσσονται οι μηχανισμοί γνώσης, σκέψης, ανάλυσης και σύνθεσης ώστε να ενεργοποιούνται οι αισθήσεις, η φαντασία και το μυαλό των μαθητών/-τριών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι μαθητές καθίστανται ικανοί να μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν (Αγγελοπούλου, 2010· Μπάρλα, 2017).

Οι παράγοντες που χαρακτηρίζουν τις εκπαιδευτικές καινοτομίες δεν έχουν αυστηρώς προκαθορισμένα όρια. Αντιθέτως, μεταξύ αυτών των στοιχείων αναπτύσσεται μια σχέση αλληλεξάρτησης. Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των εκπαιδευτικών καινοτομιών καλύπτουν τέσσερις διαστάσεις. Η πρώτη διάσταση είναι αυτή της «καινοτομίας» κι έχει σχέση με την καινοτομία αυτή καθαυτή καθώς και με τα ξεχωριστά τεχνικά και παιδαγωγικά γνωρίσματά της. Η δεύτερη διάσταση καλύπτει το μικρο-επίπεδο και σχετίζεται με τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς. Στη διάσταση αυτή εντάσσονται στοιχεία όπως η προθυμία, η ετοιμότητα κι η επάρκεια των εκπαιδευτικών, που τους/τις καθιστούν ικανούς/-ες να δρουν με καινοτόμο τρόπο. Επιπλέον, εμπεριέχονται και προσωπικά στοιχεία, όπως είναι οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των εκπαιδευτικών τόσο με τους μαθητές/-τριες όσο και με το υπόλοιπο εκπαιδευτικό προσωπικό. Η τρίτη διάσταση σχετίζεται με το μέσο-επίπεδο. Στη διάσταση αυτή περιλαμβάνονται οι παράμετροι που έχουν σχέση με το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσεται ο σχολικός οργανισμός. Στο μέσο-επίπεδο εντάσσονται οι δομές διαχείρισης κι υποστήριξης σε τοπικό βαθμό, οι σχολικές υποδομές κι οι επιρροές που ασκούνται αφενός από τις τοπικές αρχές εκπαίδευσης κι αφετέρου από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον στην κουλτούρα της σχολικής μονάδας. Η τέταρτη διάσταση έχει άμεση σχέση με το μακρο-επίπεδο. Στο επίπεδο αυτό ανήκουν οι παράμετροι τις οποίες καθορίζουν τα εθνικά προγράμματα σπουδών κι οι εθνικές ή διεθνείς εκπαιδευτικές κι ερευνητικές πολιτικές (Kirkland & Sutch, 2009).

Συνοψίζοντας, οι καινοτομίες που εισάγονται στον εκπαιδευτικό χώρο έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό τις αλλαγές στους ρόλους των εκπαιδευτικών και των μαθητών/-τριών, στους μαθησιακούς στόχους, στα μαθησιακά αποτελέσματα, στην αξιοποίηση των τεχνολογικών επιτευγμάτων και στη δικτύωση. Βασικό στοιχείο αυτών των καινοτομιών είναι η ένταση κι η

ανησυχία οι οποίες δημιουργούνται λόγω της απομάκρυνσης από τις οργανωσιακές μεθόδους, τις παγιωμένες κοινωνικές σχέσεις και την κουλτούρα της σχολικής μονάδας (Law και συν., 2011). Επομένως, οι καινοτομίες απαιτούν ελευθερία στον χώρο δράσης, ηρεμία για συλλογισμό κι έλεγχο χωρίς πιέσεις καθώς επίσης και σαφείς στόχους κι ακριβή σχεδιασμό κατά την εφαρμογή τους (Baecker, 2003).

1.6 Η διαχείριση της καινοτομίας στην εκπαίδευση

Στη σύγχρονη εποχή συντελούνται ραγδαίες εξελίξεις τόσο στον επιστημονικό όσο και στον τεχνολογικό τομέα (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015). Επομένως, για να κατορθώσει να επιβιώσει και να προαχθεί ένα σύστημα ή ένας οργανισμός, οφείλει να κατέχει την ικανότητα της μάθησης και της προσαρμογής (Κοντάκος, 2007). Υπό αυτές τις συνθήκες, κάθε τομέας αντιμετωπίζει την καινοτομία ως πρόκληση καθώς επιφέρει οργανωτικές και παραγωγικές αλλαγές με απώτερο στόχο να αναπτυχθούν νέοι τρόποι επίλυσης προβλημάτων και να βελτιωθούν τα προϊόντα κι οι υπηρεσίες που παρέχονται. Σε ιδανικό επίπεδο, η καινοτομία δημιουργεί έναν νέο κύκλο μάθησης, προωθεί αλλαγές ευρύτερης κλίμακας και βελτιώνει συνεχώς έναν οργανισμό (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015).

Σε αυτό το ταχέως μεταβαλλόμενο περιβάλλον, το εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας καλείται να προσαρμοστεί, γεγονός το οποίο επιτυγχάνεται μέσω της εισαγωγής καινοτομιών (Κοντάκος, 2007). Η εκπαίδευση οφείλει να ανταποκριθεί στη νέα πραγματικότητα καθώς και να ικανοποιήσει τις προσδοκίες και τις ανάγκες του μαθητικού πληθυσμού (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015). Σε περίπτωση που οι σχολικές μονάδες διατηρήσουν τους παραδοσιακούς τρόπους διδασκαλίας και τα ίδια γνωστικά αντικείμενα αγνοώντας το πλαίσιο κοινωνικοποίησης των μαθητών/-τριών που αναπτύσσεται εκτός του σχολείου και τις κοινωνικές αντιθέσεις και διαφωνίες που υπάρχουν, τότε θα επέλθουν άμεσες συνέπειες στην ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης (Κοντάκος, 2007).

Η σχολικός οργανισμός συνιστά ένα ανοιχτό εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο αποτελείται από επιμέρους συστήματα. Αυτά τα υποσυστήματα επιδρούν στην αποτελεσματικότητα της σχολικής μονάδας. Επομένως, η σχολική μονάδα καθίσταται ένα πολύπλοκο περιβάλλον με μια πληθώρα εσωτερικών κι εξωτερικών στοιχείων. Η εκπαίδευση, λοιπόν, καλείται να αναζητήσει καινοτόμες λύσεις καθώς θεωρείται καταλυτικός παράγοντας κοινωνικής εξισορρόπησης, διάπλασης της πολύπλευρης προσωπικότητας του μαθητικού πληθυσμού και του κοινωνικού εκσυγχρονισμού. Η καινοτομία είναι το καθοριστικό στοιχείο μέσω του οποίου η σχολική μονάδα θα κατορθώσει να προσαρμοστεί στις περιβαλλοντικές μεταβολές και να ανταποκριθεί στις κοινωνικές απαιτήσεις κι ανάγκες των μαθητών/-τριών (Μπελαδάκης, 2007).

Η εκπαιδευτική καινοτομία συνιστά μια διαδικασία η οποία αποτελείται από τα παρακάτω στάδια. Αρχικά, προσδιορίζεται η αναγκαιότητα της καινοτομίας. Στο στάδιο αυτό,

ανιχνεύονται και προσδιορίζονται οι εσωτερικοί κι οι εξωτερικοί παράγοντες οι οποίοι επιδρούν στην εισαγωγή της καινοτομίας. Στη συνέχεια, προδιαγράφεται το μέλλον, το οποίο περιλαμβάνει το όραμα, κι ακολουθεί η περιγραφή του παρόντος, στο οποίο εντάσσονται οι επικρατούσες συνθήκες. Επομένως, στο στάδιο αυτό επιχειρείται να χαρτογραφηθεί το περιβάλλον ώστε να υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ σχολικής μονάδας και κοινωνικού συστήματος. Έπειτα, πραγματοποιείται ο προσδιορισμός του χάσματος ανάμεσα στην παρούσα κατάσταση και τη μελλοντική επιδίωξη. Εν συνεχεία, οργανώνεται ο τρόπος μετάβασης από το παρόν στο μέλλον. Στη φάση αυτή, καταμερίζονται οι αρμοδιότητες κι οι ευθύνες. Αξίζει να επισημανθεί η καθοριστική σημασία που διαδραματίζει η κατάρτιση των υποκειμένων που καλούνται να υλοποιήσουν το καινοτόμο πρόγραμμα στο αποτέλεσμα που θα έχει η καινοτομία η οποία εφαρμόζεται στον εκπαιδευτικό χώρο. Η διαδικασία εφαρμογής της καινοτομίας ολοκληρώνεται με την αξιολόγηση και την παρακολούθηση της καινοτομίας ώστε να αποφευχθεί η παλινδρόμηση και να εδραιωθεί η καινοτομία (Ράπτης, 2006).

Η διαχείριση της εκπαιδευτικής καινοτομίας ακολουθεί τον τρόπο προγραμματισμού και λήψης αποφάσεων στην εκπαίδευση. Αρχικά, γίνεται ανάλυση της κατάστασης η οποία επιδιώκεται να αντιμετωπιστεί μέσω της καινοτομίας. Μετά, γνωστοποιείται το πρόβλημα ή η πρόταση για καινοτομία στους/στις εκπαιδευτικούς, οι οποίοι ενημερώνονται σε αυτό το στάδιο για τις προϋποθέσεις και τις συνθήκες εφαρμογής της καινοτομίας στη σχολική μονάδα. Εν συνεχεία, αναζητείται μέσω διαλογικών διαδικασιών η καλύτερη διαδικασία διάχυσης της καινοτομίας καθώς επίσης ορίζονται οι αρμοδιότητες που θα έχει ο/η κάθε εκπαιδευτικός κατά την εφαρμογή της εκπαιδευτικής καινοτομίας. Έπειτα, τίθεται σε εφαρμογή η καινοτομία σε πραγματικές συνθήκες. Τέλος, εξασφαλίζεται η παρακολούθηση της υλοποίησης της καινοτομίας μέσω της καταγραφής των στοιχείων που επιδρούν τοιούτοτρόπως στην καινοτομία ώστε να γίνουν οι κατάλληλες αλλαγές αν κριθεί απαραίτητο (Παπακωνσταντίνου, 2008).

Συμπερασματικά, οι εκπαιδευτικές καινοτομίες ως πρόταση στο πρόγραμμα όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης της χώρας επιχειρούν να προωθήσουν και να ενσωματώσουν νέες διδακτικές και μαθησιακές μεθόδους, να βελτιώσουν το εκπαιδευτικό αποτέλεσμα και να προετοιμάσουν καταλλήλως τον μαθητικό πληθυσμό για την ένταξή τους στην κοινωνία της γνώσης (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015). Απώτερος σκοπός των καινοτόμων εκπαιδευτικών δράσεων είναι η τροποποίηση των παιδαγωγικών αντιλήψεων, στάσεων κι αξιών (Καράμπελας και συν., 2006). Η διάχυση κι η επιτυχής διαχείριση των καινοτομιών αποσκοπεί στη διάπλωση συναντίληψης της καινοτομίας από όλους τους εμπλεκόμενους μέσω της δημιουργίας ενός δικτύου ανθρώπων το οποίο θα ενδυναμώνει και θα ενθαρρύνει την ενεργό συμμετοχή του εκπαιδευτικού δυναμικού στην εφαρμογή καινοτομιών στον χώρο της εκπαίδευσης (Βαβουράκη, 2006).

1.7 Προϋποθέσεις επιτυχούς εφαρμογής καινοτομίας στην εκπαίδευση

Η εκπαιδευτική καινοτομία συνιστά μια διαδικασία η οποία λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον, στο οποίο ασκούνται επιρροές από τις παραμέτρους «χρόνος» και «χώρος». Οι παράγοντες, λοιπόν, που επηρεάζουν την έκβαση μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας είναι πολιτιστικοί, πολιτικοί, διοικητικοί, εκπαιδευτικοί κι οργανωσιακοί (Kennedy, 2013).

Λόγω της συστημικής κι ολιστικής φύσης της εκπαιδευτικής καινοτομίας καθίσταται σαφές ότι οι παράγοντες που επιδρούν στην εισαγωγή και την εφαρμογή καινοτομιών στον εκπαιδευτικό χώρο ποικίλλουν. Τα μέρη της είναι αλληλένδετα κι αδιαχώριστα με αποτέλεσμα να απαιτείται η ταυτόχρονη αλλαγή όλων των εμπλεκόμενων φορέων για να επιτευχθεί μια επιτυχής εκπαιδευτική καινοτομία. Ωστόσο, η κατανόηση της ίδιας της καινοτομίας και των διεργασιών που απαιτούνται είναι αυτή που οδηγεί ουσιαστικά τους πολιτικά υπεύθυνους, τους/τις διαχειριστές/-τριες και τους/τις εκπαιδευτικούς σε επιτυχείς καινοτομίες (Wheatley, 2006· Kennedy, 2013). Παρόλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι στη σύγχρονη βιβλιογραφία δεν ορίζεται με βεβαιότητα το πότε οι εκπαιδευτικές καινοτομίες έχουν επιτυχή έκβαση (Ψαράς, 2016).

Οι καινοτομίες στον χώρο της εκπαίδευσης εισάγονται κι υλοποιούνται με ευθύνη ολόκληρου του εκπαιδευτικού συστήματος, αρχίζοντας από το Υπουργείο Παιδείας και καταλήγοντας στη σχολική τάξη. Συνεπώς, προκύπτει ένας προβληματισμός που σχετίζεται με τον τρόπο υποστήριξης αυτών των καινοτομιών ώστε να επέλθουν θετικά παιδαγωγικά αποτελέσματα (Καράμπελας και συν, 2006). Οι παράμετροι που διαδραματίζουν εξέχοντα ρόλο στην αποτελεσματική έκβαση των εκπαιδευτικών καινοτομιών είναι το όραμα κι η σχολική κουλτούρα του σχολείου, οι προτεραιότητες της σχολικής ανάπτυξης, η οργανωτική δομή της σχολικής μονάδας, η ηγεσία κι οι πρακτικές διαχείρισης της καινοτομίας, ο σχεδιασμός για την ανάπτυξη του προσωπικού, η αξιοποίηση των πόρων κι η ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας με εξωτερικούς φορείς (Law et al., 2011).

Συνεπώς, οι προϋποθέσεις από τις οποίες εξαρτάται η επιτυχής έκβαση των εκπαιδευτικών καινοτομιών μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής: (α) τα χαρακτηριστικά της εφαρμογής της καινοτομίας, (β) τα «ρυθμιστικά πλαίσια» κι η υποστηρικτική δομή της σχολικής μονάδας, (γ) το σχολείο ως περιβάλλον εργασίας, (δ) οι εκπαιδευτικοί και (ε) η ίδια η καινοτομία. Πιο συγκεκριμένα, κατά την εφαρμογή της καινοτομίας πρέπει να αποφεύγεται η επίτευξη πολλών στόχων ταυτοχρόνως. Αντιθέτως, πρέπει να δίνεται έμφαση σε επιμέρους στόχους. Επιπλέον, αν μια καινοτομία σχετίζεται με διάφορα εκπαιδευτικά επίπεδα, αυξάνονται οι πιθανότητες επιτυχίας της. Επίσης, καταλυτικό ρόλο διαδραματίζει κι ο χρόνος ο οποίος αφιερώνεται για δοκιμαστική εφαρμογή κι αξιολόγηση διότι απαιτείται ένα εύλογο χρονικό διάστημα ώστε να καλλιεργηθούν οι νέοι διδακτικοί τρόποι σκέψης που θα επιφέρουν

θετικά αποτελέσματα στην εισαγωγή κι εφαρμογή των καινοτομιών στον εκπαιδευτικό χώρο (Κοντάκος και συν., 2007).

Σχετικά με τα «ρυθμιστικά πλαίσια» και την υποστηρικτική δομή της σχολικής μονάδας, οι ρυθμιστικές διατάξεις, η εκπαιδευτική ηγεσία κι οι διευθυντές/-ντριες των σχολείων οφείλουν να στηρίζουν την καινοτομία. Για να ακολουθεί μια θετική πορεία κατά την εφαρμογή μιας καινοτομίας, οι εμπλεκόμενοι πρέπει να αισθανθούν υποστήριξη. Η ενίσχυση της καινοτομίας γίνεται είτε παρέχοντας υλικό εξοπλισμό, συμπεριλαμβανομένων εποπτικών μέσων και χρηματικών πόρων, είτε παρέχοντας ευκαιρίες για επιμόρφωση των υποκειμένων που εμπλέκονται με την εκπαιδευτική καινοτομία (Κοντάκος και συν., 2007). Η διοίκηση, λοιπόν, οφείλει να παρέχει ευκαιρίες επαγγελματικής ανέλιξης κι υποστήριξης στους εκπαιδευτικούς με κάθε πρακτικό κι απτό τρόπο (Κοντάκος, 2009).

Επιπλέον, καθοριστικό ρόλο στην εισαγωγή και την υιοθέτηση της εκπαιδευτικής καινοτομίας παίζει η μορφή διοίκησης του εκπαιδευτικού συστήματος. Το πιο ευνοϊκό εκπαιδευτικό σύστημα για την εφαρμογή μιας καινοτομίας στον χώρο της εκπαίδευσης είναι το αποκεντρωμένο καθώς οι τοπικές και περιφερειακές δομές κι αρχές του εκπαιδευτικού συστήματος ευθύνονται για την άσκηση εξουσίας και τη λήψη αποφάσεων, οι σχολικές μονάδες χαρακτηρίζονται από υψηλού βαθμού αυτονομία κι οι εκπαιδευτικοί διέπονται από επαγγελματισμό. Στα συστήματα αυτά, ο ρόλος που διαδραματίζει ο/η διευθυντής/-ντρια του σχολείου ως προς τη θετική πορεία που θα ακολουθήσει μια καινοτομία είναι καθοριστικής σημασίας (Παπακωνσταντίνου, 2008).

Οι παράγοντες που αναφέρονται στο σχολείο ως περιβάλλον εργασίας αναδεικνύουν τον μείζονος σημασίας ρόλο που διαδραματίζει ο/η διευθυντής/-ντρια του σχολείου στην επιτυχή εισαγωγή κι εφαρμογή της καινοτομίας. Η υποστήριξη που δέχεται μια καινοτομία από τον/τη διευθυντή/-ντρια συνιστά σημαντική παράμετρο για την επιτυχή έκβασή της (Κοντάκος και συν., 2007). Ο/Η διευθυντής/-ντρια επωμίζεται την ευθύνη τόσο της αναγνώρισης και προώθησης των καινοτόμων δράσεων, όσο και του/της εγγυητή/-τριας της υλοποίησής τους. Επίσης, αναλαμβάνει τη διαχείριση των αντιδράσεων που ίσως προκύψουν καθώς μια καινοτομία ταράσσει την ισορροπία και την αρμονία που επικρατεί στην εκπαιδευτική μονάδα. Συνεπώς, ο/η διευθυντής/-ντρια καλείται να αναδειχθεί σε ηγετική φυσιογνωμία ώστε να διαχειριστεί αποτελεσματικά την καινοτομία και να απαλλαγθεί από την αντίληψη της διαχείρισης της κατάστασης (Παπακωνσταντίνου, 2008). Βασικό χαρακτηριστικό του ηγέτη διευθυντή/-ντριας είναι να εμπνέει το όραμα για αλλαγή στους/στις εκπαιδευτικούς της σχολικής μονάδας τόσο σε θεωρητικό, όσο και σε πρακτικό επίπεδο (Πασιαρδής, 2004).

Στους παράγοντες αυτούς εντάσσεται κι η σχολική κουλτούρα που επικρατεί στη σχολική μονάδα. Για να επιτύχει μια εκπαιδευτική καινοτομία, πρέπει να έχει διαμορφωθεί στο σχολείο μια κουλτούρα που να ευνοεί την εφαρμογή νέων ιδεών καθώς και να έχει αναπτυχθεί

ένα θετικό κλίμα απέναντι στην επιμόρφωση, τόσο την εξωτερική, όσο και την ενδοσχολική ώστε να αμβλύνονται οι δυσκολίες που μπορεί να προκύψουν κατά την εφαρμογή μιας καινοτομίας (Κοντάκος και συν., 2007). Επομένως, η καινοτόμος επαγγελματική κουλτούρα αποτελεί σημαντική παράμετρο που ευνοεί τις καινοτομίες και ωθεί τους/τις εκπαιδευτικούς της σχολικής μονάδας να αναλαμβάνουν καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα (Μαυρογιώργος, 2008).

Αναφορικά με την παράμετρο που αναφέρεται στους/στις εκπαιδευτικούς, ο ρόλος που κατέχουν στην αποτελεσματική εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας είναι μεγάλος (Σπυροπούλου και συν., 2007). Τόση η εμπλοκή τους όσο κι η ανάπτυξη κοινών στόχων κι αξιών καθίστανται βασικά στοιχεία για την αποτελεσματικότητα των καινοτόμων προγραμμάτων (Fullan, 1991· Sarason, 1996· Hargreaves & Evans, 1997). Σύμφωνα με τον Sultana, ο καταρτισμένος κι επιμορφωμένος εκπαιδευτικός συνιστά μία από τις βασικές παραμέτρους υλοποίησης εκπαιδευτικών καινοτομιών. Σε εθνικό επίπεδο, κάθε εκπαιδευτικό σύστημα οφείλει να μεριμνά για τον σχεδιασμό συστημάτων κατάρτισης κι επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Η επαγγελματική εξέλιξη των εκπαιδευτικών λειτουργεί συνδυαστικά με την εξασφάλιση πόρων κι εξοπλισμού για την αποτελεσματική εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας (Sultana, 2001· Freedman, 2005· Law et al., 2011). Αξίζει, λοιπόν, να σημειωθεί ότι η επιτυχία των καινοτομιών εξαρτάται άμεσα από τη στάση που κρατούν οι εκπαιδευτικοί, τον προβληματισμό που τους διέπει για την αλλαγή που επέρχεται και το επίπεδο κατάρτισης στη διδακτική και την παιδαγωγική, οι οποίες δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για μια διαρκή αλλαγή στη σχολική μονάδα (Παπακωνσταντίνου, 2008). Προκειμένου μια καινοτομία να καταστεί επιτυχής, πρέπει να δοθεί ο απαραίτητος χρόνος στους/στις εκπαιδευτικούς ώστε να έχουν τη δυνατότητα δοκιμής. Έτσι, αναπτύσσεται το αίσθημα επιτυχίας καθώς βλέπουν οι ίδιοι τα αποτελέσματά της και πείθονται για την υιοθέτησή της. Καθίσταται σαφές ότι μια καινοτομία δεν επιτυγχάνει όταν επιβάλλεται με πίεση ή διαταγή στον εκπαιδευτικό χώρο. Αντιθέτως, ο ανθρώπινος παράγοντας, στη συγκεκριμένη περίπτωση οι εκπαιδευτικοί, χαρακτηρίζεται καθοριστικός για την επιτυχή έκβαση μιας καινοτομίας. (Κοντάκος και συν., 2007)

Τέλος, σχετικά με τους παράγοντες που σχετίζονται με την ίδια την καινοτομία, πρέπει να τονισθεί ότι μια καινοτομία έχει επιτυχία όταν ικανοποιεί πραγματικές ανάγκες. Επιπλέον, κρίνεται απαραίτητο να υπάρχει σαφήνεια στους σκοπούς και στους στόχους της καινοτομίας ώστε οι εκπαιδευτικοί να αντιλαμβάνονται την αναγκαιότητά της με αποτέλεσμα να προάγουν την υιοθέτησή της στη σχολική μονάδα. Η καινοτομία αυξάνει τις πιθανότητες επιτυχίας όταν δεν απαιτεί κατά την εφαρμογή της δεξιότητες που ενέχουν δυσκολίες διότι οι εκπαιδευτικοί αποθαρρύνονται. Η πληροφόρηση κι η ενημέρωση σχετικά με την ίδια την καινοτομία κρίνονται απαραίτητες προϋποθέσεις ώστε να αμβλυνθούν τα επίπεδα φόβου κι αντίδρασης

απέναντι στην αλλαγή που επιφέρει η εισαγωγή της καινοτομίας στον χώρο της εκπαίδευσης (Ιορδανίδης, 2006).

Επίσης, μέσω της πληροφόρησης και της ενημέρωσης γεφυρώνεται το χάσμα που υπάρχει μεταξύ των εκπαιδευτικών πρακτικών που εφαρμόζουν συνήθως οι εκπαιδευτικοί και του ισχύοντος προγράμματος σπουδών. Για να υιοθετηθεί και να εφαρμοστεί με επιτυχία μια εκπαιδευτική καινοτομία, πρέπει να χαρακτηρίζεται από βιωσιμότητα, που σχετίζεται με τη δυνατότητα των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτικών μονάδων να διατηρήσουν μια καινοτόμο εκπαιδευτική δράση σε βάθος χρόνου, και μεταφερσιμότητα, που έχει άμεση σχέση με τη δυνατότητα να εφαρμόζεται και να αξιολογείται η καινοτομία από διαφορετικούς εκπαιδευτικούς και σε διαφορετικά εκπαιδευτικά πλαίσια ή σχολικές συνθήκες (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015). Ωστόσο, είναι σημαντικό να υπάρχει κατά την εφαρμογή της καινοτομίας ένας βαθμός προσαρμογής στις ιδιαιτερότητες της εκάστοτε σχολικής μονάδας που την εισάγει και να γίνεται με τέτοιο τρόπο που να διαφαίνονται η εξέλιξή της και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Μια επιτυχής εκπαιδευτική καινοτομία πρέπει να βασίζεται στο αξιακό και γνωστικό υπόβαθρο των εκπαιδευτικών προσφέροντάς τους τη δυνατότητα να συνδυάσουν την προϋπάρχουσα εμπειρία με τη δημιουργία μιας θετικής αφετηρίας και να υλοποιείται σε χρόνο κατά τον οποίο είναι εμφανής η προδιάθεση για καινοτομία (Κοντάκος και συν., 2007).

Εν κατακλείδι, οι παράγοντες που επιδρούν θετικώς στη διάχυση μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας μπορούν να ενταχθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες: (α) το προσωπικό, (β) τη δομή και (γ) τη διαδικασία. Οι παράγοντες αυτοί αναπτύσσουν σχέσεις αλληλεπίδρασης και μόνο σε συνδυασμό επιφέρουν θετικά αποτελέσματα. Η εισαγωγή κι η εφαρμογή μιας καινοτομίας στον εκπαιδευτικό χώρο συνιστούν μια ιδιαίτερος σύνθετη διαδικασία, που απαιτεί τη σύνθεση σχεδιασμού, βασικής εκπαίδευσης, επιμόρφωσης και συγκατάθεσης των εμπλεκόμενων εκ των οποίων πρωτεύοντα ρόλο διαδραματίζουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί. Η επιτυχής καινοτομίας ανανεώνει και βελτιώνει την εκπαίδευση. Συνεπώς, όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς και πρόσωπα οφείλουν να συνεργαστούν κατά τον σχεδιασμό και την εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας ώστε να επιφέρει θετικά αποτελέσματα. Η συνεργασία των εκπροσώπων από το πεδίο της έρευνας, της πολιτικής και της οικονομίας, της πανεπιστημιακής κοινότητας, των εκπαιδευτικών, των γονέων και των ίδιων των μαθητών/-τριών συνεπάγεται μια επιτυχημένη καινοτομία, η οποία βελτιώνει σημαντικά ολόκληρη τη σχολική μονάδα (Κοντάκος και συν., 2007).

1.8 Ανασταλτικοί παράγοντες εισαγωγής καινοτομίας στην εκπαίδευση

Η εκπαιδευτική καινοτομία αποτελεί μια πολυδιάστατη διαδικασία η οποία χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό δυσκολίας. Συγκεκριμένα, μια καινοτομία, για να επιφέρει θετικά αποτελέσματα, πρέπει να καλύψει τρεις διαστάσεις: (α) την αξιοποίηση νέων ή αναθεωρημένων υλικών, (β) τη χρήση νέων πρακτικών διδασκαλίας και (γ) την τροποποίηση

πεποιθήσεων.. Η πολυπλοκότητα της εισαγωγής μια καινοτομίας έγκειται στο γεγονός ότι παρατηρούνται δυσκολίες στην προγραμματισμό και στην οργάνωση μιας κοινωνικής διαδικασίας που καλύπτει πολλά επίπεδα, μέσα στο οποία ενυπάρχουν κι αλληλεπιδρούν πολλά πρόσωπα (Κοντάκος και συν. 2018).

Επομένως, καθίσταται σαφές ότι η εισαγωγή καινοτομιών έχει άμεση εξάρτηση από μια πληθώρα παραγόντων που ασκούν θετική ή αρνητική επιρροή στην εφαρμογή τους. Καθώς η εκπαίδευση επιδρά σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής, μια καινοτομία που εφαρμόζεται στον εκπαιδευτικό χώρο χαρακτηρίζεται ή οφείλει να χαρακτηρίζεται από το πνεύμα και τα δομικά γνωρίσματα της ολιστικής και συστηματικής προσέγγισης. Είναι προφανής, λοιπόν, η δυσκολία που προκύπτει από τις παγιωμένες αντιλήψεις, τα συμφέροντα, τις προκαταλήψεις, τις αρνητικές στάσεις, τα δυσάρεστα συναισθήματα και τις συγκρούσεις που δημιουργούνται κατά την εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών (Μαυροσκούφης, 2002· Λαζάρου και συν., 2016). Οι παράγοντες που επιδρούν θετικά στην εισαγωγή των καινοτομιών μπορούν να καταστούν παραλλήλως κι ανασταλτικοί αναλόγως με τον τρόπο που αξιοποιούνται. Σύμφωνα με τον Fullan, οι παράγοντες που επηρεάζουν τα αποτελέσματα μια καινοτομίας σχετίζονται: (α) με τα στοιχεία της ίδιας της καινοτομίας, (β) τα χαρακτηριστικά της περιφέρειας και (γ) τις εξωτερικές παραμέτρους που υφίστανται (Fullan, 1999).

Ένα βασικό αίτιο που προκαλεί αποτυχία στα εγχειρήματα εισαγωγής εκπαιδευτικών καινοτομιών και που σχετίζονται με τα γνωρίσματα των καινοτομιών είναι ότι οι στόχοι τους συχνά δεν είναι σαφείς, κατανοητοί κι αποδεκτοί σε ευρύτερο βαθμό. Επίσης, ο κατακερματισμός τους σε επιμέρους δράσεις κι η υπερφόρτωση που προκαλούν στο έργο των εκπαιδευτικών λειτουργούν ανασταλτικά καθώς προκαλούν σύγχυση στους εκπαιδευτικούς με αποτέλεσμα να προκαλούνται χαοτικές καταστάσεις και να στρεβλώνεται η ουσία της καινοτομίας (Μαυροσκούφης, 2002). Επιπλέον, η εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας συναντά συχνά αντιστάσεις καθώς η αποτελεσματικότητά της κι οι διαδικασίες οι οποίες απαιτούνται δεν είναι ευδιάκριτες (Κοντάκος και συν., 2007). Η αντίσταση στην εισαγωγή καινοτομιών εντείνεται λόγω της απουσίας γενικής αξιολόγησης και συστηματικής εξέτασης του βαθμού επίτευξης των στόχων των καινοτόμων δράσεων. Συνεπώς, δεν επιτυγχάνεται η ουσιαστική αποτίμηση της αξίας τους με αποτέλεσμα να αποτρέπεται η ευρύτερη διάχυσή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία κι η ποιοτική της αναβάθμιση εν τέλει (Σπυροπούλου και συν., 2007· Βότση, 2016).

Μια ακόμη σημαντική παράμετρος εξαιτίας της οποίας οι καινοτόμοι εκπαιδευτικές δράσεις δεν τυγχάνουν ευρύτερης αποδοχής συνιστά η εφαρμογή τους μετά τη λήξη του ωρολογίου προγράμματος. Επιπροσθέτως, το γεγονός ότι ο ελεύθερος χρόνος που διαθέτουν οι μαθητές/-τριες εξαιτίας των εξωσχολικών τους υποχρεώσεων είναι ελλιπής σε συνδυασμό με την απροθυμία των εκπαιδευτικών να παρακολουθήσουν σχετικά επιμορφωτικά σεμινάρια

λειτουργούν ως τροχοπέδη στην υιοθέτηση και στη διάχυση των καινοτόμων προγραμμάτων στην εκπαίδευση. Ένας ακόμη παράγοντας που οδηγεί μια καινοτομία σε αποτυχία είναι η έλλειψη χρηματοδότησης και κατάλληλης υλικοτεχνικής υποδομής (Σπυροπούλου και συν., 2008). Τέλος, ο χρόνος εφαρμογής μιας καινοτομίας δύναται να οδηγήσει στην αποτυχία της. Πολλές φορές λόγω στενών χρονικών περιθωρίων υιοθετείται ένα καινοτόμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα χωρίς να ελέγχονται τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα κι η καταλληλότητά του με αποτέλεσμα να μην ανταποκρίνεται στο επίπεδο των αποδεκτών του προκαλώντας σύγχυση σε αυτούς και δυσλειτουργία στη σχολική μονάδα (Hopkins et al., 1997).

Οι παράγοντες που αναφέρονται στα χαρακτηριστικά της περιφέρειας σχετίζονται με τη διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος, τον ρόλο που διαδραματίζει ο/η διευθυντής/-τρια και τη στάση των εκπαιδευτικών προς την εκπαιδευτική καινοτομία (Fullan, 1999). Καταλυτικό ρόλο στην πορεία που θα χαράξει η καινοτόμος δράση έχει η μορφή διοίκησης του εκπαιδευτικού συστήματος. Τα συγκεντρωτικά αυταρχικά γραφειοκρατικά συστήματα, όπως χαρακτηρίζεται και το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, έχουν συγκεντρωμένη την εξουσία στην κορυφή της ιεραρχίας κι η τυποποίηση αποτελεί το κυρίαρχο γνώρισμά τους. Κατά συνέπεια, κάθε εκπαιδευτική καινοτομία εκπορεύεται από την κορυφή της πυραμίδας, έχοντας συνήθως τη μορφή προγράμματος, κι υλοποιείται με ομοιόμορφο τρόπο δίχως να αφήνονται περιθώρια παρεκκλίσεων ή ανάληψης πρωτοβουλιών από όλη την ιεραρχία, συμπεριλαμβανομένων και των εκπαιδευτικών μονάδων (Παπακωνσταντίνου, 2008).

Σύμφωνα με ερευνητικά πορίσματα, τα συγκεντρωτικά και γραφειοκρατικά συστήματα διοίκησης των εκπαιδευτικών συστημάτων δημιουργούν κλειστό σύστημα εκπαίδευσης, το οποίο δεν αφήνει τα απαραίτητα περιθώρια ευελιξίας κατά την εφαρμογή της καινοτομίας (OECD, 1997). Επομένως, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν επιτρέπει σε κάθε σχολική μονάδα να αναπτύσσει μια εξατομικευμένη προσέγγιση στα εκπαιδευτικά θέματα καταργώντας με αυτόν τον τρόπο τη νοοτροπία της αλλαγής και της καινοτομίας. Αντιθέτως, επιβάλλει προκαθορισμένες προτάσεις με στόχο τη βελτίωση της εκπαιδευτικής πράξης σε όλα τα επίπεδα της εκπαιδευτικής κοινότητας χωρίς την ευελιξία για κατά τόπους ενέργειες (Δημαράς, 1995· Βοζαϊτής & Υφαντή, 2006· Σπυροπούλου και συν., 2007). Βασικό ανασταλτικό για την επιτυχία μιας καινοτομίας παράγοντα αποτελεί το γεγονός ότι πολλές φορές υιοθετούνται από την ελληνική εκπαιδευτική κοινότητα αυτούσιες εκπαιδευτικές καινοτομίες οι οποίες προέρχονται από το εξωτερικό χωρίς να συνυπολογίζονται οι ιδιαιτερότητες που διέπουν το περιφερειακό, το τοπικό και το σχολικό επίπεδο (Λαϊνας, 2000· Σαλτερής, 2004). Η καινοτομία δεν έχει θετικά αποτελέσματα αν δεν προηγηθεί ενδελεχής διερεύνηση τόσο των στοιχείων που καλείται να τροποποιήσει ή να ενισχύσει όσο και των πρακτικών με τις οποίες θα επιφέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα (Μπάκας, 2006).

Η διασφάλιση της εισαγωγής και της ανάπτυξης καινοτομιών στο σχολείο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον/τη διευθυντή/-τρια. Ο ρόλος του/της καθορίζει ως επιτυχή την έκβαση της καινοτομίας με την προϋπόθεση να εκλείπει ο ατομισμός και να προάγεται το συμφέρον του σχολείου (Παπακωνσταντίνου, 2008). Ο/Η διευθυντής/-τρια οφείλει να λειτουργήσει ως ηγέτης μεταλαμπαδεύοντας το όραμα και τους στόχους της σχολικής μονάδας (Χατζηπαναγιώτου, 2014). Αν δεν καταφέρει να διαχειριστεί τις δυνάμεις αντίστασης που προκαλεί η εισαγωγή μιας καινοτομίας στο χώρο του σχολείου κι αν δεν καταστεί τόσο εμπνευστής όσο και διευκολυντής της όλης διαδικασίας, τότε η εκπαιδευτική καινοτομία καταλήγει σε αποτυχία (Κουτούζης, 1999· Μαυρογιώργος, 2008· Παπακωνσταντίνου, 2008).

Επομένως, ο τρόπος διοίκησης καθώς κι η σχολική κουλτούρα που αναπτύσσεται δύνανται να λειτουργήσουν αποθαρρυντικά στην εξέλιξη της καινοτομικής δράσης (Priestley, 2011). Ο/Η διευθυντής/-τρια είναι υπεύθυνος να διαμορφώσει συνεργατικό κλίμα, καλές διαπροσωπικές σχέσεις, να υποστηρίζει τους/τις εκπαιδευτικούς και να αναπτύσσει σχέσεις συνεργασίας με εξωτερικούς φορείς. Η έλλειψη όλων των προαναφερθέντων στοιχείων δυσχεραίνει την υιοθέτηση μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας (Hopkins et al., 1997). Το διευθυντικό στέλεχος το οποίο δεν έχει όραμα κι εφαρμόζει με διεκπεραιωτικό τρόπο τις εγκυκλίους και τις διατάξεις προκαλώντας παθητικότητα κι αδράνεια στους/στις εκπαιδευτικούς παρεμποδίζει κάθε εκπαιδευτική καινοτομία (Καράμπελας και συν., 2006). Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι ο ρόλος του/της διευθυντή/-τριας της σχολικής μονάδας καθίσταται εξίσου σπουδαίος με αυτόν που διαδραματίζουν οι ίδιοι/-ες οι εκπαιδευτικοί κατά την εφαρμογή μιας καινοτομίας (Σαΐτης, 2002).

Βασικό εμπόδιο στην εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας αποτελεί η αρνητική στάση που διατηρούν οι εκπαιδευτικοί (Greenan et al., 1998). Αυτό συμβαίνει καθώς απουσιάζει η εμπλοκή τους από τη λήψη των σχετικών αποφάσεων (Ιορδανίδης, 2006). Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος τους προσφέρει λιγότερες διοικητικές αρμοδιότητες (Λαΐνας, 2000· Κουτούζης, 2012). Κατά συνέπεια, οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν συμμετοχή στη διαμόρφωση της πολιτικής αυτής με αποτέλεσμα τα θεσμοθετημένα εκπαιδευτικά προγράμματα να καταλήγουν στην αποτυχία. Το εκπαιδευτικό προσωπικό έχοντας ελάχιστες ευκαιρίες ανάληψης πρωτοβουλιών υιοθετεί συχνά άκριτα τις εκπαιδευτικές καινοτομίες, οι οποίες σχεδιάζονται και νομοθετούνται από την κεντρική ηγεσία (Everard & Morris, 1999· Δακοπούλου, 2008· Βότση, 2016). Καθίσταται σαφές, λοιπόν, ότι οι καινοτομίες που έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα κι εισάγονται από τον κεντρικό μηχανισμό με τη μορφή κυβερνητικής απόφασης ή γραφειοκρατικής οδηγίας δεν επιφέρουν θετικά αποτελέσματα (Townsend & Bates 2007· Harris, 2009).

Επίσης, οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν πολλές φορές την εισαγωγή των καινοτομιών ως ένα προστιθέμενο στο εκπαιδευτικό τους έργο πρόβλημα, στο οποίο καλούνται να δώσουν

λύση χωρίς την κατάλληλη προετοιμασία ή και διάθεση. Συνεπώς, διακατέχονται από άγχος, ανασφάλεια και φόβο μπροστά στο άγνωστο και το νέο (Morrish, 1976· Μάνεσης και συν., 2006· Fullan, 2007). Τα στοιχεία αυτά λειτουργούν ανασταλτικά στη διάχυση των καινοτόμων δράσεων (Zimmerman, 2006). Επιπλέον, εμπόδια στην εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών αποτελούν η συνήθεια, οι προηγούμενες ανεπιτυχείς προσπάθειες για εφαρμογή κάποιου καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος καθώς κι η απειλή που ίσως αισθανθούν οι εκπαιδευτικοί ως προς τις γνώσεις και τις ικανότητες που διαθέτουν για την υιοθέτηση της καινοτομίας (Fullan, 2001· Greenberg & Bacon, 2000). Ο προβληματισμός κι ο σκεπτικισμός που διέπει τους/τις εκπαιδευτικούς αίρονται μέσω της κατάρτισης σε επίπεδο διδακτικής και παιδαγωγικής, τομείς οι οποίοι συνιστούν την καλύτερη πηγή εφαρμογής καινοτομιών στον εκπαιδευτικό χώρο (Παπακωνσταντίνου, 2008).

Η τρίτη κατηγορία παραγόντων που δρουν ανασταλτικά στην έκβαση μιας καινοτομίας είναι οι εξωτερικοί. Στους παράγοντες αυτούς περιλαμβάνονται κοινωνικοοικονομικά, εθνολογικά, τοπικά και γεωγραφικά στοιχεία τα οποία δύνανται να συμβάλουν αρνητικά στην εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας. Επιπλέον, οι εξωτερικές παράμετροι εμπερικλείουν τις επικρατούσες πολιτικές κι ιδεολογικές αντιλήψεις, τις κοινωνικές προσδοκίες κι αξίες, τους επίσημους κι ανεπίσημους τοπικούς φορείς καθώς και κάθε πηγή χρηματοδότησης. Αξίζει να επισημανθεί ότι τα στοιχεία αυτά βρίσκονται σε άμεση αλληλεξάρτηση με το ισχύον εκπαιδευτικό σύστημα και τις υφιστάμενες δομές του (Fullan & Hargreaves, 1992· Κοντάκος, 2009).

Συμπερασματικά, καθώς η σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα επιδιώκει την εφαρμογή καινοτομιών, όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς, από την ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας έως τα υποκείμενα της σχολικής μονάδας, έρχονται αντιμέτωποι με νέες προκλήσεις. Οι προκλήσεις αυτές είναι συνυφασμένες περισσότερο με την αποτυχία παρά με την επιτυχία των καινοτομιών (Towndrow et al., 2010). Ασπίδα προστασίας έναντι αυτών των προκλήσεων συνιστούν η εκπαίδευση κι η κατάρτιση των υποκειμένων (Ρεκλείτης, 2002). Το εκπαιδευτικό προσωπικό το οποίο διαθέτει επιστημονική κι επαγγελματική κατάρτιση δύναται να αντιμετωπίσει οποιαδήποτε πρόκληση και να εφαρμόσει επιτυχώς οποιαδήποτε καινοτομία αξιοποιώντας τις εμπειρίες του κι αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες (Μαυρογιώργος, 1999). Για να αποφευχθεί η αποτυχία κατά την εισαγωγή μιας καινοτομίας, όλα τα επίπεδα του εκπαιδευτικού συστήματος οφείλουν να διακρίνονται από ενιαίο όραμα, κοινούς εκπαιδευτικούς στόχους και κουλτούρα συνεργασίας (Everard & Morris, 1999).

1.9 Καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα

Στη σημερινή εποχή η εκπαίδευση καλείται να προσαρμοστεί στα ταχύτατα μεταβαλλόμενα δεδομένα βελτιώνοντας τις παραδοσιακές προσεγγίσεις της κι υιοθετώντας νέες πρακτικές, οι οποίες θα ανταποκρίνονται στη σύγχρονη πραγματικότητα, στις προσδοκίες

και στις ανάγκες του μαθητικού πληθυσμού (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015). Κατά συνέπεια, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα εισάγει μια σειρά καινοτόμων προγραμμάτων ώστε να μπορέσει να ικανοποιήσει τις παιδαγωγικές και πολιτισμικές απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας (Σπυροπούλου και συν., 2007)

Η εκπαιδευτική μονάδα ως το κύτταρο του εκπαιδευτικού συστήματος έχει την υποχρέωση να εφαρμόζει εκπαιδευτικές καινοτομίες με στόχο να προωθήσει και να ενσωματώσει νέες πρακτικές διδασκαλίας και μάθησης, να βελτιώσει το παραγόμενο εκπαιδευτικό έργο και να προετοιμάσει με τον καλύτερο τρόπο τους/τις μαθητές/-τριες ώστε να ενταχθούν στην κοινωνία της γνώσης (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015· Βότση, 2016). Η εισαγωγή κι η εφαρμογή καινοτομιών στην εκπαίδευση συνιστούν πρωταρχικό σκοπό όλων των εκπαιδευτικών συστημάτων σε παγκόσμια κλίμακα (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015). Σύμφωνα με την στρατηγική Europe 2020, η ανάπτυξη καθίσταται βασική προτεραιότητα ώστε η Ευρωπαϊκή Ένωση να καταστεί ανταγωνιστική και συνεκτική (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013). Η ανάπτυξη αυτή προϋποθέτει βελτίωση αποδόσεων σε επίπεδο: (α) εκπαίδευσης, (β) έρευνας και καινοτομίας και (γ) ψηφιακής κοινωνίας (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015) .

Τα τελευταία χρόνια πολλές ευρωπαϊκές χώρες έχουν εφαρμόσει καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα με σκοπό να μετατρέψουν την απομνημονευτική κι ατομική διαδικασία μάθησης σε διερευνητική κι ομαδοσυνεργατική. Επίσης, επιδιώκουν την ολιστική προσέγγιση της γνώσης μέσω της καλλιέργειας δεξιοτήτων και θετικής στάσης των μαθητών/-τριών απέναντι στη γνώση. Σε αυτή την κατεύθυνση κινείται και το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα μέσω της διάχυσης καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων ώστε να ανταποκριθεί επιτυχώς στις εκπαιδευτικές, κοινωνικοοικονομικές, πολιτισμικές και τεχνολογικές επιταγές της σύγχρονης εποχής (Σπυροπούλου και συν., 2007).

Αξίζει να σημειωθεί ότι με την Υπουργική Απόφαση Γ2/4867/28-8-1992 έγινε η αρχική θεσμοθέτηση των σχολικών δραστηριοτήτων στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα με στόχο την πνευματική ανάπτυξη, την αισθητική καλλιέργεια, τη δημιουργική έκφραση, την ευαισθητοποίηση σε θέματα σχετικά με το στενό ή το ευρύτερο περιβάλλον των μαθητών/-τριών. Ο χαρακτήρας των σχολικών δραστηριοτήτων ήταν προαιρετικός και μέσω αυτών προωθείτο η ενεργητική κι η δημιουργική συμμετοχή των μαθητών/-τριών. Η θεματολογία αυτών των σχολικών δραστηριοτήτων είχε άμεση σχέση με: (α) Πολιτιστικά κι Επιστημονικά θέματα, (β) την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και (γ) την Αγωγή Υγείας. Επίσης, δινόταν η δυνατότητα συνεργασίας με άλλα σχολεία καθώς και τοπικούς φορείς. Επιπλέον, ήταν εφικτή η ανάπτυξη δραστηριοτήτων στο πλαίσιο των προγραμμάτων «CODISEE», «CORDEE» και «Συστεγαζόμενα Σχολεία» της UNESCO. Η προαναφερθείσα Υπουργική Απόφαση συμπληρώθηκε με την Υπουργική Απόφαση Γ2/455/7-

2-2000, με την οποία θεσμοθετήθηκε η Αγωγή Σταδιοδρομίας ως ένας επιπλέον θεματικός άξονας των σχολικών δραστηριοτήτων.

Από τότε στις σχολικές μονάδες εφαρμόζονται εκπαιδευτικές καινοτομίες οι οποίες κατηγοριοποιούνται πλέον ως εξής: (α) Διεπιστημονικά προγράμματα, στα οποία συγκαταλέγονται η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, η Αγωγή Υγείας, τα Πολιτιστικά Θέματα και οι Πανελλήνιοι Καλλιτεχνικοί Μαθητικοί Αγώνες και η Αγωγή Σταδιοδρομίας (β) Ευρωπαϊκά Εκπαιδευτικά Προγράμματα, (γ) Πειραματικά Προγράμματα Εκπαίδευσης, τα οποία εμπεριέχουν την Ευέλικτη Ζώνη, το Ολόημερο Σχολείο και τα Σχολεία Εφαρμογής Πειραματικών Προγραμμάτων Εκπαίδευσης και (δ) Νέες Τεχνολογίες (Σπυροπούλου και συν., 2007)

Πιο αναλυτικά, τα καινοτόμα Διεπιστημονικά προγράμματα έχουν ως στόχο να ανανεώσουν το περιεχόμενο τόσο στη σχολικής γνώσης όσο και της μαθησιακής πράξης. Οι θεματικές που εντάσσονται Σε αυτή την κατηγορία των καινοτόμων προγραμμάτων στοχεύουν: (α) να συμβάλουν στην ανάπτυξη θετικής στάσης και συμπεριφοράς και να καλλιεργήσουν αξίες της κοινωνικής ζωής και του ενεργού πολίτη, (β) να αναπτύξουν βασικές κοινωνικές δεξιότητες μάθησης και επίλυσης προβλημάτων και (γ) να προωθήσουν νέες προσεγγίσεις διδασκαλίας και μάθησης (Σπυροπούλου και συν., 2008)

Σχετικά με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, υπήρξε το πρώτο καινοτόμο πρόγραμμα στοχεύοντας τόσο σε περιβαλλοντικοκοινωνικές αλλαγές όσο και σε εκπαιδευτικές-παιδαγωγικές τροποποιήσεις. Θεσμοθετήθηκε με το Άρθρο 111 του Νόμου 1892/90. Ο χαρακτήρας της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι προαιρετικός και απευθύνεται στην Πρωτοβάθμια και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Μέσω αυτών των προγραμμάτων οι μαθητές αποκτούν γνώσεις που έχουν άμεση σχέση με το περιβάλλον, καλλιεργούν θετική στάση και συμπεριφορά ως προς την προστασία και την αειφόρο ανάπτυξη του περιβάλλοντος καθώς και μαθαίνουν πώς να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους. Οι δραστηριότητες πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της διεπιστημονικής θεώρησης, της βιωματικής προσέγγισης της γνώσης, της ομαδικής εργασίας, του διαλόγου και της σύνδεσης του σχολείου με την κοινωνία (Σπυροπούλου και συν., 2007).

Η Αγωγή Υγείας αποτέλεσε τη δεύτερη καινοτομία στην εκπαίδευση. Από τα τέλη του 1980 βρέθηκε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος αρκετών Διεθνών Οργανισμών και κατέστη το καταλληλότερο μέσο ώστε να προαχθεί η υγεία με την έννοια της πρόληψης και της βελτίωσης της υγείας. Στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα η Αγωγή Υγείας αποτελεί μια προαιρετική σχολική δραστηριότητα σύμφωνα με τα Φ.Ε.Κ. 577/92 και 629/92. Η υλοποίηση προγραμμάτων με θέμα την Αγωγή Υγείας επιδιώκει να επιφέρει αλλαγές στη στάση και στη συμπεριφορά του μαθητικού πληθυσμού ώστε να καλλιεργηθεί η αυτοεκτίμηση,

η αυτοπεποίθηση κι η υπευθυνότητα, να ενισχυθεί η προσωπικότητα και να υιοθετηθούν θετικοί τρόποι και στάσεις ζωής (Σπυροπούλου και συν., 2007).

Σχετικά με τα Πολιτισμικά Θέματα και τους Πανελλήνιους Μαθητικούς Αγώνες, η θεσμοθέτησή τους έγινε με τον Νόμο 2817/2000. Αυτές οι σχολικές δραστηριότητες είναι προαιρετικές, απευθύνονται σε μαθητές Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης κι έχουν ως κύριο στόχο να αναδείξουν και να προωθήσουν τον πολιτισμό, να καλλιεργήσουν την αισθητική αγωγή στους/στις μαθητές/-τριες και να συνδέσουν την Παιδεία με τις Τέχνες. Οι Πανελλήνιοι Μαθητικοί Αγώνες έχουν άμεση σχέση με τον Πολιτισμό καθώς κινητοποιούν δημιουργικά την εκπαιδευτική κοινότητα με κοινωνικές και πολιτιστικές δράσεις με αποτέλεσμα η σχολική μονάδα να μετατρέπεται σε ένα καλλιτεχνικό λίκνο. Οι Καλλιτεχνικοί Αγώνες περιλαμβάνουν μουσική, χορό, αρχαίο/σύγχρονο θέατρο και ζωγραφική. Την ευθύνη της οργάνωσής τους έχει η Συντονιστική Επιτροπή Μαθητικών Καλλιτεχνικών Αγώνων (Σπυροπούλου και συν., 2007).

Η Αγωγή Σταδιοδρομίας περιλαμβάνει αντικείμενα δραστηριοτήτων που άπτονται του εργασιακού περιβάλλοντος, της οικονομικής δραστηριότητας, της τοπικής κοινωνίας, των εργασιακών σχέσεων, των τομέων επαγγελμάτων, της ευρωπαϊκής διάστασης της εκπαίδευσης-απασχόλησης και της ανάπτυξης δεξιοτήτων ζωής. Απευθύνεται σε μαθητές/-τριες Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, οι οποίοι αναλαμβάνουν προγράμματα με ετήσια διάρκεια και διοργανώνουν Ημερίδες Σταδιοδρομίας. Αξίζει, επιπλέον, να επισημανθεί ότι οι σχολικές δραστηριότητες Αγωγής Σταδιοδρομίας δύνανται να λειτουργήσουν συμπληρωματικά στον Σχολικό Επαγγελματικό Προσανατολισμό (Σ.Ε.Π.). Μέσω των δραστηριοτήτων που εφαρμόζονται στο πλαίσιο της Αγωγής Σταδιοδρομίας, επιδιώκεται η προσωπική ανάπτυξη, καλλιεργούνται δεξιότητες ζωής καθώς επίσης δίνεται έμφαση στις εργασιακές σχέσεις, στους επαγγελματικούς τομείς, στην εκπαίδευση-κατάρτιση, στην επιχειρηματικότητα, στα επαγγέλματα και στον πολιτισμό (Σπυροπούλου και συν., 2007· Εγκύκλιος με αρ. πρωτ. 188142/ΓΔ4/2-11-2017).

Μια άλλη κατηγορία καινοτόμων δράσεων στην εκπαίδευση αποτελούν τα Ευρωπαϊκά Εκπαιδευτικά Προγράμματα, τα οποία επιδιώκουν τόσο την ανάπτυξη συνεργασίας μεταξύ των χωρών της Ευρώπης, όσο και την ανταλλαγή επιτυχημένων πρακτικών καθώς κι ενισχύσουν την ευρωπαϊκή διάσταση του εκπαιδευτικού στοιχείου. Αρχικά, έγινε η θεσμοθέτηση του προγράμματος «Σωκράτης», το οποίο τέθηκε σε ισχύ από το 1995 έως το 2000. Στο πρόγραμμα αυτό εντάσσονται τέσσερα τομεακά προγράμματα: (α) Comenius, (β) Erasmus, (γ) Leonardo da Vinci και (δ) Grundtvig., τα οποία αφορούσαν κι εξακολουθούν να αφορούν κάποιες από τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Το ανεξάρτητο πρόγραμμα «Jean Monet» λειτουργεί συμπληρωματικά στο πρόγραμμα «Σωκράτης». Εν συνεχεία, θεσμοθετήθηκε με την υπ' αριθ. 1720/2006/ΕΚ Απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου το «Πρόγραμμα Δια Βίου Μάθησης», για την περίοδο 2007-2013. Σύμφωνα με τις παραγράφους

1 και 2 του Άρθρου 1 του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1288/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, από το 2014 έως το 2020 τίθεται σε ισχύ η νέα γενιά προγραμμάτων η οποία έχει προταθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ονομαστεί «Erasmus⁺». Το «Πρόγραμμα Δια Βίου Μάθησης» εφαρμόζεται σε εκπαιδευτικούς κι επαγγελματικής κατάρτισης τομείς με σκοπό να αναπτυχθεί η Ευρώπη της γνώσης και να αποκτηθούν τυπικά προσόντα κι αναγνωρισμένες δεξιότητες από τους αποδέκτες αυτών των προγραμμάτων. Επιπλέον, ο εμπλουτισμός των Αναλυτικών Προγραμμάτων αποτελεί έναν επιπρόσθετο σκοπό αυτής της ευρωπαϊκής συνεργασίας και της διάχυσης των διδακτικών και μαθησιακών καινοτομιών με αποτέλεσμα να βελτιωθεί η ποιότητα της εκπαίδευσης που παρέχεται από τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα (Σπυροπούλου και συν., 2007).

Τα Πειραματικά Προγράμματα Εκπαίδευσης επιδιώκουν να ανανεώσουν αφενός το περιεχόμενο της γνώσης που παρέχεται στο σχολείο κι αφετέρου τις διδακτικές προσεγγίσεις που αξιοποιούνται. Επίσης, στοχεύουν να αναβαθμίσουν και να επαναπροσδιορίσουν τον ρόλο του/της εκπαιδευτικού. Επιπλέον, μέσω αυτών των προγραμμάτων διευρύνεται ο επιστημονικός, ο κοινωνικός κι ο πολιτιστικός ρόλος που διαδραματίζει το σχολείο. Στα προγράμματα αυτά εντάσσονται τα Σχολεία Εφαρμογής Πειραματικών Προγραμμάτων Εκπαίδευσης, το Ολοήμερο Σχολείο κι η Ευέλικτη Ζώνη. Στόχος των Σχολείων Εφαρμογής Πειραματικών Προγραμμάτων Εκπαίδευσης είναι να σχεδιάζουν, να εφαρμόζουν και να αξιολογούν εκπαιδευτικές καινοτομίες που εφαρμόζονται πειραματικά σε επιλεγμένα σχολεία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε εθνικό επίπεδο. Σχετικά με το Ολοήμερο Σχολείο στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, η θεσμοθέτησή του πραγματοποιήθηκε με τον Νόμο 2525/1997 με σκοπό την κάλυψη κοινωνικών και παιδαγωγικών αναγκών (Σπυροπούλου και συν., 2007).

Τέλος, στα Πειραματικά Προγράμματα Εκπαίδευσης εντάσσεται η Ευέλικτη Ζώνη, η οποία αποτέλεσε ένα εκπαιδευτικό εγχείρημα καινοτομίας λειτουργώντας αρχικά πιλοτικά για τρία συνεχόμενα σχολικά έτη (2001-2002, 2002-2003 και 2003-2004) ενταγμένη στο ωρολόγιο σχολικό πρόγραμμα (Αλαχιώτης, 2002α). Με την Υπουργική Απόφαση Φ.12.1/545/85812/Γ1 γενικεύτηκε η εφαρμογή του προγράμματος της Ευέλικτης Ζώνης σε όλα τα σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Βασική επιδίωξη της Ευέλικτης Ζώνης είναι αφενός η αντιστάθμιση της ανελαστικότητας και του πολυκερματισμού του παραδοσιακού σχολείου με διαθέσιμες πρακτικές κι αφετέρου η διάχυση των αρχών και των πρακτικών της στην καθημερινή διδακτική διαδικασία. Μέσω των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης, οι μαθητές/-τριες προσεγγίζουν τη γνώση ολιστικά. Επίσης, αποκτούν δεξιότητες εφαρμόζοντας βιωματικές κι ομαδοσυνεργατικές πρακτικές μάθησης. Κυρίαρχο μεθοδολογικό εργαλείο αυτών των δραστηριοτήτων αποτελεί το σχέδιο εργασίας-project (Καρατζιά-Σταυλιώτη, 2002· Ματσαγγούρας, 2002). Μέσω της Ευέλικτης Ζώνης,

επιχειρείται η ενοποίηση της γνώσης διαφορετικών επιστημονικών πεδίων. Παράλληλα, επιδιώκεται η εξοικείωση των εκπαιδευτικών με εναλλακτικές διδακτικές και μαθησιακές τεχνικές ώστε από μεταδότες γνώσεων να καταστούν εμπνευστές/-τριες της μάθησης ενεργοποιώντας του/τις μαθητές/-τριες μέσω ομαδοσυνεργατικών κι εποικοδομιστικών προσεγγίσεων της γνώσης (Κουλουμπαρίση, 2002· Σπυροπούλου, 2004).

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων αξίζει να επισημανθεί η αξία των Νέων Τεχνολογιών στον χώρο της εκπαίδευσης. Για πρώτη φορά οι Νέες Τεχνολογίες εμφανίζονται στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 ξεκίνησε ο εξοπλισμός των σχολικών μονάδων κι η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Το 2001 πραγματοποιήθηκε εισηγητική πρόταση ένταξης των ΤΠΕ στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση από το τμήμα Πληροφορικής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου κι αργότερα εγκρίθηκε το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) με το Φ.Ε.Κ. 1366 /τ.Β'/18-10-2001, 1373/τ.Β'/18-10-2001, 1374/τ.Β'/18-10-2001, 1375/τ.Β'/18-10-2001, 1376/τ.Β'/18-10-2001. Ακόμη και σήμερα οι Νέες Τεχνολογίες αναπτύσσονται μέσα από τη διδασκαλία της πληροφορικής σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες καθώς και μέσα από την αξιοποίησή τους ως υποστηρικτικού εργαλείου σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα. (Vanouraki, 2004· Κραγιόπουλος, 2012). Το Υπουργείο Παιδείας επιχειρεί: (α) να αναπτύξει και να συντηρήσει τεχνολογικές υποδομές στις εκπαιδευτικές μονάδες (δίκτυα κι εργαστήρια υπολογιστών), (β) να παραγάγει ψηφιακό περιεχόμενο (εκπαιδευτικά λογισμικά και σενάρια μαθήματος), (γ) να καταρτίσει τους εκπαιδευτικούς και (δ) να εκσυγχρονίσει τις διοικητικές εκπαιδευτικές υπηρεσίες (Vanouraki, 2005· Vanouraki, 2007).

Συνοψίζοντας, τα καινοτόμα προγράμματα που εφαρμόζονται στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα στην πλειονότητά τους επιδιώκουν να ανανεώσουν το περιεχόμενο της παρεχόμενης σχολικής γνώσης και τις υπάρχουσες μαθησιακές πρακτικές μέσω της τροποποίησης των Αναλυτικών και των Ωρολογίων Σχολικών Προγραμμάτων σε επίπεδο Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτικές καινοτομίες προωθούν την εποικοδομιστική προσέγγιση μάθησης μετατρέποντας τους/τις μαθητές/-τριες σε πρωταγωνιστές/-τριες βιωματικών διαδικασιών και τους/τις εκπαιδευτικούς σε συνδιαμορφωτές/-τριες της μάθησης (Σπυροπούλου και συν., 2007). Παρόλο που η εφαρμογή των καινοτόμων προγραμμάτων δημιούργησε νέα διδακτικά και μαθησιακά περιβάλλοντα, η πλειονότητα αυτών των προγραμμάτων πραγματοποιείται στο περιθώριο του προγράμματος του σχολείου έχοντας προαιρετικό χαρακτήρα με αποτέλεσμα να περιορίζεται η διάχυσή τους (Σπυροπούλου και συν., 2008). Επομένως, καθίσταται υποχρέωση της εκπαιδευτικής πολιτικής να ενθαρρύνει τους/τις εκπαιδευτικούς να υιοθετούν και να εφαρμόζουν καινοτόμα

προγράμματα. Μέσω αυτών των καινοτόμων δράσεων θα καταστεί δυνατή η βελτίωση των μαθησιακών αποτελεσμάτων (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015).

1.10 Η σύνδεση της καινοτομίας με την επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Η σύγχρονη πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από κοινωνικοοικονομικές αλλαγές τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο (Βλάχος, 2008). Τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έρχονται αντιμέτωπα με τις αλλαγές που προκαλούν αφενός η παγκοσμιοποίηση κι αφετέρου οι επιταγές της νέας γνώσης. Οι τομείς της ανθρώπινης ζωής μεταβάλλονται με αποτέλεσμα να απαιτούνται τροποποιήσεις σε οικονομικό επίπεδο ώστε να καταστεί η Ε.Ε. ικανή να εκμεταλλευτεί τα οφέλη και τις ευκαιρίες που προκύπτουν (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2000). Η Ε.Ε. καλείται να χαράξει μια πολιτική η οποία θα ανταποκρίνεται στις μεταβολές που συντελούνται με σκοπό να καταστεί ανταγωνιστική και με βιώσιμη ανάπτυξη αντιμετωπίζοντας τις σύγχρονες κοινωνικές απαιτήσεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ήδη από τη σύνοδο της Λισσαβώνας το 2000, αποφάσισε να αναπτύξει τις δομές της γνώσης, να αυξήσει την καινοτομία και την οικονομική μεταρρύθμιση καθώς και να εκσυγχρονίσει τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας κι εκπαίδευσης με απώτερο στόχο την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής ως μέρος της οικονομίας της γνώσης (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2000). Ακρογωνιαίοι λίθοι για την επίτευξη των στόχων της Ε.Ε. αποτελούν η καινοτομία κι η επιχειρηματικότητα (Βλάχος, 2008). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις παραγράφους 1 και 2 του Άρθρου 10 στην υπ' αριθμό 1639/2006 Απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, θεσπίζεται το πρόγραμμα «Επιχειρηματικότητα και καινοτομία», στο οποίο αναγνωρίζεται η αξία της επιχειρηματικότητας και της νοοτροπίας της καινοτομίας. Επίσης, το Συμβούλιο της Ε.Ε. έχει συμφωνήσει ότι ένας από τους τέσσερις στρατηγικούς στόχους, οι οποίοι σχετίζονται με την εκπαίδευση και την κατάρτιση για την έως το 2020 χρονική περίοδο, που θα πρέπει να έχει κατακτηθεί, είναι η ενίσχυση της καινοτομίας και της δημιουργικότητας καθώς και του επιχειρηματικού πνεύματος, σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης και κατάρτισης (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2009).

Υπό έναν ευρύτερο ορισμό, η καινοτομία αποτελεί τον νέο τρόπο με τον οποίο κάποιος επιχειρεί να παραγάγει κάτι. Γύρω στο 1800, ο Jean-Baptiste Say επιχείρησε μια πρώτη συσχέτιση του όρου «καινοτομία» με τον όρο «επιχειρηματικότητα». Κατά τον Say, ο επιχειρηματίας είναι το υποκείμενο που μεταβάλλει τους πόρους έτσι ώστε να αποκτήσουν μια υψηλότερη παραγωγική χρήση. Αξίζει, όμως, να επισημανθεί ότι η σύνδεση των όρων «επιχειρηματικότητα» και «καινοτομία» αποδίδεται στον αυστριακής καταγωγής οικονομολόγο Joseph Schumpeter. Σύμφωνα με τον Schumpeter, η καινοτομία αποτελεί αίτιο της επιχειρηματικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης. Η καινοτομία αποτελεί τον νέο

συγκερασμό νέας ή υφιστάμενης γνώσης, αγαθών ή κι εξοπλισμού με απώτερο στόχο την εμπορική του εκμετάλλευση. Ο Drucker ορίζει την καινοτομία ως το επιχειρηματικό αντικείμενο και τρόπο μέσω των οποίων η αλλαγή μετατρέπεται σε ευκαιρία νέων προϊόντων κι υπηρεσιών. Επίσης, χαρακτηρίζει την επιχειρηματικότητα ως ενέργεια καινοτομίας. Ο Drucker επιθυμεί μια κοινωνία επιχειρηματικότητας μέσα στην οποία η καινοτομία και το επιχειρείν καθίστανται αυτονόητες πράξεις (Κακούρος, 2010).

Η καινοτομία είναι αναπόσπαστο κομμάτι της επιχειρηματικότητας. Η διαχείριση της καινοτομίας αποτελεί μια κοπιώδη κι απαιτητική ενέργεια η οποία επιδιώκει την αποτελεσματικότητα της επιχειρηματικότητας (Καραγιάννης & Μπακούρος, 2010). Η διάχυση της καινοτομίας στη σύγχρονη επιχειρηματική πραγματικότητα συνιστά έναν από τους σημαντικότερους μοχλούς οικονομικής ανάπτυξης (Πετράκης, 2012). Η επιχειρηματικότητα καθίσταται η πρακτική έκφραση της καινοτομίας και παράλληλα αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα στοιχεία κάθε κοινωνίας. Μέσω της επιχειρηματικότητας επιχειρείται να ικανοποιηθεί η ανθρώπινη ανάγκη για εργασιακή απασχόληση, δημιουργία κι επιβίωση. Η σπουδαιότητα του ρόλου που διαδραματίζουν οι δύο συνυφασμένες έννοιες διαφαίνεται στη θέση που κατέχουν στην πολιτική που χαράσσει η Ε.Ε. με απώτερο στόχο την ανάπτυξη της (Χατζηκωνσταντίνου & Γωνιάδης, 2009).

Επομένως, η επιχειρηματικότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την καινοτομία, ιδίως στη σύγχρονη εποχή κατά την οποία κάθε χώρα επιδιώκει να βελτιώσει τις προϋποθέσεις του επιχειρείν ώστε να αντιμετωπιστεί η υφιστάμενη οικονομική κρίση. Η διάχυση κι η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας συνιστούν ουσιώδεις παράγοντες για τη διαμόρφωση των απαραίτητων συνθηκών οικονομικής ανάπτυξης (Ανδρέου, 2012). Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μέσω της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας δύναται να επιτευχθεί οικονομική ανάπτυξη και δημιουργία θέσεων απασχόλησης. Συνεπώς, η επένδυση στην επιχειρηματική εκπαίδευση αποτελεί το καταλυτικότερο στοιχείο με το οποίο θα υποκινηθεί το κοινωνικό κι οικονομικό σύστημα. Οι εκπαιδευτικοί φορείς οφείλουν να δέχονται ενθάρρυνση ώστε να αποκτήσουν μια περισσότερο επιχειρηματική προσέγγιση. Με αυτόν τον τρόπο, θα αναπτυχθεί μια νοοτροπία επιχειρηματικότητας και καινοτομίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Εν κατακλείδι, για να καταστεί δυνατή η επιβίωση ενός οργανισμού μέσα σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από υψηλή ανταγωνιστικότητα, οφείλει να διέπεται από την ικανότητα αναπροσαρμογής κι αντιμετώπισης των συνεχών προκλήσεων. Κατά συνέπεια, κάθε σύγχρονος οργανισμός πρέπει να εφαρμόζει μεθόδους καινοτομίας κι επιχειρηματικότητας (Πιπερόπουλος, 2007).

1.11 Σύνοψη

Μέσα σε ένα περιβάλλον στο οποίο συντελούνται ραγδαίες αλλαγές, ο εκπαιδευτικός κόσμος δεν μπορεί να μείνει ανεπηρέαστος. Η σχολική μονάδα αποτελεί τον σύνδεσμο του ατόμου με την κοινωνία με αποτέλεσμα να οφείλει να προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες και στις προκλήσεις της εποχής. Η σημασία της καινοτομίας προβάλλεται όλο και πιο έντονο στον χώρο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών. Επομένως, κάθε εκπαιδευτικό σύστημα οφείλει να μελετά αφενός τους παράγοντες που ευνοούν τα καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα κι αφετέρου τις παραμέτρους που λειτουργούν ανασταλτικά σε αυτά τα προγράμματα. Η διαχείριση της καινοτομίας συνιστά το μέσο με το οποίο η εκπαίδευση θα καταστεί φορέας αναδιάρθρωσης της υφιστάμενης εκπαιδευτικής κατάστασης. Μέσω των εκπαιδευτικών καινοτομιών, το εκπαιδευτικό σύστημα συνδέεται με τη σύγχρονη κοινωνία και καλύπτει τις ανάγκες του μαθητικού πληθυσμού που αποτελεί τους πολίτες του αύριο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ

2.1 Εισαγωγή

Η οικονομική ύφεση που χαρακτηρίζει τόσο το διεθνές όσο και το ευρωπαϊκό στερέωμα έχει αναδείξει τον σημαίνοντα ρόλο που διαδραματίζει η επιχειρηματικότητα στην ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης. Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου «επιχειρηματικότητα». Επιπλέον, καταγράφονται τα είδη της επιχειρηματικότητας που συναντώνται στη σύγχρονη πραγματικότητα. Εν συνεχεία, ορίζονται το επιχειρηματικό πνεύμα κι οι επιχειρηματικές δεξιότητες. Επίσης, παρουσιάζονται οι παράγοντες που επηρεάζουν την καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος καθώς και την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Τέλος, επισημαίνονται ο ρόλος που έχει η εκπαίδευση στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας κι η αναγκαιότητα της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα. Μέσω της ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας ως συνδυασμού γνώσης και δεξιοτήτων δύναται να αντιμετωπιστούν τα υψηλά ποσοστά ανεργίας μέσω της δημιουργίας ευκαιριών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων επιφέροντας την επιθυμητή οικονομική ανάπτυξη.

2.2 Εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου «επιχειρηματικότητα»

Η έννοια της επιχειρηματικότητας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τους όρους «επιχειρηματίας», «επιχείρηση» και «επιχειρηματική δραστηριότητα». Για να καταστεί κατανοητός ο όρος της επιχειρηματικότητας, πρέπει, λοιπόν, να δοθεί ένας σαφής ορισμός. Η έννοια αυτή έχει προσεγγιστεί από ποικίλες σκοπιές: της οικονομικής θεώρησης, της Διοίκησης των Επιχειρήσεων, την κοινωνιολογική, την ψυχολογική κι άλλων επιστημονικών πεδίων (Πετράκης, 2008).

Προσεγγίζοντας ετυμολογικά την έννοια της επιχειρηματικότητας γίνεται αντιληπτό ότι η λέξη αυτή προέρχεται από το ρήμα «επιχειρώ», του οποίου η σημασία αποδίδεται ως «ενεργώ με συγκεκριμένο στόχο». Στόχο της ενέργειας αυτής αποτελεί η δημιουργία κι η διάθεση μελλοντικών προϊόντων κι υπηρεσιών χωρίς να εξασφαλίζεται με σιγουριά το τελικό αποτέλεσμα του όλου εγχειρήματος. Επιχειρηματικότητα συνιστά η ενδελεχής ανάλυση της διαδικασίας κατά την οποία ευκαιρίες ανακαλύπτονται, αξιολογούνται και τελικά αξιοποιούνται (Πετράκης, 2008).

Ανατρέχοντας ιστορικά στη βιβλιογραφία καθίσταται φανερό η σύνδεση μεταξύ των όρων «επιχειρηματικότητα» κι «επιχειρηματίας». Σύμφωνα με τα κείμενα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και φιλοσόφων, η επιχειρηματικότητα σχετιζόταν κυρίως με το θαλάσσιο εμπόριο. Ωστόσο, η έννοια της επιχειρηματικότητας στρεφόταν σε δύο σημεία: (α) την ανακάλυψη και την πραγμάτωση επικερδών ευκαιριών και (β) τη σύλληψη ιδεών για τη

δημιουργία νέων επιχειρήσεων. Μέχρι τον 18^ο αιώνα συναντώνται λίγες αναφορές του όρου αυτού στα διάφορα κείμενα της εποχής. Στα ρωμαϊκά κείμενα, η επιχειρηματικότητα συνδέεται περισσότερο με τη γεωργία παρά με το εμπόριο. Αξίζει να επισημανθεί, μάλιστα, ότι μεταξύ του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. και της εποχής του Διαφωτισμού στην Ευρώπη η επιχειρηματικότητα αντιμετωπίστηκε με καχυποψία κι αμφισβητήθηκε από τον χώρο της Εκκλησίας. Από τον 12^ο μέχρι τον 16^ο αιώνα με την ίδρυση των νέων Πανεπιστημίων άρχισε να γίνεται ευρύτερα αποδεκτή η επιχειρηματικότητα (Πετράκης, 2008).

Σύμφωνα με τον Drucker (1985), η επιχειρηματικότητα συνιστά πράξη καινοτομίας. Κατά τους Low & MacMillan (1988), η επιχειρηματικότητα αποτελεί το φαινόμενο κατά το οποίο ιδρύεται μια εταιρεία. Ο Timmons ορίζει την επιχειρηματικότητα ως τη δημιουργία ενός πράγματος ή μιας υπηρεσίας που αποκτά αξία από το πρακτικώς τίποτα. Σε αυτόν τον ορισμό δίνεται έμφαση στην αξία (Timmons, 1994). Επιπλέον, ο Timmons τοποθετεί στο επίκεντρο το άτομο και εξετάζει την επιχειρηματικότητα υπό το πρίσμα του τρόπου σκέψης κι ενεργειών απέναντι στις ευκαιρίες (Storey και συν., 2011). Ένας ακόμη ορισμός της επιχειρηματικότητας δίνεται σύμφωνα με τους διαθέσιμους πόρους. Συγκεκριμένα, η επιχειρηματικότητα αφορά την εκμετάλλευση μιας ευκαιρίας ανεξάρτητα από τους υφιστάμενους πόρους (Κακούρης, 2010).

Μια ακόμη εννοιολογική προσπάθεια του όρου, που επιχειρήθηκε στο τέλος της δεκαετίας του 1990, ορίζει την επιχειρηματικότητα ως τρόπο σκέψης ο οποίος δύναται να καλλιεργηθεί. Σύμφωνα με τους τελευταίους ορισμούς, η ίδρυση νέας επιχείρησης δεν αποτελεί τη μοναδική αναγκαία συνθήκη επιχειρηματικότητας. Η επιχειρηματικότητα συνδέεται πλέον με το εσωτερικό υπαρχόντων επιχειρήσεων καθώς και με θέματα κοινωνικού χαρακτήρα (Κακούρης, 2010). Επομένως, η επιχειρηματικότητα αποτελεί αφενός τη δημιουργία επιχειρηματικής μονάδας κι αφετέρου τη διαδικασία κατά την οποία επιδιώκονται η αξιοποίηση ευκαιριών κι η ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών μέσω καινοτομικών προϊόντων και αέναης δημιουργικότητας (Κέφης, 2005).

Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Παρατηρητήριο για την Επιχειρηματικότητα (Global Entrepreneurship Monitor-GEM), ως επιχειρηματικότητα ορίζεται *«κάθε προσπάθεια για δημιουργία μιας νέας επιχείρησης ή νέας δραστηριότητας, όπως το ελεύθερο επάγγελμα, η δημιουργία ενός νέου επιχειρηματικού οργανισμού ή η επέκταση ήδη υπάρχουσας επιχείρησης, που γίνεται από έναν ιδιώτη, από ομάδες ιδιωτών ή από επιχειρήσεις που ήδη λειτουργούν»* (Ιωαννίδης και συν., 2005: 105).

Τέλος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005:21) έχει ορίσει την επιχειρηματικότητα ως *«ικανότητα ενός ατόμου να μετατρέπει τις ιδέες σε δράση. Περιλαμβάνει τη δημιουργικότητα, την καινοτομία και την ανάληψη κινδύνων καθώς και την ικανότητα κατάρτισης και διαχείρισης σχεδίων προκειμένου να επιτευχθούν στόχοι. Στηρίζει όλους στην καθημερινή ζωή, τόσο στο σπίτι όσο και στην κοινωνία, και ειδικότερα τους εργαζομένους στο να γνωρίζουν το πλαίσιο της*

εργασίας τους και να είναι ικανοί να αξιοποιούν τις ευκαιρίες και αποτελεί το θεμέλιο για τις ειδικότερες δεξιότητες και γνώσεις που χρειάζονται οι επιχειρηματίες οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε κοινωνική ή εμπορική δραστηριότητα». Συνεπώς, η επιχειρηματικότητα συνιστά βασική ικανότητα μέσω της οποίας επιτυγχάνονται η ανάπτυξη, η απασχόληση κι η ολοκλήρωση σε προσωπικό επίπεδο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2006).

Η λέξη «επιχειρηματίας» προέρχεται από τη γαλλική γλώσσα. Κατά τον 15^ο αιώνα ο όρος αυτός περιέγραφε τον διοικητή του στρατού, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την καθοδήγηση των στρατευμάτων προς τη μάχη (Πετράκης, 2008). Κατά τον μεσαίωνα, ο επιχειρηματίας ήταν το πρόσωπο που μεσολαβούσε ώστε να περατωθούν μεγάλα έργα, χωρίς, ωστόσο, να αναλάβει ρίσκο, καθώς φρόντιζε να εξασφαλίσει την απαραίτητη χρηματοδότηση από την κυβέρνηση. Τον 17^ο αιώνα περίπου ο Γάλλος οικονομολόγος Jean-Baptiste Say χαρακτηρίζει τον επιχειρηματία ως το υποκείμενο που αναλαμβάνει την αναδιοργάνωση των πόρων από μια χαμηλότερη σε μια υψηλότερη παραγωγική αξιοποίηση. Επίσης, ο Adam Smith, Σκωτσέζος οικονομολόγος, κάποια χρόνια νωρίτερα είχε αποδώσει στον επιχειρηματία την έννοια του οργανωτή των φυσικών πόρων και των διαδικασιών παραγωγής. Σύμφωνα με αυτές τις εννοιολογικές προσεγγίσεις, ο επιχειρηματίας έχει ως ρόλο του να οργανώνει τους συντελεστές παραγωγής με σκοπό να ελαχιστοποιήσει το κόστος παραγωγής και να μεγιστοποιήσει το κέρδος. Εν συνεχεία, καθίσταται υπεύθυνος για τη διοίκηση, την εποπτεία της επιχείρησης και των κινδύνων που την απειλούν. Επίσης, ο επιχειρηματίας αναφέρεται στο άτομο που έχει ρόλο διαμεσολαβητή, δηλαδή εμπλέκεται μεταξύ δύο άλλων με απώτερο στόχο το όφελος (Πετράκης, 2008· Κακούρης, 2010).

Μια σοβαρή εννοιολογική προσέγγιση του όρου επιχειρείται κατά τον 17^ο αιώνα με τη γέννηση των σύγχρονων οικονομικών (Πετράκης, 2008). Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, ο όρος «επιχειρηματίας» αποδίδεται στον Ιρλανδό οικονομολόγο Cantillon, ο οποίος και θεμελίωσε την οικονομική επιστήμη. Στα μέσα περίπου του 20^{ου} αιώνα, ο επιχειρηματίας συνδέθηκε με την έννοια της καινοτομίας. Επιχειρηματίας θεωρήθηκε αυτός που καινοτομούσε μέσω της εισαγωγής νέων προϊόντων ή υπηρεσιών. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την εννοιολογική σύνδεση έπαιξε ο Αυστριακός οικονομολόγος Joseph Schumpeter, ο οποίος απέδωσε στον επιχειρηματία τον ρόλο του καινοτόμου αποφεύγοντας την ανάληψη ρίσκου. Κατά τον Schumpeter, ο επιχειρηματίας αποτελεί φορέα αλλαγών, το πρόσωπο που καινοτομεί κι οραματίζεται το μέλλον. Σύμφωνα και με τον Drucker, ο επιχειρηματίας διέπεται από το στοιχείο της καινοτομίας καθώς δημιουργεί κάτι διαφορετικό και νέο αλλάζοντας τις αξίες (Πετράκης, 2008· Χατζηκωνσταντίνου & Γωνιάδης, 2009· Κουκούρης, 2010· Storey και συν., 2011).

Ο επιχειρηματίας συνιστά τον καταλύτη της επιχειρηματικότητας. Είναι το άτομο που αναλαμβάνει την κινητοποίηση των απαραίτητων πόρων και την παραγωγική τους

εκμετάλλευση ώστε να υλοποιήσει μια επιχειρηματική ευκαιρία επιδιώκοντας το κέρδος. Ο επιχειρηματίας επιχειρεί κάτι νέο χωρίς να έχει εξασφαλίσει με βεβαιότητα την επιτυχία του στόχου του. Επιτυγχάνει την εξασφάλιση των παραγωγικών παραμέτρων σε μια συγκεκριμένη τιμή κι επιχειρεί την πώληση των παραγόμενων προϊόντων ή των υπηρεσιών (Πετράκης, 2008).

Ως «επιχείρηση» ορίζεται ο οργανισμός ο οποίος συνεχίζει να υπάρχει εδώ και τρεις αιώνας γεγονός το οποίο οφείλεται στην ικανότητα προσαρμογής, που έχει, στις εκάστοτε τεχνολογικές και κοινωνικές συνθήκες (Χατζηκωνσταντίνου & Γωνιάδης, 2009). Η επιχείρηση αποτελεί τον χώρο όπου υλοποιείται το επιχειρηματικό εγχείρημα. Στην επιχείρηση πραγματοποιείται η λήψη αποφάσεων, η παραγωγή προϊόντων ή υπηρεσιών κι η δημιουργία νέων ιδεών. Επομένως, η επιχείρηση συνιστά τον χώρο όπου λαμβάνονται οι αποφάσεις οι οποίες σχετίζονται με την οργάνωση της διαδικασίας παραγωγής κι αποτελεί βασική παράμετρο για την άσκηση της επιχειρηματικότητας από τον επιχειρηματία. Επιπλέον, ως επιχείρηση δύναται να θεωρηθεί η δράση ατόμων που δεν εμπλέκονται με τον χώρο της αγοράς καθώς όλοι έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επιχειρηματική δράση, όπως άνθρωποι από το πολιτικό, το καλλιτεχνικό ή το ακαδημαϊκό περιβάλλον (Πετράκης, 2008). Κατά συνέπεια, οι επιχειρηματίες συνιστούν μια ανομοιογενή ομάδα ατόμων προερχόμενων από όλους τους χώρους. Όμως, χαρακτηρίζονται από ορισμένα κοινά στοιχεία επιχειρηματικής συμπεριφοράς. Στοιχεία επιχειρηματικής συμπεριφοράς είναι η ετοιμότητα ανάληψης κινδύνων κι η επιθυμία για ανεξαρτησία κι αυτοπραγμάτωση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2003β).

Η επιχειρηματική δραστηριότητα αποτελεί ανθρώπινη ενέργεια μέσω της οποίας επιδιώκεται η ανάπτυξη σε προσωπικό κι οικονομικό επίπεδο μέσω της αυτοαπασχόλησης ή του συνδυασμού πόρων και δράσεων. Η επιχειρηματική δραστηριότητα είναι η πρακτική έκφραση της επιχειρηματικότητας, που σχετίζεται με την ανθρώπινη ικανότητα να διακρίνεται μια ευκαιρία και να δημιουργείται ο αναγκαίος μηχανισμός, δηλαδή η επιχείρηση, μέσω του οποίου θα πραγματοποιηθεί η εκμετάλλευση της ευκαιρίας (Χατζηκωνσταντίνου & Γωνιάδης, 2009).

Συμπερασματικά, η επιχειρηματικότητα αποτελεί μια πολυδιάστατη έννοια, η οποία έχει άμεση σχέση με κάθε πλαίσιο κι οργανισμό. Η επιχειρηματικότητα είναι κυρίως νοοτροπία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2003β). Έχοντας συνειδητοποιήσει τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. ότι οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης θα αντιμετωπιστούν επιτυχώς μέσω της ενίσχυσης του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας, η Ε.Ε. έχει δημιουργήσει το Πρόγραμμα Δράσης για την Επιχειρηματικότητα 2020: Επιστροφή του επιχειρηματικού πνεύματος στην Ευρώπη. Με το συγκεκριμένο πρόγραμμα επιδιώκονται η αξιοποίηση του επιχειρηματικού δυναμικού σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η άρση των υφιστάμενων εμποδίων κι η ριζική αλλαγή της επιχειρηματικής νοοτροπίας στον ευρωπαϊκό χώρο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή

2013). Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα επέλθει οικονομική ανάπτυξη και θα επιτευχθεί η συνοχή της κοινωνίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2006).

2.3 Τα είδη της επιχειρηματικότητας

Τα είδη της επιχειρηματικότητας ποικίλουν καθώς η επιχειρηματικότητα μπορεί να διακριθεί σε διάφορες κατηγορίες έχοντας ως κριτήριο τον σκοπό της και τον τρόπο με τον οποίο επιδιώκει την άντληση αξίας από την αγορά, το επικαλούμενο «επιχειρηματικό μοντέλο» (Κακούρης, 2013).

2.3.1 Τεχνολογική, γεωγραφική και κοινωνιολογική επιχειρηματικότητα

Μια αρχική διάκριση της επιχειρηματικότητας περιλαμβάνει τρία είδη: (α) την τεχνολογική, (β) τη γεωγραφική και (γ) την κοινωνιολογική. Η τεχνολογική επιχειρηματικότητα έχει άμεση σχέση με την καινοτομία. Σε αυτό το είδος επιχειρηματικότητας εισάγονται νέες τεχνολογίες μέσω των νέων προϊόντων ή των διαδικασιών παραγωγής των υφιστάμενων προϊόντων. Απαραίτητη προϋπόθεση για την παραγωγή τεχνολογίας αποτελεί η έρευνα και τα κεφάλαια με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζει τις ανεπτυγμένες κοινωνίες. Οι οικονομίες μετατρέπονται πλέον από παραδοσιακά βιομηχανικές σε έντασης γνώσης. Στήριγμα αυτής της επιχειρηματικότητας είναι τα επιστημονικά επιτεύγματα, ο έλεγχος της γνώσης κι οι ατομικές δεξιότητες (Κακούρης, 2010· Κανέλλος, 2015).

Η γεωγραφική επιχειρηματικότητα σχετίζεται με τη μεταφορά προϊόντων ή υπηρεσιών σε μέρη διαφορετικά από την περιοχή παραγωγής τους. Καταλυτικό γνώρισμα αυτού του είδους επιχειρηματικότητας συνιστά ο συγχρονισμός. Απαιτείται η εκτίμηση του χρόνου ώστε οι αγοραστικοί αποδέκτες να είναι θετικά διακείμενοι στην αγορά του προϊόντος ή της υπηρεσίας που τους προσφέρεται. Επομένως, οι τοπικές ανάγκες των καταναλωτών/-τριών λειτουργούν ενισχυτικά στη γεωγραφικά επιχειρηματικότητα. Στη μορφή αυτή επιχειρηματικότητας εμφανίζονται κι όροι «εισαγωγέας» ή «εμπορικός αντιπρόσωπος» (Κακούρης, 2010).

Τέλος, η κοινωνιολογική επιχειρηματικότητα συνδυάζει στοιχεία της τεχνολογικής και της γεωγραφικής επιχειρηματικότητας καθώς σε αυτό το είδος επιχειρηματικότητας τροποποιούνται τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του δυνητικά καταναλωτικού κοινού. Κυρίαρχο στοιχείο αυτής της μορφής επιχειρηματικότητας είναι ο πειραματισμός. Μέσω του πειραματισμού σε διαφορετικές καταναλωτικές ομάδες διαμορφώνονται τα νέα προϊόντα ή οι νέες υπηρεσίες με απώτερο στόχο την πρόβλεψη της μελλοντικής επιτυχίας του επιχειρηματικού εγχειρήματος. Ένα ακόμη βασικό γνώρισμα της κοινωνιολογικής επιχειρηματικότητας αποτελεί η πρωτοτυπία καθώς δεν είναι δύσκολο να

ανιχνευτούν από τους ανταγωνιστές οι ανάγκες των καταναλωτών στους οποίους απευθύνεται το προϊόν ή η υπηρεσία (Κακούρης, 2010· Κανέλλος, 2015).

2.3.2 Επιχειρηματικότητα ευκαιρίας κι ανάγκης

Με κριτήριο τα κίνητρα που ωθούν ένα άτομο να πραγματοποιήσει ένα επιχειρηματικό εγχείρημα, η επιχειρηματικότητα διακρίνεται σε επιχειρηματικότητα ευκαιρίας και σε επιχειρηματικότητα ανάγκης. Η επιχειρηματικότητα ευκαιρίας αναφέρεται στην αξιοποίηση μιας επιχειρηματικής ευκαιρίας την οποία το άτομο έχει εντοπίσει κι αξιολογήσει μέσα σε ένα οικονομικό πλαίσιο κι η οποία θα επιφέρει είτε αύξηση του εισοδήματός του είτε εργασιακή ανεξαρτησία (Ιωαννίδης & Γιωτόπουλος, 2015). Για τον εντοπισμό των ευκαιριών απαιτείται εκπαίδευση. Αυτή η μορφή επιχειρηματικότητας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την επιχειρηματική εκπαίδευση διότι στηρίζεται στην καλλιέργεια των επιχειρηματικών δεξιοτήτων, οι οποίες ενισχύονται μέσω των ανάλογων εκπαιδευτικών προγραμμάτων (Παπαγιάννης, 2014). Η επιχειρηματικότητα ανάγκης σχετίζεται με την ανάληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας. Το άτομο επιλέγει να δραστηριοποιηθεί επιχειρηματικά καθώς δεν έχει άλλες επιλογές εργασίας, είναι δυσσαρεστημένο από την υπάρχουσα επαγγελματική του κατάσταση ή φοβάται μια πιθανή απόλυση. Απώτερος στόχος του είναι η διατήρηση του εισοδήματός του (Ιωαννίδης & Γιωτόπουλος, 2015). Αυτό το είδος επιχειρηματικότητας δεν διέπεται από υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης ή επαγγελματικής κατάρτισης (Παπαγιάννης, 2014). Η επιχειρηματικότητα ανάγκης καθίσταται λιγότερο ευάλωτη μέσω της καινοτομίας και της αξιοποίησης των τεχνολογιών. Για αυτόν τον λόγο, οργανώνονται αντίστοιχα επιμορφωτικά προγράμματα (Κανέλλος, 2015).

2.3.3 Αμιγής και μικτή επιχειρηματικότητα

Η επιχειρηματικότητα διακρίνεται, επίσης, σε αμιγή και μικτή για λόγους θεωρητικής ανάλυσης κι έρευνας. Η αμιγής επιχειρηματικότητα περιλαμβάνει δραστηριότητες οι οποίες πραγματοποιούνται αποκλειστικά από τον επιχειρηματία. Καταλυτικό ρόλο σε αυτή τη μορφή επιχειρηματικότητας διαδραματίζει η προσωπικότητα του επιχειρηματία συμπεριλαμβανομένων όλων των χαρακτηριστικών της που εκφράζονται μέσω της σύλληψης κι υλοποίησης μιας νέας παραγωγικής ιδέας. Δεν απαιτούνται παραγωγικά μέσα ή η δραστηριοποίηση μισθωτών, υπαλλήλων ή άλλων φορέων διότι δεν θα επέλθουν τα ανάλογα κερδοφόρα αποτελέσματα. Όμως, αυτή η μορφή επιχειρηματικότητας δεν απαντάται συχνά καθώς ο επιχειρηματίας αναλαμβάνει δραστηριότητες οι οποίες δύνανται να επιτευχθούν από άλλα άτομα με τα ίδια αποτελέσματα. Επομένως, ο επιχειρηματίας αναπτύσσει πρακτικά μία από τις μορφές της μικτής επιχειρηματικότητας (Καραγιάννης & Μπακούρος, 2010· Γκαγκάτσιος, 2011).

Η μικτή επιχειρηματικότητα σχετίζεται με τις δραστηριότητες που αναλαμβάνει ο επιχειρηματίας ενώ θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν από άλλους. Επομένως, η επιχειρηματικότητα δεν αποτελεί αποκλειστικό έργο του επιχειρηματία αλλά μπορεί να διεκπεραιωθεί κι από έναν/μία εργαζόμενο/-η. Η μικτή επιχειρηματικότητα περιλαμβάνει τη μικτή επιχειρηματικότητα εργαζομένων και τη μικτή επιχειρηματικότητα κεφαλαιούχων. Με τη μικτή επιχειρηματικότητα εργαζομένων νοούνται οι δραστηριότητες που δύνανται να αναληφθούν από άλλα άτομα χωρίς να παρατηρηθεί μείωση της αποτελεσματικότητας της επιχείρησης. Η μικτή επιχειρηματικότητα κεφαλαιούχων ασκείται από το άτομο το οποίο κατέχει κεφάλαια τα οποία επενδύει στην ίδρυση επιχείρησης αξιοποιώντας με αυτόν τον τρόπο την επιχειρηματική του ιδέα (Καραγιάννης & Μπακούρος, 2010· Γκαγκάτσιος, 2011).

2.3.4 Το πεδίο εφαρμογής της επιχειρηματικότητας ως κριτήριο κατηγοριοποίησης της

Το πεδίο όπου εφαρμόζεται η επιχειρηματική δράση αποτελεί ένα ακόμη κριτήριο κατηγοριοποίησης της επιχειρηματικότητας. Άλλα είδη επιχειρηματικότητας αποτελούν η καινοτομική, η ακαδημαϊκή, η νεανική, η ενδοεπιχειρηματική, η δημόσια, η κοινωνική, η πράσινη κι η γυναικεία (Παπαγιάννης, 2014).

2.3.4.1 Καινοτομική επιχειρηματικότητα

Η επιχειρηματικότητα καινοτομίας εστιάζει στην καινοτομία. Η μορφή αυτή επιχειρηματικότητας δίνει έμφαση σε επιχειρηματικές ευκαιρίες έχοντας προσδοκίες υψηλού οικονομικού βαθμού εκμεταλλεύσιμης τη γνώση, τον επιχειρηματικό σχεδιασμό και τις τάσεις που επικρατούν στην αγορά. Η καινοτομική επιχειρηματικότητα συναντάται συχνά κι ως επιχειρηματικότητα έντασης γνώσης. Πολλοί είναι αυτοί που θεωρούν την επιχειρηματικότητα καινοτομίας ως τη γνήσια μορφή επιχειρηματικότητας (Κακούρης, 2013).

Μέσω αυτού του είδους της επιχειρηματικότητας, λοιπόν, συνδέονται άρρηκτα η οικονομική ανάπτυξη, η διάχυση της γνώσης κι η αξιοποίηση της τεχνολογικής καινοτομίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι κύρια γνωρίσματα αυτής της μορφής επιχειρηματικότητας είναι αφενός η αβεβαιότητα που σχετίζεται με τα αποτελέσματα της επιχειρηματικής δραστηριότητας κι αφετέρου οι υψηλές επενδύσεις ώστε να αποκτηθούν σταθεροί κι άυλοι περιουσιακοί πόροι. Επίσης, η επιχειρηματικότητα καινοτομίας προϋποθέτει τη διάχυση της γνώσης κι αποτελεί τον συνδυασμό προϋπάρχουσας και νέας γνώσης. Η καινοτομική επιχειρηματικότητα επιδιώκει ποικιλοτρόπως τη βελτίωση της επιχειρηματικής απόδοσης. Η ικανότητα καινοτομίας αποτελεί έναν τέτοιο τρόπο (Παπαγιάννης, 2014). Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι η ηλεκτρονική επιχειρηματικότητα μπορεί να θεωρηθεί ως ένα είδος επιχειρηματικότητας καινοτομίας καθώς διακρίνεται από βασικά επιχειρηματικά γνωρίσματα. Συγκεκριμένα, αναλαμβάνει κινδύνους και καινοτομεί σε επίπεδο τόσο δημιουργίας όσο και διαχείρισης επιχείρησης (Steinberg, 2003).

2.3.4.2 Ακαδημαϊκή επιχειρηματικότητα

Μια άλλη μορφή επιχειρηματικότητας είναι η ακαδημαϊκή, η οποία σχετίζεται άμεσα με την καινοτομική επιχειρηματικότητα. Η ακαδημαϊκή επιχειρηματικότητα αναφέρεται στα πανεπιστημιακά και στα άλλα ακαδημαϊκά ιδρύματα (Κακούρης, 2010). Αυτή η μορφή επιχειρηματικότητας περιλαμβάνει την επιχειρηματική δραστηριοποίηση αυτών των ιδρυμάτων με απώτερο σκοπό να εμπορευματοποιηθεί η παραγόμενη γνώση. Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί ιδιαίτερη ανάπτυξη αυτής της μορφής επιχειρηματικότητας διότι τα πανεπιστημιακά και γενικά όλα τα ακαδημαϊκά ιδρύματα καθίστανται φορείς καινοτομίας, η οποία συνιστά βασικό στοιχείο της επιχειρηματικότητας (Vorley & Nelles, 2010). Η ακαδημαϊκή επιχειρηματικότητα περιλαμβάνει την ανάπτυξη ευρεσιτεχνιών και την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους. Επιπλέον, η ακαδημαϊκή επιχειρηματικότητα υποστηρίζεται μέσω των θερμοκοιτίδων επιχειρηματικότητας ή των τεχνολογικών πάρκων που υφίστανται στους ακαδημαϊκούς χώρους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, φοιτητές ή απόφοιτοι των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων έχουν τη στήριξη ώστε να δραστηριοποιηθούν επιχειρηματικά (Κακούρης, 2010).

2.3.4.3 Νεανική επιχειρηματικότητα

Η νεανική επιχειρηματικότητα αποτελεί ένα ακόμη είδος επιχειρηματικότητας και αναφέρεται στην επιχειρηματική δραστηριοποίηση των ατόμων ηλικίας 18-34 (Ιωαννίδης & Γιωτόπουλος, 2015). Στη σύγχρονη εποχή, χαράσσονται πολιτικές που έχουν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους τη νεανική επιχειρηματικότητα. Μέσω αυτής της μορφής επιχειρηματικότητας δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας καθώς προωθείται η αυτοαπασχόληση, αναπτύσσεται το αίσθημα συμμετοχής στους νέους και καλλιεργούνται οι επιχειρηματικές δεξιότητες. Οι επιχειρηματικές δεξιότητες δύνανται να αξιοποιηθούν σε κάθε πτυχή της επαγγελματικής ζωής, να προωθήσουν την καινοτομία και να συντελέσουν θετικά στην περιφερειακή ανάπτυξη (Chigunta, 2002).

2.3.4.4 Ενδοεπιχειρηματικότητα

Η ενδοεπιχειρηματικότητα συνιστά μια άλλη μορφή επιχειρηματικότητας που έχει άμεση σχέση με το εσωτερικό των μεγάλων επιχειρήσεων. Ο όρος αυτός εμφανίστηκε γύρω στο 1990. Ωστόσο, μια πρώτη αναφορά είχε ήδη γίνει το 1978 από τον Pinchot III και τη σύζυγό του. Αρχικά, αυτό το είδος επιχειρηματικότητας δεν αντιμετωπίστηκε θετικά. Στη σύγχρονη, όμως, εποχή, πολλές είναι οι επιχειρήσεις που την υιοθετούν. Η ενδοεπιχειρηματικότητα συντελεί στην απόκτηση του επιχειρηματικού πλεονεκτήματος των μεγάλων επιχειρήσεων. Αξίζει να επισημανθεί ότι η ενδοεπιχειρηματικότητα γεφυρώνει το επιχειρείν όλων των επιχειρήσεων ανεξάρτητα από το μέγεθός τους (Κακούρης, 2010).

2.3.4.5 Δημόσια επιχειρηματικότητα

Η δημόσια επιχειρηματικότητα σχετίζεται με τον δημόσιο τομέα και τη δημόσια διοίκηση. Η μορφή αυτή επιχειρηματικότητας περιλαμβάνει την οργάνωση των διαθέσιμων πόρων με σκοπό την αύξηση της παραγωγικότητας. Η αναγκαιότητα της δημόσιας επιχειρηματικότητας είναι μεγάλη ώστε να αντιμετωπίζονται οι κοινωνικές αλλαγές που συντελούνται με ταχείς ρυθμούς. Ωστόσο, αρκετές είναι οι παράμετροι που λειτουργούν ανασταλτικά στην ανάπτυξη αυτής της μορφής επιχειρηματικότητας, όπως η κρατική χρηματοδότηση που αποτελεί τη βάση της δημόσιας επιχειρηματικότητας (Κακούρης, 2010).

2.3.4.6 Κοινωνική επιχειρηματικότητα

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι μια σύγχρονη μορφή επιχειρηματικότητας που διακρίνεται για τον δυναμικό χαρακτήρα της (Κακούρης, 2010). Αυτή η μορφή επιχειρηματικότητας έχει σχέση με τα άτομα ή τους οργανισμούς που δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά έχοντας κοινωνικούς ή περιβαλλοντικούς στόχους. Απώτερος στόχος της κοινωνικής επιχειρηματικότητας δεν είναι η επίτευξη του κέρδους αλλά η επίλυση προβλημάτων κοινωνικού χαρακτήρα. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα συνιστά συνδυασμό κοινωνικής αποστολής, καθώς επιδιώκεται η ανακούφιση και το καλό των ευπαθών κοινωνικών ομάδων, και καινοτομίας (Ιωαννίδης και συν., 2010). Στο πλαίσιο αυτής της μορφής επιχειρηματικότητας, αναπτύσσονται δραστηριότητες για την εξυπηρέτηση και την κάλυψη κοινωνικών κι ανθρωπιστικών αναγκών. Στην κοινωνική επιχειρηματικότητα εντάσσονται κι οι φιλανθρωπικές ενέργειες (Καραγιάννης & Μπακούρος, 2010).

2.3.4.7 Πράσινη επιχειρηματικότητα

Η πράσινη επιχειρηματικότητα είναι μια ακόμη μορφή επιχειρηματικότητας η οποία είναι συναφής με την κοινωνική. Η πράσινη επιχειρηματικότητα επικεντρώνεται σε δύο σημαντικές κοινωνικές ανάγκες, αφενός την περιβαλλοντική προστασία κι αφετέρου τη βελτίωση της ποιότητας ζωής (Schaper, 2005). Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 έχει διατυπωθεί η άποψη ότι μέσω του οικολογικού κινήματος δύναται να δημιουργηθούν νέες αγορές που θα ευνοούν τις επιχειρηματικές δραστηριότητες παρά θα προκαλούν τη συρρίκνωσή τους (Quinn, 1971). Πηγή έμπνευσης της πράσινης επιχειρηματικότητας αποτελούν οι αρχές της αειφόρου ανάπτυξης. Στη σύγχρονη εποχή, η υιοθέτηση «πράσινης λογικής» από την πλευρά των επιχειρήσεων τίθεται στο επίκεντρο των συζητήσεων. Οι πράσινοι επιχειρηματίες, όπως κι οι κοινωνικοί επιχειρηματίες, χαρακτηρίζονται από κοινωνική ευθύνη. Επομένως, ο τρόπος διαχείρισης πολλών ζητημάτων έχει αλλάξει λόγω της ανάγκης για περιβαλλοντική προστασία και για ορθολογικότερη αξιοποίηση των φυσικών πόρων (Κακούρης, 2010).

2.3.4.8 Γυναικεία επιχειρηματικότητα

Τέλος, υπάρχει η γυναικεία επιχειρηματικότητα, η οποία μπορεί να μην συνιστά ξεχωριστή μορφή επιχειρηματικότητας υπό το επιστημονικό πρίσμα αλλά βρίσκεται στο επίκεντρο των σύγχρονων επιχειρηματικών πολιτικών. Η ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας αποσκοπεί στην υποστήριξη των γυναικείων ικανοτήτων ως προς τη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας με αποτέλεσμα να βελτιώνεται η θέση τους μέσα στο κοινωνικό σύστημα (Παπαγιάννης, 2014). Η γυναικεία επιχειρηματικότητα χαρακτηρίζεται από ορισμένα διαφορετικά στοιχεία. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες υπολείπονται αριθμητικά των αντρών αλλά ο ρυθμός αύξησής τους υπερτερεί. Επίσης, τα κίνητρα που ωθούν τις γυναίκες να δραστηριοποιηθούν επιχειρηματικά διαφέρουν από αυτά των αντρών. Πια αναλυτικά, οι γυναίκες εισέρχονται στον επιχειρηματικό χώρο λόγω των οικογενειακών υποχρεώσεων ή με απώτερο σκοπό έναν πιο ανεξάρτητο τρόπο ζωής. Παρόλα αυτά, οι όποιες διαφορετικές αντιλήψεις επικρατούν γύρω από τη γυναικεία επιχειρηματικότητα αμβλύνονται μέσω της εκπαίδευσης. Συχνά κρατικοί φορείς αναλαμβάνουν να παρέχουν προγράμματα για την κατάρτιση, την ενίσχυση και την ενθάρρυνση των γυναικών γύρω από θέματα επιχειρηματικότητας (Κακούρης, 2010).

2.4 Ορισμός επιχειρηματικού πνεύματος

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο είναι εμφανείς. Τα κράτη επιχειρούν να ανταποκριθούν με κάθε τρόπο στις προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα. Στην αντιμετώπιση της παρούσας κατάστασης καταλυτικό ρόλο διαδραματίζει η καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος κι η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Μέσω της επιχειρηματικής κουλτούρας και των επιχειρηματικών δεξιοτήτων δύναται να προαχθούν η καινοτομία κι η ανάπτυξη (Πετράκης, 2012). Αξίζει να σημειωθεί ότι η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας αποτελεί έναν βασικό δείκτη οικονομικής εξέλιξης (Χατζηκωνσταντίνου & Γωνιάδης, 2009).

Η σημασία που έχουν αφενός η ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος κι αφετέρου η προώθηση της επιχειρηματικότητας διαφαίνεται στην πολιτική που χαράσσει η Ε.Ε. μέσω των στρατηγικών και των προγραμμάτων που προωθεί. Τόσο στο έκτακτο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο που πραγματοποιήθηκε στη Λισσαβόνα με θέμα «προς την Ευρώπη της καινοτομίας και της γνώσης» όσο και στην ανακοίνωσή της σχετικά με το «Πρόγραμμα Δράσης για την Επιχειρηματικότητα 2020: Επιστροφή του επιχειρηματικού πνεύματος στην Ευρώπη» αναδεικνύεται η σπουδαιότητα του ρόλου που διαδραματίζουν η καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος κι η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας από μικρή κιόλας ηλικία. Μέσω της προώθησης της επιχειρηματικής νοοτροπίας και της επιχειρηματικότητας, θα επέλθει οικονομική ανάπτυξη στα κράτη-μέλη και θα δημιουργηθούν θέσεις απασχόλησης με αποτέλεσμα να αντιμετωπιστεί επιτυχώς το μεγάλο πρόβλημα της ανεργίας που πλήττει κυρίως τα άτομα νεαρής ηλικίας (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2000· Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Η επιχειρηματικότητα συνιστά ένα δυναμικό φαινόμενο με αποτέλεσμα στη σύγχρονη βιβλιογραφία να ποικίλλουν οι ορισμοί που αναφέρονται σε αυτόν τον όρο. Επομένως, είναι δύσκολο να οριστεί κι ο επιχειρηματικός τρόπος σκέψης καθώς επιχειρείται να προσεγγιστεί στατικά το πολύπλευρο φαινόμενο της επιχειρηματικότητας. Η έρευνα πάνω στο ζήτημα αυτό είναι σχετικά πρόσφατη καθώς το επιχειρηματικό στοιχείο εμφανίζεται όλο και πιο έντονα στη σύγχρονη πραγματικότητα (Κακούρης, 2010). Παρόλα αυτά, το επιχειρηματικό πνεύμα μπορεί να οριστεί ως η αναπόσπαστη προδιάθεση του ατόμου για παραγωγή αποκλινουσών ιδεών και για ενσωμάτωσή τους σε πρωτότυπες επιχειρηματικές διαδικασίες (Kourilsky, 1990). Επιπλέον, ως επιχειρηματικό πνεύμα ερμηνεύεται ο αποκλίνων δημιουργικός τρόπος σκέψης, ο οποίος σχετίζεται με τη δράση ποικίλων παραμέτρων (DeBono, 1992).

Σύμφωνα με έρευνες που έχουν διεξαχθεί στον χώρο της Ψυχολογίας, έχει διαμορφωθεί μια προσωπολογική προσέγγιση ή προσέγγιση γνωρισμάτων, η οποία αναδεικνύει τα προσωπικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ατόμων που ξεχωρίζουν για το επιχειρηματικό τους πνεύμα. Πρώτον, τα άτομα αυτά διακρίνονται από την ανάγκη να επιτυγχάνουν υψηλούς στόχους. Έχουν μια εσωτερική ανάγκη που τα ωθεί προς την επίτευξη

αυτού του σκοπού ξεπερνώντας κάθε δυσκολία κι ενισχύοντας της αυτοεκτίμησή τους. Δεύτερον, η ικανότητα αυτοελέγχου είναι ένα ακόμη βασικό γνώρισμα των ατόμων που αναπτύσσουν επιχειρηματικές δράσεις. Τα άτομα αυτά εμπιστεύονται τις δυνάμεις τους μέσω των οποίων μπορούν να οδηγηθούν σε επιτυχή αποτελέσματα (Πετράκης, 2008).

Επίσης, η δημιουργικότητα συνιστά ένα ακόμη θεμελιώδες στοιχείο των ανθρώπων που ξεχωρίζουν για το επιχειρηματικό τους πνεύμα. Οι άνθρωποι αυτοί διακρίνονται για την ικανότητα που έχουν να παραγάγουν κάτι νέο. Η δημιουργικότητα καθιστά το άτομο δημιουργικό και φορέα καινοτομίας. Επιπροσθέτως, η ανεξαρτησία είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των ατόμων που αναπτύσσουν επιχειρηματικότητα. Τα άτομα αυτά έχουν την ανάγκη να αναλαμβάνουν πλήρως την ευθύνη των πράξεών τους. Η ανεξαρτησία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ικανότητα αυτοελέγχου. Τέλος, η τάση για ανάληψη κινδύνου χαρακτηρίζει τα άτομα με επιχειρηματικές τάσεις. Εξάλλου, η επιχειρηματικότητα εμπερικλείει το στοιχείο του κινδύνου. Τα άτομα που δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά χαρακτηρίζονται από την τάση τους να ρισκάρουν. Το ρίσκο αναλαμβάνεται μέσα σε ένα πλαίσιο το οποίο στηρίζεται στις γνώσεις και στις ικανότητες με αποτέλεσμα να μην καθίστανται τα άτομα αυτά επικίνδυνα για την εξέλιξη της επιχειρηματικής δράσης που αναπτύσσουν (Πετράκης, 2008).

Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η θεωρία των προσωπικών γνωρισμάτων καθώς και τα εργαλεία τα οποία έχουν χρησιμοποιηθεί για τον εντοπισμό αυτών των χαρακτηριστικών έχουν δεχθεί έντονη κριτική. Η Αγγλίδα ψυχολόγος Chell ήταν μία από τους/τις επικριτές αυτής της προσέγγισης. Η κριτική της επικεντρώθηκε αρχικά στο κατά πόσο η επιχειρηματικότητα προέρχεται από μια απλή λειτουργία της προσωπικότητας. Στη συνέχεια, έθιξε το ζήτημα σχετικά με το εάν τα γνωρίσματά αυτά είναι έμφυτα ή μπορούν να αναπτυχθούν μέσω εξωτερικών ερεθισμάτων. Επίσης, αμφισβήτησε τη χρονική τους σταθερότητα. Επιπλέον, έθεσε τον προβληματισμό αν και με ποιον τρόπο αυτά τα προσωπικά γνωρίσματα μεταφράζονται στην πορεία σε μια συγκεκριμένη επιχειρηματική ενέργεια. Τέλος, η κριτική της στηρίχθηκε στο ερώτημα που σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να επιτευχθεί μέσω μελετών συγκεκριμένων περιπτώσεων η διάγνωση στοιχείων της προσωπικότητας ατόμων που ίσως αναπτύσσουν επιχειρηματικές δράσεις (Πετράκης, 2008).

Επομένως, καθίσταται εμφανές ότι οι επιχειρηματικές δεξιότητες είναι δύσκολο να προσδιοριστούν. Σύμφωνα με τον Eickhoff, το επιχειρηματικό πνεύμα συγκροτείται από δεξιότητες που σχετίζονται με την καινοτομία, το γνωστικό και το διαχειριστικό πεδίο. Ορισμένες, λοιπόν, από τις δεξιότητες που συγκροτούν τον επιχειρηματικό τρόπο σκέψης είναι η δημιουργικότητα, η φαντασία, η κριτική σκέψη, η εξωστρέφεια, η επικοινωνιακή ικανότητα, η ικανότητα συνεργασίας, η προσαρμοστικότητα, η διαχείριση συγκρούσεων και

προβλημάτων, η ικανότητα να επιτυγχάνονται οι επιδιωκόμενοι στόχοι κι η αποφασιστικότητα (Eickhoff, 2008).

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, υπάρχουν κάποια στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα άτομα τα οποία διακρίνονται για το επιχειρηματικό τους πνεύμα. Ορισμένα από τα χαρακτηριστικά αυτά επιδέχονται διδασκαλίας. Όμως, υπάρχουν και κάποια άλλα τα οποία αποτελούν έμφυτα γνωρίσματα. Η έντονη ενεργητικότητα, η οποία συνδυάζεται με την σταθερή συναισθηματική κατάσταση, η δημιουργικότητα, η καινοτομία, η αυξημένη αντίληψη και το όραμα συνιστούν ορισμένα από τα έμφυτα γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν τα άτομα που είναι θετικά διακείμενα στην ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος (Timmons, 1994). Αξίζει να επισημανθεί ότι δεν απορρίπτεται η άποψη σύμφωνα με την οποία τα χαρακτηριστικά αυτά μπορούν και να αποκτηθούν (Deakins & Freel, 2007).

Τα προσωπικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα άτομα που διέπονται από το επιχειρηματικό πνεύμα είναι η ομαδικότητα, η εμπειρία, η αυτοπεποίθηση, η ευελιξία, ο ενθουσιασμός κι η προθυμία για μάθηση κι υιοθέτηση νέων ιδεών καθώς κι οι οικονομικές γνώσεις (Κέφης, 2005). Η επιχειρηματικότητα, λοιπόν, περιλαμβάνει, όπως έχει ήδη επισημανθεί, τη δημιουργικότητα, το ομαδικό πνεύμα, την ικανότητα επίλυσης προβλημάτων καθώς και τη διαισθητικότητα, την επιχειρηματική εγρήγορση, την πειθαρχία και την προσήλωση στον στόχο. Τα στοιχεία που περιλαμβάνει δύνανται να καλλιεργηθούν μέσω της εκπαίδευσης (Κακούρης, 2010).

Συνοψίζοντας, οι επιχειρηματικές δεξιότητες σε συνδυασμό με την επιχειρηματική γνώση συμβάλλουν στη μετατροπή των ιδεών σε δράση ενισχύοντας την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013). *«Η επιχειρηματική συμπεριφορά χαρακτηρίζεται από την ανάληψη πρωτοβουλιών, την ενεργό στάση, την ανεξαρτησία και την καινοτομία τόσο στην προσωπική όσο και στην κοινωνική ζωή, καθώς επίσης και στην εργασία. Περιλαμβάνει επίσης την εξασφάλιση κινήτρων και την αποφασιστικότητα επίτευξης στόχων, είτε σε προσωπικό επίπεδο είτε σε επίπεδο στόχων κοινών με άλλους, ή/και στην εργασία»* (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2005: 21).

2.5 Παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας

Η ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας δεν επηρεάζεται μόνο από τα προσωπικά γνωρίσματα του ατόμου. Υπάρχει μια σειρά παραμέτρων που σχετίζεται με το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει το άτομο. Οι παράγοντες αυτοί διακρίνονται σε κοινωνικούς, γεωγραφικούς και πολιτιστικούς (Ιωαννίδης & Τσακανίκας, 2006· Πετράκης, 2008).

Οι κοινωνικοί παράγοντες περιλαμβάνουν το οικογενειακό περιβάλλον, τις γεωγραφικές παραμέτρους και την εθνικότητα. Πιο συγκεκριμένα, η οικογένεια αποτελεί την πρώτη ομάδα στην οποία εισέρχεται το άτομο με τη γέννησή του. Η οικογένεια μεταδίδει στο άτομο το αξιακό σύστημα με το οποίο θα πορευθεί. Σε αυτό το αξιακό σύστημα συμπεριλαμβάνεται κι η επικρατούσα στην οικογένεια αντίληψη για την επιχειρηματικότητα. Για παράδειγμα, ένας άνθρωπος που προέρχεται από ένα επιχειρηματικό οικογενειακό περιβάλλον έχει γαλουχηθεί με έναν επιχειρηματικό τρόπο σκέψης και δράσης (Ιωαννίδης & Τσακανίκας, 2007· Πετράκης, 2008· Κακούρης, 2010).

Οι γεωγραφικοί παράγοντες περιλαμβάνουν την εδαφικότητα. Με τον όρο αυτόν, νοείται η εδαφική περιοχή που κατέχει κι ελέγχει μια κοινωνία. Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας εξαρτάται από τους φυσικούς κυρίως πόρους που διαθέτει μια περιοχή. Επομένως, υπάρχουν περιοχές οι οποίες έχουν πλούσιο υπέδαφος ενώ άλλες διαθέτουν φυσικές υποδομές ώστε να αναπτυχθεί ένας συγκεκριμένος επιχειρηματικός τύπος. Τέλος, υπάρχουν περιοχές που γειτνιάζουν με κέντρα αποφάσεων ή ευνοούν την πρόσβαση σε τεχνολογικές πηγές (Πετράκης, 2008).

Τέλος, η εθνικότητα αποτελεί έναν ακόμη παράγοντα που επηρεάζει την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας. Αναλυτικότερα, τα στοιχεία που ενώνουν ένα έθνος, όπως είναι η γλώσσα, η θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα, διαμορφώνουν την αντίληψη του έθνους γύρω από την επιχειρηματικότητα. Σύμφωνα με εμπειρικά στοιχεία, εθνότητες με πλούσιο πολιτισμό έχουν αναπτύξει μια επιχειρηματική κουλτούρα, την οποία μεταλαμπαδεύουν από γενεά σε γενεά και συνιστά αναπόσπαστο πλέον κομμάτι της ταυτότητάς τους. Ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσεται η επιχειρηματικότητα σε ένα κοινωνικό σύστημα διαμορφώνει και την επικρατούσα επιχειρηματική κουλτούρα (Πετράκης, 2008).

Στις πολιτιστικές παραμέτρους εντάσσονται το επίπεδο εκπαίδευσης, η αντίληψη της κοινωνίας για την επιχειρηματικότητα κι η έννοια της προσωπικής ανταμοιβής. Η εκπαίδευση δεν αναφέρεται στους ακαδημαϊκούς τίτλους. Το εκπαιδευτικό υπόβαθρο διαμορφώνει την επιχειρηματική κουλτούρα που επικρατεί σε μια κοινωνία (Πετράκης, 2008). Το εκπαιδευτικό σύστημα καθίσταται υπεύθυνο να παρέχει στους/στις εκπαιδευόμενους/-ες γνώσεις και δεξιότητες με απώτερο στόχο την καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος (Ιωαννίδης &

Τσακανίκας, 2006). Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα χαρακτηρίζεται από περιορισμένες προσπάθειες ως προς την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα (Ιωαννίδης & Τσακανίκας, 2007).

Επίσης, η εκτίμηση που δείχνει μια κοινωνία σε μια επιχειρηματική δραστηριοποίηση επηρεάζει και τον βαθμό ανάπτυξής της. Όταν μια κοινωνία θεωρεί ότι η επιχειρηματικότητα αντίκειται στις ηθικές αξίες της, τότε οι άνθρωποι δεν θα είναι θετικοί στην ανάπτυξη επιχειρηματικών δράσεων. Η κοινωνική αποδοχή της επιχειρηματικότητας, λοιπόν, καλλιεργεί τον επιχειρηματικό τρόπο σκέψης και τα άτομα είναι θετικά διακείμενα στην ανάληψη επιχειρηματικών δράσεων (Πετράκης, 2008). Γενικότερα, η στάση που διατηρεί η κοινωνία απέναντι στην επιχειρηματικότητα αποτελεί καταλυτικό παράγοντα για τη διαμόρφωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας που αναπτύσσουν τα μέλη της (Ιωαννίδης & Γιωτόπουλος, 2015).

Τέλος, η έννοια της προσωπικής ανταμοιβής σχετίζεται άμεσα με την επιχειρηματική αντίληψη που επικρατεί στην κοινωνία. Η ενδογενής κι η εξωγενής ανταμοιβή του ατόμου ασκεί επιρροή στην προσωπική του επιθυμία να δραστηριοποιηθεί επιχειρηματικά. Η εσωτερική ικανοποίηση που προκαλείται όταν επιτυγχάνει τον στόχο αποτελεί την ενδογενή ανταμοιβή. Ενώ η εξωγενής ανταμοιβή σχετίζεται με τα οικονομικά οφέλη, το κοινωνικό κύρος και την υπόληψη του ατόμου (Πετράκης, 2008).

Εν κατακλείδι, η ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας εξαρτάται από μια πληθώρα παραμέτρων πέρα από τους προσωπικούς παράγοντες (Ιωαννίδης & Τσακανίκας, 2008). Θεμελιώδης είναι η συμβολή των προγραμμάτων και των δράσεων για την προώθηση της επιχειρηματικότητας. Το εκπαιδευτικό σύστημα διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος. Συνεπώς, η χάραξη μιας εκπαιδευτικής πολιτικής που θα ενισχύει το επιχειρηματικό πνεύμα και την επιχειρηματικότητα μέσα σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες κρίνεται απαραίτητη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2006· Ιωαννίδης & Τσακανίκας, 2007).

2.6 Επιχειρηματικότητα κι Εκπαίδευση

Στο πλαίσιο της υφιστάμενης οικονομικής κατάστασης, η επιχειρηματικότητα δύναται να καταστεί πηγή εφοδίων ώστε να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα (Πετράκης, 2012). Σύμφωνα με την Ε. Ε., η εκπαίδευση κι η κατάρτιση διαδραματίζουν, επίσης, έναν σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση των ποικίλων υπαρχουσών ή και μελλοντικών κοινωνικοοικονομικών, δημογραφικών, περιβαλλοντικών και τεχνολογικών προκλήσεων, με τις οποίες έχουν έρθει αντιμέτωπα τα ευρωπαϊκά κράτη-μέλη (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2009). Ακολουθώντας τις σύγχρονες εκπαιδευτικές εξελίξεις, τα ευρωπαϊκά κράτη-μέλη έχουν αναγνωρίσει τη σπουδαιότητα της καλλιέργειας του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες (Κακούρης, 2010).

Ήδη από το 2003 στην Πράσινη Βίβλο για την επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη, έχει επισημανθεί ο σπουδαίος ρόλος που κατέχουν η εκπαίδευση κι η κατάρτιση στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας μέσω της ανάπτυξης της κατάλληλης νοοτροπίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2003β). Ως εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα ορίζεται η εκπαίδευση που αποσκοπεί στην ανάπτυξη δεξιοτήτων και μέσω της οποίας ο/η εκπαιδευόμενος/-η αποκτά γνώσεις μέσω εμπειρικών διαδικασιών, κριτικής σκέψης και πειραματισμού. Κατά συνέπεια, το άτομο αναπτύσσει νέες ή καλλιεργεί υφιστάμενες δεξιότητες, οι οποίες κρίνονται απαραίτητες για την ανάπτυξη επιχειρηματικού τρόπου σκέψης κι επιχειρηματικής δραστηριοποίησης (Πετράκης, 2012).

Σύμφωνα με το Δίκτυο ΕΥΡΥΔΙΚΗ, το ευρωπαϊκό δίκτυο πληροφόρησης για την οργάνωση και λειτουργία των εκπαιδευτικών συστημάτων στην Ευρώπη, «ο ορισμός της επιχειρηματικής εκπαίδευσης αφορά στην καλλιέργεια των δεξιοτήτων και του τρόπου σκέψης των εκπαιδευομένων ώστε να είναι σε θέση να μετατρέπουν δημιουργικές ιδέες σε επιχειρηματική δράση. Αυτή είναι μια ικανότητα-κλειδί για όλους τους μαθητές, που υποστηρίζει την προσωπική ανάπτυξη, την ενεργό ιδιότητα του πολίτη, την κοινωνική ένταξη και την απασχολησιμότητα. Είναι συναφής καθ' όλη τη διαδικασία της Δια Βίου Μάθησης, σε όλους τους κλάδους μάθησης και σε όλες τις μορφές εκπαίδευσης και κατάρτισης (τυπικής, μη τυπικής και άτυπης), οι οποίες συμβάλλουν στο επιχειρηματικό πνεύμα ή την επιχειρηματική συμπεριφορά, με ή χωρίς εμπορικό στόχο» (Ευρυδίκη, 2016: 21). Επομένως, ο ορισμός εστιάζει σε δύο σημεία. Αφενός, το άτομο μετατρέπει τις ιδέες του σε δράση μέσω της ανάπτυξης επιχειρηματικής συμπεριφοράς, δεξιοτήτων και γνώσεων. Αφετέρου, στο επίκεντρο του επιχειρείν τίθενται όλοι οι τομείς της ζωής και της κοινωνίας κι όχι μόνο οι οικονομικές δραστηριότητες κι η δημιουργία επιχειρήσεων (Ευρυδίκη, 2016).

Η χάραξη εθνικών πολιτικών εκπαίδευσης και κατάρτισης πρέπει να εστιάζει στους τομείς της δημιουργικότητας, της καινοτομίας και του επιχειρηματικού πνεύματος. Συγκεκριμένα, η ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση και την κατάρτιση για την έως το

2020 περίοδο έχει θέσει τέσσερις στρατηγικούς στόχους. Πρώτον, επιδιώκεται η υλοποίηση της δια βίου μάθησης και της κινητικότητας μέσω εκπαιδευτικών συστημάτων και των συστημάτων επαγγελματικής κατάρτισης ώστε να ανταποκριθούν πιο αποτελεσματικά στις αλλαγές και στις παγκόσμιες προκλήσεις. Επίσης, η βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας της εκπαίδευσης και της κατάρτισης αποτελεί βασική επιδίωξη των ευρωπαϊκών κρατών-μελών. Αυτό θα επιτευχθεί μέσω προγραμμάτων που επικεντρώνονται στην ενίσχυση του επιπέδου των βασικών δεξιοτήτων όπως η γραφή, η ανάγνωση κι η αριθμητική, της βελτίωσης της ελκυστικότητας των μαθηματικών, των άλλων θετικών επιστημών και της τεχνολογίας, καθώς και της ενίσχυσης των γλωσσικών ικανοτήτων. Επιπλέον, τίθεται ως στόχος η προαγωγή της ισοτιμίας, της κοινωνικής συνοχής και της ενεργού συμμετοχής στα κοινά με αποτέλεσμα όλοι οι πολίτες, ανεξαρτήτως προσωπικών, κοινωνικών ή οικονομικών συνθηκών, να δύνανται να αναπτύσσουν δια βίου δεξιότητες που έχουν σχέση με συγκεκριμένη απασχόληση (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2009).

Τέλος, η ενίσχυση της καινοτομίας και της δημιουργικότητας καθώς και του επιχειρηματικού πνεύματος, σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης και κατάρτισης αποτελεί τον τέταρτο και τελευταίο στρατηγικό στόχο για την έως το 2020 περίοδο διότι μέσω αυτών των στοιχείων θα επιτευχθεί η αιφόρος οικονομική ανάπτυξη. Πιο αναλυτικά, η δημιουργικότητα αφενός συμβάλλει στην προσωπική ολοκλήρωση κι αφετέρου συνιστά βασική σημαντική πηγή καινοτομίας, η οποία αποτελεί μία από τις βασικότερες κινητήριες δυνάμεις της αιφόρου οικονομικής ανάπτυξης. Μέσω της δημιουργικότητας και της καινοτομίας η Ευρώπη δύναται να καταστεί ανταγωνιστική σε διεθνές επίπεδο. Πρωτίστως, κρίνεται αναγκαία η καλλιέργεια επιχειρηματικού πνεύματος, αισθήματος πρωτοβουλίας, ικανοτήτων στο ψηφιακό περιβάλλον και πολιτισμικής συνείδησης σε όλους τους πολίτες. Δευτερευόντως, απαιτείται η εξασφάλιση ενός πλήρως λειτουργικού τριγώνου εκπαίδευσης-έρευνας-καινοτομίας. Μέσω της σύμπραξης με τον επιχειρηματικό κόσμο και με διάφορα επίπεδα και τομείς εκπαίδευσης, κατάρτισης κι έρευνας δύναται να εξασφαλιστεί η καλύτερη εστίαση τόσο στις απαιτούμενες για τη αγορά εργασίας δεξιότητες κι ικανότητες καθώς και να ενισχυθούν η καινοτομία και το επιχειρηματικό πνεύμα σε όλες τις μορφές της μάθησης (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2009).

Επομένως, η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα καθίσταται αναγκαία συνθήκη των καινοτομικών δραστηριοτήτων που θα επιφέρουν νέα επιχειρηματική δράση με απώτερο στόχο την οικονομική ανάπτυξη (Χατζηκωνσταντίνου & Γωνιάδης, 2009· Καραγιάννης & Μπακούρος, 2010). Όμως, πολλοί είναι αυτοί που αναρωτιούνται κατά πόσο μπορεί η επιχειρηματικότητα να διδαχθεί (Κακούρης, 2010). Σύμφωνα με έναν βασικό μύθο, το άτομο που διακρίνεται για την επιχειρηματική του σκέψη γεννιέται, δεν γίνεται. Όμως, το ταλέντο κι η δημιουργικότητα είναι στοιχεία τα οποία δεν επαρκούν. Απαιτούνται οι δεξιότητες, η εμπειρία, η γνώση, η τεχνογνωσία, οι σχέσεις κι η αυτοβελτίωση του ατόμου (Timmons &

Spinelli, 2007). Σύμφωνα με μελέτες, η επιχειρηματικότητα δύναται να διδαχθεί ή, αν αυτό δεν καθίσταται εφικτό, μπορεί τουλάχιστον να αναπτυχθεί μέσω της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα (Henry et al., 2005). Κατά συνέπεια, το άτομο με επιχειρηματικό τρόπο σκέψης και γεννιέται και γίνεται (Χατζηκωνσταντίνου & Γωνιάδης, 2009).

Η εκπαιδευτική πολιτική που σχετίζεται με την επιχειρηματικότητα επικεντρώνεται αφενός στη συσσώρευση και την κατανόηση της επιχειρηματικής γνώσης κι αφετέρου στην καλλιέργεια των αναγκαίων επιχειρηματικών δεξιοτήτων. Η γνώση συνδυαζόμενη με τις δεξιότητες θα επιφέρει την ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας, που αποτελεί θεμελιώδη παράμετρο της οικονομικής ανάπτυξης. Ανεξαρτήτως της επαγγελματικής σταδιοδρομίας που θα ακολουθήσουν οι μαθητές/-τριες που εκπαιδεύονται πάνω σε θέματα επιχειρηματικότητας, θα καθίστανται κομιστές/-τριες σύγχρονων επιχειρηματικών αντιλήψεων και θετικών στάσεων στην καινοτομία. Η εκπαίδευση σε θέματα επιχειρηματικότητας επιδιώκει την εξοικείωση των μαθητών/-τριών με τη σημασία της επιχειρηματικής υπευθυνότητας προς το κοινωνικό σύνολο από όπου προέρχονται όλοι οι αναγκαίοι πόροι. Η επιχειρηματική γνώση αποτελεί βασική προϋπόθεση της ανάπτυξης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Για να επιτευχθεί η γνώση αυτή, απαιτείται ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο θα έχει περιεχόμενο με συγκεκριμένη στοχοθεσία και θα επιδιώκει τόσο την απόκτηση γνώσεων όσο και την ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων μέσω της επικοινωνίας της σχολικής μονάδας με την επιχειρηματική πραγματικότητα. Κατά συνέπεια, καλλιεργείται στους/στις μαθητές/-τριες από μικρή ηλικία το επιχειρηματικό πνεύμα (Πετράκης, 2012).

Η επιχειρηματικότητα αποτελεί ένα πολυδιάστατο κράμα δεξιοτήτων και συμπεριφορών που μπορεί να αναδειχθεί και να δημιουργηθεί μέσω της κατάλληλης εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση αυτή μπορεί να υιοθετηθεί από κάθε εκπαιδευτική βαθμίδα και διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας. Όταν η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα εφαρμόζεται στις χαμηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες, τότε οι πιθανότητες επιτυχών αποτελεσμάτων είναι περισσότερες. Σε νεότερες ηλικίες, το έδαφος είναι πιο πρόσφορο για την ανάπτυξη των ιδιαίτερων ικανοτήτων, κλίσεων και προσωπικών χαρακτηριστικών των μαθητών/-τριών μέσω των δράσεων της εκπαίδευσης της επιχειρηματικότητας. Στις χαμηλότερες βαθμίδες της εκπαίδευσης ο επιδιωκόμενος στόχος είναι η διαμόρφωση των στοιχείων που συνθέτουν το επιχειρηματικό πνεύμα. Τέτοια στοιχεία είναι η εφευρετικότητα, η δημιουργία, η ικανότητα καινοτομίας, η σύλληψη κι η αξιοποίηση ευκαιριών καθώς κι η δημιουργία κι η λειτουργία δικτύου-ομάδας. Τα χαρακτηριστικά αυτά της επιχειρηματικότητας μπορούν να αναπτυχθούν μέσω ποικίλων εφαρμογών, όπως της διαχείρισης σχολικού κήπου ή κυλικείου και των διαγωνισμών έρευνας. Καθίσταται σαφές ότι είναι πιο εύκολο κι ωφέλιμο να καλλιεργηθούν

τα χαρακτηριστικά αυτά σε μικρότερες ηλικίες καθώς διατηρούνται και λειτουργούν πολλαπλασιαστικά αργότερα στις ανώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες (Πετράκης, 2012).

Συγκεκριμένα, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση προωθούνται δεξιότητες, όπως είναι η δημιουργικότητα, η ανάληψη πρωτοβουλιών κι η ανεξαρτησία, που συμβάλλουν στην ανάπτυξη επιχειρηματικής κουλτούρας και θα καταστούν χρήσιμες στην περαιτέρω καθημερινή κι επαγγελματική ζωή των ατόμων. Για τον λόγο αυτόν, πρέπει να αναπτυχθούν αυτόνομες κι ενεργητικές μορφές μάθησης. Οι δραστηριότητες που μπορούν να αξιοποιηθούν σε αυτή τη βαθμίδα εκπαίδευσης είναι τα σχέδια εργασίας-μέθοδος project, η μάθηση μέσω παιχνιδιού, η παρουσίαση απλών μελετών περιπτώσεων κι οι επισκέψεις σε τοπικές επιχειρήσεις. Οι εκπαιδευόμενοι/-ες έρχονται σε επαφή με τον κόσμο της επιχειρηματικότητας κατανοώντας τον ρόλο που διαδραματίζει μέσα στην κοινωνία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2002).

Σχετικά με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, εξακολουθεί αν επιδιώκεται η ανάπτυξη των παραπάνω προσωπικών δεξιοτήτων. Επιπροσθέτως, η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα σε αυτή τη βαθμίδα επιδιώκει την ευαισθητοποίηση των μαθητών/-τριών γύρω από την αυτοαπασχόληση ως πιθανή επιλογή σταδιοδρομίας μέσω της μάθησης με πράξη. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ιδίως στις Επαγγελματικές ή Τεχνικές Σχολές, δύνανται να αξιοποιηθούν για τον σκοπό αυτόν η λειτουργία μικρών επιχειρήσεων κι η ειδική εκπαίδευση στον τρόπο δημιουργίας μιας επιχείρησης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2002).

Τέλος, στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι σπουδαστές/-τριες καθίστανται κοινωνοί ειδικής εκπαίδευσης για τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να ξεκινήσουν μια επιχείρηση. Σε αυτή την εκπαίδευση, συμπεριλαμβάνονται δεξιότητες που έχουν άμεση σχέση με τις μεθόδους εντοπισμού κι αξιολόγησης των επιχειρηματικών ευκαιριών. Επιπλέον, ενθαρρύνονται κι υποστηρίζονται ιδέες για επιχειρηματικές δραστηριότητες αρχικών σταδίων με την παροχή ειδικών δανείων ή μέσω της κατάλληλης καθοδήγησης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2002).

Σύμφωνα με τους Albert και Marion, η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα καλύπτει τρεις φάσεις δράσεων. Η πρώτη σχετίζεται με την ευαισθητοποίηση των εκπαιδευομένων και πραγματώνεται στην πρωτοβάθμια, τη δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στη φάση αυτή επιδιώκεται η δημιουργία αυτονομίας και πρωτοβουλίας. Οι μέθοδοι διδασκαλίας που μπορούν να αξιοποιηθούν είναι τα μικρο-προγράμματα, οι μελέτες περίπτωσης, οι συνεντεύξεις επιχειρηματιών, οι επιχειρηματικές προσομοιώσεις κι οι διαγωνισμοί επιχειρηματικών σχεδίων. Η δεύτερη φάση περιλαμβάνει την εξειδίκευση και λαμβάνει χώρα στη δευτεροβάθμια και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στόχος αυτής της φάσης είναι η κατανόηση της ποικιλομορφίας της επιχειρηματικότητας. Οι μέθοδοι διδασκαλίας της φάσης αυτής περιλαμβάνουν ειδικευμένα μαθήματα, αληθινές επιχειρηματικές περιπτώσεις και προγράμματα επιχειρήσεων. Η τρίτη και τελευταία φάση συνιστά τον πειραματισμό και πραγματοποιείται στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Οι εκπαιδευόμενοι/-ες

δραστηριοποιούνται πάνω σε δικά τους προγράμματα ή σε ανενεργές εσωτερικές εταιρικές δράσεις. Βασική επιδίωξη της φάσης αυτής είναι να καταστούν ικανοί/-ες οι εκπαιδευόμενοι/-ες να πραγματοποιήσουν το δικό τους πρόγραμμα (Albert & Marion, 1997).

Η εκπαίδευση που επιδιώκει την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας θέτει πέντε βασικούς στόχους μάθησης. Ο πρώτος στόχος είναι το «ξέρω γιατί» μέσω του οποίου οι εμπλεκόμενοι/-ες αναπτύσσουν τις κατάλληλες στάσεις και τα κίνητρα για την εκκίνηση. Ο δεύτερος στόχος σχετίζεται με την «τεχνογνωσία» κι οι εμπλεκόμενοι/-ες αποκτούν τις απαιτούμενες για την ανάπτυξη μιας επιχείρησης τεχνικές ικανότητες και δεξιότητες. Ο τρίτος στόχος καλύπτει το «ξέρω ποιος» μέσω του οποίου προωθούνται δίκτυα κι επαφές για επιχειρηματικά σχέδια. Ο τέταρτος στόχος έχει σχέση με το «ξέρω πότε» κι επιδιώκεται η ανάπτυξη της οξυδέρκειας ως προς την αντίδραση την κατάλληλη στιγμή. Τέλος, ο πέμπτος στόχος επικεντρώνεται στο «ξέρω τι» μέσω του οποίου πραγματοποιείται η επίτευξη της βάσης των γνώσεων και των πληροφοριών για την ανάπτυξη νέων επιχειρηματικών εγχειρημάτων (Johannisson, 1991).

Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, ελάχιστα ήταν τα κράτη-μέλη που προωθούσαν το επιχειρηματικό πνεύμα στο δημοτικό σχολείο. Αντίθετα, σήμερα έχει αυξηθεί ο αριθμός των κρατών-μελών που εφαρμόζουν πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση αυτή και παράλληλα έχουν δρομολογηθεί ακόμη περισσότερες αντίστοιχες ενέργειες. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ορισμένων κρατών-μελών, όπως και της Ελλάδας, διδάσκονται μαθήματα επιχειρηματικότητας. Επίσης, στα σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των μισών τουλάχιστον μελών-κρατών οι μαθητές/-τριες εκπαιδεύονται στον τρόπο δημιουργίας κι ανάπτυξης μιας επιχείρησης. Επιπλέον, η ενίσχυση των γνώσεων των εκπαιδευτικών σε θέματα επιχειρηματικότητας τίθεται όλο και περισσότερο στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των ευρωπαϊκών πολιτικών. Αν κι έχει καταστεί σαφές ότι μέσω της εκπαίδευσης θα επιτευχθεί η καλλιέργεια του επιχειρηματικού τρόπου σκέψης, υπάρχει πολύς ακόμη δρόμος που πρέπει να διανυθεί μέχρι να διαμορφωθεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την εκπαίδευση της επιχειρηματικότητας σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2003α).

Οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να υποστηρίξουν την επιχειρηματική σκέψη των μαθητών/-τριών αξιοποιώντας κατάλληλα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Μέσω της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα επιδιώκεται η καλλιέργεια δεξιοτήτων. Είναι αρμοδιότητα της Ε.Ε. η προώθηση του επιχειρηματικού πνεύματος στην εκπαίδευση. Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας απαιτεί αφενός τη γνώση που παρέχεται στην τυπική εκπαίδευση μέσω των βιβλίων και των μαθημάτων κι αφετέρου την εμπειρική προσέγγιση του αντικειμένου. Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα γεφυρώνει το γνωστικό χάσμα που εντοπίζεται μεταξύ των ατόμων κι εξαλείφει ανεπάρκειες σε δεξιότητες που απαιτούνται στη μελλοντική επαγγελματική ζωή των εκπαιδευομένων. Οι πολιτικές που χαράσσει η Ε.Ε. θέτουν στο

επίκεντρο των αποφάσεών τους την καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος και τη διάχυση της καινοτομίας (Κακούρης, 2010).

Συνεπώς, το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να συμβάλλει στην ανάπτυξη της επιχειρηματικής αντίληψης μέσω της προώθησης της πρωτοβουλίας, της κριτικής σκέψης και της αυτοπεποίθησης του ατόμου. Το εκπαιδευτικό σύστημα οφείλει να διαπλάθει ψυχικώς εύρωστα και σε διανοητική εγρήγορση άτομα, τα οποία θα δύνανται με την προσωπικότητα και τις δεξιότητες που θα διαθέτουν να καινοτομούν. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι εκπαιδευτικές μέθοδοι που αξιοποιούνται για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα. Οι διαλέξεις, οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις, οι μελέτες περιπτώσεων και τα διαδραστικά μαθήματα αποτελούν ορισμένες μόνο από τις μεθόδους που αξιοποιούνται για την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα (Χατζηκωνσταντίνου & Γωνιάδης, 2009). Η εκπαίδευση της επιχειρηματικότητας πραγματοποιείται μέσω της αλληλεπίδρασης των εκπαιδευομένων με το ανάλογο μαθησιακό υλικό υπό την εποπτεία του/της εκπαιδευτικού. Επίσης, η εκπαίδευση αυτή διευκολύνεται μέσω της αξιοποίησης του ψηφιακού περιβάλλοντος που προσφέρει η τεχνολογία. Το ψηφιακό υλικό αποτελείται από επιχειρηματικά παιχνίδια, εικονικές επιχειρήσεις και ψηφιακά περιβάλλοντα λήψης επιχειρηματικών αποφάσεων. Μέσω αυτών των εργαλείων διευκολύνεται η εφευρετικότητα κι ενισχύεται η φαντασία των εμπλεκομένων (Πετράκης, 2012).

Εν κατακλείδι, τα ευρωπαϊκά κράτη-μέλη αναγνωρίζουν ότι το άτομο αποτελεί το πιο σημαντικό κεφάλαιο της Ευρώπης για την ανάπτυξη και την απασχόληση με αποτέλεσμα να επενδύουν όλο και περισσότερο στην εκπαίδευση και την απόκτηση δεξιοτήτων ώστε να ζει και να εργάζεται στη νέα κοινωνία της πληροφορίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2005). Η καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος μπορεί να συμβάλει τα μέγιστα μέσω της εκπαίδευσης της επιχειρηματικότητας σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Βασική επιδίωξη της εκπαίδευσης της επιχειρηματικότητας αποτελεί η ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων κι επιχειρηματικής αντίληψης ώστε να προαχθούν η καινοτομία κι η ανάπτυξη. Συγκεκριμένα, η εκπαίδευση εστιάζει στην ανάπτυξη στάσεων, συμπεριφορών κι ικανοτήτων σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο. Συνεπώς, μέσω της ενίσχυσης της γνώσης της επιχειρηματικότητας τόσο το άτομο όσο κι η ίδια η κοινωνία μπορούν να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητά τους (Πετράκης, 2012).

2.7 Σύνοψη

Η επιχειρηματικότητα αποτελεί μια πολυδιάστατη έννοια και συναντάται σε διάφορα πεδία με αποτέλεσμα να αναπτύσσονται πολλές μορφές επιχειρηματικότητας στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Ανεξαρτήτως μορφής, η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας επηρεάζεται από ένα πλήθος προσωπικών κι εξωτερικών παραγόντων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον ρόλο που διαδραματίζει η εκπαίδευση στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και του επιχειρηματικού

πνεύματος. Η καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους της ευρωπαϊκής πολιτικής ώστε να αντιμετωπιστούν η υψηλή ανεργία που πλήττει τους νέους, η οικονομική κρίση καθώς κι οι ταχείες μεταβολές που είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τη σύνθετη οικονομία και κοινωνία της γνώσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

3.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό πραγματοποιείται η εννοιολογική προσέγγιση του όρου «εκπαίδευση». Επίσης, αναλύονται οι μορφές εκπαίδευσης. Επιπλέον, αναφέρονται τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Στη συνέχεια, αναπτύσσεται ο ρόλος που διαδραματίζει ο/η εκπαιδευτικός στη διαχείριση της καινοτομίας. Επιπροσθέτως, αναλύεται η αναγκαιότητα για επαγγελματική ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού. Τέλος, παρουσιάζονται τα εκπαιδευτικά προγράμματα που εφαρμόζονται για την επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο.

3.2 Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «εκπαίδευση»

Σε θέματα παιδαγωγικού περιεχομένου συχνά αναφέρονται οι όροι «εκπαίδευση» κι «αγωγή». Η αποσαφήνιση των όρων αυτών είναι χρήσιμη κι αναγκαία ώστε να αποφευχθούν εννοιολογικές συγχύσεις (Πυργιωτάκης, 1999· Μπαμπάλης, 2014). Η αγωγή κι η εκπαίδευση είναι δύο συναφείς κι αλληλένδετες έννοιες. Η ερμηνεία κι ο προσδιορισμός του κάθε όρου γίνεται με διαφορετικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα ώστε να επιτευχθεί η πλήρης κατανόησή τους (Μπαμπάλης, 2014).

Η έννοια της αγωγής ακολούθησε μια εξελικτική πορεία δεχόμενη τις επιρροές του εκάστοτε κοινωνικοϊστορικού πλαισίου (Μπαμπάλης, 2014). Στη βιβλιογραφία δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου αγωγή. Οι διαφορές των ορισμών επικεντρώνονται στις παραμέτρους και τον τρόπο με τον οποίο ασκείται η αγωγή. Ορισμένες προσεγγίσεις θέτουν στο επίκεντρο τις συστηματικές και σκόπιμες ενέργειες που αναπτύσσουν οι ενήλικες. Ενώ κάποιες άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις δίνουν έμφαση στο σύνολο των επιδράσεων χωρίς να εξετάζουν από πού προέρχονται. Παρόλα αυτά, όλοι οι ορισμοί χαρακτηρίζουν την αγωγή ως αλλαγή, επίδραση ή μεταβολή που συμβαίνει στο αναπτυσσόμενο υποκείμενο (Πυργιωτάκης, 1999).

Η αγωγή μπορεί να χαρακτηριστεί ως συστηματική ενέργεια ή ως αλληλεπίδραση. Ο Herbart ήταν αυτός που μίλησε για την αγωγή ως σκόπιμη και μεθοδευμένη διαδικασία του παιδαγωγού. Στο επίκεντρο της θεωρίας του τέθηκε ο/η εκπαιδευτικός που επεδίωκε τη μετατροπή της συμπεριφοράς του παιδιού σε συμπεριφορά ώριμου ανθρώπου. Η αντίληψη, όμως, αυτή απέχει κατά πολύ από την παιδαγωγική πραγματικότητα καθώς ο/η μαθητής/-τρια κατέχει ενεργό ρόλο στη μαθησιακή διαδικασία. Σύμφωνα με τη σύγχρονη θεώρηση, η αγωγή αποτελεί συνισταμένη ενός σύνθετου πλέγματος διαπροσωπικών επιρροών και περιβαλλοντικών επιδράσεων (Πυργιωτάκης, 1999).

Επομένως, ως αγωγή μπορεί να οριστεί το σύνολο των συστηματικών και σκόπιμων ενεργειών που επιδιώκουν να διαπλάσουν την προσωπικότητα του παιδιού, αρχικά μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο κι εν συνεχεία στο σχολικό περιβάλλον. Κατά συνέπεια, η αγωγή αποτελεί απόρροια συστηματικών και συνεργατικών ενεργειών σχολείου, οικογένειας και κοινωνικοπολιτισμικών φορέων (Μπαμπάλης, 2014). Χαρακτηριστικά στοιχεία της αγωγής είναι η αλληλεξάρτηση μεταξύ παλιότερης και νεότερης γενιάς, η μεταλαμπάδευση εμπειρίας και γνώσης από τη μια γενιά στην άλλη κι η μέριμνα κι η διατήρηση της υγείας του παιδιού (Τσιπλητάρης, 2011). Η αγωγή αλλάζει ως προς την οργάνωση και τους τρόπους μετάδοσης των εμπειριών και των γνώσεων ανάλογα με την ιστορική εξέλιξη των κοινωνικών σχέσεων (Μπαμπάλης, 2014).

Η αγωγή κατέχει εξέχουσα θέση στην επιβίωση του ατόμου. Για τον λόγο αυτόν, η Πολιτεία θέσπισε ιδρύματα τα οποία παρέχουν μάθηση με οργανωμένο τρόπο, δηλαδή τα σχολεία στα οποία πραγματοποιείται η εκπαίδευση των παιδιών (Μπαμπάλης, 2014). Επομένως, η εκπαίδευση συνιστά μια διαδικασία θεωρητικού, πρακτικού και πολιτικού χαρακτήρα που πραγματώνεται με συστηματικό κι οργανωμένο τρόπο στα εκπαιδευτικά ιδρύματα από εκπαιδευτικούς μέσω της διδασκαλίας (Κριαράς, 1995· Ματσαγγούρας & Χατζηγεωργίου, 2009).

Σύμφωνα με τον Rogers, ο όρος «εκπαίδευση» χρησιμοποιείται συχνά αόριστα. Εξηγεί ότι η εκπαίδευση αποτελεί σχεδιασμένη κι οργανωμένη μάθηση, που έχει συγκεκριμένους στόχους κι επιδιώκει συγκεκριμένα αποτελέσματα (Rogers, 1999). Στην Επιστήμη της Παιδαγωγικής, ως «εκπαίδευση» ορίζεται η συστηματική κι οργανωμένη διαδικασία της αγωγής και της μάθησης. Η Πολιτεία καθίσταται υπεύθυνη είτε για τη δημιουργία εκπαιδευτικών θεσμών κι ιδρυμάτων είτε για την ανάθεση της δημιουργίας τους σε άλλους φορείς. Η εκπαίδευση πραγματοποιείται σε συγκεκριμένο χώρο, χρόνο, κοινωνικοπολιτιστικές και πολιτικοοικονομικές συνθήκες, από εκπαιδευτές/-τριες με συγκεκριμένες μεθόδους κι αποσκοπεί στη μετάδοση γνώσεων, δεξιοτήτων, αξιών, στάσεων και συμπεριφορών στους εκπαιδευόμενους (Πυργιωτάκης, 1999).

Κατά τον Μπαμπινιώτη, η εκπαίδευση αποτελεί τη συστηματική διαδικασία μέσω της οποίας μεταδίδονται γνώσεις κι αναπτύσσονται δεξιότητες σχετικές με ένα συγκεκριμένο αντικείμενο. Επομένως, η εκπαίδευση συνιστά την εκγύμναση και την εξάσκηση ενός ή περισσότερων εκπαιδευομένων σε ορισμένες ειδικές δεξιότητες και δραστηριότητες. Μετά την απόκτησή τους καλούνται να τις εφαρμόσουν σε συγκεκριμένα πεδία ή να τις βελτιώσουν, εάν είναι εφικτό (Μπαμπινιώτης, 2002).

Συνεπώς, η εκπαίδευση αποτελεί τη μετάδοση και την αφομοίωση των γνώσεων και των τεχνικών ώστε ο/-η εκπαιδευόμενος/-η να είναι προετοιμασμένος/-η για τη ζωή και την εργασία. Κατά την πραγμάτωση της εκπαίδευσης οι στόχοι που αρχίζουν από και με την

οικογένεια συνεχίζονται κι ολοκληρώνονται στο σχολείο. Η εκπαίδευση λαμβάνει χώρα κατά κύριο λόγο στο σχολείο. Το περιεχόμενο κι ο χαρακτήρας της εκπαίδευσης ορίζονται από τον βαθμό υλικής, πνευματικής και πολιτιστικής ανάπτυξης του κοινωνικού συστήματος (Μπαμπάλης, 2014).

Ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται η εκπαίδευση συνιστά το «εκπαιδευτικό σύστημα». Η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος δεν είναι αυθαίρετη αλλά αποτελεί απόρροια κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών και πολιτιστικών συνθηκών. Ωστόσο, όλα τα εκπαιδευτικά συστήματα εμφανίζουν μια παρόμοια μορφή. Διακρίνονται σε τρεις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Στην Ελλάδα, η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση περιλαμβάνει το Νηπιαγωγείο και το Δημοτικό. Η Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση πραγματώνεται στο Γυμνάσιο και το Λύκειο. Η Πρωτοβάθμια κι η Δευτεροβάθμια εκπαίδευση συνιστούν τη Γενική Εκπαίδευση, η οποία διαφοροποιείται από την Τεχνική και την Επαγγελματική Εκπαίδευση, που επιδιώκει την τεχνική και την επαγγελματική κατάρτιση του/της εκπαιδευομένου/-ης. Στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση εντάσσονται τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα κι οι αυτόνομες Ανώτερες Σχολές, που είναι λίγες στον αριθμό (Πυργιωτάκης, 1999).

Συνοψίζοντας, τα στοιχεία που συνθέτουν τους όρους της «αγωγής» και της «εκπαίδευσης» προέρχονται από διαφορετικές εποχές κι είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Οι δύο έννοιες είναι αλληλένδετες. Οι στόχοι της αγωγής ξεκινούν μέσα στην οικογένεια αλλά πραγματοποιούνται κι επιτυγχάνονται με συστηματικό τρόπο μέσω της εκπαίδευσης. Κατά συνέπεια, φορείς αγωγής, συνεπώς, κι εκπαίδευσης συνιστούν η οικογένεια, το σχολείο και, γενικώς, η κοινωνία μέσω των θεσμών καλλιέργειας και προαγωγής του πολιτισμού της (Μπαμπάλης, 2014).

3.3 Μορφές εκπαίδευσης

Σύμφωνα με τους Coombs και Ahmed, οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες ακολουθούν μια κλασσική τυπολογία. Οι διαδικασίες στον χώρο της εκπαίδευσης δύνανται να διακριθούν στην τυπική, στη μη τυπική και στην άτυπη μορφή εκπαίδευσης (Coombs και Ahmed 1974). Υπό ένα γενικότερο πρίσμα, η τυπική, η μη τυπική κι η άτυπη μορφή, τα επίσημα εκπαιδευτικά συστήματα όλων των βαθμίδων, η επαγγελματική κατάρτιση, η ευαισθητοποίηση κι η ενημέρωση όλων των εμπλεκομένων αποτελούν την εκπαίδευση (Παπαβασιλείου, 2015).

Η διάκριση των μορφών εκπαίδευσης γίνεται για διοικητικούς κυρίως λόγους. Σε μια μαθησιακή διαδικασία συνήθως συνυπάρχουν περισσότερες της μίας μορφές εκπαίδευσης ή του ενός φορείς του επίσημου συστήματος εκπαίδευσης. Επιπλέον, είναι δυνατό να παρέχεται άτυπη εκπαίδευση από το στενό περιβάλλον. Η τυπική εκπαίδευση συνδέεται με τις εκπαιδευτικές πολιτικές. Στη μη τυπική εκπαίδευση, το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα αντιμετωπίζεται από τις ποικίλες οργανώσεις. Η άτυπη εκπαίδευση θέτει στο επίκεντρό της το άτομο κι οτιδήποτε συνδέεται με αυτό. Κατά τον Jarvis, η τυπική εκπαίδευση χαρακτηρίζεται ως γραφειοκρατική διαδικασία, η μη τυπική εκπαίδευση διέπεται από οργάνωση και πραγματοποιείται σε ένα περιβάλλον εκπαίδευσης το οποίο δεν αποτελείται αναγκαστικά γραφειοκρατικές διαδικασίες ενώ η άτυπη εκπαίδευση συνιστά μια προκαθορισμένη και προγραμματισμένη διαδικασία με κύριο γνώρισμά της την αλληλεπίδραση (Jarvis, 1987).

Ωστόσο, το άτομο δύναται να μάθει σε οποιοδήποτε κατάλληλο περιβάλλον με αποτέλεσμα να καθίσταται σαφές ότι οι τρεις αυτές μορφές εκπαίδευσης αλληλεπιδρούν. Η τυπική κι η μη τυπική εκπαίδευση χαρακτηρίζονται από επαλληλότητα. Αυτό σημαίνει ότι το άτομο συμμετέχει ταυτοχρόνως σε διαδικασίες τόσο της τυπικής όσο και της μη τυπικής εκπαίδευσης. Συνεπώς, παρατηρείται σύγκληση διαφορετικών μαθησιακών και διδακτικών προσεγγίσεων. Έννοιες που παραδοσιακά εντοπιζόνταν στο πεδίο της μη τυπικής εκπαίδευσης, όπως η ενεργητική συμμετοχή ή ο αυτοκαθορισμός της πορείας προς τη μάθηση, εμφανίζονται πια και στην τυπική εκπαίδευση (Βεργίδης, 2001).

3.3.1 Τυπική εκπαίδευση

Η τυπική εκπαίδευση αποτελεί το εκπαιδευτικό σύστημα που έχει ιεραρχημένη κι οργανωμένη χρονικά σε βαθμίδες δομή. Στην τυπική εκπαίδευση εντάσσεται το εκπαιδευτικό σύστημα από την Πρωτοβάθμιας έως την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Καραλής & Παπαγεωργίου, 2012). Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του Άρθρου 2 του Νόμου 3879/2010, η τυπική εκπαίδευση παρέχεται στο πλαίσιο του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος με απώτερο σκοπό να αποκτηθούν πιστοποιητικά αναγνωρισμένα εθνικώς από τις δημόσιες αρχές. Συνιστά τμήμα της διαβαθμισμένης εκπαιδευτικής κλίμακας. Στην τυπική εκπαίδευση συμπεριλαμβάνεται η γενική εκπαίδευση ενηλίκων.

Η τυπική εκπαίδευση φαίνεται να μην ανταποκρίνεται πλήρως στην ανάγκες των εκπαιδευομένων και να μην εκπληρώνει επιτυχώς τον στόχο της εκπαίδευσης για πολύπλευρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας του ατόμου. Η μορφή αυτή εκπαίδευσης αποτελεί πλέον ένα μόνο κομμάτι της διαδικασίας πρόσληψης της γνώσης, ίσως κι όχι το πιο σημαντικό. Το κενό που δημιουργείται καλείται να καλύψει η δια βίου τυπική κι άτυπη εκπαίδευση. Μέσω αυτής τα άτομα από νεαρή ηλικία αποκτούν τα απαραίτητα προσόντα ώστε να καταστούν ενεργά και παραγωγικά μέσα στην κοινωνία, η οποία χαρακτηρίζεται από ραγδαίες εξελίξεις και ρευστότητα στις κοινωνικές σχέσεις (Jarvis, 2004).

3.3.2 Μη τυπική εκπαίδευση

Στη μη τυπική εκπαίδευση εντάσσεται κάθε οργανωμένη εκπαιδευτική διαδικασία, πέρα από το καθιερωμένο εκπαιδευτικό σύστημα. Αυτή η εκπαιδευτική δραστηριότητα μπορεί να είναι μεμονωμένη ή να αποτελεί τμήμα μιας ευρύτερης δραστηριότητας με αποδέκτη ένα συγκεκριμένο κοινό επιδιώκοντας την επίτευξη συγκεκριμένων εκπαιδευτικών στόχων (Καραλής & Παπαγεωργίου, 2012). Σύμφωνα με την παράγραφο 4 του Άρθρου 2 του Νόμου 3879/2010, αυτή η μορφή εκπαίδευσης παρέχεται σε ένα οργανωμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος. Μέσω αυτής της μορφής εκπαίδευσης ίσως αποκτηθούν πιστοποιητικά τα οποία αναγνωρίζονται σε εθνικό επίπεδο. Στη μη τυπική εκπαίδευση περιλαμβάνονται η αρχική επαγγελματική κατάρτιση, η συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση κι η γενική εκπαίδευση ενηλίκων.

Επομένως, η μη τυπική εκπαίδευση παρέχεται σε εξωτερικά μαθησιακά περιβάλλοντα, εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος, στο πλαίσιο μιας οργανωμένης εκπαιδευτικής διαδικασίας. Δεν παρέχεται εντός ενός αυστηρώς ιεραρχημένου εκπαιδευτικού συστήματος ούτε εντός ενός εκ των προτέρων θεσμοθετημένου πλαισίου κανόνων, που στηρίζεται σε συνεχή εξέταση κι αξιολόγηση των διδασκομένων, όπως γίνεται στην τυπική εκπαίδευση (Ζαχαρίου & Καΐλα, 2011).

Η ιδέα της μη τυπικής εκπαίδευσης άρχισε να διαμορφώνεται πριν από αρκετά χρόνια. Βρέθηκε στο επίκεντρο διεθνών συζητήσεων που πραγματοποιήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Η εποχή αυτή χαρακτηριζόταν από μεγάλες αλλαγές σε κοινωνικό, οικονομικό κι εκπαιδευτικό επίπεδο. Η ιλιγγιώδης πρόοδος που παρατηρήθηκε σε όλους τους τομείς προκάλεσε αλλαγές στο υφιστάμενο εκπαιδευτικό σύστημα. Κατά συνέπεια, εμφανίστηκαν άλλες μορφές εκπαίδευσης, η μη τυπική κι η άτυπη εκπαίδευση ώστε να ικανοποιηθούν οι κοινωνικές κι εκπαιδευτικές ανάγκες της εποχής καθώς η προσαρμογή των τυπικών εκπαιδευτικών συστημάτων στις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές ήταν αργή (Γεωργόπουλος & Τσαλίκη, 2005· Γεωργογιάννης, 2008).

Η μη τυπική εκπαίδευση έχει ως κύρια χαρακτηριστικά της την ικανοποίηση των αναγκών συγκεκριμένων ομάδων, την επίτευξη προκαθορισμένων σκοπών και την

προσαρμοστικότητα στις μεθόδους και τους φορείς παροχής της γνώσης. Η ειδοποιός διαφορά της μη τυπικής εκπαίδευσης από την τυπική εκπαίδευση είναι η στοχοθεσία, η διάρκεια, το περιεχόμενο, η οργανωτική λειτουργία κι οι μηχανισμοί ελέγχου. Σε αυτή τη μορφή εκπαίδευσης δεν αποκλείεται κανένα άτομο από τη γνωστική διαδικασία λόγω κάποιας παραμέτρου, όπως ηλικιακής, οικονομικής ή ψυχολογικής (Βεργίδης, 2001).

Ορισμένοι θεωρούν τη μη τυπική εκπαίδευση την ιδανικότερη μορφή εκπαίδευσης. Ωστόσο, σύμφωνα με άλλους, η μη τυπική εκπαίδευση αποτελεί υποσύστημα της τυπικής εκπαίδευσης το οποίο, όμως, δεν είναι ανώτερο αυτής, ενώ κάποιοι άλλοι πιστεύουν ότι η μη τυπική εκπαίδευση είναι αρκετά κατώτερη της επίσημης εκπαίδευσης. Επίσης, κατά άλλους, η μη τυπική εκπαίδευση καθίσταται το απαραίτητο κακό σε κατάσταση κρίσης μέχρι να αποκατασταθεί η κρίση που αντιμετωπίζει η επίσημη εκπαίδευση (Βεργίδης, 2001).

3.2.3. Άτυπη εκπαίδευση

Η άτυπη εκπαίδευση συνιστά μια διαδικασία κατά την οποία το άτομο καθίσταται κοινωνός γνώσεων, αξιών, στάσεων ικανοτήτων και δεξιοτήτων μέσω της καθημερινής εμπειρίας και των επιρροών του περιβάλλοντός του, στο οποίο περιλαμβάνονται η οικογένεια, η γειτονιά, η εργασία, το διαδίκτυο, οι βιβλιοθήκες και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (Καραλής & Παπαγεωργίου, 2012· Καραλής, 2013). Η άτυπη εκπαίδευση πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου. Αποτελεί μια δια βίου εκπαιδευτική διαδικασία η οποία αποτελεί απόρροια της καθημερινής εμπειρίας, δεν έχει προκαθορισμένους επιδιωκόμενους στόχους, ούτε συγκεκριμένα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Συνιστά αποτέλεσμα επιθυμίας κι ενδιαφέροντος του ατόμου για μάθηση (Ζαχαρίου & Καΐλα, 2011).

3.4 Βασικά χαρακτηριστικά ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος

Το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του ευρύτερου κοινωνικού συστήματος της χώρας. Επομένως, δέχεται τις επιρροές των εξελίξεων που συντελούνται σε όλους τους τομείς με αποτέλεσμα να καλείται να προσαρμοστεί σε αυτές. Είναι πολύ σημαντικό για κάθε χώρα να σχεδιάζει ένα εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο να υπακούει στις σύγχρονες απαιτήσεις παρόλο που συνιστά ένα περίπλοκο θέμα προς επεξεργασία. Η διαμόρφωση μιας πάγιας παιδαγωγικής αρχής εξαρτάται από την αναπτυξιακή πορεία της χώρας κι οφείλει να συμβαδίζει με τις ανάγκες της σύγχρονης εποχής. Η χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής καθίσταται δύσκολη υπόθεση διότι είναι απαραίτητο να προσαρμόζεται στις επικρατούσες συνθήκες οι οποίες πρέπει να αποτυπώνονται επιστημονικά στο σχολικό και κοινωνικό σύστημα (Αλαχιώτης, 2002β).

Στην ελληνική πραγματικότητα, η εκπαίδευση έχει συγκεντρωτικά χαρακτηριστικά επειδή το Υπουργείο Παιδείας είναι ο κύριος διαμορφωτής του νομοθετικού πλαισίου οργάνωσης, λειτουργίας και διοίκησης της σχολικής εκπαίδευσης. Επιπροσθέτως, το Υπουργείο Παιδείας αποτελεί το επιτελικό κι εκτελεστικό όργανο ενεργοποίησης κι υλοποίησης των αποφάσεων που λαμβάνονται σχετικά με την ομαλή, αποτελεσματική κι αποδοτική εκπαιδευτική λειτουργία κυρίως στην Πρωτοβάθμια και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Δεδομένου ότι η εκπαίδευση συνιστά ένα είδος θεσμοθετημένης παιδείας, η Πολιτεία οφείλει να μεριμνήσει γι' αυτή. Νόμοι και κανονιστικές διατάξεις ορίζουν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα τροποποιώντας, συμπληρώνοντας και βελτιώνοντας προϋπάρχοντες νόμους και διατάγματα ή δημιουργώντας καινούργιους θεσμούς. Έτσι, οι εκπαίδευση καθίσταται το κοινωνικό δικαίωμα για μόρφωση. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι προβαίνοντας σε μια ανασκόπηση της σχετικής νομοθεσίας γίνεται αντιληπτό ότι οι μαθητές κι οι γονείς διαδραματίζουν εξέχοντα ρόλο ως κύριοι συντελεστές της σχολικής εκπαίδευσης ιδιαιτέρως εντός της σχολικής μονάδας (Πουλής, 2014).

Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους η εκπαίδευση αποτέλεσε αντικείμενο συζητήσεων κι αποφάσεων. Στη διάρκεια της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας, έχει υπάρξει πλήθος διατάξεων σχετικών με την παιδεία και την εκπαίδευση. Από τις πρώτες αναφορές που σημειώνονται είναι αυτή του Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος (Νόμος της Επιδαύρου, Άστρος, 1823) που επισημαίνει ότι: *«Συστηματικώς να οργανισθή η εκπαίδευσις της νεολαίας, και να εισαχθή καθ' όλην την επικράτειαν η αλληλοδιδασκτική μέθοδος από την Διοίκησιν»*. Με την πάροδο των χρόνων και με δεδομένες τις υπάρχουσες εξελίξεις το απόσπασμα αυτό αναδιατυπώνεται στο Σύνταγμα της Ελλάδας (1952) και συγκεκριμένα στο Άρθρο 16 ως εξής: *«Η Παιδεία τελεί υπό την ανωτάτην εποπτείαν του Κράτους και ενεργείται δαπάνη αυτού ή των οργανισμών τοπικής αυτοδιοικήσεως»*. Μετά από συνεχείς αναθεωρήσεις το Άρθρο 16 του Συντάγματος 1975/1986/2001/2008 επισημαίνει ότι: *«Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η*

διδασκαλία είναι ελεύθερες· η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους». Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι η εκπαίδευση είναι πλέον κρατική υπόθεση (Πουλής, 2014).

Σύμφωνα με το Άρθρο 16 του Συντάγματος της Ελλάδας (1952), ο σκοπός της εκπαίδευσης ορίζεται ως εξής: «Εις πάντα τα σχολεία μέσης και στοιχειώδους εκπαίδευσης η διδασκαλία αποσκοπεί την ηθικήν και πνευματικήν αγωγήν και την ανάπτυξιν της εθνικής συνειδήσεως των νέων επί τη βάσει των ιδεολογικών κατευθύνσεων του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού». Ωστόσο, το Άρθρο αυτό του Συντάγματος 1975 παρουσιάζει αλλαγές αναφορικά με τον σκοπό της εκπαίδευσης οι οποίες διαφαίνονται στο παρακάτω χωρίο: «Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλαση τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες». Συνεπώς, το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας θεμελιώνεται σε νόμους-πλαίσια αλλά και σε έναν ευρύ αριθμό διατάξεων, τόσο νομικών όσο και κανονιστικών, οι οποίοι στοχεύουν στην τροποποίηση, τη συμπλήρωση και τη βελτίωση προγενέστερων νόμων και διαταγμάτων ή δημιουργούν καινούργιους θεσμούς στην εκπαίδευση προβαίνοντας σε διαρκείς μεταβολές και τροποποιήσεις (Πουλής, 2014).

Πέρα, λοιπόν, από τις Συνταγματικές Διατάξεις, η νομοθετική εξουσία έχει μεριμνήσει κι αυτή με τη σειρά της να ορίσει τον σκοπό της εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, με τον «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαίδευσης» Νόμο 309/1976: «Σκοπός του Δημοτικού Σχολείου είναι να θέση τας βάσεις της αγωγής των μαθητών της πρώτης σχολικής ηλικίας, ήτοι να πλουτίση τας εμπειρίας των, να διεγείρη και να αναπτύξη τας σωματικές και διανοητικές των ικανότητες, να εισαγάγη αυτούς εις την γνώσιν του φυσικού και του ιστορικού κόσμου, να καλλιεργήση την παρατηρητικότητα, τον στοχασμόν και την ευαισθησίαν των, να αφυπνίση την ηθικήν των συνείδησιν και να θέση τας βάσεις της θρησκευτικής, εθνικής και ανθρωπιστικής αγωγής αυτών». Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τον Νόμο 1566/1985 σχετικά με τη Δομή και τη λειτουργία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης κι άλλες διατάξεις: «Σκοπός της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά».

Ένα επιπλέον στοιχείο το οποίο κατοχυρώνεται συνταγματικά και κρίνεται αναγκαίο να παρουσιαστεί είναι αυτό της δωρεάν κι υποχρεωτικής παιδείας. Στο Σύνταγμα του 1864 αναφέρεται για πρώτη φορά το δικαίωμα για δωρεάν παιδεία: «εις δε τη δημοτικήν συντρέχει και το Κράτος κατά το μέτρον της ανάγκης των δήμων». Το ζήτημα της δωρεάν εκπαίδευσης αναφέρεται και στο Σύνταγμα του 1952: «Η στοιχειώδης εκπαίδευση είναι δι' όλους υποχρεωτική, παρέχεται δε δωρεάν υπό του Κράτους. Ο νόμος ορίζει τα έτη της υποχρεωτικής

φοιτήσεως, τα οποία δεν δύναται να είναι ολιγώτερα των εξ». Στο Σύνταγμα αυτό παρατηρείται η προσθήκη δύο νέων χαρακτηριστικών, αυτό του υποχρεωτικού χαρακτήρα καθώς και της εξαετούς φοίτησης. Τέλος, με το Σύνταγμα του 1975 επισφραγίζονται τα χαρακτηριστικά της δωρεάν κι υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, παρατηρείται ότι τα χρόνια φοίτησης αυξάνονται από έξι σε εννιά: «3. Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα. 4. Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια». Αξίζει να επισημανθεί ότι με το Άρθρο 33 του Ν. 4521/2018 αυξάνονται τα χρόνια υποχρεωτικής φοίτησης. Συγκεκριμένα, η φοίτηση στα Νηπιαγωγεία είναι πλέον διετής. Υποχρεωτική καθίσταται, λοιπόν, η φοίτηση στο Νηπιαγωγείο, στο Δημοτικό Σχολείο και στο Γυμνάσιο με την προϋπόθεση ο/η μαθητής/-τρια να μην έχει υπερβεί το 16ο έτος της ηλικίας του/της. Επομένως, το Κράτος επωμίζεται την ευθύνη αυτή κι οφείλει να οργανώνει το εκπαιδευτικό σύστημα καταλλήλως ώστε να το καταστήσει ισότιμα προσβάσιμο σε όλους (Πουλής, 2014).

3.5 Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού στη διαχείριση της καινοτομίας

Η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται από ταχείες μεταβολές με αποτέλεσμα το σχολείο να οφείλει να προσαρμοστεί στις αλλαγές αυτές καθώς αποτελεί τον συνδυαστικό κρίκο ατόμου και κοινωνικού συστήματος. Συνεπώς, το σχολείο καθίσταται φορέας αλλαγών απαλλασσόμενο από τις παραδοσιακές δομές κι επαναπροσδιορίζοντας τον ρόλο του (Αθανασίου, 2016). Η σχολική μονάδα βρίσκεται στη βάση του εκπαιδευτικού συστήματος κι αποτελεί ένα ανοιχτό σύστημα το οποίο αλληλεπιδρά με τα υπόλοιπα συστήματα που το περιβάλλουν. Η δυναμικότητα που αναπτύσσει κάθε σχολικός οργανισμός εξαρτάται από τη δραστηριοποίηση του εκπαιδευτικού προσωπικού του. Ο εκπαιδευτικός αποτελεί μία από τις βασικές παραμέτρους εισαγωγής κι εφαρμογής εκπαιδευτικών καινοτομιών (Παπακωνσταντίνου, 2008).

Το συγκεντρωτικού χαρακτήρα ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα εισάγει καινοτομίες με τη μορφή προγράμματος που εφαρμόζεται με ομοιόμορφο τρόπο σε κάθε σχολική μονάδα ανεξαρτήτως των ιδιαιτεροτήτων που ίσως παρουσιάζει (Παπακωνσταντίνου, 2008). Η καινοτομία που εκπορεύεται κι ουσιαστικά επιβάλλεται σε κάθε σχολικό οργανισμό δεν έχει θετική έκβαση καθώς δεν λαμβάνει υπόψη το εκπαιδευτικό προσωπικό το οποίο αποτελεί τον διαχειριστή της εκπαιδευτικής καινοτομίας. Πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι αντιλήψεις, οι στάσεις κι οι στόχοι των εκπαιδευτικών. Ο ρόλος που διαδραματίζουν οι εκπαιδευτικοί στην επιτυχή ανάπτυξη των καινοτομιών είναι καθοριστικός (Μπελαδάκης, 2007).

Για να καταστεί μια εκπαιδευτική καινοτομία επιτυχής, το θέμα της καινοτομίας πρέπει να άπτεται του ενδιαφέροντος των εκπαιδευτικών. Επίσης, πρέπει να γνωρίζουν τα οφέλη που θα έχουν οι εμπλεκόμενοι/-ες με την εισαγωγή και την ανάπτυξη της συγκεκριμένης καινοτομίας. Επιπλέον, θα πρέπει να έχει ερωτηθεί η άποψή τους για την καινοτομία αυτή.

Ένας ακόμη καταλυτικός παράγοντας της επιτυχούς έκβασης της καινοτομικής δράσης είναι η παιδαγωγική κατάρτιση κι η διδακτική εμπειρία των εκπαιδευτικών. Σύμφωνα με έρευνες, οι πιο νέοι/-ες εκπαιδευτικοί χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη παιδαγωγική κατάρτιση, καθίστανται πιο ανοιχτοί στις προκλήσεις του εκπαιδευτικού χώρου και πιο προσαρμοστικοί στις αλλαγές (Μπελαδάκης, 2007). Στο σημείο αυτό, αξίζει να επισημανθεί ότι, σύμφωνα με ερευνητικές μελέτες, οι γυναίκες είναι θετικότερα διακείμενες σε σχέση με τους άντρες στην εισαγωγή καινοτομιών στην εκπαίδευση (Sarafidou & Nikolaidis, 2009). Τέλος, όσο μεγαλύτερο είναι το ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών για το καινοτομικό πρόγραμμα κι όσο περισσότερη αυτοπεποίθηση νιώθουν για τη διαχείρισή της, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες για την επιτυχή εφαρμογή της εκπαιδευτικής καινοτομίας (Μπελαδάκης, 2007).

Ανασταλτικό παράγοντα για την ανάπτυξη μιας καινοτομίας στον χώρο της εκπαίδευσης αποτελεί η αβεβαιότητα κι η έλλειψη ελέγχου που νιώθουν οι εκπαιδευτική σχετικά με την καινοτομία. Επομένως, όταν οι εκπαιδευτικοί ελέγχουν τη διαδικασία της καινοτομίας κι εμπλέκονται συναισθηματικά με αυτή, τότε η αποδοχή της είναι μεγαλύτερη και τα αποτελέσματα θετικότερα. Όταν οι εκπαιδευτικοί ενεργοποιούνται κι εμπλέκονται με την καινοτομία κατά τον σχεδιασμό και την εφαρμογή της, είναι πιο πιθανή η διάχυση αυτής της εκπαιδευτικής καινοτομίας στη σχολική μονάδα. Καθοριστική επιρροή στα αποτελέσματα της εισαγωγής τη καινοτομίας έχουν τα ατομικά χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών συμπεριλαμβανομένων της προσωπικότητας, των αξιών, των ικανοτήτων, της εμπιστοσύνης και της αξιοπιστίας που τους/τις διέπουν (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015).

Η επιτυχία που έχει μια εκπαιδευτική καινοτομία εξαρτάται κυρίως από τη στάση που κρατούν οι εκπαιδευτικοί αναφορικά με την καινοτομία, τον προβληματισμό που ίσως προκαλείται στους/στις εκπαιδευτικούς από την εισαγωγή της καινοτομικής δράσης και τον βαθμό κατάρτισης που διαθέτουν πάνω στην εκπαιδευτική καινοτομία. Ο/Η εκπαιδευτικός επιθυμεί αυτονομία στις ενέργειές του/της κατά την εφαρμογή της καινοτομίας και συμμετοχή στη διαμόρφωσή της. Όταν οι εκπαιδευτικοί κατανοούν την επικείμενη, τότε μειώνεται ο φόβος που τους προκαλείται με αποτέλεσμα να μειώνεται η πιθανότητα αποτυχίας της εκπαιδευτικής καινοτομίας (Παπακωνσταντίνου, 2008).

Συνοψίζοντας, η εφαρμογή κι η ανάπτυξη μιας καινοτομίας στην εκπαίδευση αποτελεί μια πολύπλοκη διαδικασία στην οποία αλληλεπιδρούν πολλοί παράγοντες. Για να χαρακτηριστεί επιτυχής μια εκπαιδευτική καινοτομία, πρέπει να συντρέξουν παραλλήλως πολλοί παράγοντες. Ο σημαντικότερος, όμως, παράγοντας είναι ο/η ίδιος/-α ο/η εκπαιδευτικός. Ο/Η εκπαιδευτικός με την κατάρτιση που διαθέτει και την ταύτισή του/της με την προτεινόμενη καινοτομία διαχειρίζεται με τέτοιο τρόπο την καινοτομία ώστε να επέλθουν θετικά αποτελέσματα. Αν τα παραπάνω στοιχεία απουσιάζουν, τότε υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να οδηγηθεί η καινοτομική προσπάθεια σε αποτυχία (Λεβάκη, 2008).

3.6 Αναγκαιότητα επαγγελματικής ανάπτυξης του/της εκπαιδευτικού

Στη σύγχρονη εποχή, οι κοινωνικές κι οι οικονομικές εξελίξεις που πραγματοποιούνται ασκούν επιρροές και στον χώρο της εκπαίδευσης. Συνεπώς, τα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα και γενικότερα οι πολιτικές για την εκπαίδευση υποχρεούνται να προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα και να αναπροσαρμόζουν τόσο τα προσόντα όσο και τον ρόλο του/της εκπαιδευτικού καθώς αυτός αποτελεί τον κύριο παράγοντα εκτέλεσης του εκπαιδευτικού έργου. Ο/Η εκπαιδευτικός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος/-η με την ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας κι οφείλει να ανταποκρίνεται με αποτελεσματικό τρόπο στην πληθώρα καθηκόντων κι απαιτήσεων που συνθέτουν το εκπαιδευτικό του/της έργο. Η βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης, λοιπόν, εξαρτάται από την ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού (Ντούρου, 2014· Ανδρής, 2016).

Πραγματοποιώντας μια βιβλιογραφική ανασκόπηση γίνεται αντιληπτό ότι ο όρος «επαγγελματική ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού» διέπεται από εννοιολογική ασάφεια. Σε μια προσπάθεια κατηγοριοποίησης των ορισμών που κυριαρχούν για τον όρο αυτόν διακρίνονται τρεις κατηγορίες: α) οι ορισμοί που συσχετίζουν την επαγγελματική ανάπτυξη με την επαγγελματική μάθηση, β) οι ορισμοί που συνδέουν την επαγγελματική ανάπτυξη με την προσωπική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού κι γ) οι ορισμοί που συνδυάζουν την επαγγελματική ανάπτυξη με την επαγγελματική εξέλιξη των εκπαιδευτικών (Λασκαράκης, 2012). Αξίζει να σημειωθεί ότι η επαγγελματική ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού διακρίνεται για τη μοναδική κυκλικότητά της συγκριτικά με την επαγγελματική ανάπτυξη άλλου επαγγελματικού τομέα. Αυτό παρατηρείται διότι τα υποκείμενα (δηλαδή οι εκπαιδευτικοί) διδάσκονται πώς να διδάσκουν (Φωτοπούλου, 2013).

Επομένως, η εννοιολογική προσέγγιση του όρου «επαγγελματική ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού» συνιστά ένα δύσκολο εγχείρημα (Φωτοπούλου, 2013). Παρόλα αυτά, με τον όρο «επαγγελματική ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού» μπορεί να νοηθεί η διαδικασία κατά την οποία ο/η εκπαιδευτικός τροποποιεί διαρκώς την πρακτική του/της μέσα από την εμπειρία και τη συμμετοχή σε τυπικές κι άτυπες μορφές επιμόρφωσης (Δούκας και συν., 2008). Η επαγγελματική ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού περιλαμβάνει τυπικές κι άτυπες δραστηριότητες μέσα από τις οποίες ο/η εκπαιδευτικός γίνεται κάτοχος εξειδικευμένων επιστημονικών γνώσεων και δεξιοτήτων. Κατά συνέπεια, ο/η εκπαιδευτικός καθίσταται ικανός/-η να διαχειριστεί την εκπαιδευτική πράξη, να παρέμβει διακριτικά σε διάφορες εκπαιδευτικές καταστάσεις και να διαμορφώσει προσωπικά σχήματα κατανόησης (Ματσαγγούρας, 2005).

Οι ερευνητές/-τριες παρουσιάζουν τα διάφορα στάδια κατά τα οποία πραγματοποιείται η επαγγελματική ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού μέσα από ένα διαφορετικό πρίσμα. Πιο αναλυτικά, ο Huberman αναφέρει ότι υπάρχουν πέντε διαφορετικά στάδια: (α) Επιβίωση και

Ανακάλυψη, (β) Σταθεροποίηση, (γ) Πειραματισμός/Διαφοροποίηση- Ανασκόπηση/Έρευνα, (δ) Γαλήνη-Συντηρητισμός κι (ε) Αποδέσμευση (Huberman, 1995). Κατά την Παπαναούμ, τα στάδια επαγγελματικής ανάπτυξης του/της εκπαιδευτικού διακρίνονται σε τέσσερις φάσεις: (α) προσανατολισμός στο επάγγελμα (β) προετοιμασία στο επάγγελμα (γ) είσοδος το επάγγελμα και (δ) σταδιοδρομία στο επάγγελμα (Παπαναούμ, 2005).

Ο Ματσαγούρας συνδέει τα στάδια επαγγελματικής ανάπτυξης του/της εκπαιδευτικού με τα στάδια εξέλιξης του «εγώ». Συνεπώς, διακρίνει τις παρακάτω φάσεις: (α) η φάση της προσαρμογής (β) η φάση της ένταξης (γ) η φάση του πειραματισμού (δ) η φάση της επαγγελματικής κρίσης (ε) η φάση της επαγγελματικής ωριμότητας κι (στ) η φάση της επαγγελματικής αποστασιοποίησης (Ματσαγούρας, 2005). Αντίθετα, ο Ξωχέλλης διακρίνει διάφορους κύκλους στην επαγγελματική ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού που είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με την ανάπτυξη της σχολικής μονάδας. Οι κύκλοι αυτοί είναι: (α) κύκλος της επιβίωσης, (β) κύκλος της προσαρμογής και (γ) κύκλος της ωριμότητας (Ξωχέλλης, 2006).

Κατά συνέπεια, γίνεται αντιληπτό ότι η πορεία του εκπαιδευτικού μέσα στο επάγγελμά του χαρακτηρίζεται από δυναμικότητα, εμφανίζει διαρκείς μεταβολές και μπορεί να δεχθεί επιρροές από ποικίλες προσωπικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους. Επιπλέον, ο κάθε εκπαιδευτικός διακρίνεται για την διαφορετικές ανάγκες που μπορεί να έχει κατά το πέρασμά του από το ένα στάδιο στο άλλο. Οι διαφορετικές αυτές ανάγκες αντιμετωπίζονται ποικιλοτρόπως. Για τον λόγο αυτό, οι παρεμβάσεις που σχεδιάζονται με απώτερο σκοπό την υποστήριξη του εκπαιδευτικού δεν πρέπει να είναι γενικές, μαζικές ή να απευθύνονται στο σύνολο των εκπαιδευτικών καθώς ενέχουν τον κίνδυνο αποτυχίας (Λασκαράκης, 2012).

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, έχουν αναπτυχθεί πολυάριθμα μοντέλα επαγγελματικής ανάπτυξης του/της εκπαιδευτικού τα οποία ενθαρρύνουν κι υποστηρίζουν τον/την εκπαιδευτικό από την έναρξη της σταδιοδρομίας του/της μέχρι τη στιγμή της συνταξιοδότησής του/της. Αυτά τα μοντέλα μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ποικιλοτρόπως ακολουθώντας ένα ευρύ φάσμα κριτηρίων (Ανδρέου, 2009).

Ενδεικτικά θα αναφερθούν ορισμένες από τις κατηγοριοποιήσεις των μοντέλων που συναντώνται στη βιβλιογραφία. Αρχικά, υπάρχουν τα μοντέλα που διακρίνονται σε δυο κατηγορίες: (α) αυτά που ακολουθούν την παραδοσιακή μορφή επαγγελματικής ανάπτυξης τοποθετώντας στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους τη διαδικασία και τους εξωτερικούς συνεργάτες (π.χ. μικρής διάρκειας εργαστήρια με μικρό βαθμό ανατροφοδότησης και διδακτική μορφών διδασκαλίας χαρακτηριζόμενη από παθητική μάθηση) και (β) τα μοντέλα που θέτουν στο επίκεντρο της αναπτυξιακής διαδικασίας τον/την ίδιο/-α τον/την εκπαιδευτικό (π.χ. ημι-δομημένα projects, σχέσεις Συμβουλευτικής Καθοδήγησης-mentoring και σταθερές ευκαιρίες μάθησης-μήνες κι έτη) (Λασκαράκης, 2012).

Επίσης, σύμφωνα με την Villegas-Reimers (2003), τα μοντέλα επαγγελματικής ανάπτυξης κατηγοριοποιούνται (α) στα οργανωτικά-συνεταιριστικά τα οποία προϋποθέτουν τη συμβολή οργανωμένων οργανισμών-εταιρειών (π.χ. σχολικά δίκτυα κι εξ αποστάσεως εκπαίδευση) και (β) στα μεμονωμένα ή μικρές ομάδες που εφαρμόζονται σε μικρότερη εμβέλεια και συχνά αξιοποιούνται σαν τεχνικές από την πρώτη κατηγορία με αποτέλεσμα να καθίσταται ασαφής η διάκρισή τους (π.χ. αξιολόγηση των επιδόσεων των μαθητών, σεμινάρια κι απόψεις των εκπαιδευτικών για νέους ρόλους).

Τέλος, οι Gaible και Burns (2005) χωρίζουν τα μοντέλα σε τρεις βασικές ομάδες: (α) τα τυποποιημένα προγράμματα επαγγελματικής ανάπτυξης που επικεντρώνονται σε μια ταχεία μετάδοση εξειδικευμένων δεξιοτήτων και περιεχομένων, (β) τα ενδοσχολικά προγράμματα επαγγελματικής ανάπτυξης που εστιάζουν στη διαρκή διαδικασία αλλαγής μέσω δραστηριοτήτων στο πλαίσιο της σχολικής μονάδας η οποία καθίσταται κοινότητα μάθησης κι (γ) η ατομική ή αυτό-καθοδηγούμενη επαγγελματική ανάπτυξη στο επίκεντρο της οποίας βρίσκεται η ατομική πρωτοβουλία (Gaible & Burns, 2005).

Εν κατακλείδι, στη βιβλιογραφία παρουσιάζεται μια πληθώρα μοντέλων σχετικά με την επαγγελματική ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού. Παρόλα αυτά, τα πιο κατάλληλα είναι αυτά στα οποία συνυπάρχουν αρμονικά η προώθηση κι ο σχεδιασμός προγραμμάτων επαγγελματικής ανάπτυξης μέσα από ένα ευρύ φάσμα δυνατοτήτων και μέσα από ένα πλαίσιο περιεχομένου έμπρακτης υλοποίησής τους (Ανδρέου, 2009).

Η επαγγελματική ανάπτυξη του/της εκπαιδευτικού ως έμφυτη ανάγκη του/της που πηγάζει από την αυτοαντίληψή του/της ως επαγγελματία, την υποχρέωσή του/της απέναντι στο επάγγελμά του/της και την κατανόηση του/της εκπαιδευτικού του έργου απέναντι σε όλους τους εμπλεκόμενους συνδέεται με την επιμόρφωσή του/της (Ανδρής, 2016). Η επιμόρφωση είναι μια διαδικασία που ικανοποιεί τις επαγγελματικές και προσωπικές ανάγκες του/της εκπαιδευτικού κι ενδιαφέρεται για τις προσδοκίες, τις εμπειρίες και τους περιορισμούς που έχει ο/η εκπαιδευτικός σε κάθε στάδιο της επαγγελματικής του/της εξέλιξης (Ματσαγγούρας, 2005).

Επιπλέον, κατά την επιμορφωτική διαδικασία η επαγγελματική ανάπτυξη δεν συνδέεται αποκλειστικά με την εκμάθηση δεξιοτήτων. Αντίθετα, συνδέεται με τον νοηματικό αναστοχασμό των εκπαιδευτικών πρακτικών και με την κατανόηση του ρόλου που διαδραματίζει ο/η εκπαιδευτικός στο σχολικό και στο κοινωνικό σύστημα (Γραίκος, 2014). Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι η επιμόρφωση είναι ένα μέρος μιας συνεχούς διαδικασίας ανάπτυξης. Επομένως, η επαγγελματική ανάπτυξη είναι ευρύτερη από τις συστηματικές σπουδές σε πανεπιστήμια ή σε επιμορφωτικά προγράμματα. Εμπειριέχει κάθε τυπική ή άτυπη δραστηριότητα που προωθεί την επαγγελματική μάθηση του/της εκπαιδευτικού. Η επιμόρφωση, λοιπόν, είναι ένα βασικό συστατικό της επαγγελματικής

ανάπτυξης που υποστηρίζει τον/την εκπαιδευτικό κι ενισχύει τον ρόλο του (Λασκαράκης, 2012).

Σύμφωνα με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2009), η επιστημονική κι η επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών αποτελεί σημαντική παράμετρο για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης. Επομένως, η επιμόρφωση καθίσταται *«βασική προϋπόθεση υποστήριξης, ανατροφοδότησης και βελτίωσης του εκπαιδευτικού έργου και, κατά συνέπεια, εκσυγχρονισμού του εκπαιδευτικού συστήματος»*. Κατά τον Μαυρογιώργο (1999: 101), η επιμόρφωση ορίζεται ως *«το σύνολο των δραστηριοτήτων και διαδικασιών που συνδέονται με τη σύλληψη, το σχεδιασμό και την εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων, που έχουν ως πρωταρχικό σκοπό τη βελτίωση, την αναβάθμιση και την περαιτέρω ανάπτυξη των ακαδημαϊκών- θεωρητικών ή πρακτικών, επαγγελματικών και προσωπικών ενδιαφερόντων, ικανοτήτων γνώσεων και δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών, κατά τη διάρκεια της θητείας τους»*.

Από τον Νόμο 1566/1985 και συγκεκριμένα από το Άρθρο 28 απορρέει ο σκοπός της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών ο οποίος είναι: *«α) η ενημέρωση των νεοδιοριζόμενων εκπαιδευτικών σχετικά με το αναλυτικό πρόγραμμα, τα διδακτικά βιβλία και τη διδακτική των μαθημάτων και γενικότερα την εκπαιδευτική πολιτική και η προσαρμογή τους στην πραγματικότητα του σχολείου και τις γενικότερες συνθήκες προσφοράς του διδακτικού τους έργου, β) η ενημέρωση των εκπαιδευτικών που ήδη υπηρετούν σχετικά με τις εξελίξεις της επιστήμης και της εκπαιδευτικής πολιτικής, τις νέες μεθόδους διδασκαλίας και αξιολόγησης και την ανάπτυξη της ικανότητάς τους, ώστε να ανταποκρίνονται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της εκπαίδευσης και να ασκούν αποτελεσματικότερα το έργο τους και γ) η ενημέρωση των εκπαιδευτικών σε σημαντικά εκπαιδευτικά θέματα με νέα αντικείμενα, σε μαθήματα, μέτρα και θεσμούς, καθώς και η προετοιμασία τους για άσκηση νέων καθηκόντων»*. Επίσης, ο ίδιος Νόμος ορίζει με το Άρθρο 29 ως φορείς επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών τις σχολικές μονάδες, τα Περιφερειακά Επιμορφωτικά Κέντρα (Π.Ε.Κ.), τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.), τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Τ.Ε.Ι.), τη Σχολή Εκπαιδευτικών Λειτουργών Επαγγελματικής και Τεχνικής Εκπαίδευσης (Σ.Ε.Λ.Ε.Τ.Ε) και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Π.Ι.).

Σχετικώς με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ως προς την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα, δεν έχει θεσπιστεί προς το παρόν κάποιο πρόγραμμα που να προωθεί την επιμόρφωση και την κατάρτιση των εκπαιδευτικών στην επιχειρηματικότητα. Δεδομένου ότι η υλοποίηση δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την επιχειρηματικότητα έχουν προαιρετικό χαρακτήρα, δεν καθίσταται υποχρεωτική κι η σχετική κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Επομένως, η συμμετοχή τους σε σχετικές δραστηριότητες εξαρτάται από την προσωπική τους πρωτοβουλία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2004). Για τον λόγο αυτόν, το εκπαιδευτικό προσωπικό πρέπει να υποστηριχθεί πρακτικά και να έχει κίνητρα ώστε να αναπτύσσονται δραστηριότητες

και τα προγράμματα επιχειρηματικότητας. Είναι αναγκαίο να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή τόσο στην αρχική όσο και στη συνεχή κατάρτιση των εκπαιδευτικών ώστε έχοντας το σωστό είδος στήριξης να αναπτύσσουν δράσεις που προωθούν το επιχειρηματικό πνεύμα και την επιχειρηματικότητα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2006· Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012).

Η ανάπτυξη του προσωπικού ενισχύει την αυτοεκτίμηση και την αυτοπεποίθησή του και συντελεί στην ολοκλήρωση και την επαγγελματική του ανέλιξη (Σαΐτης, 2014). Η επιμόρφωση συνδυάζει τη βασική κατάρτιση του προσωπικού με την επαγγελματική δραστηριότητά του. Με την επιμόρφωση αποκτώνται γνώσεις, αναπτύσσονται δεξιότητες και υιοθετούνται στάσεις με απώτερο σκοπό την ποιοτική αξιοποίηση των επιστημονικών και παιδαγωγικών εξελίξεων, την ανάπτυξη ικανότητας αναστοχασμού της εκπαιδευτικής δράσης και την επιτυχή ανταπόκριση στις προκλήσεις της κοινωνίας της γνώσης (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2009). Μια πετυχημένη επιμόρφωση συνδυάζει την επαγγελματική ανάπτυξη του προσωπικού με την αποτελεσματική λειτουργία της σχολικής μονάδας (Σαΐτης, 2014).

3.7 Εκπαιδευτικά προγράμματα για την επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο

Σε όλες τις βαθμίδες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος εφαρμόζονται καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα με απώτερο στόχο η εκπαίδευση που παρέχεται από τις σχολικές μονάδες να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις σύγχρονες παιδαγωγικές, πολιτιστικές και πολιτισμικές απαιτήσεις καθώς και τις κοινωνικές, οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις (Σπυροπούλου και συν., 2008).

Τα καινοτόμα προγράμματα της εκπαίδευσης περιλαμβάνουν δραστηριότητες που άπτονται των πεδίων της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, της Αγωγής Υγείας, των Πολιτιστικών Θεμάτων και των Πανελλήνιων Μαθητικών Καλλιτεχνικών Αγώνων, της Αγωγής Σταδιοδρομίας κι Επιχειρηματικότητας των Νέων, των Ευρωπαϊκών Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και του Προγράμματος της Ευέλικτης Ζώνης. Μέσω αυτών των προγραμμάτων επιδιώκεται η ανανέωση κι ο εμπλουτισμός του περιεχομένου της σχολικής γνώσης και γενικότερα όλης της μαθησιακής διαδικασίας. Επιπλέον, μέσω των καινοτόμων προγραμμάτων επιχειρείται η «χωροχρονική» διευθέτηση των Αναλυτικών και των Ωρολογίων Προγραμμάτων των σχολικών μονάδων τόσο της Πρωτοβάθμιας όσο και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης επιτελώντας διττό ρόλο, αφενός παιδαγωγικό κι αφετέρου κοινωνικό. Συγκεκριμένα, με την εφαρμογή εκπαιδευτικών καινοτομιών οι μαθητές/-τριες ενημερώνονται κι ευαισθητοποιούνται σε θέματα περιβάλλοντος κι υγείας. Επίσης, οι μαθητές/-τριες καλλιεργούν αξίες, θετικές στάσεις και συμπεριφορές ως προς την προστασία του περιβάλλοντος και την ποιότητα ζωής. Επιπλέον, τα εκπαιδευτικά καινοτόμα προγράμματα αναδεικνύουν και προωθούν στοιχεία του πολιτισμού και συνδέουν την παιδεία με τις τέχνες. Τέλος, οι εκπαιδευτικοί εξοικειώνονται με τις σύγχρονες μεθόδους διδασκαλίας και μάθησης

αναβαθμίζοντας το διδακτικό τους έργο και ρόλο (Στυροπούλου και συν., 2008).

Κάθε σχολική χρονιά εκδίδεται από το Υπουργείο Παιδείας εγκύκλιος με θέμα τον σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, την Αγωγή Υγείας, τα Πολιτιστικά Θέματα και την Αγωγή Σταδιοδρομίας. Τα προγράμματα αυτά απευθύνονται σε σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Στην εγκύκλιο αναφέρονται όλες οι απαραίτητες πληροφορίες για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση των δραστηριοτήτων, ο προαιρετικός χαρακτήρας αυτών των προγραμμάτων καθώς και μια ευρεία θεματολογία από την οποία μπορεί να γίνει η επιλογή των αντίστοιχων δραστηριοτήτων. Αξίζει να επισημανθεί ότι στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση τα προγράμματα αυτά υλοποιούνται κατά τη διάρκεια του ωρολογίου προγράμματος. Αναλυτικότερα, από την πρώτη έως και την τετάρτη τάξη του Δημοτικού τα καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα υλοποιούνται στο πλαίσιο είτε της Ευέλικτης Ζώνης είτε της διδασκαλίας των γνωστικών αντικειμένων. Στις τάξεις πέμπτη κι έκτη Δημοτικού, τα προγράμματα αυτά αναπτύσσονται στο πλαίσιο της διδασκαλίας των γνωστικών αντικειμένων. Στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, τα προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων υλοποιούνται εκτός του ωρολογίου προγράμματος των σχολικών μονάδων με εξαίρεση τις σχολικές μονάδες Ειδικής Αγωγής κι Εκπαίδευσης, όπου τα προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων αναπτύσσονται εντός του ωρολογίου προγράμματος με τη δυνατότητα διαθεματικής προσέγγισης όλων των γνωστικών αντικειμένων (Εγκύκλιος αρ. πρωτ. 188142/ΓΔ4, 2017).

Αξίζει να επισημανθεί ότι στη θεματολογία των προγραμμάτων που αναπτύσσονται στα σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης δεν υφίσταται άμεση αναφορά στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας (Εγκύκλιος με αρ. πρωτ. 188142/ΓΔ4, 2017: 16). Ακόμη και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η επιχειρηματικότητα αποτελεί μέρος του προγράμματος σπουδών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ελάχιστων χωρών. Στην Ελλάδα, τα σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης δεν περιλαμβάνουν την εισαγωγή της εκπαίδευσης της επιχειρηματικότητας. Σύμφωνα με την ευρωπαϊκή πολιτική, η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση πρέπει να αποτελέσει το σημείο εκκίνησης της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα. Είναι αναγκαίο να αναπτυχθούν και να διατεθούν στα σχολεία Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης περισσότερες πρωτοβουλίες και προγράμματα μέσω μιας ελαστικής προσέγγισης της επιχειρηματικότητας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2004).

Στη θεματολογία των προγραμμάτων της Αγωγής Σταδιοδρομίας που υλοποιούνται στα σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης εντάσσονται η προσωπική ανάπτυξη και καλλιέργεια δεξιοτήτων ζωής καθώς κι η επιχειρηματικότητα. Πιο αναλυτικά, σχετικά με την προσωπική ανάπτυξη και την καλλιέργεια δεξιοτήτων ζωής επιδιώκονται *«ανάπτυξη στρατηγικών για τη λήψη αποφάσεων, απόκτηση δεξιοτήτων για τη διαχείριση του άγχους, διαχείριση του χρόνου και των προκλήσεων της μαθητικής ζωής, καλλιέργεια αυτοεκτίμησης,*

βελτίωση δεξιοτήτων επικοινωνίας στις προσωπικές, κοινωνικές και ακαδημαϊκές σχέσεις, σύνταξη βιογραφικού σημειώματος, τρόποι αναζήτησης απασχόλησης, παρουσία & συμπεριφορά σε μια συνέντευξη επιλογής, ενεργός πολίτης - εθελοντισμός, προκαταλήψεις – στερεότυπα, θετικά πρότυπα στη σύγχρονη κοινωνία, εντοπισμός και αξιοποίηση πηγών πληροφόρησης, σύγχρονες μορφές της πληροφορίας και επικοινωνίας». Επομένως, αναπτύσσονται στοιχεία που συγκροτούν το επιχειρηματικό πνεύμα. Αναφορικά με την επιχειρηματικότητα, επιχειρούνται «ανάπτυξη δεξιοτήτων επιχειρηματικότητας, από τη σύλληψη μιας ιδέας μέχρι το στήσιμο μιας επιχείρησης, ανάλυση των χαρακτηριστικών μιας επιχείρησης στην πόλη μου, επιχειρήσεις που χάνονται, βιωσιμότητα επιχειρήσεων στη σύγχρονη κοινωνία, δομή και οργάνωση επιχειρήσεων, ενεργός συμμετοχή των μαθητών/τριών στο κοινωνικοοικονομικό γίγνεσθαι με βάση τις αρχές της αειφορίας, η ευθύνη της επιχείρησης προς το κοινωνικό σύνολο, συνεταιρισμοί» (Εγκύκλιος με αρ. πρωτ. 188142/ΓΔ4, 2017: 16).

Ωστόσο, δραστηριότητες μέσω των οποίων επιδιώκεται η ανάπτυξη της καινοτομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας δύνανται να υλοποιηθούν στο πλαίσιο του θεσμού του σχολικού συνεταιρισμού. Με το Άρθρο 46 του Νόμου 1566/1985, θεσπίζεται ο θεσμός των σχολικών συνεταιρισμών. Σύμφωνα με την παράγραφο 1 του Άρθρου 46, ο σχολικός συνεταιρισμός αποτελεί θεσμό της κοινωνικής ζωής της σχολικής μονάδας κι ελεύθερη ένωση του μαθητικού πληθυσμού. Η έμφυτη κοινωνικότητα του παιδιού, η ελεύθερη συμμετοχή η αμοιβαία κατανόηση κι ο αλληλοσεβασμός αποτελούν τη βάση αυτού του θεσμού. Στην ανάπτυξη του σχολικού συνεταιρισμού εφαρμόζονται οι αρχές της αυτοδιοίκησης και των δημοκρατικών διαδικασιών. Μέσω του σχολικού συνεταιρισμού οι μαθητές/-τριες διαπαιδαγωγούνται πάνω στις αρχές της αλληλοβοήθειας, της συνεργασίας και της κοινωνικής ευθύνης, αναπτύσσουν ανεξάρτητη σκέψη και δημοκρατική συνείδηση καθώς επίσης γνωρίζουν τις συλλογικές μορφές οικονομικής δραστηριότητας (Νόμος 1566/1985).

Στην παράγραφο 2 του ίδιου Άρθρου, αναφέρονται οι δραστηριότητες του σχολικού συνεταιρισμού που δύνανται να υλοποιηθούν στο πλαίσιο της σχολικής και γενικότερα της κοινωνικής ζωής. Τέτοιες δραστηριότητες είναι ο σχολικός κήπος, το κυλικείο, η χειροτεχνία, η ζωοτεχνία, το πρατήριο ειδών και τα έργα πολιτισμού. Στα Δημοτικά Σχολεία οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να επεκταθούν και στις έρευνες, τις πολιτιστικές κι αθλητικές εκδηλώσεις, εκδρομές και βιβλιοθήκες. Η παράγραφος 3 του Άρθρου αυτού ορίζει ότι απόφαση του Υπουργείου Παιδείας είναι αυτή που καθορίζει την οργάνωση και τη λειτουργία των σχολικών συνεταιρισμών (Νόμος 1566/1985).

Σύμφωνα με την Υ.Α. με αρ. πρωτ. Φ3/1085/Γ1/1456 για τη «Σύσταση σχολικού συνεταιρισμού», σε κάθε δημοτικό σχολείο από τριθέσιο κι άνω δύναται να ιδρυθεί σχολικός συνεταιρισμός. Μέσω αυτού, οι μαθητές/-τριες καλλιεργούν αφενός το πνεύμα της αυτοδιαχείρισης μέσω των οικονομικών δραστηριοτήτων που αναλαμβάνουν κι αφετέρου το

πνεύμα της κοινωνικοποιημένης σχολικής ζωής μέσω των ποικίλων δραστηριοτήτων που αναπτύσσουν και που συνδέονται με την έρευνα, τις πολιτιστικές κι αθλητικές εκδηλώσεις, τον καλλωπισμό του σχολικού και περιβάλλοντος χώρου, τις εκδρομές, τις βιβλιοθήκες, τα κοινωφελή έργα, την ανάπτυξη πρωτοβουλιών, συνεργασίας και συλλογικότητας.

Επιπλέον, σύμφωνα με την Εγκύκλιο με αρ. πρωτ. 171784/Δ7, εσωτ. πρωτ.: 075, οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο του σχολικού συνεταιρισμού ικανοποιούν πολλαπλούς στόχους. Αρχικά, ενθαρρύνεται η ανάπτυξη επαγγελματικών δεξιοτήτων των μαθητών/-τριών μέσω της βιωματικής-προσομοιωτικής άσκησης επαγγελματικών ρόλων. Επίσης, αναδεικνύεται η σύνδεση της καινοτομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας με την ικανοποίηση των αναγκών της τοπικής και της ευρύτερης κοινωνίας επιδεικνύοντας τον απαραίτητο σεβασμό προς το φυσικό περιβάλλον. Επιπλέον, οι μαθητές/-τριες ωθούνται να αναλάβουν κοινωφελείς πρωτοβουλίες καινοτομίας για να συνειδητοποιήσουν με βιωματικό τρόπο τη δυνατότητά τους να συμμετέχουν στην οικονομική ανάπτυξη και στην επιδίωξη θετικών κοινωνικών αλλαγών. Επιπροσθέτως, καλλιεργούνται στον μαθητικό πληθυσμό στάσεις και δεξιότητες που είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την κοινωνική διάσταση της επιχειρηματικότητας, προάγουν την αλληλεγγύη κι εξυπηρετούν το γενικό καλό του κοινωνικού συνόλου. Μέσω αυτών των δραστηριοτήτων προάγεται η ανάπτυξη προσωπικών, κοινωνικών κι επικοινωνιακών δεξιοτήτων των μαθητών/-τριών, όπως η κοινωνική υπευθυνότητα, οι στρατηγικές επίλυσης προβλήματος, η κριτική σκέψη, η ανάληψη ρόλων ευθύνης, η αποτελεσματική διαχείριση χρόνου, η συνεργατικότητα, η κατανομή ρόλων, δημοκρατική διαχείριση κι η λήψη αποφάσεων. Τέλος, οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του θεσμού του σχολικού συνεταιρισμού πληροφορούν κι ευαισθητοποιούν τους/τις μαθητές/-τριες γύρω από τις εκπαιδευτικές κι επαγγελματικές τους επιλογές.

Οι σχολικοί συνεταιρισμοί εφαρμόζονται και στις σχολικές μονάδες της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και της Ειδικής Αγωγής κι Εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων σύμφωνα με την Υ.Α. με αρ. πρωτ. 56601/Γ7/2013 και την Υ.Α. με αρ. πρωτ. Δ3/15717/2016 αντίστοιχα.

Σύμφωνα με την Εγκύκλιο με αρ. πρωτ. 171784/Δ7, εσωτ. πρωτ.: 075, οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο του σχολικού συνεταιρισμού δύναται να υποστηρίζονται από το Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων (ΣΕΝ/JA Greece), τον μη-κερδοσκοπικό οργανισμό και μέλος του παγκόσμιου οργανισμού εκπαίδευσης κι επιχειρηματικότητας Junior Achievement Worldwide που υλοποιεί τα εκπαιδευτικά προγράμματα του οργανισμού στην Ελλάδα. Τα εκπαιδευτικά προγράμματά του JA εισάγουν τα παιδιά από τη σχολική κιόλας ηλικία στις βασικές έννοιες της επιχειρηματικότητας με κατανοητό τρόπο και μέσα από μια βιωματική μαθησιακή προσέγγιση προετοιμάζοντας την

είσοδό τους στον επιχειρηματικό κι οικονομικό στίβο. Το ΣΕΝ προτείνει και λειτουργεί υποστηρικτικά σε σχετικά προγράμματα που συμβάλλουν στην ανταλλαγή εμπειριών κι ιδεών ανάμεσα σε μαθητές/-τριες που προέρχονται από διαφορετικά σχολικά περιβάλλοντα, περιοχές της χώρας ή και κοινωνικά περιβάλλοντα, ενώ, επιπλέον, προβάλλουν τον ρόλο και την αξία του εθελοντισμού.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα του ΣΕΝ/JA Greece επιδιώκουν μέσω της βιωματικής μάθησης την καλλιέργεια της δημιουργικότητας των μαθητών/-τριών, την ανάπτυξη κριτικής σκέψης, την εξοικείωση με την έννοια της επιχειρηματικότητας, τη σημασία της οικονομίας, τον ρόλο των επιχειρήσεων στην παγκόσμια οικονομία, την αξία της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας. Επιπλέον, οι μαθητές/-τριες εκπαιδεύονται σε βασικές οικονομικές έννοιες και καλλιεργούν σε μεγάλο βαθμό επαγγελματικές και κοινωνικές δεξιότητες, όπως την ομαδική εργασία, τη διαπραγμάτευση, την επίλυση προβλημάτων κι ικανότητες παρουσίασης. Επιπλέον, εξοικειώνονται με το εργασιακό περιβάλλον κι αποκτούν γνώσεις κι εμπειρίες για την αποτελεσματική οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας, τις συνθήκες εργασίας και τις ευκαιρίες μελλοντικής εργασίας. Τέλος, εφαρμόζονται εκπαιδευτικές επισκέψεις σε επιχειρήσεις, παιχνίδια ρόλων και προσομοιώσεων (<http://senja.gr/programmes.html>).

Συγκεκριμένα, το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που απευθύνεται σε μαθητές/-τριες πέμπτης κι έκτης τάξης δημοτικού είναι το «JA More than Money-Ξοδεύοντας Έξυπνα». Το πρόγραμμα αυτό επιδιώκει την εξοικείωση του μαθητικού πληθυσμού με έννοιες και πρακτικές που σχετίζονται με τον οικονομικό εγγραμματισμό και την επιχειρηματικότητα. Επίσης, καλλιεργεί ικανότητες που έχουν σχέση τόσο με τη διαχείριση των χρημάτων, όπως έσοδα, έξοδα κι αποταμίευση, όσο και με το ξεκίνημα μιας επιχείρησης. Μέσω του προγράμματος αναπτύσσονται οι δεξιότητες και τα ενδιαφέροντα των εμπλεκομένων ως προς πιθανά μελλοντικά επαγγέλματα διαφόρων κατευθύνσεων και διάφορους τύπους επιχειρήσεων, κατανοείται ο ρόλος των χρημάτων στην καθημερινή ζωή και διδάσκονται τρόποι διαχείρισης των προσωπικών εισοδημάτων ώστε οι μαθητές/-τριες να καταστούν κοινωνικά υπεύθυνοι κι «έξυπνοι» καταναλωτές/-τριες (<http://senja.gr/programmes/public-schools/1849-ja-more-than-money.html>).

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «JA More than Money-Ξοδεύοντας Έξυπνα» αποτελείται από πέντε διδακτικές ενότητες διάρκειας περίπου 40 λεπτών η μία. Η πρώτη ενότητα με τίτλο «Ο χρηματοκόπηπος» επιδιώκει την εξερεύνηση δεξιοτήτων διαχείρισης χρημάτων και την εξοικείωση με τις βασικές διαφορές κέρδους, αποταμίευση και δαπάνης. Επομένως, οι μαθητές/-τριες αντιλαμβάνονται τον ρόλο που διαδραματίζει το χρήμα στην καθημερινή ζωή κι ανακαλύπτουν τα οφέλη της αποταμίευσης. Στη δεύτερη ενότητα με τίτλο «Δημιουργία επιχείρησης», οι μαθητές/-τριες μαθαίνουν τρόπους μέσω των οποίων τα ενδιαφέροντά τους κι οι ικανότητές τους καθίστανται αρωγοί στη σύλληψη επιχειρηματικών ιδεών. Κατ' αυτόν τον

τρόπο, κατανοούνται οι όροι « επιχείρηση», «προϊόν» κι «υπηρεσία» (<http://senja.gr/component/attachments/attachments.html?task=download&id=794>).

Η τρίτη ενότητα έχει τίτλο «Στήσιμο επιχείρησης» κι εστιάζει στα βασικά βήματα δημιουργίας μιας μικρής σε κλίμακα επιχείρησης και σύνταξης ενός απλού επιχειρηματικού σχεδίου. Συνεπώς, καθορίζονται τα βήματα και δημιουργείται ένα βασικό επιχειρηματικό πλάνο. Στην τέταρτη ενότητα με τίτλο «Διοίκηση επιχείρησης», οι μαθητές/-τριες γνωρίζουν τα προτερήματα και τα μειονεκτήματα του οικονομικού δανεισμού καταγράφοντας τα κέρδη και τις απώλειες σε ένα περιβάλλον προσομοίωσης. Στην ενότητα αυτή παρατίθενται οι λόγοι κι οι περιπτώσεις τραπεζικού δανεισμού και γίνονται αντιληπτές οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων ως προς τον δανεισμό. Η πέμπτη και τελευταία ενότητα με τίτλο «Παγκόσμια επιτυχία» περιλαμβάνει ευκαιρίες και προκλήσεις της παγκόσμιας αγοράς. Στην ενότητα αυτή, διερευνώνται οι λόγοι για τους οποίους οι επιχειρήσεις εισάγουν κι εξάγουν αγαθά, περιγράφονται οι οικονομικοί υπολογισμοί που σχετίζονται με την πώληση στην παγκόσμια αγορά κι ορίζεται το «κόστος ευκαιρίας» (<http://senja.gr/component/attachments/attachments.html?task=download&id=794>).

Συνεπώς, οι μαθητές/-τριες εξοικειώνεται με έννοιες όπως επιχείρηση, επιχειρηματικό σχέδιο, χρήματα, τραπεζικός λογαριασμός, έξοδα, οικονομική διαχείριση, περιβάλλον εργασίας, επιχειρηματίας, εργοδότης, δεοντολογία, δεξιότητες κι ικανότητες. Παραλλήλως, αναπτύσσουν δεξιότητες όπως υποβολή ερωτήσεων και συλλογή δεδομένων, σύγκριση, σύλληψη ιδεών και τρόπων υλοποίησης, λήψη οδηγιών, ταξινόμηση πληροφοριών, επίλυση προβλήματος, γλωσσικός εγγραμματισμός, ενσυναίσθηση, συνεργασία και κριτική σκέψη (<http://senja.gr/component/attachments/attachments.html?task=download&id=794>).

Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι το πρόγραμμα αυτό συνιστά μία από τις σημαντικότερες δραστηριότητες που έχει άμεση σχέση με την επιχειρηματικότητα στο πλαίσιο της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Αυτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που υλοποιείται από το Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων (ΣΕΝ/JA Greece) επιχειρεί να αναπληρώσει το κενό που υφίσταται στην ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος κι επιχειρηματικότητας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2004).

Επίσης, ένα ακόμη εκπαιδευτικό πρόγραμμα, του οποίου η εφαρμογή σε σχολικές μονάδες της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης εγκρίνεται από το Υπουργείο Παιδείας με το Έγγραφο με αρ. πρωτ. Φ.13.1/163822/Δ2, είναι το «Νοιάζομαι και Δρω». Το πρόγραμμα αυτό υλοποιείται από το μη-κερδοσκοπικό σωματείο Δεσμός και το Ίδρυμα Λαμπράκη. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Νοιάζομαι και Δρω» απευθύνεται κυρίως σε μαθητές/-τριες των τάξεων πέμπτης κι έκτης δημοτικού καθώς και των τάξεων του Γυμνασίου καλύπτοντας το ηλικιακό κλιμάκιο από 9 έως 15 ετών. Ωστόσο, διαθέτει την επάρκεια και την παιδαγωγική καταλληλότητα ώστε να εφαρμοστεί στον μαθητικό πληθυσμό όλων των τάξεων

της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Το πρόγραμμα αυτό δύναται να εφαρμοστεί στο πλαίσιο είτε της Ευέλικτης Ζώνης στις τάξεις από πρώτη έως τετάρτη Δημοτικού είτε των επιμέρους γνωστικών αντικείμενων του σχολικού προγράμματος των υπόλοιπων τάξεων του Δημοτικού και του Γυμνασίου.

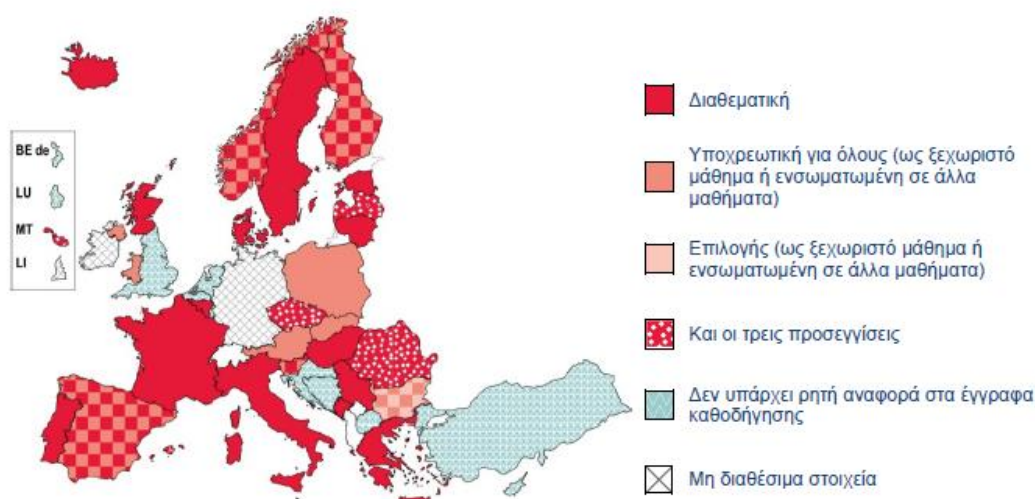
Το καινοτόμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Νοιάζομαι και Δρω» αποσκοπεί στη δημιουργία μιας κοινωνίας ενεργών κι υπεύθυνων πολιτών. Αυτό επιχειρείται με την καλλιέργεια των αξιών του εθελοντισμού, της αλληλεγγύης και της ενεργού πολιτειότητας στους/στις μαθητές/-τριες ώστε να τις υιοθετήσουν ως τρόπο ζωής. Το χαρακτηριστικό του προγράμματος αυτού που το καθιστά αποτελεσματικό είναι οι βιωματικές δράσεις που αναπτύσσονται κατά την εφαρμογή του. Ενεργοποιούνται η σκέψη, ο σχεδιασμός, η υλοποίηση κι η αξιολόγηση των δράσεων κοινωνικής προσφοράς από πλευράς των μαθητών/-τριών με αποτέλεσμα να συναισθάνονται τη χαρά της προσφοράς και τη δύναμη της αλλαγής που έχουν οι ίδιοι/-ες (<https://www.desmos.org/el/project/to-noiazomai-kai-dro-ylopoieitai-gia-4i-synechi-chronia/>).

Μέσω του προγράμματος «Νοιάζομαι και Δρω», οι εμπλεκόμενοι/-ες ευαισθητοποιούνται σε θέματα πολιτισμού, η Κοινωνία των Πολιτών ενδυναμώνεται κι ενισχύονται η Κοινωνική Δικαιοσύνη, η Δημοκρατία κι η Βιώσιμη Ανάπτυξη της χώρας (<https://noiazomaikaidrw.gr>). Οι κεντρικές έννοιες αυτού του προγράμματος είναι ο εθελοντισμός, η φιλανθρωπία, η αγαθοεργία, η δωρεά, η αλληλεγγύη, ο ακτιβισμός, η ενεργός πολιτειότητα κι ο ενεργός πολίτης. Επίσης, κατανοούνται οι έννοιες «εθελοντισμός» κι «αλληλεγγύη» και συνδέονται με την ιδιότητα ενεργό πολίτη. Επιπλέον, καλλιεργούνται στάσεις που σχετίζονται με την κοινωνική συμμετοχή και τη συνειδητή ανάληψη πρωτοβουλιών με σκοπό την πρόκληση του ενδιαφέροντος και της ενεργοποίησης των μαθητών/-τριών. Μέσω αυτών των εννοιών, οι μαθητές/-τριες αναγνωρίζουν κοινωνικά ζητήματα κι ευαισθητοποιούνται ως προς τη διαχείρισή τους. Επιπροσθέτως, αναπτύσσουν πρωτοβουλίες, δράσεις κι ενεργό συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων. Ίσως αυτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα μην έχει άμεση σχέση με την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας αλλά καλλιεργούνται στοιχεία που συνθέτουν το επιχειρηματικό πνεύμα και συμβάλλουν στην επιχειρηματική δραστηριοποίηση. Στο πλαίσιο του προγράμματος «Νοιάζομαι και Δρω», αξιοποιούνται η μελέτη περιπτώσεων και συναφείς δραστηριότητες με αποτέλεσμα να αναπτύσσονται δεξιότητες όπως η έρευνα κι η ανάλυση στοιχείων, η αντιπαράθεση κι η αξιολόγηση διαφορετικών απόψεων κι η ανάληψη συνειδητής δράσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι μαθητές/-τριες αναπτύσσουν χαρακτηριστικά γνώρισματα και καλλιεργούν δεξιότητες κι ικανότητες χρήσιμες για τη μετέπειτα ζωή τους, όπως η ικανότητα για αναστοχασμό, η δεξιότητα επιχειρηματολογίας, η συνεργασία, η φαντασία, η δημιουργικότητα, η αυτογνωσία

κι η σωστή διαχείριση διαθέσιμων πόρων (http://noiazomaikaidrw.gr/wp-content/uploads/2015/08/1o_TEYXOS_Single_Pages.pdf).

Σύμφωνα με την έκθεση με θέμα την επιχειρηματική εκπαίδευση στις ευρωπαϊκές χώρες που εκπόνησε το 2016 το Δίκτυο Ευρυδίκη έχοντας ως έτος αναφοράς το 2014-2015, η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα αναγνωρίζεται όλο κι εντονότερα ως διαθεματικός στόχος της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Ωστόσο, εξακολουθεί να διδάσκεται συχνότερα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μέσω ποικίλων προσεγγίσεων. Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα έχει την μορφή διαθεματικών στόχων στο πρόγραμμα σπουδών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Στην εικόνα που ακολουθεί φαίνονται οι προσεγγίσεις που ακολουθεί η κάθε χώρα ως προς την επιχειρηματικότητα στην εκπαίδευση στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση (Ευρυδίκη, 2016).

Εικόνα 1: Διδακτικές προσεγγίσεις στην Εκπαίδευση Επιχειρηματικότητας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Πηγή: Ευρυδίκη, 2016

Σύμφωνα με την έρευνα που διεξήγαγε το Δίκτυο Ευρυδίκη, οι μισές από τις Χώρες περίπου διαθέτουν μια διαθεματική προσέγγιση στην εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα δίνοντας έμφαση στους εγκάρσιους κι οριζόντιους στόχους χωρίς να υφίσταται σύνδεση με συγκεκριμένα μαθήματα. Στα εκπαιδευτικά συστήματα 14 χωρών, η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα είναι ενσωματωμένη στο πλαίσιο μαθημάτων υποχρεωτικού χαρακτήρα. Σπανίως αποτελεί μάθημα επιλογής ή μέρος μαθημάτων επιλογής. Αυτό εφαρμόζεται σε πέντε χώρες μόνο. Αυτό δεν προκαλεί έκπληξη διότι τα επιλεγόμενα μαθήματα δεν είναι κοινά στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Τα τρία τέταρτα περίπου των χωρών αναφέρουν ότι προσεγγίζουν την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα είτε διαθεματικά είτε ως υποχρεωτικό ξεχωριστό

μάθημα είτε ως μάθημα επιλογής. Συγκεκριμένα, στην Ισπανία, τη Σλοβενία, τη Φινλανδία και τη Νορβηγία, οι διαθεματικοί στόχοι αναπτύσσονται σε συνδυασμό με υποχρεωτικά μαθήματα. Αξίζει να αναφερθεί ότι στην Τσεχική Δημοκρατία, τη Λετονία, τη Μάλτα και τη Ρουμανία εφαρμόζονται κι οι τρεις προσεγγίσεις, διαθεματική, υποχρεωτική κι επιλογής (Ευρυδίκη, 2016).

Η Εσθονία, αποτελεί μια χώρα με ειδική στρατηγική για την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Η επιχειρηματική ικανότητα συνιστά μέρος των γενικών ικανοτήτων που πρέπει να αναπτυχθούν καθ' όλη τη διαδικασία της μάθησης μέσα από διεπιστημονικές δραστηριότητες. Επίσης, η επιχειρηματικότητα αναπτύσσεται στα εθνικά προγράμματα σπουδών για τα πρωτοβάθμια σχολεία μέσω του διαθεματικού μαθήματος «Αστική πρωτοβουλία και επιχειρείν». Σύμφωνα με τον ισπανικό νέο νόμο περί παιδείας, η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα, η αγωγή του πολίτη κι η συνταγματική εκπαίδευση πρέπει να παρέχονται σε όλα τα θεματικά πεδία σε ορισμένους τομείς της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με την επιφύλαξη ειδικού χειρισμού τους. Σύμφωνα με τον Νόμο του 2007 για τα πρωτοβάθμια σχολεία στη Σλοβενία, τέθηκε ο στόχος ανάπτυξης επιχειρηματικών συμπεριφορών υπό το πρίσμα της αποτελεσματικότητας, της καινοτομίας και της δημιουργικότητας. Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη αποτελεί, επίσης, μια χώρα με ειδική στρατηγική για την εκπαίδευση που προωθεί την επιχειρηματικότητα μέσω της ενσωμάτωσης αντίστοιχου μαθήματος πιλοτικά στο πρόγραμμα σπουδών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Ευρυδίκη, 2016).

Επομένως, στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, δεν υπάρχουν αρκετά μαθήματα που να ενσωματώνουν την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα. Αυτό συμβαίνει διότι στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση δίνεται βαρύτητα στη διαθεματική προσέγγιση. Μόνο στο σύστημα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας διδάσκεται ως ξεχωριστό μάθημα επιλογής το μάθημα της επιχειρηματικότητας. Γενικότερα, στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα είναι συνήθως ενσωματωμένη σε μαθήματα κοινωνικών επιστημών καθώς και σε σπουδές οικονομίας κι επιχειρήσεων. Αν και η επιχειρηματική εκπαίδευση κερδίζει συνεχώς έδαφος στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, εξακολουθεί να είναι συνηθέστερη στην Ανώτερη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Στις μισές από τις χώρες που καλύπτει η έκθεση, η επιχειρηματική εκπαίδευση περιλαμβάνεται στο αναλυτικό πρόγραμμα του πρωτοβάθμιου επιπέδου με τη μορφή του διαθεματικού μαθήματος. (Ευρυδίκη, 2016).

Εν κατακλείδι, σχετικά με την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα σε επίπεδο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, απαιτείται να διερευνηθούν αφενός οι στόχοι της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα κι αφετέρου η σπουδαιότητα της προαγωγής της δημιουργικότητας και της καινοτομίας συνδυαστικά με την ανάπτυξη μιας πρώτης επαφής με το επιχειρηματικό

γίνεσθαι από μικρή κιόλας ηλικία. Επιπλέον, κρίνεται αναγκαία η χάραξη μακροπρόθεσμων πολιτικών συναφών με τους μελλοντικούς στόχους της εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα, τα σχέδια τα οποία ενισχύουν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση σπανίζουν. Αξίζει να επισημανθεί ότι προγράμματα που συντελούν στην καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικότητας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση στηρίζονται κυρίως από το δίκτυο Junior Achievement (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2004).

3.8 Σύνοψη

Η εκπαίδευση ως μια συστηματική διαδικασία μετάδοσης γνώσεων κι ανάπτυξης δεξιοτήτων αποτελεί μία από τις βασικότερες ευρωπαϊκές επενδύσεις ώστε τα ευρωπαϊκά κράτη-μέλη να αναπτυχθούν οικονομικά και να καταστούν ανταγωνιστικά αντιμετωπίζοντας τις προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα, μέσω της εκπαίδευσης που προωθεί το επιχειρηματικό πνεύμα και την επιχειρηματικότητα, οι μαθητές/-τριες επωφελούνται από την επιχειρηματική μάθηση αναπτύσσοντας επιχειρηματική γνώση και βασικές δεξιότητες και συμπεριφορές, όπως δημιουργικότητα, πρωτοβουλία κι ομαδικότητα. Επομένως, καλλιεργείται η επιχειρηματική νοοτροπία μέσω της οποίας μετατρέπονται οι ιδέες σε δράση κι αυξάνεται σε σημαντικό βαθμό η απασχολησιμότητα μειώνοντας παραλλήλως τα ποσοστά ανεργίας που πλήττουν κυρίως τα νεότερα ηλικιακά κλιμάκια.

Β' ΜΕΡΟΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1. Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο, παρουσιάζεται ο μεθοδολογικός σχεδιασμός της έρευνας ώστε να κατανοηθούν η διαδικασία κι οι συνθήκες διεξαγωγής της έρευνας. Αρχικά, τίθενται ο σκοπός κι οι επιμέρους στόχοι της έρευνας. Εν συνεχεία, γίνεται αναφορά στη μεθοδολογία της έρευνας. Επίσης, δίνονται πληροφορίες για το μέσο συλλογής των δεδομένων, για το δείγμα της έρευνας και τη διαδικασία επιλογής του. Τέλος, αναφέρονται η συλλογή του ερευνητικού υλικού κι η μέθοδος στατιστικής ανάλυσης.

4.1 Σκοπός και στόχοι έρευνας

Η παρούσα έρευνα επιχειρεί να διερευνήσει τον βαθμό κατά τον οποίο προωθείται η ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος μέσω των καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο Δημοτικό Σχολείο. Συγκεκριμένα, μέσα από τις απόψεις των εκπαιδευτικών δύναται να αποτυπωθεί η υφισταμένη κατάσταση σχετικά με την καλλιέργεια της έννοιας της επιχειρηματικότητας στους/στις μαθητές/-τριες του Δημοτικού Σχολείου.

Η εφαρμογή καινοτόμων προγραμμάτων και πρακτικών αποτελεί καταλυτικό παράγοντα στη διαδικασία αυτή και για τον σκοπό αυτό πολλές από τις ερωτήσεις τις οποίες κλήθηκαν να απαντήσουν οι εκπαιδευτικοί εξετάζουν τον βαθμό και την έκταση εφαρμογής καινοτομιών κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Επίσης, οι επιμέρους στόχοι οι οποίοι επιχειρούνται να διερευνηθούν είναι οι ακόλουθοι: (α) οι προϋποθέσεις που θεωρούνται απαραίτητες για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στη σχολική μονάδα, (β) η σύνδεση καινοτομίας κι επιχειρηματικού πνεύματος, (γ) αν το επιχειρηματικό πνεύμα συνιστά έμφυτο ή επίκτητο στοιχείο του ατόμου και (δ) οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα ερωτήματα τα οποία διατυπώθηκαν ώστε να δοθεί μια ξεκάθαρη εικόνα για τα ζητήματα τα οποία πρόκειται να ερευνηθούν με τη διεκπεραίωση της παρούσας μελέτης. Αρχικά, τίθεται το ερώτημα, κατά πόσο οι εκπαιδευτικοί της κάθε σχολικής μονάδας αποτελούν καταλυτικό παράγοντα για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Εν συνέχεια, ελέγχεται αν και κατά πόσο η προϋπηρεσία των εκπαιδευτικών επηρεάζει την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Επίσης, εξετάζεται η επίδραση του φύλου στην εφαρμογή καινοτομιών στη σχολική μονάδα. Επιπλέον, εξετάζεται αν τα καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα που εισάγονται στο δημοτικό σχολείο αναπτύσσουν το επιχειρηματικό πνεύμα. Επιπροσθέτως, ερευνάται αν το επιχειρηματικό πνεύμα αποτελεί έμφυτο ατομικό χαρακτηριστικό ή αν είναι αποκλειστικά αποτέλεσμα εντατικής εκπαίδευσης. Τέλος γίνεται έλεγχος κατά πόσο οι φορείς οι οποίοι συμμετέχουν ή

εμπλέκονται στην εκπαιδευτική διαδικασία προωθούν πράγματι την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο.

4.3 Μεθοδολογία έρευνας

Το αντικείμενο της μελέτης είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ορισμένων ερωτήσεων σχετικά με τις καινοτομίες αλλά και τις νέες πιθανές μεθόδους οι οποίες εφαρμόζονται στον χώρο της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Η ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος, η έναρξη δράσεων και δραστηριοτήτων οι οποίες οδηγούν στην κατεύθυνση αυτή αλλά κι οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τους παράγοντες οι οποίοι συντελούν στη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος στο οποίο προωθείται η επιχειρηματική σκέψη αποτέλεσαν τα βασικότερα υπό μελέτη ζητήματα στην παρούσα έρευνα. Για τον σκοπό αυτό, κρίθηκε αναγκαία η συλλογή δεδομένων ποσοτικής μορφής, τα οποία εξετάστηκαν ώστε να ληφθούν οι σχετικές με τα ζητήματα της έρευνας απαντήσεις

Η ποσοτική έρευνα αναφέρεται στη συστηματική διερεύνηση φαινομένων με στατιστικές μεθόδους κι αριθμητικά δεδομένα. Χρησιμοποιείται, συνήθως, αντιπροσωπευτικό δείγμα παρατηρήσεων ώστε τα αποτελέσματα να γενικευτούν στον ευρύτερο πληθυσμό (Martin 2008). Στην έρευνα αυτή, αξιοποιούνται οι απόψεις του δείγματος ώστε να επιτευχθεί η περιγραφή της φύσης των υπαρχουσών συνθηκών για το υπό έρευνα θέμα. Επομένως, η παρούσα έρευνα είναι επισκόπηση και συγκεκριμένα μικρής κλίμακας διότι πραγματοποιείται από μεμονωμένο άτομο (Cohen et al., 2007).

Η επισκόπηση περιλαμβάνει συγκεκριμένα στάδια διεξαγωγής. Αρχικά, αποσαφηνίζονται ο σκοπός κι οι επιμέρους στόχοι της έρευνας. Εν συνεχεία, επιλέγεται το δείγμα της έρευνας. Έπειτα, επιλέγεται η μέθοδος της ερευνητικής διαδικασίας και σχεδιάζεται το ερωτηματολόγιο. Ακολουθεί η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Μετά, ακολουθεί η Επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων. Τέλος, εξάγονται τα αποτελέσματα και σχολιάζονται τα συμπεράσματα (Cohen et al., 2007).

Αξίζει να επισημανθεί ότι η επεξεργασία κι η ανάλυση των δεδομένων πρέπει να γίνονται προσεκτικά καθώς οι επισκοπήσεις δεν επισημαίνουν αιτιώδεις σχέσεις αλλά συσχετισμούς (Verma & Mallick, 2004).

4.4 Μέσο συλλογής δεδομένων

Οι τεχνικές συλλογής δεδομένων που αξιοποιούνται στην επισκόπηση είναι: (α) οι δομημένες ή οι ημιδομημένες συνεντεύξεις, (β) ερωτηματολόγια, (γ) τυποποιημένα τεστ επιδόσεων ή γνώσεων και (δ) κλίμακες στάσεων (Cohen et al., 2007). Το εργαλείο που χρησιμοποιείται για την πραγμάτωση της συγκεκριμένης έρευνας είναι το γραπτό κι ανώνυμο ερωτηματολόγιο. Το ερωτηματολόγιο μοιράστηκε σε εκπαιδευτικούς των Δημοτικών Σχολείων της νήσου Ζακύνθου ώστε μέσα από τις απόψεις και τις προσωπικές εμπειρίες να

σχηματιστεί μία εικόνα για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος αλλά και τη διαχείριση της καινοτομίας στο Δημοτικό Σχολείο.

Το ερωτηματολόγιο αποτελεί ένα από τα καταλληλότερα κι ασφαλέστερα μέσα συλλογής δεδομένων καθώς περιλαμβάνει μια σειρά δομημένων ερωτήσεων στις οποίες ο/η ερωτώμενος/-η καλείται να απαντήσει. Το συγκεκριμένο εργαλείο είναι ιδιαίτερα χρήσιμο καθώς συλλέγονται περιγραφικά κι επεξηγηματικά δεδομένα για απόψεις και χαρακτηριστικά μέσω των απαντήσεων στο ίδιο σύνολο ερωτήσεων. Αποτελεί το μέσο επικοινωνίας μεταξύ ερευνητή/-τριας κι ερωτώμενων, με άμεσο ή έμμεσο τρόπο, ανάλογα με τη μέθοδο συλλογής των δεδομένων. Η δομή του ερωτηματολογίου, λόγω των ιδιοτήτων που έχει, αποτελεί την πλέον κρίσιμη και λεπτή εργασία, καθοριστικής σημασίας για την επιτυχία μιας στατιστικής έρευνας (Tharenou et al., 2007).

Τα ερωτηματολόγια παρουσιάζουν μια πληθώρα πλεονεκτημάτων. Αρχικά, είναι οικονομικότερα. Επίσης, μπορούν να αποσταλούν σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων. Επίσης, η δημιουργία κι η χρήση τους είναι αρκετά εύκολες διαδικασίες. Επιπλέον, οι ερωτώμενοι/-ες μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα λόγω της απουσίας της άμεσης επικοινωνίας. Επιπροσθέτως, οι τρόποι ανάλυσης του υλικού είναι τυποποιημένοι. Ένα ακόμη πλεονέκτημα που παρουσιάζει το ερωτηματολόγιο ως μέσο συλλογής δεδομένων είναι η έλλειψη επιρροής του/της ερευνητή/-τριας από τις απαντήσεις. Τέλος, είναι η λιγότερο χρονοβόρα μέθοδος (Tharenou et al., 2007).

Για τη δημιουργία ενός ερωτηματολογίου πρέπει να ληφθεί υπόψη μια σειρά χαρακτηριστικών ώστε να καταστεί επιτυχημένη κι ορθή η έρευνα. Αρχικά, ο ερωτηματολόγιο πρέπει είναι πλήρες, σαφές κι όσο το δυνατό σύντομο. Επίσης, πρέπει να έχει συνοχή και κατάλληλη δομή. Επιπλέον, πρέπει να περιλαμβάνει ερωτήματα ελέγχου. Επιπροσθέτως, πρέπει να εμφανίζει αρτιότητα παρουσίασης από τεχνικής πλευράς καθώς και να περιλαμβάνει βασικές οδηγίες συμπλήρωσης κι εννοιολογικές επεξηγήσεις. Τέλος, πρέπει να επιδέχεται επεξεργασία (Tharenou et al., 2007).

Το ερωτηματολόγιο που σχεδιάστηκε για τις ανάγκες της παρούσας διπλωματικής εργασίας περιλαμβάνει κλειστού τύπου ερωτήσεις, οι οποίες δύνανται να υποβληθούν σε στατιστική ανάλυση. Το ερωτηματολόγιο απαρτίζεται από τρία μέρη. Το πρώτο μέρος αποτελείται από έξι ερωτήσεις που σχετίζονται με τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος ώστε να καταγραφούν τα ατομικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων/-ουσών στην έρευνα. Στο δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου, υπάρχουν εννιά ερωτήσεις για τη διαχείριση της καινοτομίας στην εκπαίδευση. Το τρίτο μέρος έχει σχέση με την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος και περιλαμβάνει δεκατέσσερις ερωτήσεις. Οι ερωτήσεις είναι στο σύνολό τους διχοτομικές, με απαντήσεις πολλαπλής επιλογής και κλίμακας Likert. Περιλαμβάνονται και δύο ερωτήσεις ανοιχτού τύπου.

4.5 Δείγμα της έρευνας

Η ποιότητα της έρευνας επηρεάζεται σημαντικά από την επιλογή του δείγματος. Βασική αρχή της ερευνητικής διαδικασίας είναι ο ορισμός του πληθυσμού κι εν συνεχεία του δείγματος. Στην παρούσα διπλωματική εργασία, χρησιμοποιήθηκε η απλή τυχαία δειγματοληψία και το μέγεθος του δείγματος υπολογίστηκε σύμφωνα με το μέγεθος του συνολικού πληθυσμού. Οι εκπαιδευτικοί που υπηρετούν στα Δημοτικά Σχολεία της νήσου Ζακύνθου κατά τη σχολική χρονιά 2018-2019 ανέρχονται περίπου στους/στις 180. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, λοιπόν, το μέγεθος του δείγματος πρέπει να είναι 123 (Cohen et al., 2007). Συγκεκριμένα, το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε όλα τα Δημοτικά Σχολεία της νήσου Ζακύνθου και συμπληρώθηκε από 125 εκπαιδευτικούς. Ερωτήθηκαν συνολικά 31 άνδρες και 94 γυναίκες ηλικίας από 20 έως και 60 περίπου ετών.

4.6 Συλλογή του ερευνητικού υλικού

Η πραγματοποίηση της έρευνας απαιτεί τη συναίνεση και συνεργασία των εμπλεκομένων. Για τον λόγο αυτόν, απαιτούνται η πλήρης πληροφόρηση κι η κατανόηση ως προς την ερευνητική διαδικασία. Επομένως, προηγήθηκε προσωπική επικοινωνία με τους/τις διευθυντές/-τριες και προϊσταμένους/-νες των Δημοτικών Σχολείων ώστε να ενημερωθούν καταλλήλως για τον σκοπό της συγκεκριμένης έρευνας πριν τη διεξαγωγή της. Επιπλέον, εξασφαλίζεται η εθελοντική, εμπιστευτική και ανώνυμη συμμετοχή των εκπαιδευτικών (Cohen & Manion, 2007).

Αρχικά, το ερωτηματολόγιο δοκιμάστηκε πιλοτικά ώστε να ελεγχθούν η αξιοπιστία, η εγκυρότητα κι η πρακτικότητά του. Πιο συγκεκριμένα, η πιλοτική δοκιμή του πραγματοποιήθηκε στις 7 εκπαιδευτικούς του 2^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ρίζας. Μετά την ανάλογη ανατροφοδότηση, έγιναν οι κατάλληλες τροποποιήσεις ώστε να αποφευχθούν αμφισημίες. Στη συνέχεια, το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε προσωπικά σε όλα τα Δημοτικά Σχολεία κατά το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Νοεμβρίου 2018. Αξίζει να αναφερθεί ότι το κάθε ερωτηματολόγιο συνοδευόταν από σχετική επιστολή στην οποία αναγράφονταν πλήρως οι σχετικές πληροφορίες κι οι οδηγίες για την έρευνα (Cohen & Manion, 2007).

4.7 Μέθοδος στατιστικής ανάλυσης

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS 24.0 (Statistical Package for Social Sciences). Πρόκειται για ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο, με το οποίο γίνεται η εισαγωγή κι η επεξεργασία δεδομένων. Επίσης, αναλύονται στατιστικά τα δεδομένα κι εξάγονται συμπεράσματα με τη δημιουργία πινάκων, γραφημάτων και στατιστικών ελέγχων. Στην αρχή, πραγματοποιήθηκε η καταγραφή των ερωτηματολογίων σε μια βάση δεδομένων κι ακολούθησαν η ανάλυση κι η επεξεργασία των δεδομένων μέσω μιας σειράς στατιστικών μεθόδων.

4.8 Σύνοψη

Συμπερασματικά, σκοπό της παρούσας έρευνας αποτελεί η διερεύνηση του βαθμού ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος μέσω των καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο Δημοτικό Σχολείο. Συγκεκριμένα, μέσα από τις απόψεις των εκπαιδευτικών δύναται να αποτυπωθεί η υφισταμένη κατάσταση σχετικά με την καλλιέργεια της έννοιας της επιχειρηματικότητας στους/στις μαθητές/-τριες του Δημοτικού Σχολείου. Η ερευνητική μελέτη που πραγματοποιήθηκε είναι η επισκόπηση και το μέσο συλλογής δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε είναι το γραπτό κι ανώνυμο ερωτηματολόγιο. Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε προσωπικά σε όλα τα Δημοτικά Σχολεία της νήσου Ζακύνθου και περιείχε συνοδευτική επιστολή, με την οποία εξασφαλιζόνταν η εμπιστευτικότητα κι η ανωνυμία. Η στατιστική επεξεργασία κι ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS 24.0.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΚΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

5.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό πραγματοποιείται η στατιστική επεξεργασία κι ανάλυση των δεδομένων. Αρχικά παρουσιάζονται οι πίνακες και τα ραβδογράμματα των συχνοτήτων για τα βασικότερα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων/-ουσών της έρευνας, όπως το φύλο, η ηλικία, τα χρόνια συνολικής εκπαιδευτικής υπηρεσίας, ο ανώτερος κατεχόμενος τίτλος σπουδών αλλά κι η θέση που κατέχει ο/η εκπαιδευτικός στη σχολική μονάδα. Σχετικώς με τις μεταβλητές «ηλικία» και «χρόνια προϋπηρεσίας», δημιουργήθηκαν για την καλύτερη ταξινόμηση του δείγματος και τον υπολογισμό των συχνοτήτων οι ηλικιακές ομάδες 21-30, 31-40, 41-50 και >50 ετών κι οι ομάδες 0-4, 5-9, 10-14, 15-19, >20 χρόνων προϋπηρεσίας αντίστοιχα. Επίσης, δίνονται οι απαραίτητοι πίνακες συχνοτήτων για τα χαρακτηριστικά που εξετάζονται. Τέλος, παρουσιάζονται τα κατάλληλα ραβδογράμματα κι οι πίνακες ανάλυσης διακύμανσης για τις βασικότερες ερωτήσεις των υπό μελέτη μεταβλητών.

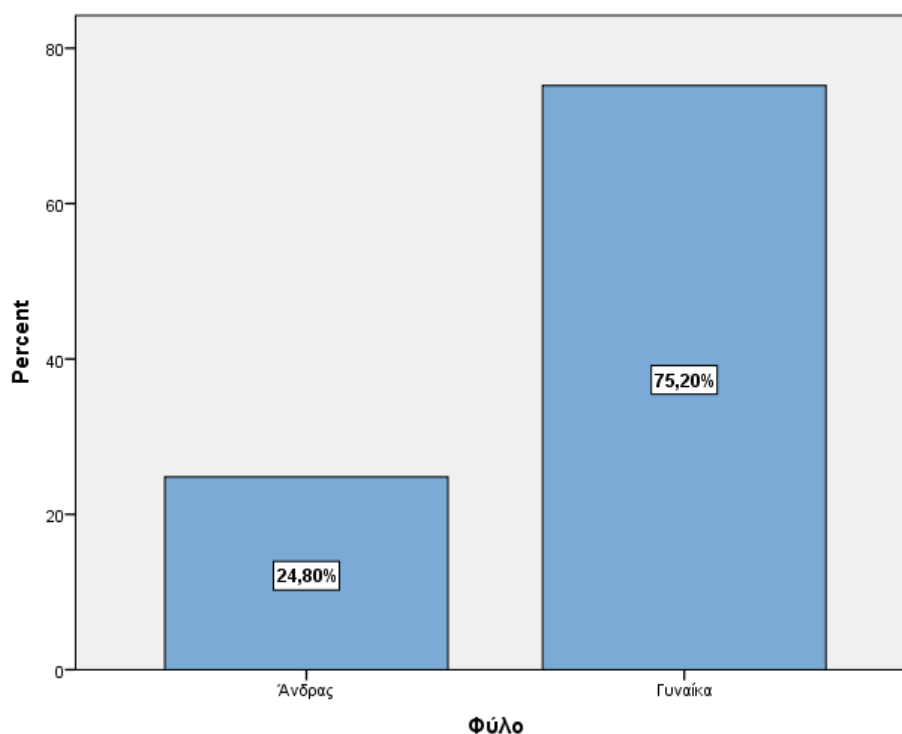
5.2 Περιγραφική ανάλυση δεδομένων

Στην ενότητα αυτή, παρουσιάζονται αναλυτικά οι απαντήσεις των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου της έρευνας. Αρχικά, επιχειρήθηκε η σκιαγράφηση του προφίλ των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα μέσω αντίστοιχων δημογραφικών ερωτήσεων. Εν συνεχεία, ακολούθησε η διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών ως προς τα υπό μελέτη ερωτήματα της παρούσας έρευνας.

Πίνακας 1: Συχνότητες με βάση το φύλο

		Φύλο			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Άνδρας	31	24,8	24,8	24,8
	Γυναίκα	94	75,2	75,2	100,0
Total		125	100,0	100,0	

Σύμφωνα με τον πίνακα 1, το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος αποτέλεσαν οι γυναίκες με συμμετοχή 75% του συνολικού πληθυσμού στη μελέτη έναντι των ανδρών των οποίων το ποσοστό αποτέλεσε το 24.8% του δείγματος.

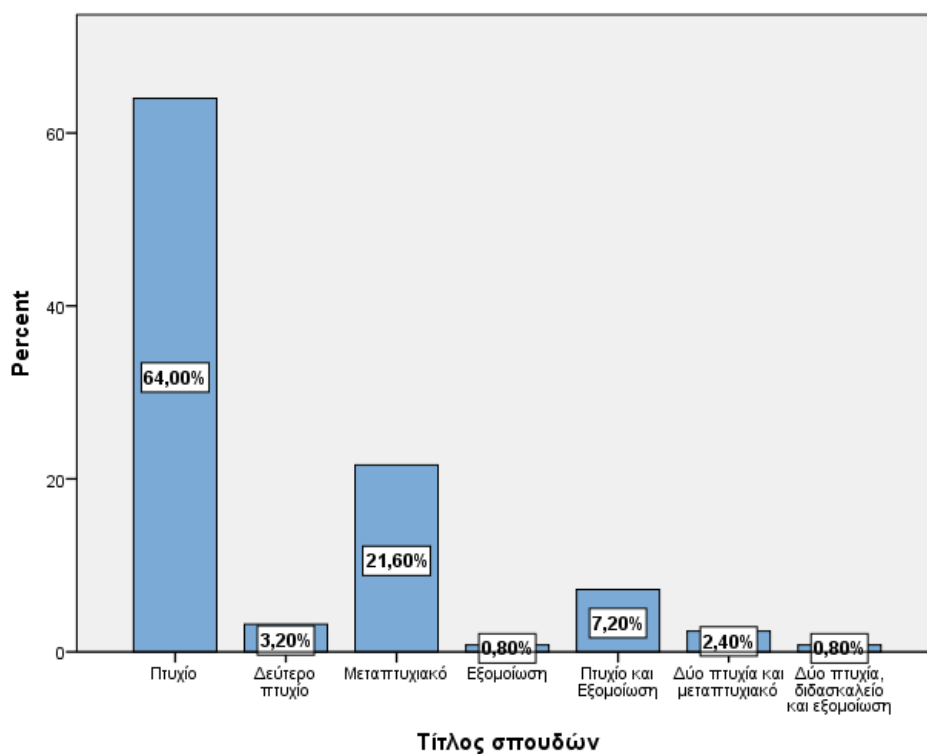
Γράφημα 1: Ραβδόγραμμα με βάση το φύλο

Πίνακας 2: Συχνότητες με βάση τον τίτλο σπουδών

Τίτλος Σπουδών		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πτυχίο	80	64,0	64,0	64,0
	Δεύτερο πτυχίο	4	3,2	3,2	67,2
	Μεταπτυχιακό	27	21,6	21,6	88,8
	Εξομοίωση	1	0,8	0,8	89,6
	Πτυχίο και Εξομοίωση	9	7,2	7,2	96,8
	Δύο πτυχία και μεταπτυχιακό	3	2,4	2,4	99,2
	Δύο πτυχία, διδασκαλείο και εξομοίωση	1	0,8	0,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Από τα αποτελέσματα της ανάλυσης, φαίνεται πως την πλειονότητα των ερωτηθέντων/-εισών αποτελούν άτομα με προπτυχιακές σπουδές. Συγκεκριμένα, το 64% του δείγματος κατέχουν μόνο τον τίτλο του πρώτου πτυχίου. Ωστόσο, το 21.6% του δείγματος έχουν ολοκληρώσει μεταπτυχιακές σπουδές. 9 από τους/τις ερωτηθέντες/-είσες δήλωσαν ότι

εκτός του πτυχίου έχουν κι εξομοίωση ενώ 4 άτομα έχουν ολοκληρώσει δύο προπτυχιακά προγράμματα.

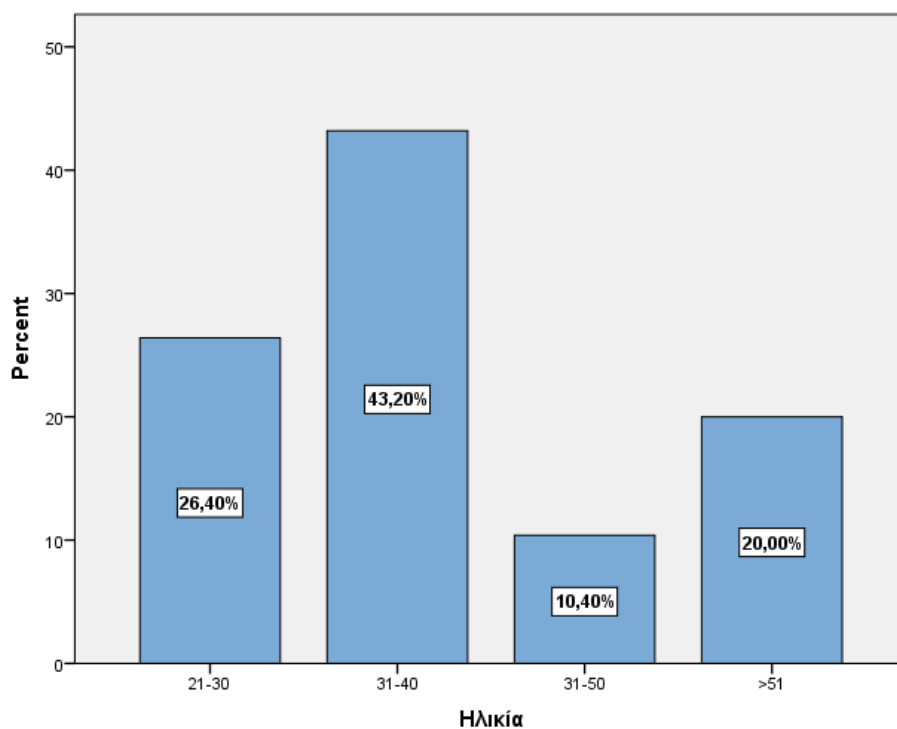

Γράφημα 2: Ραβδόγραμμα με βάση το τίτλο σπουδών

Πίνακας 3: Συχνότητες με βάση την ηλικία

		Ηλικία			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	21-30	33	26,4	26,4	26,4
	31-40	54	43,2	43,2	69,6
	41-50	13	10,4	10,4	80,0
	>50	25	20,0	20,0	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Παρατηρώντας τα ευρήματα του παραπάνω πίνακα, είναι φανερό ότι την πλειονότητα των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στη μελέτη, αποτελούν άτομα 31 έως 40 ετών (σε ποσοστό 43.2%) και νεότερα άτομα σε ποσοστό 26.4%. Εκπαιδευτικοί μεγαλύτερης ηλικίας συναντήθηκαν σε μικρότερα ποσοστά (10.4% και 20% αντίστοιχα για άτομα 41-50 και >50 ετών).

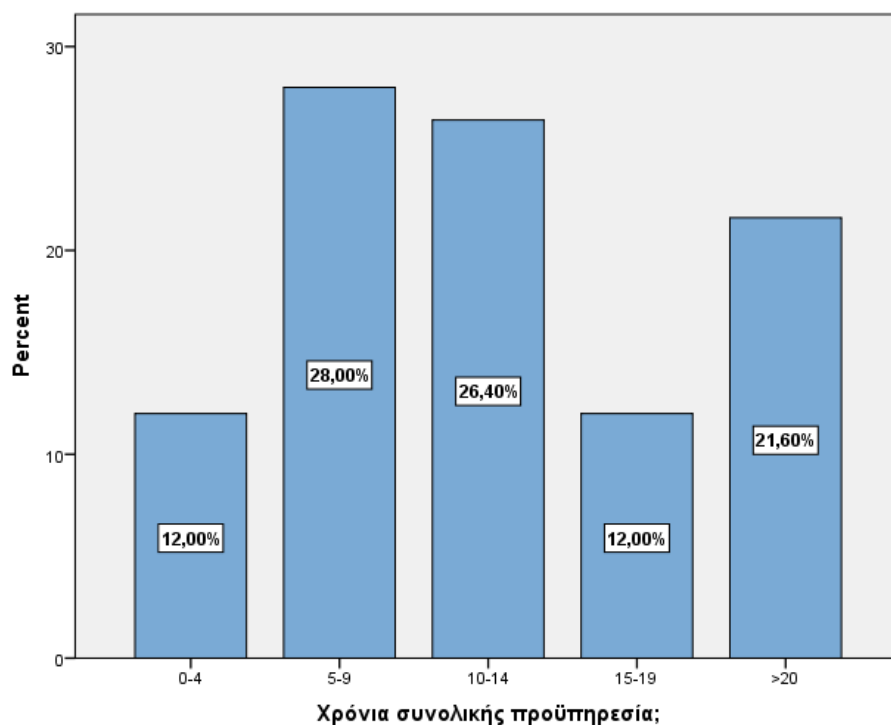

Γράφημα 3 : Ραβδόγραμμα με βάση την ηλικία.

Πίνακας 4: Συχνότητες με βάση τα χρόνια προϋπηρεσίας

Χρόνια συνολικής προϋπηρεσίας;					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0-4	15	12,0	12,0	12,0
	5-9	35	28,0	28,0	40,0
	10-14	33	26,4	26,4	66,4
	15-19	15	12,0	12,0	78,4
	>20	27	21,6	21,6	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Σχετικώς με την προϋπηρεσία των εκπαιδευτικών, κυμαίνεται από 5 έως και 14 χρόνια στο 54% του δείγματος ενώ το 33,6% των ερωτηθέντων/-εισών δήλωσαν ότι έχουν συμπληρώσει περισσότερα από 15 χρόνια εργασίας. Το ποσοστό αυτό είναι αναμενόμενο καθώς δεν απέχει πολύ από το ποσοστό των μεγαλύτερων σε ηλικία εκπαιδευτικών.

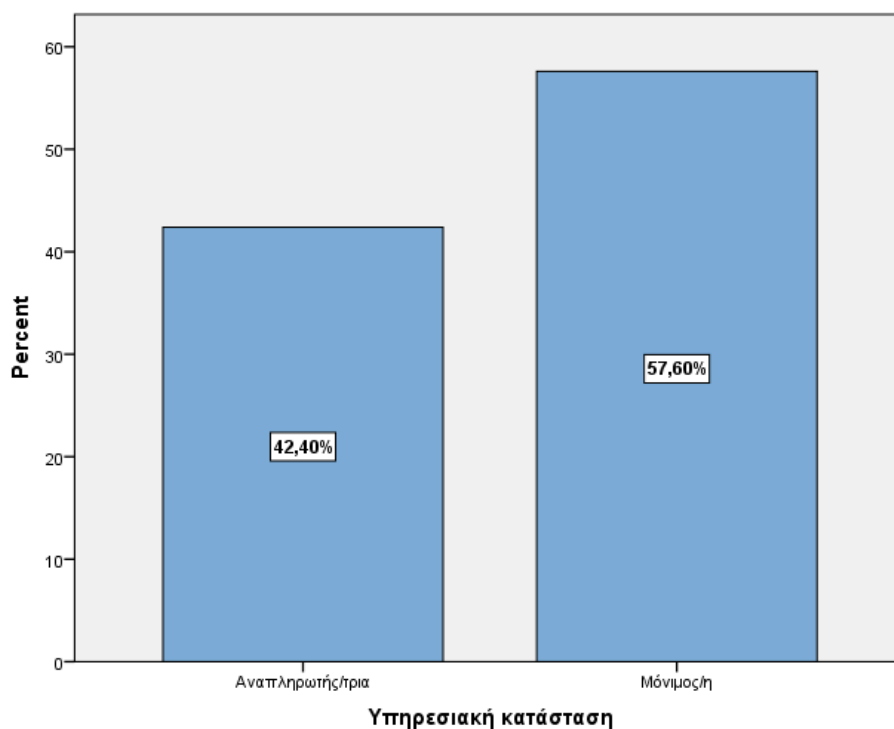

Γράφημα 4: Ραβδόγραμμα με βάση τα έτη προϋπηρεσίας

Πίνακας 5: Συχνότητες με βάση την υπηρεσιακή κατάσταση

		Υπηρεσιακή κατάσταση			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αναπληρωτής/-τρια	53	42,4	42,4	42,4
	Μόνιμος/-η	72	57,6	57,6	100,0
Total		125	100,0	100,0	

Ως προς την υπηρεσιακή κατάσταση των ερωτηθέντων/-εισών, φαίνεται πως το μεγαλύτερο μέρος με 57.6% αποτελούν μόνιμα διορισμένοι/-ες εκπαιδευτικοί σε αντίθεση με το 42.4% των ερωτηθέντων/-εισών, οι οποίοι/-ες δήλωσαν αναπληρωτές/-τριες.

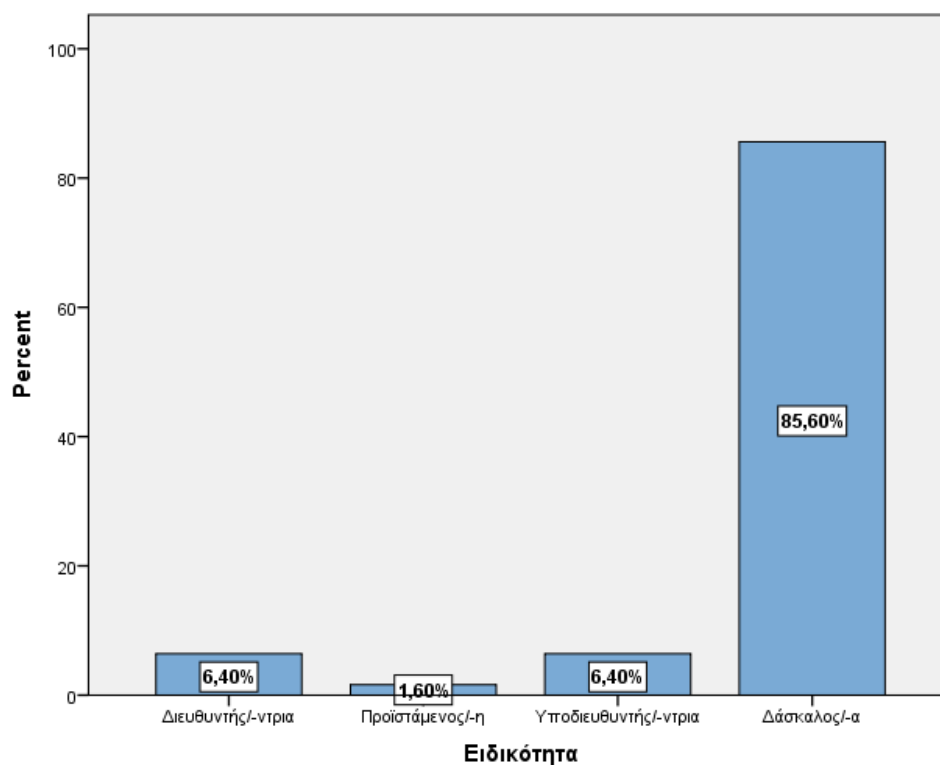

Γράφημα 5: Ραβδόγραμμα με βάση την υπηρεσιακή κατάσταση

Πίνακας 6: Συχνότητες με βάση την ειδικότητα των εκπαιδευτικών

		Ειδικότητα			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διευθυντής/-ντρια	8	6,4	6,4	6,4
	Προϊστάμενος/-η	2	1,6	1,6	8,0
	Υποδιευθυντής/-ντρια	8	6,4	6,4	14,4
	Δάσκαλος/-α	107	85,6	85,6	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Εξετάζοντας την ειδικότητα των ερωτηθέντων/-εισών εκπαιδευτικών, το 85.6% του δείγματος είναι δάσκαλοι/-ες, ενώ με 6.4% του συνόλου, 8 στον αριθμό, είναι τα άτομα που έχουν τη θέση του/της διευθυντή/-ντριας, κι άλλα 8, του/της υποδιευθυντή/-ντριας. Μόνο 2 άτομα του δείγματος είναι προϊστάμενοι/-ες.

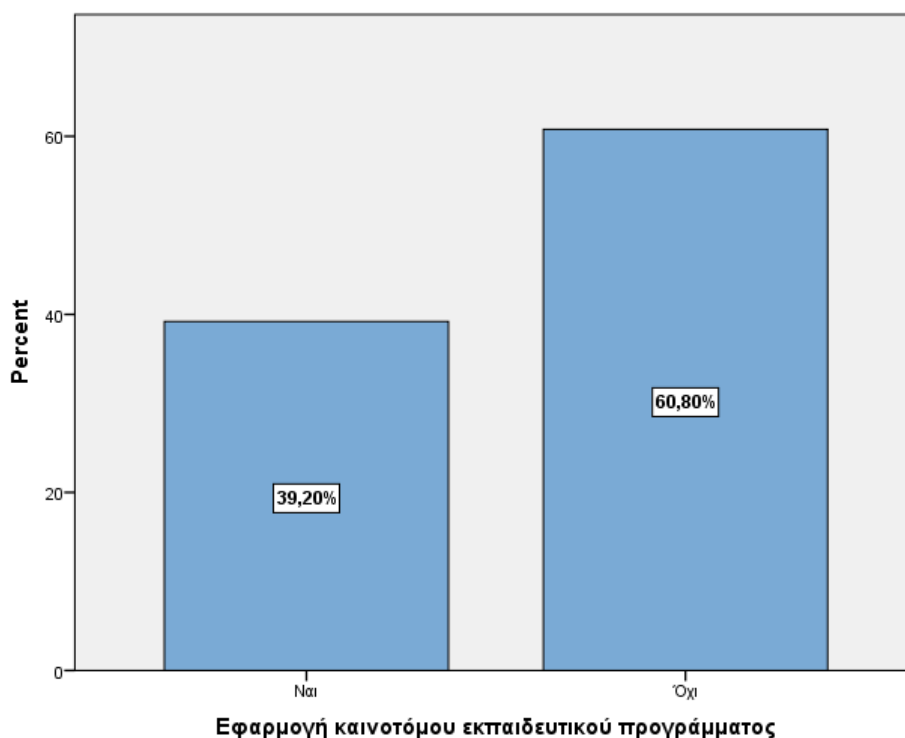

Γράφημα 6: Ραβδόγραμμα με βάση την ειδικότητα

Πίνακας 7: Συχνότητες με βάση την εφαρμογή ή μη καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος

Εφαρμογή καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	49	39,2	39,2	39,2
	Όχι	76	60,8	60,8	100,0
Total		125	100,0	100,0	

Στην ερώτηση για το αν έχουν προχωρήσει στην εφαρμογή ή όχι συγκεκριμένου εκπαιδευτικού προγράμματος με καινοτόμο χαρακτήρα, το 60.8% των εκπαιδευτικών απάντησε αρνητικά. Μόνο το υπόλοιπο 39.2% του δείγματος έδωσε θετική απάντηση.

Γράφημα 7: Ραβδόγραμμα με βάση την εφαρμογή ή μη καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος

Πίνακας 8: Συχνότητες με βάση το περιεχόμενο του εκπαιδευτικού προγράμματος

Περιεχόμενο του καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος σε σχέση με		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δεν έχει εφαρμοστεί καινοτόμο πρόγραμμα	76	55,5	55,5	55,5
	τη διδασκαλία	38	27,7	27,7	83,2
	την οργάνωση και τη διοίκηση της σχολικής μονάδας	4	2,9	2,9	86,1
	το σχολικό κλίμα	17	12,4	12,4	98,5
	και τα 3 παραπάνω	2	1,5	1,5	100,0
	Total	137	100,0	100,0	

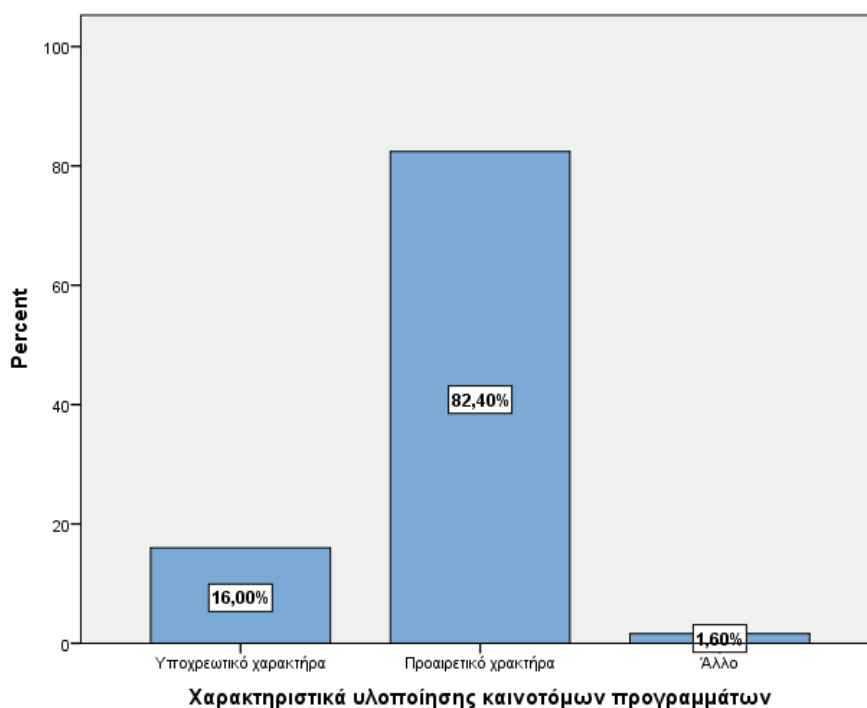
Για τις 49 θετικές απαντήσεις σχετικά με την εφαρμογή ή μη καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος, εξετάστηκε ο χαρακτήρας του προγράμματος το οποίο εφαρμόστηκε. Όπως προέκυψε, στο 27.7% των περιπτώσεων, η καινοτομία του προγράμματος

έγκειται στον τρόπο διδασκαλίας ενώ σε ποσοστό 12.4% η καινοτομία αφορά το σχολικό κλίμα.

Πίνακας 9: Συχνότητες με βάση τον χαρακτήρα υλοποίησης καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Χαρακτήρας υλοποίησης καινοτόμων προγραμμάτων					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Υποχρεωτικό χαρακτήρα	20	16,0	16,0	16,0
	Προαιρετικό χαρακτήρα	103	82,4	82,4	98,4
	Άλλο	2	1,6	1,6	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Όπως είναι φανερό από τις απαντήσεις του 82.4% του δείγματος, ο χαρακτήρας των συγκεκριμένων προγραμμάτων κρίνεται προαιρετικός. Σύμφωνα με 2 από τους/τις εκπαιδευτικούς, τα προγράμματα αυτά θα πρέπει να βασίζονται σε εσωτερικά κίνητρα ενώ η επιλογή της μορφής του χαρακτήρα του προγράμματος εναπόκειται στον/στην ίδιο/-α τον/την εκπαιδευτικό.

Γράφημα 8: Ραβδόγραμμα με βάση τον χαρακτήρα υλοποίησης των καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Πίνακας 10: Συχνότητες με βάση τους παράγοντες με τους οποίους συνδέεται η καινοτομία στην εκπαίδευση

Παράγοντες με τους οποίους συνδέεται η καινοτομία στην εκπαίδευση		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δημιουργικότητα	18	12,7	12,7	12,7
	Αλλαγή	3	2,1	2,1	14,8
	Εισαγωγή πρωτότυπων ιδεών	19	13,4	13,4	28,2
	Βελτίωση	11	7,7	7,7	35,9
	Όλα τα παραπάνω	90	63,4	63,4	99,3
	Κανένα από τα παραπάνω	1	0,7	0,7	100,0
	Total	142	100,0	100,0	

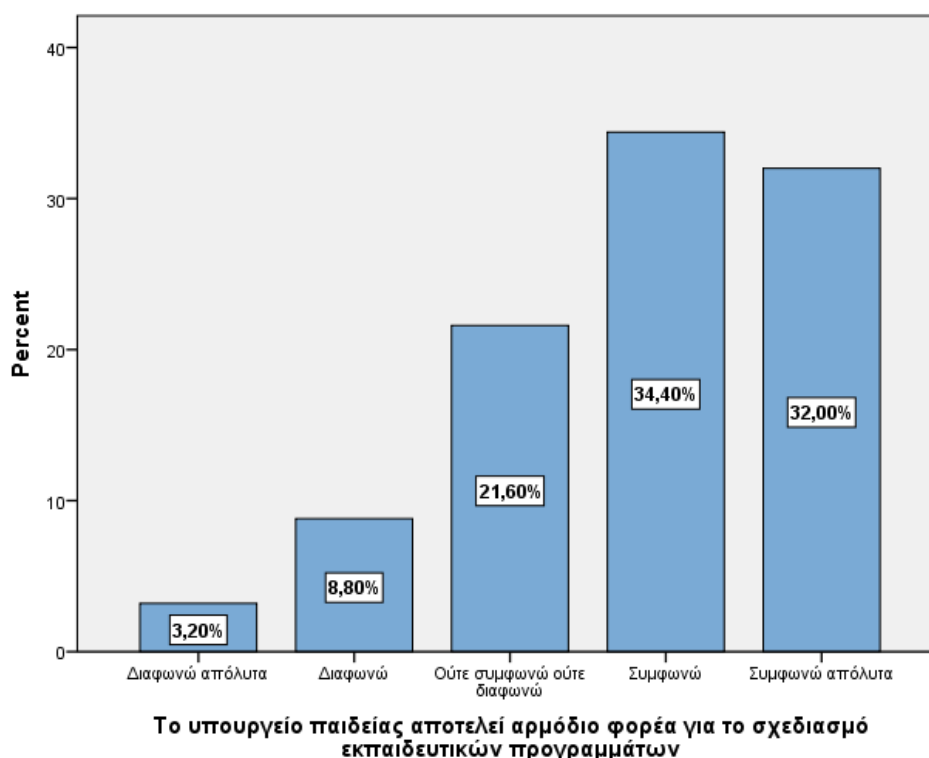
Όπως φάνηκε από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών, η δημιουργικότητα, η αλλαγή, η εισαγωγή πρωτότυπων ιδεών αλλά κι η βελτίωση αποτελούν παράγοντες με τους οποίους θα πρέπει να συνδέεται η καινοτομία στην εκπαίδευση. Στο 63% των περιπτώσεων, όλοι οι παράγοντες αυτοί είναι απαραίτητοι. Η δημιουργικότητα κι η εισαγωγή πρωτότυπων ιδεών ξεχωρίζουν καθώς επιλέχθηκαν κι ως μοναδικοί παράγοντες σε ποσοστό 12.7% και 13.4% αντίστοιχα.

Στους πίνακες που ακολουθούν, ελέγχεται κατά πόσο ορισμένοι φορείς διαδραματίζουν σημαντικό κι ουσιαστικό ρόλο στον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Οι φορείς οι οποίοι εξετάζονται είναι οι ακόλουθοι το Υπουργείο Παιδείας, η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ο/η διευθυντής της σχολικής μονάδας κι ο/η εκπαιδευτικός

Πίνακας 11: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα του Υπουργείου Παιδείας ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Το Υπουργείο Παιδείας αποτελεί αρμόδιο φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	4	3,2	3,2	3,2
	Διαφωνώ	11	8,8	8,8	12,0
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	27	21,6	21,6	33,6
	Συμφωνώ	43	34,4	34,4	68,0
	Συμφωνώ απόλυτα	40	32,0	32,0	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Με ποσοστά 34.4% και 32% αντίστοιχα, οι εκπαιδευτικοί συμφωνούν ή συμφωνούν απόλυτα πως το Υπουργείο Παιδείας αποτελεί τον πλέον αρμόδιο φορέα που θα συμβάλει στον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Ουδέτερη άποψη εξέφρασε το 21.6% των ερωτηθέντων/-εισών ενώ μόνο το 12% έκριναν τον συγκεκριμένο φορέα ακατάλληλο για τη συμμετοχή του στη συγκεκριμένη δραστηριότητα.

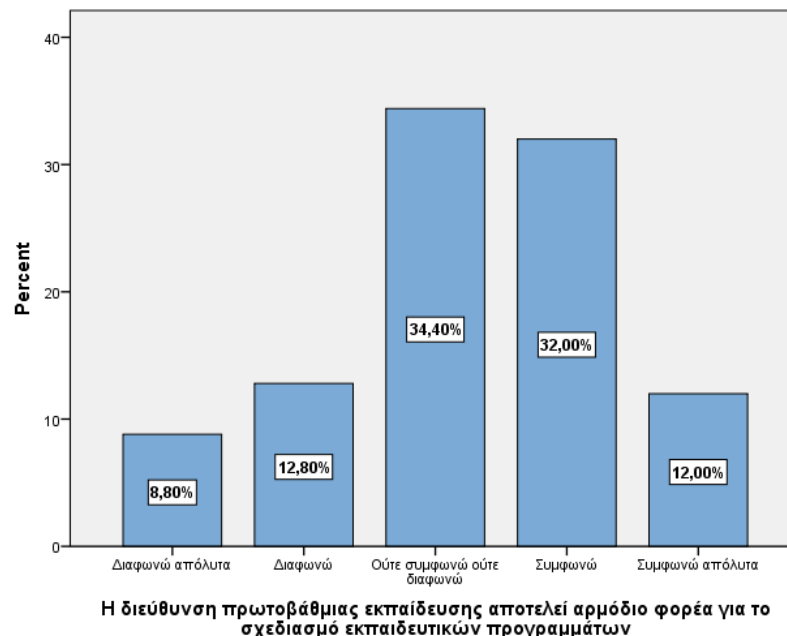
Γράφημα 9: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα του Υπουργείου Παιδείας ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Πίνακας 12: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης αποτελεί αρμόδιο φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	11	8,8	8,8	8,8
	Διαφωνώ	16	12,8	12,8	21,6
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	43	34,4	34,4	56,0
	Συμφωνώ	40	32,0	32,0	88,0
	Συμφωνώ απόλυτα	15	12,0	12,0	100,0
	Total		125	100,0	100,0

Πιο ουδέτερη άποψη εξέφρασε η πλειονότητα σχετικώς με την ανάμειξη που οφείλει να έχει η Διεύθυνση της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στον σχεδιασμό των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Το 34.4% των ερωτηθέντων δεν μπόρεσαν να πάρουν καθαρή θέση, ενώ το 32% συμφώνησαν στη σπουδαιότητα της συμμετοχής του φορέα αυτού. Ωστόσο, το 21.6% του δείγματος διαφώνησε με την καταλληλότητα της Διεύθυνσης της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ως υπεύθυνου φορέα σχεδιασμού εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

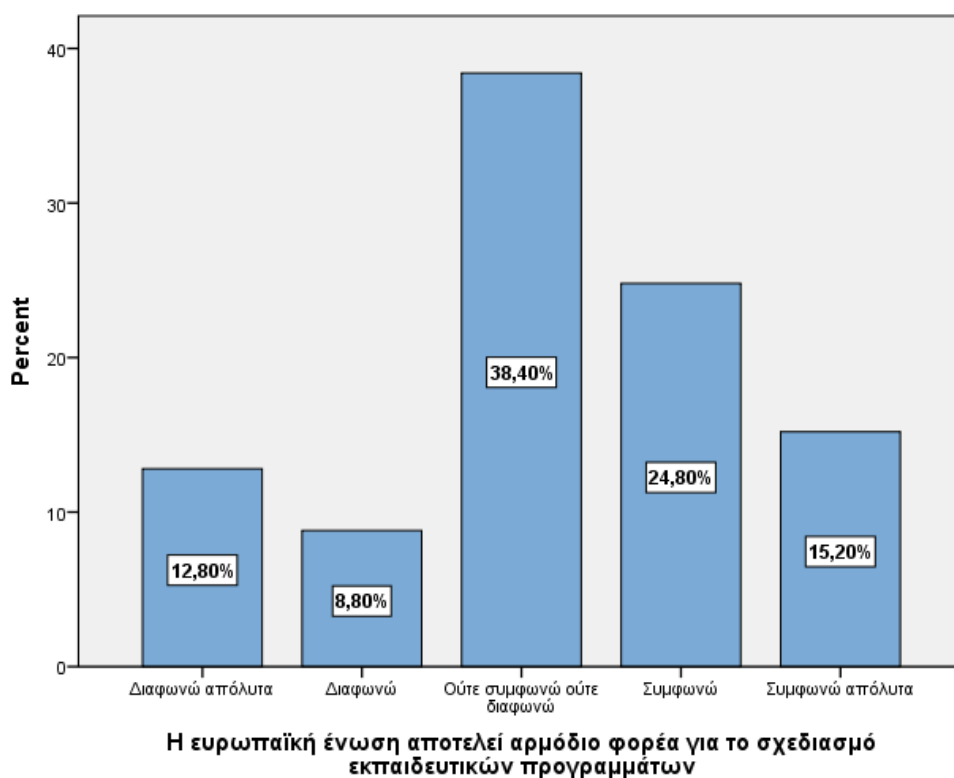

Γράφημα 10: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Πίνακας 13: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί αρμόδιο φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	16	12,8	12,8	12,8
	Διαφωνώ	11	8,8	8,8	21,6
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	48	38,4	38,4	60,0
	Συμφωνώ	31	24,8	24,8	84,8
	Συμφωνώ απόλυτα	19	15,2	15,2	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Ανάλογα αποτελέσματα προέκυψαν και σχετικά με την καταλληλότητα του φορέα της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς το 38.4% των εκπαιδευτικών δεν μπόρεσε να διαμορφώσει ξεκάθαρη άποψη. Τη σπουδαιότητα του φορέα αυτού υποστήριξε, ωστόσο, το 40% του δείγματος ενώ το 21.6% έκρινε την Ευρωπαϊκή Ένωση ακατάλληλη για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

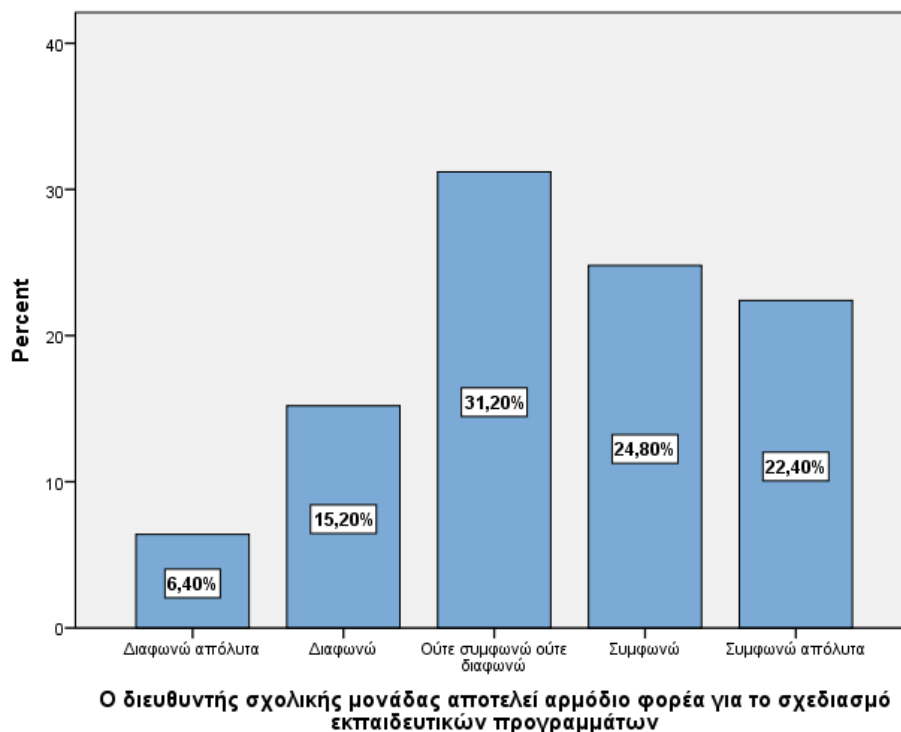
Γράφημα 11: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Πίνακας 14: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα του/της διευθυντή/-ντριας ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Ο/Η διευθυντής/-τρια της σχολικής μονάδας αποτελεί αρμόδιο φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	8	6,4	6,4	6,4
	Διαφωνώ	19	15,2	15,2	21,6
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	39	31,2	31,2	52,8
	Συμφωνώ	31	24,8	24,8	77,6
	Συμφωνώ απόλυτα	28	22,4	22,4	100,0
Total		125	100,0	100,0	

Από μεγάλο μέρος του δείγματος, και συγκεκριμένα από το 47.2%, ο/η διευθυντής/-ντρια της σχολικής μονάδας κρίνεται αρκετά έως και σε μεγάλο βαθμό αρμόδιος/-α για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Το 31.2% των ερωτηθέντων/-εισών δεν έλαβε θέση για την καταλληλότητά του. Πάλι το 21.6% του δείγματος είναι εκείνοι/-ες που διαφώνησαν με την ανάμειξη του/της διευθυντή/-ντριας στα εκπαιδευτικά προγράμματα.

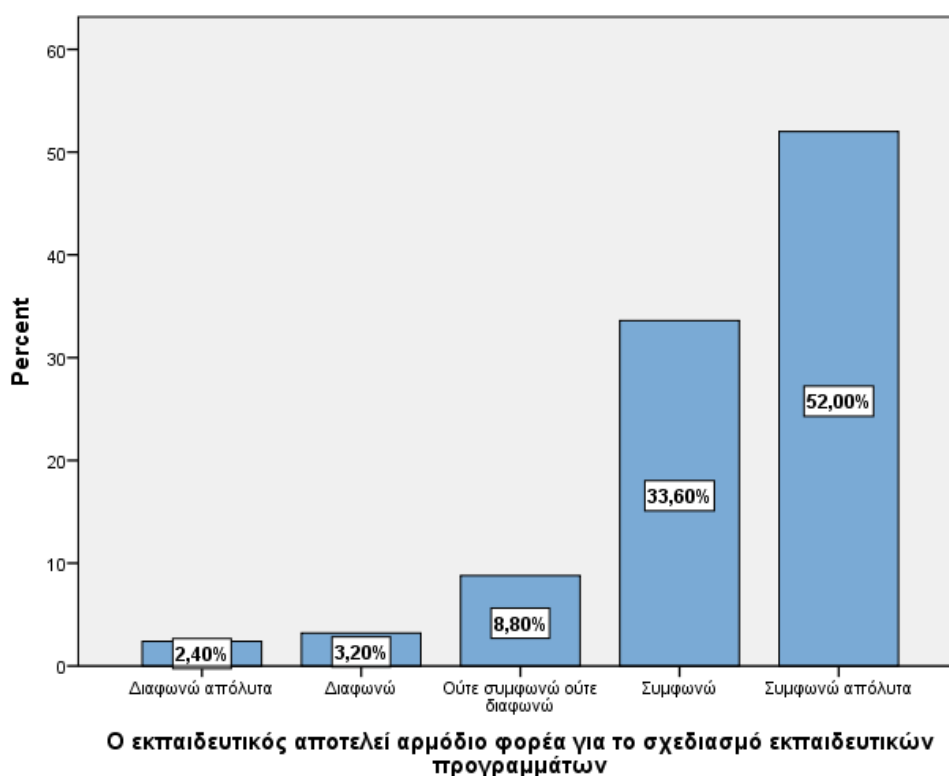

Γράφημα 12: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα του/της διευθυντή/-ντρια ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Πίνακας 15: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα του/της εκπαιδευτικού ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Ο/Η εκπαιδευτικός αποτελεί αρμόδιο φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	3	2,4	2,4	2,4
	Διαφωνώ	4	3,2	3,2	5,6
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	11	8,8	8,8	14,4
	Συμφωνώ	42	33,6	33,6	48,0
	Συμφωνώ απόλυτα	65	52,0	52,0	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Ο/Η εκπαιδευτικός φαίνεται να αποτελεί τον καταλληλότερο φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων καθώς το 33.6% συμφωνεί με την καταλληλότητά του ενώ το 52% συμφωνεί απόλυτα. Μόνο το 5.6% του δείγματος εκφράζει αντίθετη άποψη, ενώ το 8.8% εκφράζει αβεβαιότητα.

Γράφημα 13: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα του/της εκπαιδευτικού ως αρμόδιου φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων

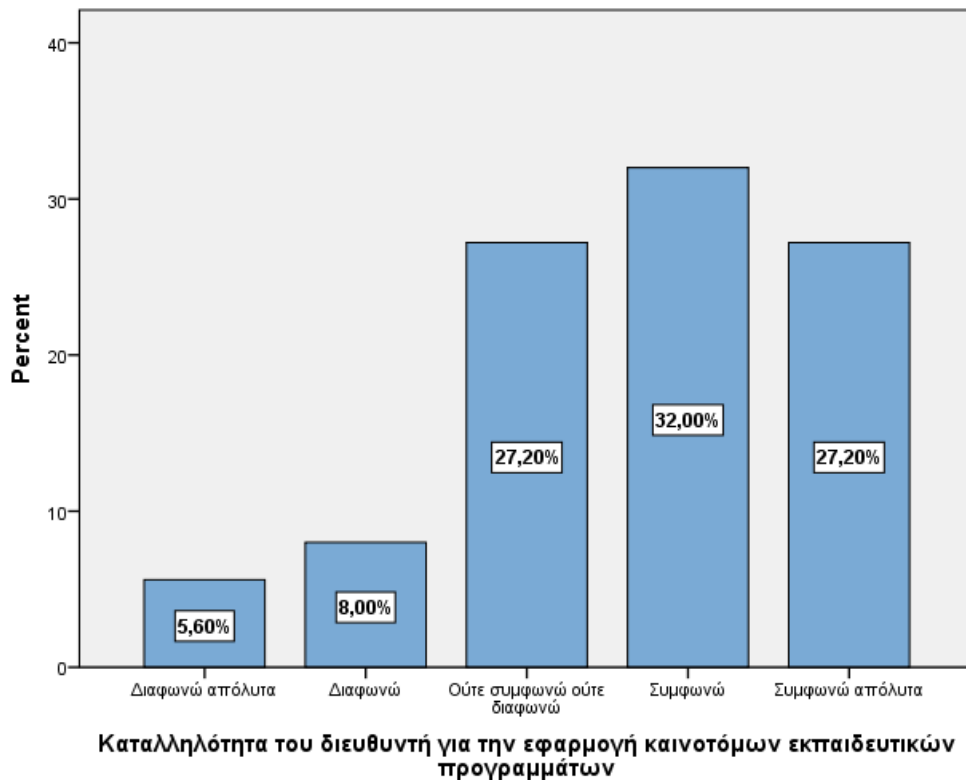
Άλλοι φορείς οι οποίοι αναφέρθηκαν συμπληρωματικά ως σημαντικοί στη διαδικασία σχεδιασμού εκπαιδευτικών προγραμμάτων από ορισμένους/-ες εκπαιδευτικούς του δείγματος είναι το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, οι υπεύθυνοι σχολικών δραστηριοτήτων, ο Σύλλογος των Διδασκόντων αλλά κι ο συντονιστής του εκπαιδευτικού έργου.

Στη συνέχεια, εξετάζεται η καταλληλότητα στην εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων ορισμένων προσώπων τα οποία πλαισιώνουν τον χώρο της εκπαίδευσης.

Πίνακας 16: Συχνότητες με βάση την καταλληλότητα του/της διευθυντή/-ντριας ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	7	5,6	5,6	5,6
	Διαφωνώ	10	8,0	8,0	13,6
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	34	27,2	27,2	40,8
	Συμφωνώ	40	32,0	32,0	72,8
	Συμφωνώ απόλυτα	34	27,2	27,2	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Από τα αποτελέσματα της ανάλυσης, προκύπτει πως ο/η διευθυντής/-ντρια ενός σχολείου αποτελεί ένα από τα βασικά άτομα το οποίο ευθύνεται για τη διασφάλιση και την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τα οποία θα βελτιώσουν και θα ενισχύσουν τη διαδικασία της μάθησης. Με την καταλληλότητα του/της διευθυντή/-ντριας να διεξάγει τον ρόλο αυτό, συμφωνεί το 32% των εκπαιδευτικών, ενώ το 27.2% συμφωνεί απόλυτα. Ένα σημαντικό ποσοστό, ωστόσο, το 40.8% του δείγματος, δεν έχει διαμορφώσει ξεκάθαρη άποψη για τον ρόλο του/της διευθυντή/-ντριας.

Γράφημα 14: Ραβδόγραμμα με βάση την καταλληλότητα του/της διευθυντή/ντριας ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων

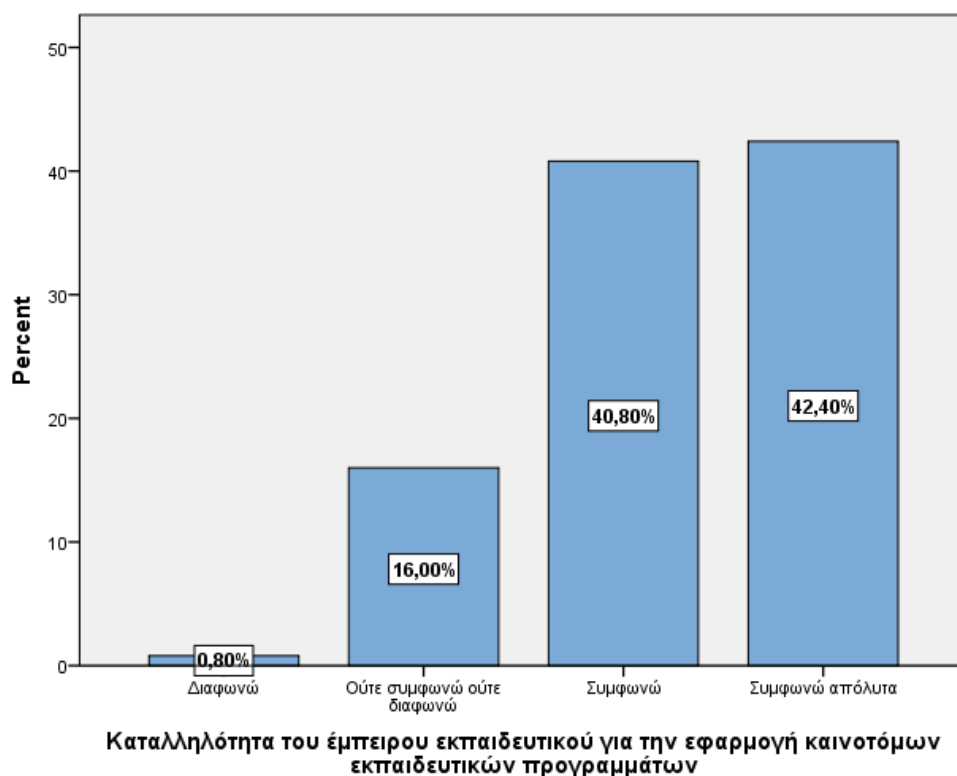
Πίνακας 17: Συχνότητες με βάση την καταλληλότητα του/της έμπειρου/-ης εκπαιδευτικού ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Καταλληλότητα του/της έμπειρου-ης εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	0	0,0	0,0	0,0
	Διαφωνώ	1	0,8	0,8	0,8
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	20	16,0	16,0	16,8
	Συμφωνώ	51	40,8	40,8	57,6
	Συμφωνώ απόλυτα	53	42,4	42,4	100,0
	Total	125	10	100,0	

Με βάση την άποψη των ερωτηθέντων/-εισών, το καταλληλότερο πρόσωπο από τον χώρο της εκπαίδευσης προκειμένου να τεθούν σε εφαρμογή τα διάφορα καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα, αποτελεί ένας έμπειρος εκπαιδευτικός. Με την άποψη αυτή μόνο

20 άτομα έδειξαν αβεβαιότητα με την απάντησή τους ενώ το 83.2% του δείγματος δήλωσαν είτε ότι συμφωνούν είτε ότι συμφωνούν απόλυτα.

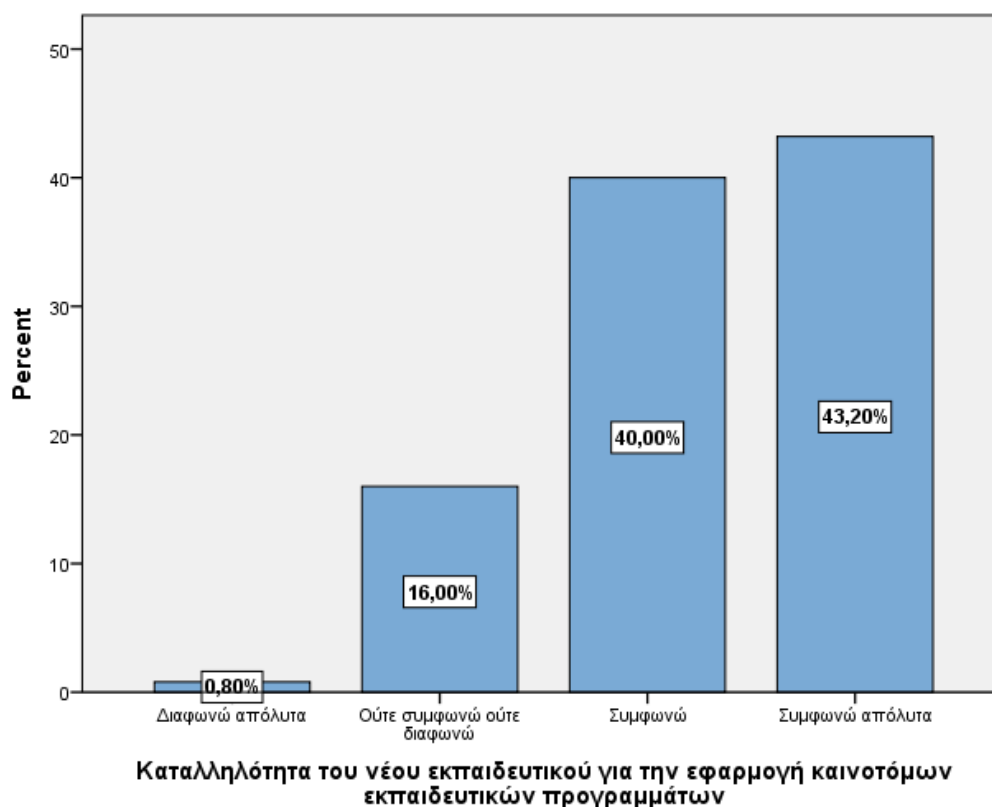
Γράφημα 15: Ραβδόγραμμα με βάση την καταλληλότητα του/της έμπειρου/-ης εκπαιδευτικού ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Πίνακας 18: Συχνότητες με βάση την καταλληλότητα νέου/-ας εκπαιδευτικού ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Καταλληλότητα νέου/-ας εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	1	0,8	0,8	0,8
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	20	16,0	16,0	16,8
	Συμφωνώ	50	40,0	40,0	56,8
	Συμφωνώ απόλυτα	54	43,2	43,2	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων/-εισών, φάνηκε πως ο ρόλος γενικότερα του εκπαιδευτικού στην εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι ιδιαίτερος σημαντικός ανεξάρτητα με την εμπειρία του εκάστοτε εκπαιδευτικού. Στο συμπέρασμα αυτό

οδηγεί ο παραπάνω πίνακας από τον οποίο φαίνεται πως τα ποσοστά της καταλληλότητας έμπειρου/-ης και νέου/-ας εκπαιδευτικού δεν φαίνεται να διαφέρουν ουσιαστικά.

Γράφημα 16: Ραβδόγραμμα με βάση την καταλληλότητα νέου/-ας εκπαιδευτικού ως αρμόδιου προσώπου για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων

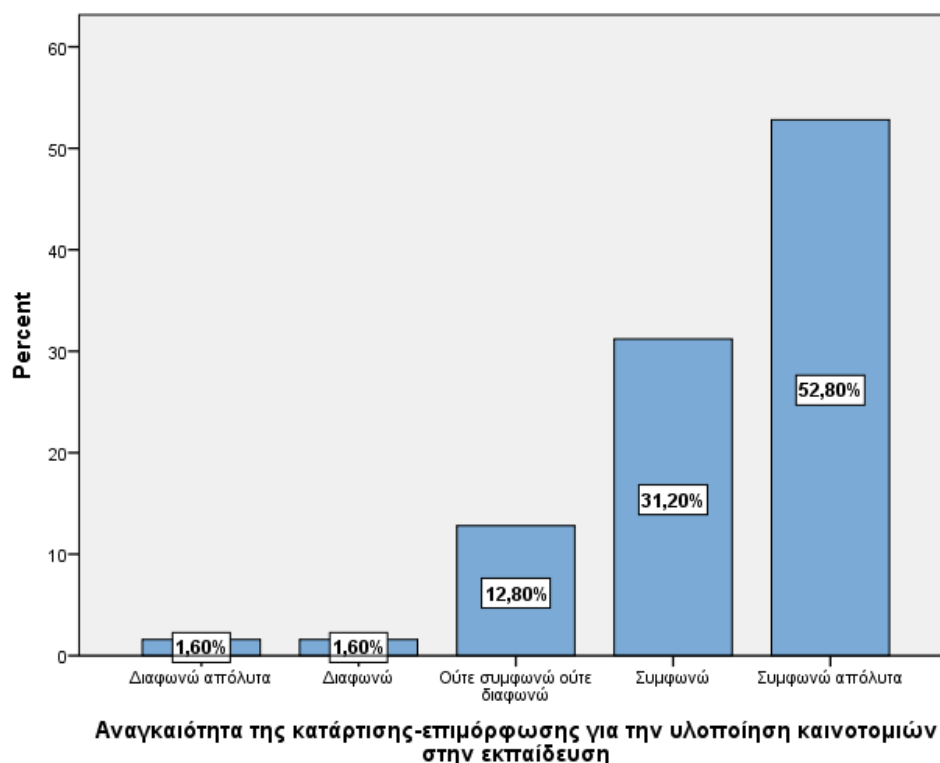
Άλλους πιθανούς σημαντικούς φορείς για την ορθή και συστηματική εφαρμογή καινοτόμων προγραμμάτων, αποτελούν τόσο ο Σύλλογος Γονέων όσο κι ο Σύλλογος Διδασκόντων.

Οι ακόλουθες ερωτήσεις, έδωσαν απάντηση στη σπουδαιότητα που διέπει ορισμένους παράγοντες προκειμένου να επιτευχθούν οι διάφορες καινοτομίες στο χώρο της εκπαίδευσης.

Πίνακας 19: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα της επιμόρφωσης και της κατάρτισης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση

Αναγκαιότητα της κατάρτισης-επιμόρφωσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	2	1,6	1,6	1,6
	Διαφωνώ	2	1,6	1,6	3,2
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	16	12,8	12,8	16,0
	Συμφωνώ	39	31,2	31,2	47,2
	Συμφωνώ απόλυτα	66	52,8	52,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Η κατάρτιση κι η επιμόρφωση κάθε εκπαιδευτικού αποτελούν τους βασικότερους παράγοντες για την επιτυχή κι ορθή υλοποίηση κάθε καινοτομίας στον χώρο της εκπαίδευσης. Με την άποψη αυτή συμφωνεί το 31.2% των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών ενώ συμφωνεί απόλυτα το 52.8% του δείγματος. Ουδέτερη στάση διατήρησε μόνο το 31.2% του δείγματος και μόνο 4 άτομα διαφώνησαν με τη συγκεκριμένη άποψη.

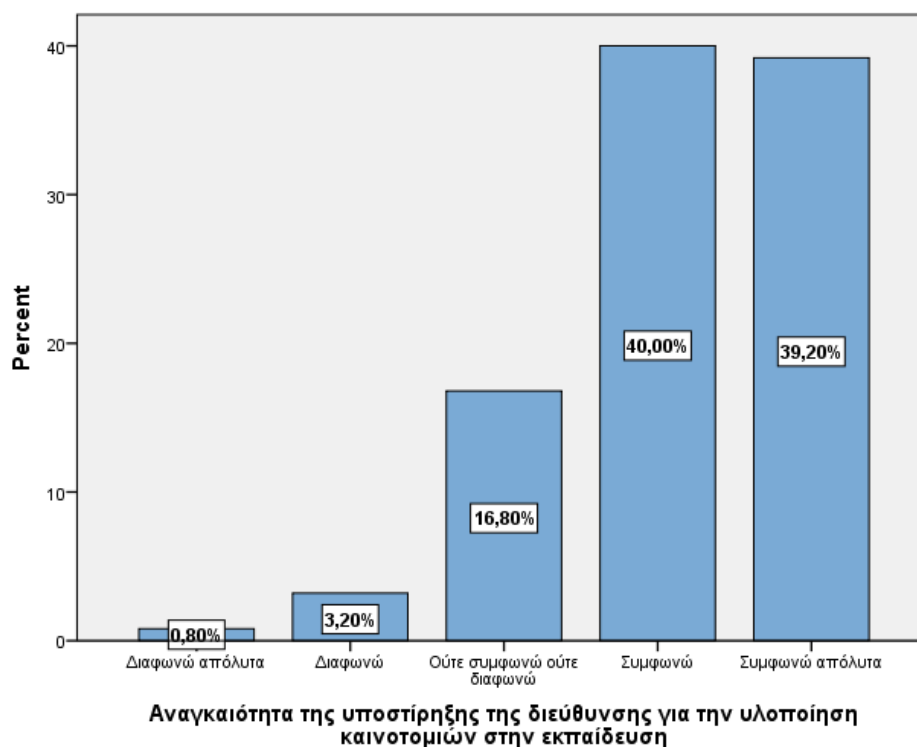

Γράφημα 17: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα της επιμόρφωσης και της κατάρτισης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση

Πίνακας 20: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα της υποστήριξης της διεύθυνσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση

Αναγκαιότητα της υποστήριξης της διεύθυνσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	1	0,8	0,8	0,8
	Διαφωνώ	4	3,2	3,2	4,0
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	21	16,8	16,8	20,8
	Συμφωνώ	50	40,0	40,0	60,8
	Συμφωνώ απόλυτα	49	39,2	39,2	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Πολύ έως και πάρα πολύ φαίνεται να συμφωνεί το 40% και το 39.2% των ερωτηθέντων/-εισών σχετικά με την αναγκαιότητα της παροχής στήριξης από την πλευρά της διεύθυνσης της σχολικής μονάδας. Συνεπώς, η διεύθυνση αποτελεί έναν ακόμα ουσιαστικό αρωγό στην προσπάθεια υλοποίησης καινοτόμων ιδεών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

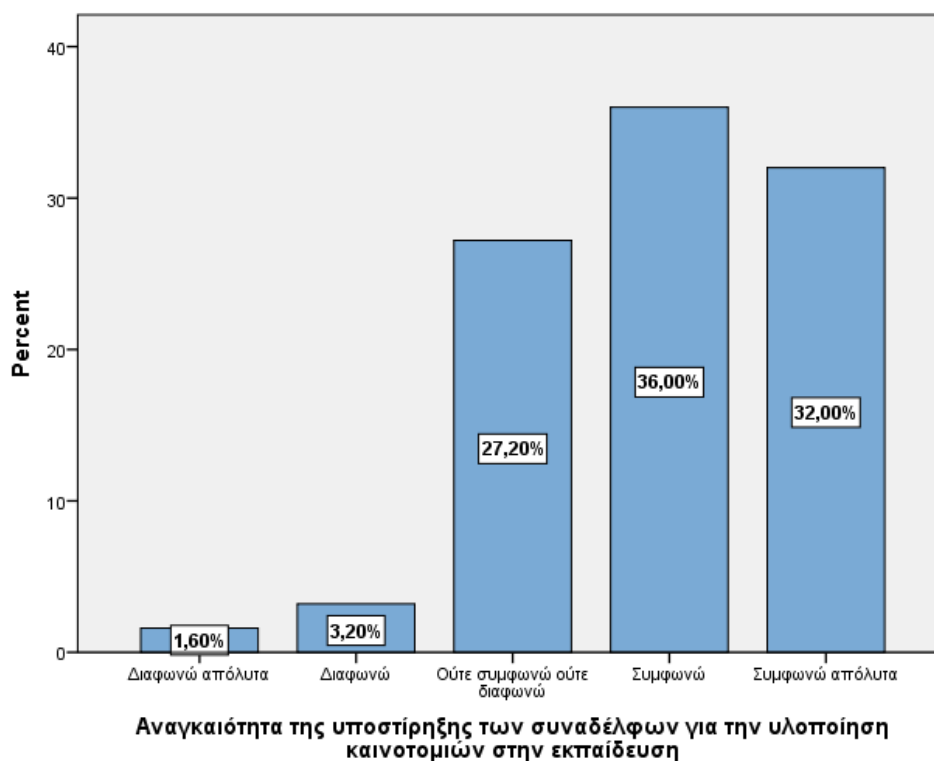
Γράφημα 18: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα της υποστήριξης της διεύθυνσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση

Πίνακας 21: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα της υποστήριξης των συναδέλφων/-ισσών για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση

Αναγκαιότητα της υποστήριξης των συναδέλφων/-ισσών για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	2	1,6	1,6	1,6
	Διαφωνώ	4	3,2	3,2	4,8
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	34	27,2	27,2	32,0
	Συμφωνώ	45	36,0	36,0	68,0
	Συμφωνώ απόλυτα	40	32,0	32,0	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Εξίσου απαραίτητη δείχνει να είναι κι η στήριξη των συναδέλφων/-ισσών καθώς με ποσοστά 36% και 32% οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στη μελέτη συμφώνησαν ή συμφώνησαν απόλυτα πως η συνεισφορά των συναδέλφων/-ισσών συμβάλλει αποτελεσματικά στην υλοποίηση καινοτομιών στον χώρο της εκπαίδευσης.

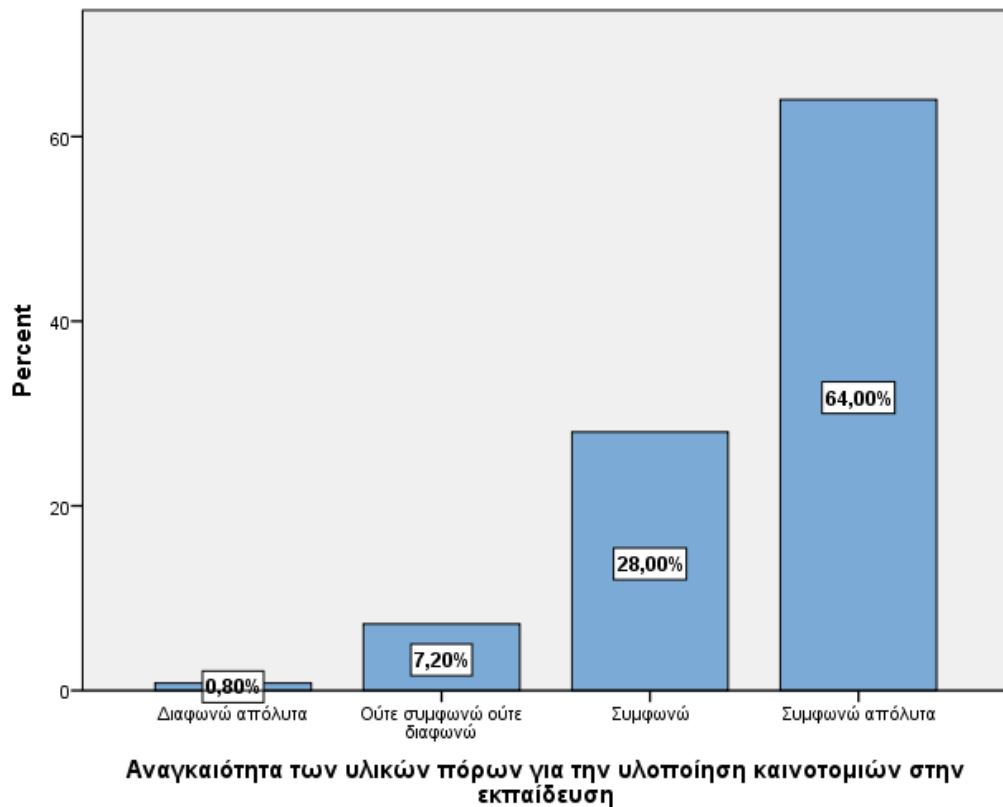

Γράφημα 19: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα της υποστήριξης των συναδέλφων/-ισσών για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση

Πίνακας 22: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα των υλικών πόρων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση

Αναγκαιότητα των υλικών πόρων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	1	0,8	0,8	0,8
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	9	7,2	7,2	8,0
	Συμφωνώ	35	28,0	28,0	36,0
	Συμφωνώ απόλυτα	80	64,0	64,0	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Τέλος, η παροχή των απαραίτητων υλικών πόρων αποτελεί ίσως την κυριότερη προϋπόθεση για την υλοποίηση κάθε πιθανής καινοτομίας. Την άποψη αυτή στηρίζει το 28% του δείγματος ενώ στηρίζει απόλυτα, το 64% όσων ερωτήθηκαν.

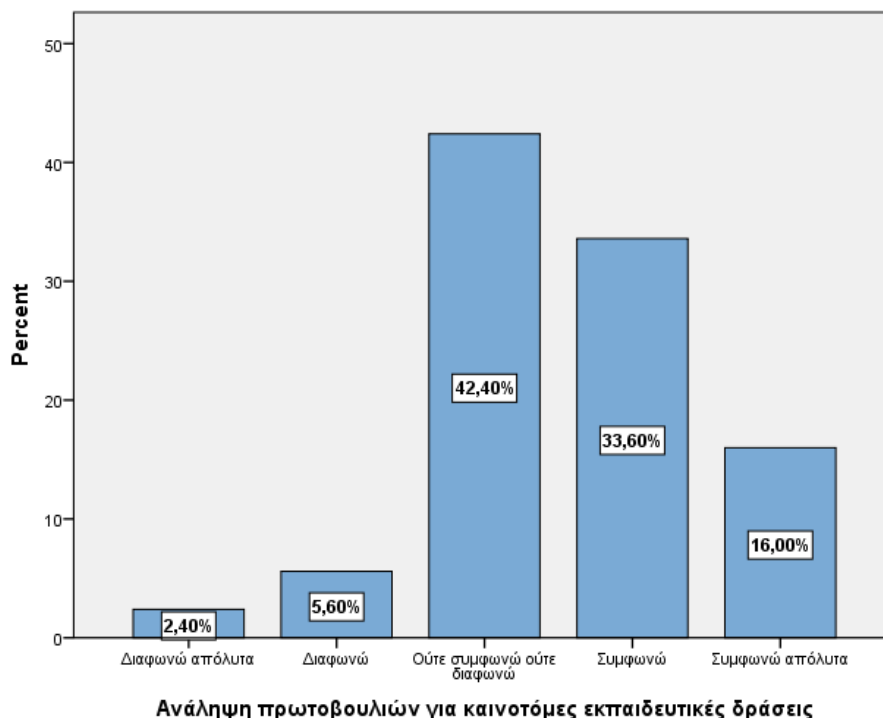
Γράφημα 20: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα των υλικών πόρων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση

Συνεπώς κι οι 4 παράγοντες οι οποίοι εξετάστηκαν χαρακτηρίστηκαν αρκετά σημαντικοί από τους εκπαιδευτικούς του δείγματος προκειμένου να καταστεί δυνατή η υλοποίηση καινοτομιών, οι οποίες θα συμβάλουν στη βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και στην ενίσχυση του μαθησιακού αγώνα. Η αναδιάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και η καθιέρωση συναντήσεων ή εκπαιδευτικών ταξιδιών αποτέλεσαν δύο επιπλέον παράγοντες-προτάσεις των ερωτηθέντων που θα συνεισφέρουν στην υλοποίηση των καινοτομιών.

Πίνακας 23: Συχνότητες με βάση την ανάληψη πρωτοβουλιών για καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις

Ανάληψη πρωτοβουλιών για καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	3	2,4	2,4	2,4
	Διαφωνώ	7	5,6	5,6	8,0
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	53	42,4	42,4	50,4
	Συμφωνώ	42	33,6	33,6	84,0
	Συμφωνώ απόλυτα	20	16,0	16,0	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Όσον αφορά τον βαθμό κατά τον οποίο οι ίδιοι οι συμμετέχοντες/-ουσες αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες προκειμένου να τεθούν σε εφαρμογή καινοτόμες ιδέες και επικοινωνητικές για τη μαθησιακή διαδικασία αλλαγές, το 33.6% του δείγματος φαίνεται να ανταποκρίνεται αρκετά, ενώ το 16% συνεισφέρει σε μεγάλο βαθμό στη διαδικασία εφαρμογής καινοτομιών. Ωστόσο, η πλειονότητα του δείγματος με ποσοστό 42.4% έδωσαν ουδέτερη απάντηση, γεγονός που δείχνει ότι σπάνια συνεισφέρουν στην εφαρμογή καινοτομιών.

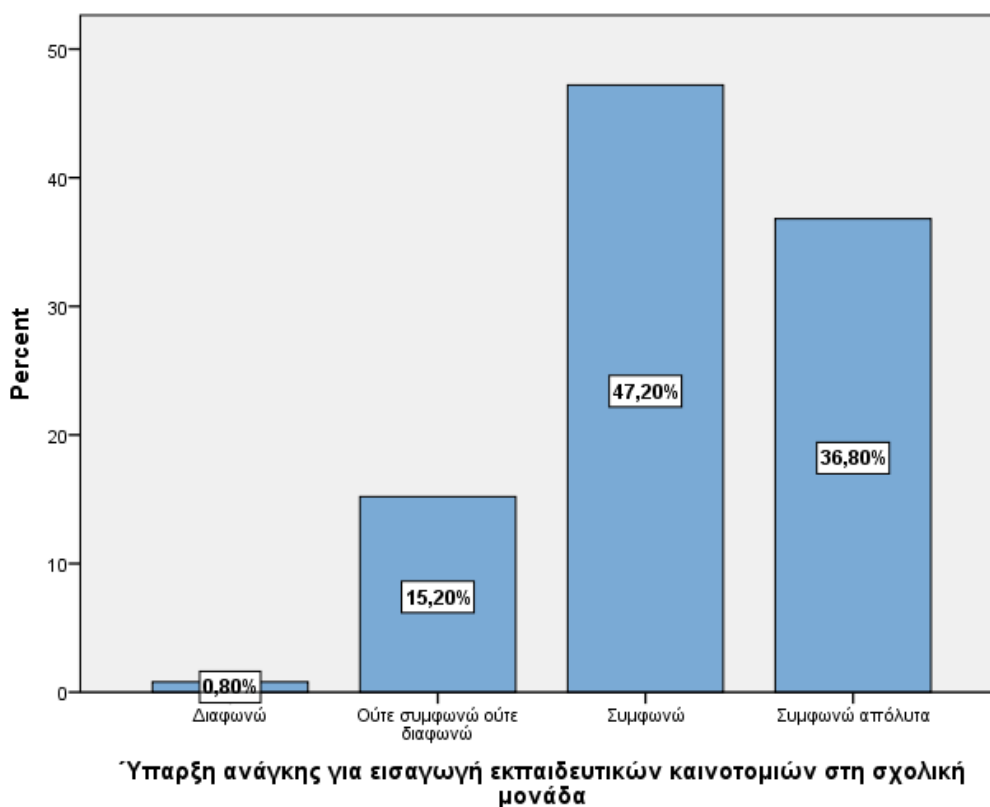

Γράφημα 21: Ραβδόγραμμα με βάση την ανάληψη πρωτοβουλιών για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών δράσεων

Πίνακας 24: Συχνότητες με βάση την ύπαρξη ή μη ανάγκης για εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών στη σχολική μονάδα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	0	0,0	0,0	0,0
	Διαφωνώ	1	0,8	0,8	0,8
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	19	15,2	15,2	16,0
	Συμφωνώ	59	47,2	47,2	63,2
	Συμφωνώ απόλυτα	46	36,8	36,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Σε ότι αφορά την ιδέα της εισαγωγής νέων εκπαιδευτικών μεθόδων, το 84% των εκπαιδευτικών δήλωσε ότι συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα με την προοπτική αυτή. Μόνο το 15.2% του δείγματος απάντησε με αμφιβολία.

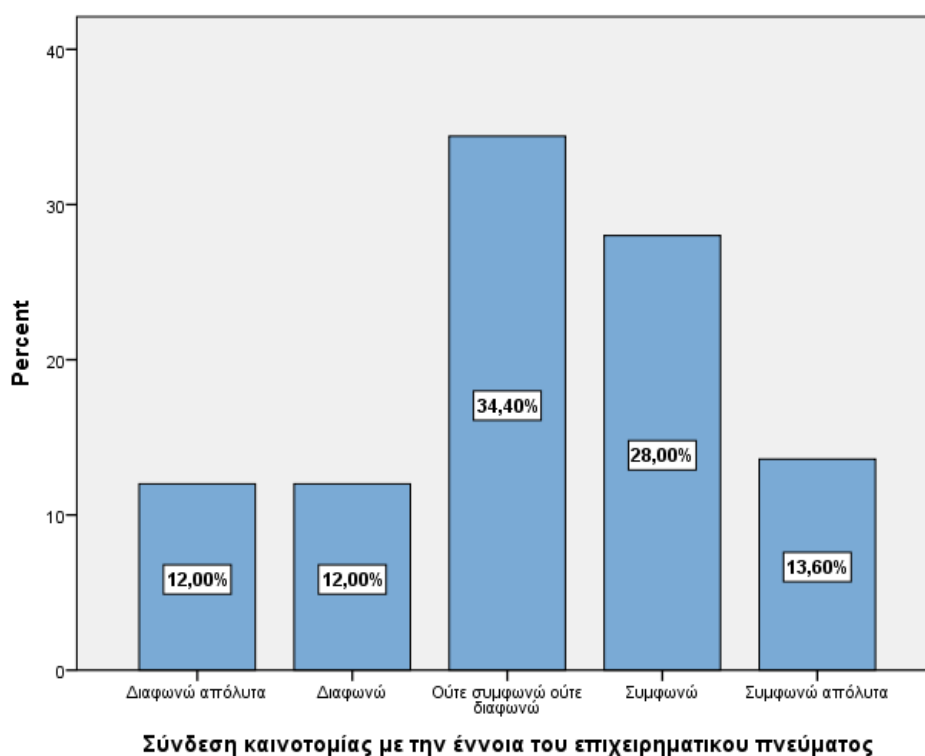

Γράφημα 22: Ραβδόγραμμα με βάση την ύπαρξη ή μη ανάγκης για εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών στη σχολική μονάδα

Πίνακας 25: Συχνότητες με βάση τη σύνδεση της καινοτομίας με το επιχειρηματικό πνεύμα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	15	12,0	12,0	12,0
	Διαφωνώ	15	12,0	12,0	24,0
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	43	34,4	34,4	58,4
	Συμφωνώ	35	28,0	28,0	86,4
	Συμφωνώ απόλυτα	17	13,6	13,6	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Οι απόψεις των ερωτηθέντων/-εισών φαίνεται να είναι μοιρασμένες σχετικά με τον βαθμό στον οποίο παρατηρείται σύνδεση ανάμεσα στην καινοτομία και την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος. Το 34.4% του δείγματος, που αποτελεί και την πλειονότητα, δεν εξέφρασε ξεκάθαρη άποψη για τη συγκεκριμένη σχέση. Ωστόσο, με ποσοστά 28% και 13.6% οι εκπαιδευτικοί που ρωτήθηκαν συμφώνησαν ή συμφώνησαν απόλυτα στην ύπαρξη σύνδεσης της καινοτομίας και του επιχειρηματικού πνεύματος.

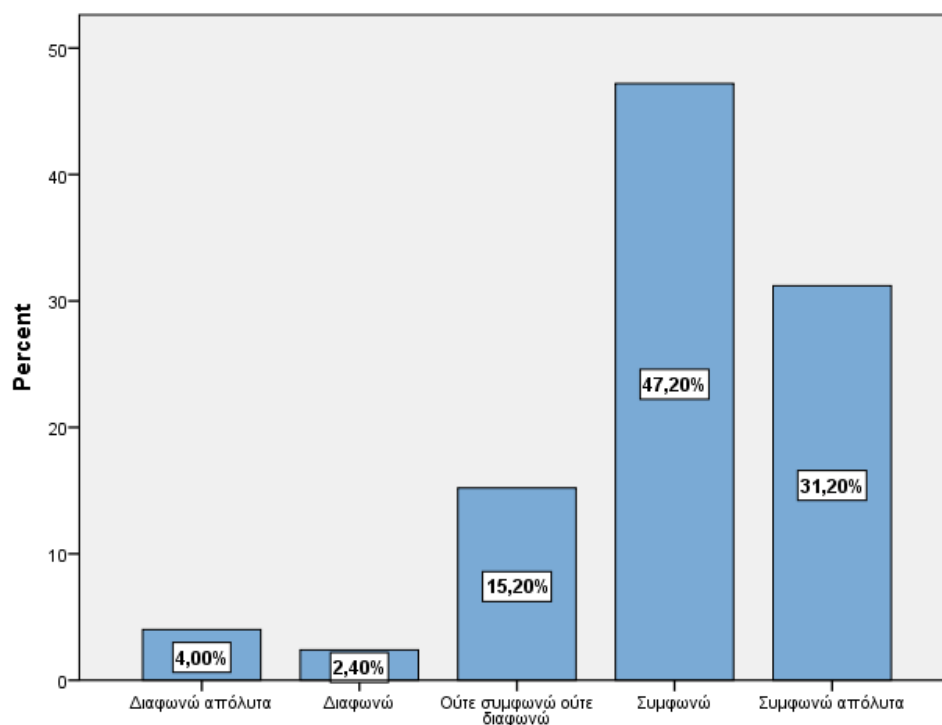
Γράφημα 23: Ραβδόγραμμα με βάση τη σύνδεση της καινοτομίας με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος

Στη συνέχεια, εξετάστηκε σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι οι έννοιες της δημιουργικότητας, των στρατηγικών επίλυσης πιθανών προβλημάτων, των επικοινωνιακών δεξιοτήτων, της συνεργασίας, της αυτογνωσίας αλλά και της κριτικής σκέψης είναι συνυφασμένες με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος

Πίνακας 26: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τη δημιουργικότητα

Η έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος σχετίζεται με τη δημιουργικότητα					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	5	4,0	4,0	4,0
	Διαφωνώ	3	2,4	2,4	6,4
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	19	15,2	15,2	21,6
	Συμφωνώ	59	47,2	47,2	68,8
	Συμφωνώ απόλυτα	39	31,2	31,2	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Σχετικώς με τη δημιουργικότητα, το 47.2% των εκπαιδευτικών συμφωνεί με την άποψη ότι εμπεριέχεται στην έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος. Το 31.2% του δείγματος δήλωσε ότι συμφωνεί απόλυτα με τη συγκεκριμένη άποψη. Αμφιβολία εξέφρασε το 15.2% των εκπαιδευτικών ενώ μόνο το 6.4% είχε αντίθετη γνώμη.

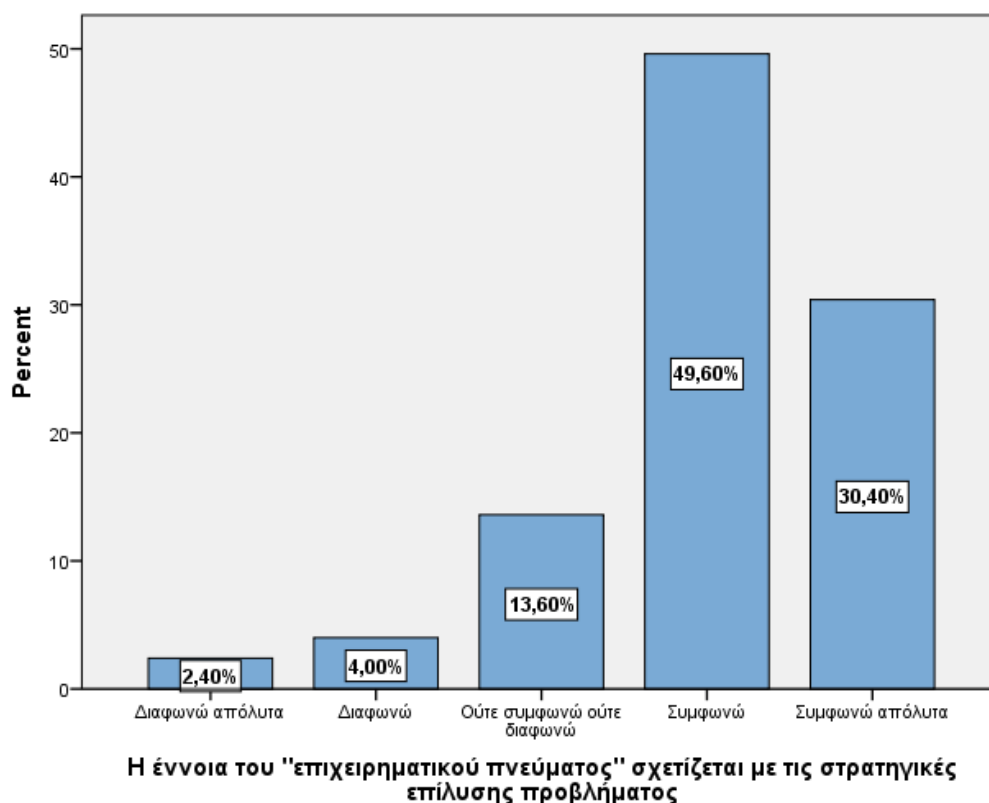
Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τη δημιουργικότητα

Γράφημα 24: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τη δημιουργικότητα

Πίνακας 27: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τις στρατηγικές επίλυσης ενός προβλήματος

Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τις στρατηγικές επίλυσης προβλήματος					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	3	2,4	2,4	2,4
	Διαφωνώ	5	4,0	4,0	6,4
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	17	13,6	13,6	20,0
	Συμφωνώ	62	49,6	49,6	69,6
	Συμφωνώ απόλυτα	38	30,4	30,4	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Οι στρατηγικές επίλυσης ενός προβλήματος αποτελούν, όπως φαίνεται, βασικό στοιχείο του επιχειρηματικού πνεύματος καθώς με την άποψη αυτή συμφωνεί το 49.6% του δείγματος ενώ συμφωνεί απόλυτα το 30.4%. Αμφιβολία διατύπωσε και εδώ ένα 20% ενώ αντίθετη γνώμη είχαν μόνο 8 άτομα (6.4% του δείγματος).

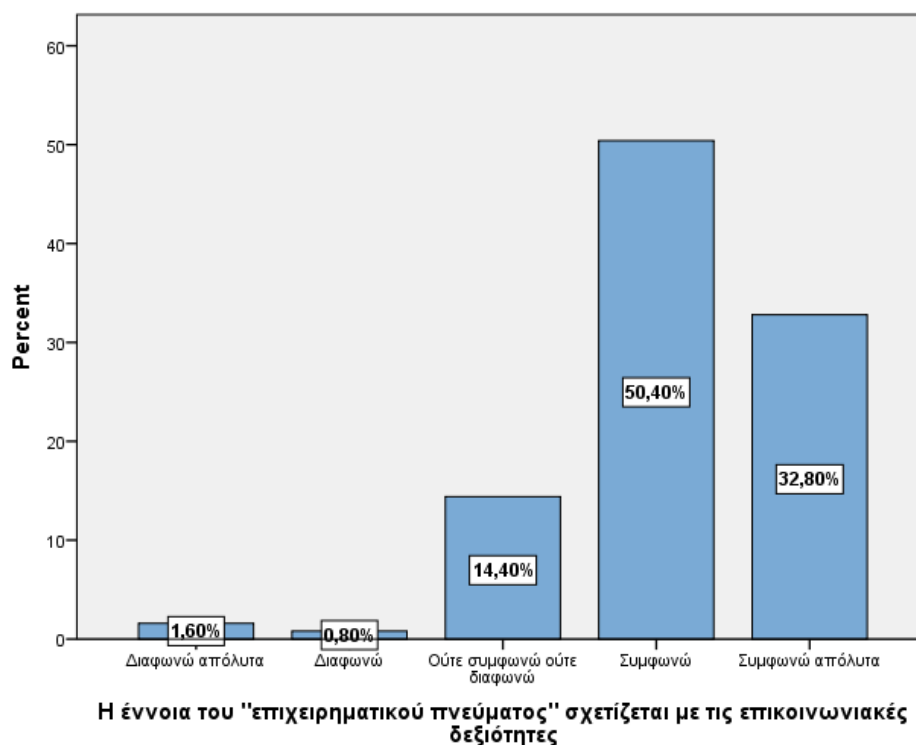

Γράφημα 25: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τις στρατηγικές επίλυσης προβλήματος

Πίνακας 28: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τις επικοινωνιακές δεξιότητες

Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τις επικοινωνιακές δεξιότητες					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	2	1,6	1,6	1,6
	Διαφωνώ	1	0,8	0,8	2,4
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	18	14,4	14,4	16,8
	Συμφωνώ	63	50,4	50,4	67,2
	Συμφωνώ απόλυτα	41	32,8	32,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Ανάλογα είναι τα ποσοστά και των εκπαιδευτικών που συμπεριφέρονται τη στενή σχέση μεταξύ επιχειρηματικού πνεύματος κι επικοινωνιακών δεξιοτήτων. Μόνο το 14.4% των εκπαιδευτικών του δείγματος δεν μπόρεσε ούτε να συμφωνήσει ούτε να διαφωνήσει και 3 άτομα ήταν εκείνα που διαφώνησαν ως προς την ύπαρξη της σχέσης αυτής.

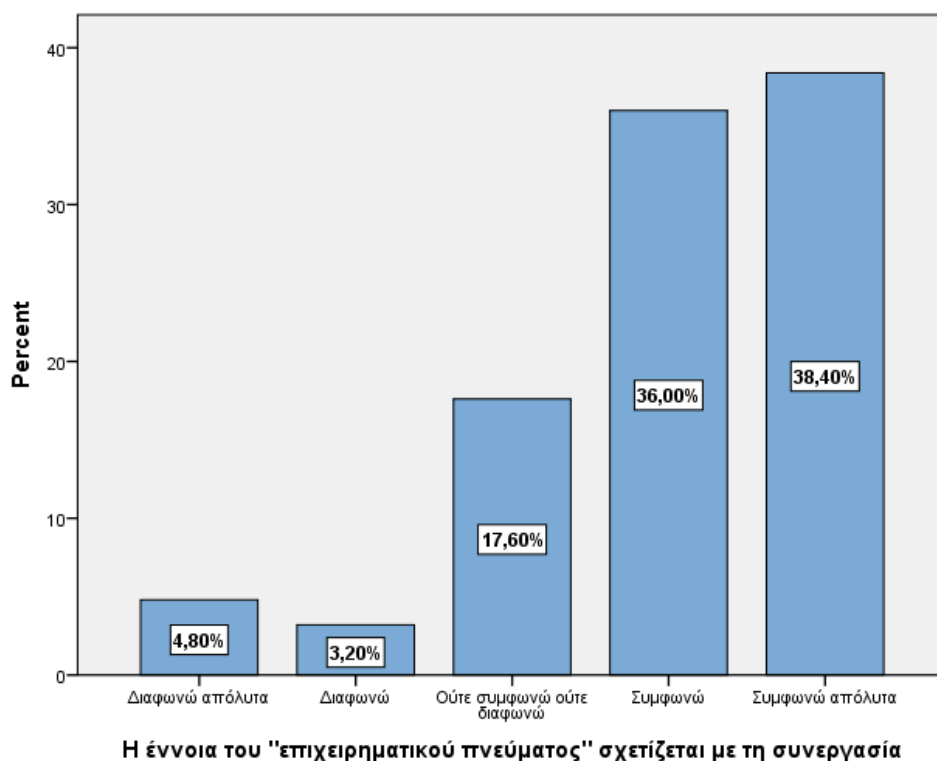

Γράφημα 26: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τις επικοινωνιακές δεξιότητες

Πίνακας 29: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τη συνεργασία

Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τη συνεργασία					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	6	4,8	4,8	4,8
	Διαφωνώ	4	3,2	3,2	8,0
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	22	17,6	17,6	25,6
	Συμφωνώ	45	36,0	36,0	61,6
	Συμφωνώ απόλυτα	48	38,4	38,4	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Κατά τη σύμφωνη και την απόλυτα σύμφωνη γνώμη του 36% και του 38.4% του δείγματος αντίστοιχα, η συνεργασία αποτελεί μία ακόμα έννοια η οποία συνδέεται στενά με την καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος. Το ποσοστό όσων διαφώνησαν με την ύπαρξη αυτής της σχέσης δεν ξεπερνά το 8% ενώ όσοι/-ες δεν μπόρεσαν να εκφέρουν ξεκάθαρη άποψη αποτελούν το 17.6% του δείγματος.

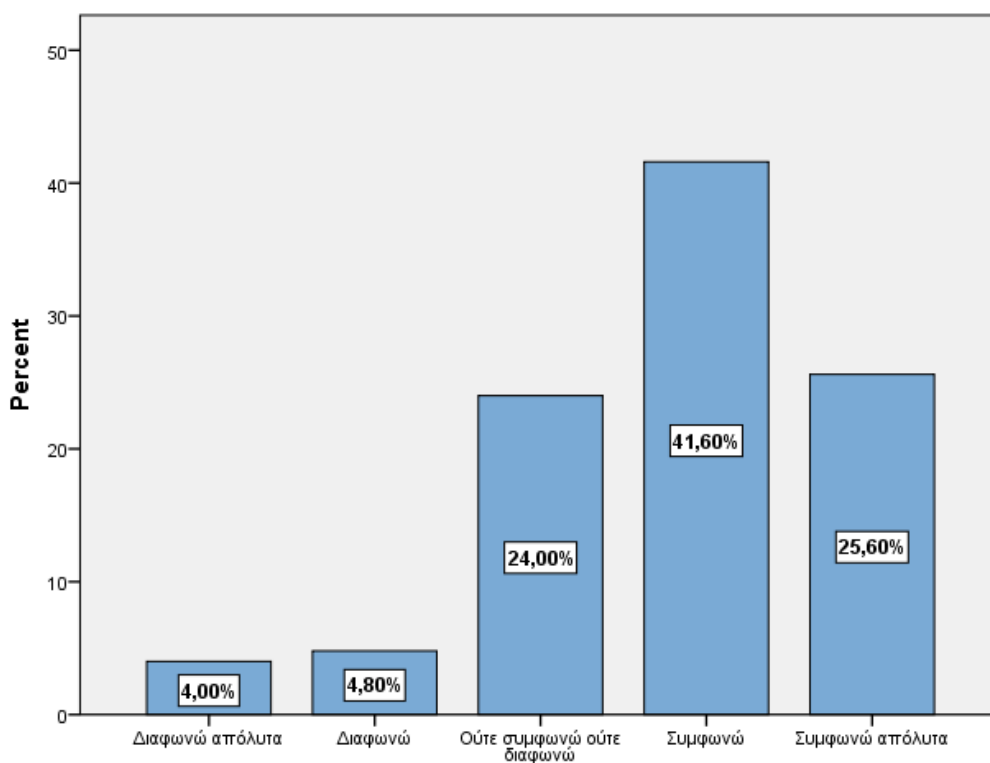

Γράφημα 27: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με τη συνεργασία

Πίνακας 30: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με την αυτογνωσία

Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την αυτογνωσία					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	5	4,0	4,0	4,0
	Διαφωνώ	6	4,8	4,8	8,8
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	30	24,0	24,0	32,8
	Συμφωνώ	52	41,6	41,6	74,4
	Συμφωνώ απόλυτα	32	25,6	25,6	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Η σχέση της αυτογνωσίας με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος είναι υπαρκτή, όπως υποστηρίζει ή υποστηρίζει απόλυτα το 67.2%, των ερωτηθέντων/-εισών εκπαιδευτικών. Το ποσοστό όσων διαφωνούν αποτελεί ένα μικρό μέρος του δείγματος που αντιστοιχεί στο 8.8% του συνόλου των ερωτηθέντων/-εισών.

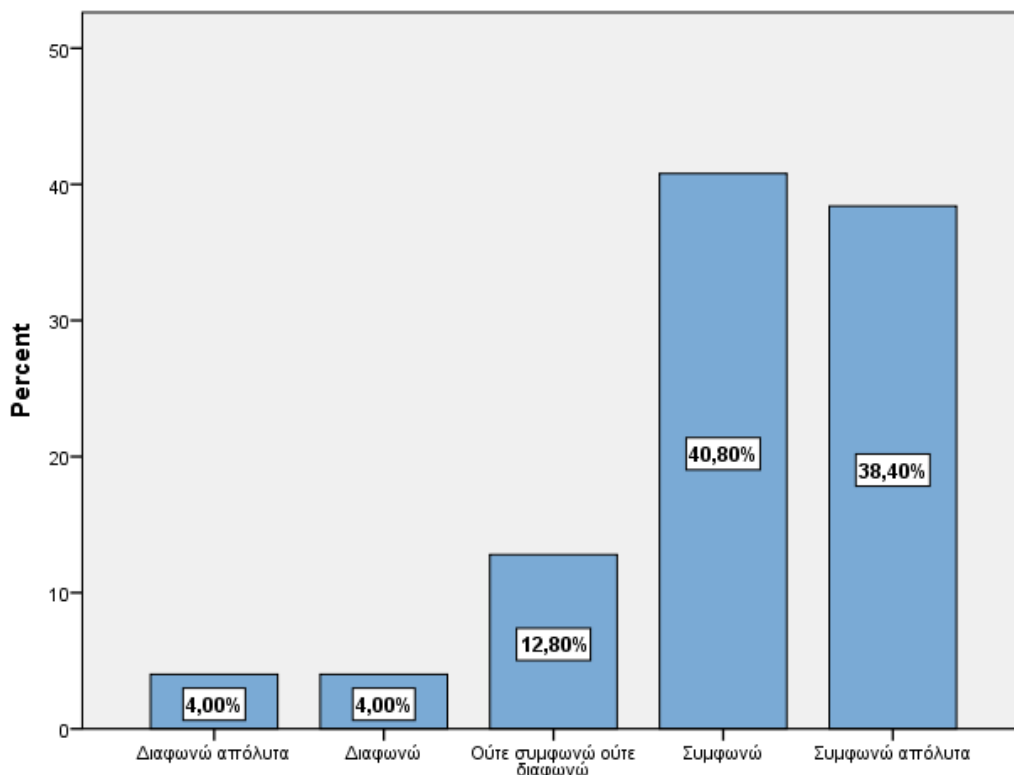
Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την αυτογνωσία

Γράφημα 28: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με την αυτογνωσία

Πίνακας 31: Συχνότητες με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με την κριτική σκέψη

Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την κριτική σκέψη					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	5	4,0	4,0	4,0
	Διαφωνώ	5	4,0	4,0	8,0
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	16	12,8	12,8	20,8
	Συμφωνώ	51	40,8	40,8	61,6
	Συμφωνώ απόλυτα	48	38,4	38,4	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Τέλος, η έννοια της κριτικής σκέψης είναι ένας ακόμη παράγοντας αρκετά έως κι απόλυτα συνυφασμένος από το 40.8% και το 38.4% του δείγματος με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος. Αντίθετη άποψη εξέφρασε το 8% των ερωτηθέντων/-εισών ενώ αβεβαιότητα προέκυψε από το 20.8% του δείγματος.

Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την κριτική σκέψη

Γράφημα 29: Ραβδόγραμμα με βάση τη σχέση της έννοιας του επιχειρηματικού πνεύματος με την κριτική σκέψη

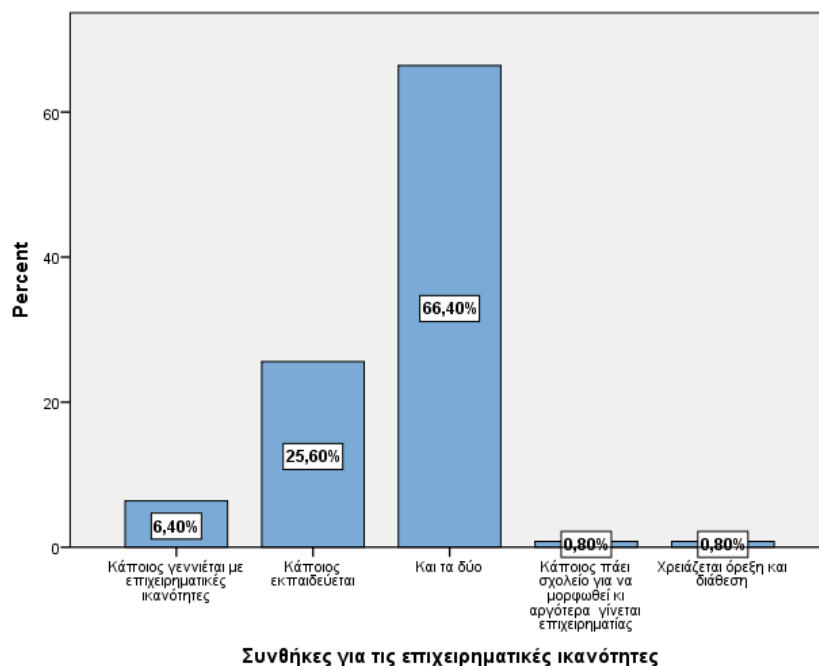
Συνεπώς, όλοι οι παράγοντες οι οποίοι μελετήθηκαν φάνηκε να συνδέονται σε αρκετά μεγάλο βαθμό με την έννοια του «επιχειρηματικού πνεύματος» με τον παράγοντα των επικοινωνιακών δεξιοτήτων να παρουσιάζει τη στενότερη σύνδεση με τη συγκεκριμένη έννοια. Παράλληλα, αναφέρθηκε ότι η θετική διάθεση αλλά κι η απόκτηση οράματος αποτελούν παράγοντες που συνδέονται με το επιχειρηματικό πνεύμα.

Με την επόμενη ερώτηση επιχειρείται να διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο είναι δυνατό κανείς να αποκτήσει επιχειρηματικές ικανότητες.

Πίνακας 32: Συχνότητες με βάση τις συνθήκες απόκτησης επιχειρηματικών ικανοτήτων

Συνθήκες για τις επιχειρηματικές ικανότητες		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Κάποιος γεννιέται με επιχειρηματικές ικανότητες	8	6,4	6,4	6,4
	Κάποιος εκπαιδεύεται	32	25,6	25,6	32,0
	Και τα δύο	83	66,4	66,4	98,4
	Κάποιος πάει σχολείο για να μορφωθεί κι αργότερα γίνεται επιχειρηματίας	1	0,8	0,8	99,2
	Χρειάζεται όρεξη και διάθεση	1	0,8	0,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Σύμφωνα με την πλειονότητα, και συγκεκριμένα με βάση το 66.4%, των ερωτηθέντων/-εισών εκπαιδευτικών, η επιχειρηματική ικανότητα αποτελεί έμφυτο χαρακτηριστικό κάθε ατόμου που παραλλήλως καλλιεργείται μέσω της εκπαίδευσης. Συνεπώς, τόσο η τάση του κάθε ατόμου ξεχωριστά, όσο κι η εκπαίδευση που θα λάβει συμβάλλουν στην απόκτηση του επιχειρηματικού πνεύματος. Το σχολείο όσο κι η προσωπική όρεξη και θέληση αποτελούν αρωγούς στην απόκτηση των συγκεκριμένων ικανοτήτων.

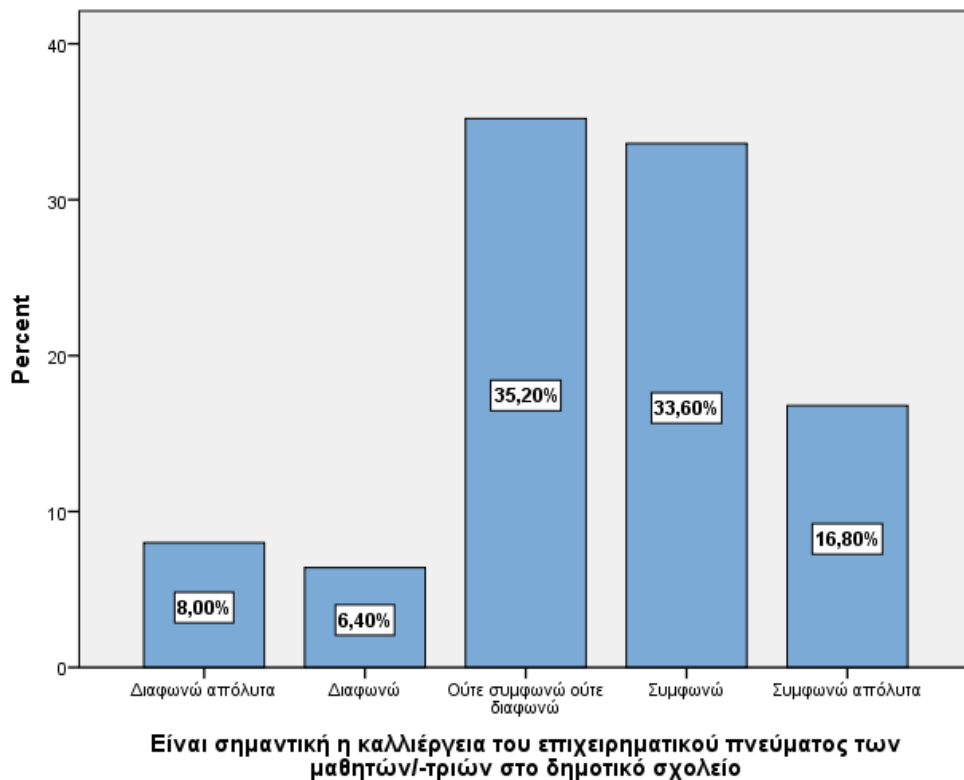

Γράφημα 30: Ραβδόγραμμα με βάση τις συνθήκες απόκτησης επιχειρηματικών δεξιοτήτων

Πίνακας 33: Συχνότητες με βάση τη σπουδαιότητα της καλλιέργειας του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών στο Δημοτικό Σχολείο

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	10	8,0	8,0	8,0
	Διαφωνώ	8	6,4	6,4	14,4
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	44	35,2	35,2	49,6
	Συμφωνώ	42	33,6	33,6	83,2
	Συμφωνώ απόλυτα	21	16,8	16,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Οι απόψεις για το κατά πόσο το επιχειρηματικό πνεύμα είναι σημαντικό να καλλιεργείται από το Δημοτικό Σχολείο είναι αρκετά μοιρασμένες καθώς το 35.2% του δείγματος δήλωσε αβεβαιότητα, το 33.6% συμφώνησε, το 16.8% συμφώνησε απόλυτα και το 14.4% διαφώνησε με την προοπτική της καλλιέργειας του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο.

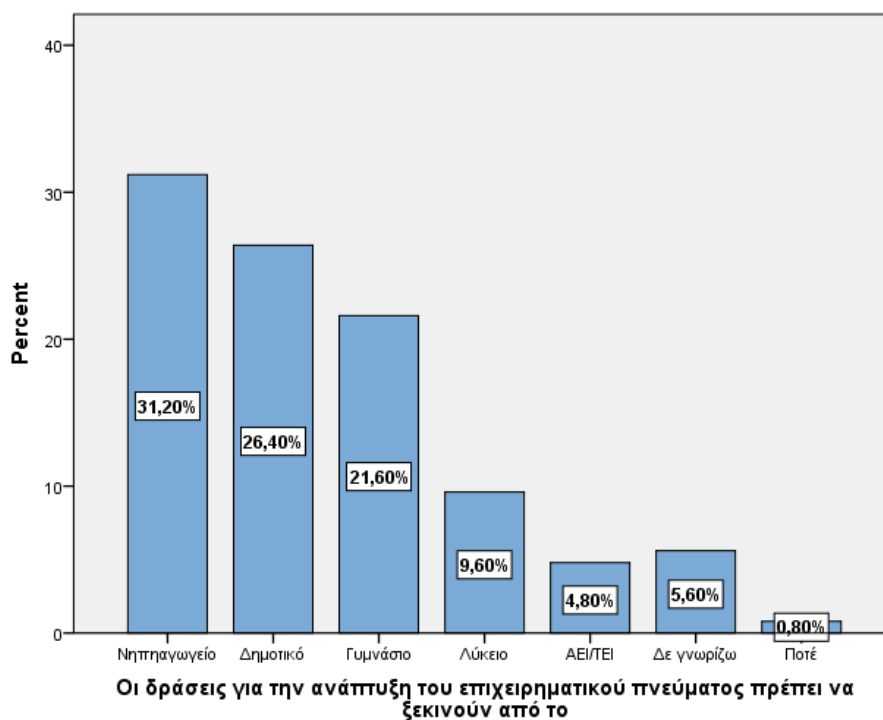

Γράφημα 31: Ραβδόγραμμα με βάση τη σπουδαιότητα της καλλιέργειας του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών στο Δημοτικό Σχολείο

Πίνακας 34: Συχνότητες με βάση την καλύτερη περίοδο για την έναρξη δράσεων ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών

Οι δράσεις για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να ξεκινούν από το		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Νηπιαγωγείο	39	31,2	31,2	31,2
	Δημοτικό	33	26,4	26,4	57,6
	Γυμνάσιο	27	21,6	21,6	79,2
	Λύκειο	12	9,6	9,6	88,8
	ΑΕΙ/ΤΕΙ	6	4,8	4,8	93,6
	Δεν γνωρίζω	7	5,6	5,6	99,2
	Ποτέ	1	0,8	0,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Παρατηρώντας τα αποτελέσματα τα οποία προέκυψαν μέσω της ανάλυσης, είναι φανερό ότι οι νεότερες ηλικίες συνιστούν και τις καταλληλότερες προκειμένου το άτομο να μπορέσει να αναπτύξει επιχειρηματικό πνεύμα. Συγκεκριμένα, το 31.2% του δείγματος, που αποτελεί και την πλειονότητα, υποστήριξε ότι από το Νηπιαγωγείο θα πρέπει να ξεκινούν οι δράσεις για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος. Παράλληλα, μεγάλο μέρος των εκπαιδευτικών θεωρεί ότι το Δημοτικό (26.4% του δείγματος) και το Γυμνάσιο (21.6% του δείγματος), αποτελούν τις καταλληλότερες σχολικές βαθμίδες για την καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος. Από τους/τις ερωτηθέντες/-εις, 7 άτομα (το 5.6% του δείγματος) δεν μπόρεσαν να δώσουν συγκεκριμένη απάντηση και το 14.4% συνολικά θεώρησαν ότι από το Λύκειο και μετά είναι η κατάλληλη περίοδος για την ανάπτυξη δράσεων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος.

Γράφημα 32: Ραβδόγραμμα με βάση την καλύτερη περίοδο για την έναρξη δράσεων ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών

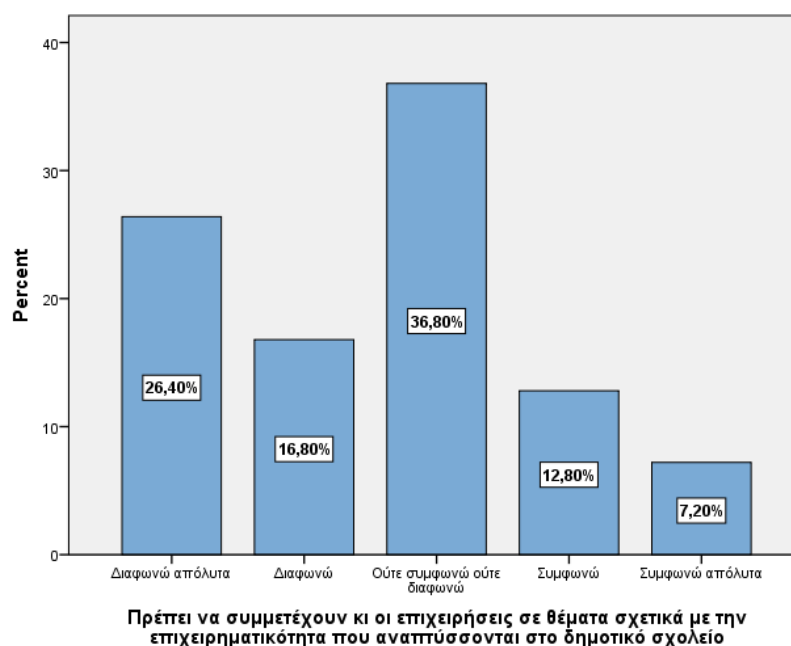
Πίνακας 35: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα ή όχι της συμμετοχής των επιχειρήσεων σε θέματα επιχειρηματικότητας που αναπτύσσονται στο Δημοτικό Σχολείο

Πρέπει να συμμετέχουν κι οι επιχειρήσεις σε θέματα σχετικά με την επιχειρηματικότητα που αναπτύσσονται στο Δημοτικό Σχολείο

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	33	26,4	26,4	26,4
	Διαφωνώ	21	16,8	16,8	43,2
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	46	36,8	36,8	80,0
	Συμφωνώ	16	12,8	12,8	92,8
	Συμφωνώ απόλυτα	9	7,2	7,2	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Αναφορικά με τη συμμετοχή των επιχειρήσεων σε θέματα επιχειρηματικότητας που αναπτύσσονται στο Δημοτικό Σχολείο, οι απόψεις των εκπαιδευτικών φάνηκαν μοιρασμένες, με αρκετούς/-ες, και συγκεκριμένα το 36.8%, να μην μπορούν να εκφράσουν απάντηση με βεβαιότητα. Το 26.4% διαφώνησε απόλυτα με την προοπτική αυτή. Τη διαφωνία σε μικρότερο, ωστόσο, βαθμό εξέφρασε το 16.8% του δείγματος. Σύμφωνοι με την ανάμειξη των

επιχειρήσεων σε θέματα επιχειρηματικότητας φάνηκαν οι εκπαιδευτικοί που αποτελούν το 20% του συνολικού δείγματος.

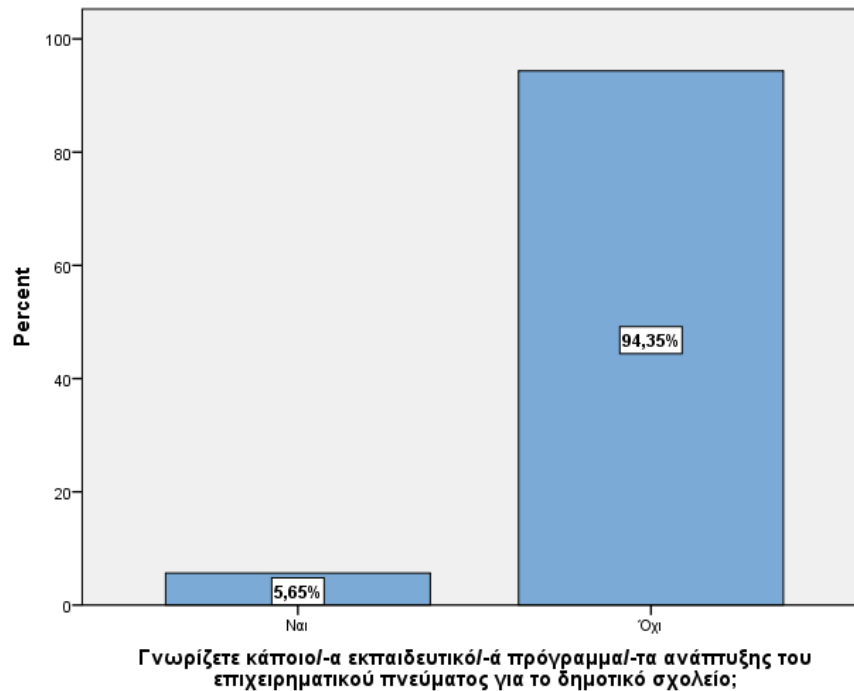

Γράφημα 33: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα ή όχι της συμμετοχής των επιχειρήσεων σε θέματα επιχειρηματικότητας που αναπτύσσονται στο Δημοτικό Σχολείο

Πίνακας 36: Συχνότητες με βάση τη γνώση συγκεκριμένου εκπαιδευτικού προγράμματος ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος

Γνωρίζετε κάποιο/-α εκπαιδευτικό/-ά πρόγραμμα/-τα ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος για το δημοτικό σχολείο;					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	7	5,6	5,6	5,6
	Όχι	118	94,4	94,4	100,0
Total		125	100	100,0	

Από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων/-εισών φαίνεται ότι μόνο λίγα άτομα, και συγκεκριμένα το 5.6% του δείγματος, είναι εκείνα τα οποία έχουν γνώση συγκεκριμένου εκπαιδευτικού προγράμματος ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος. Τα προγράμματα τα οποία αναφέρθηκαν από τα 7 αυτά άτομα είναι το «Νοιάζομαι και δρω», το «Junior Achievement», οι σχολικοί συνεταιρισμοί αλλά κι η γνωριμία με τοπικές επιχειρήσεις.

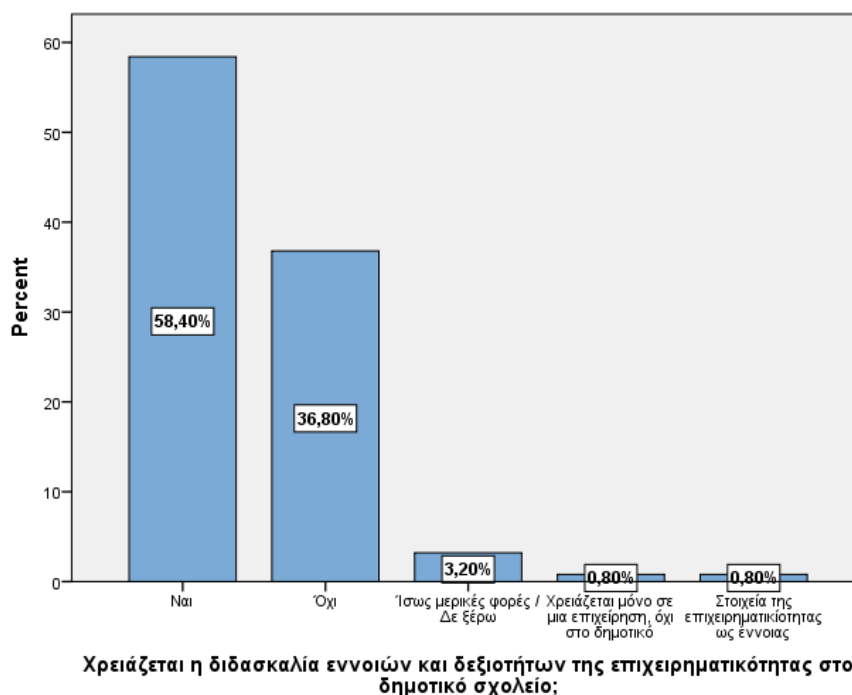
Γράφημα 34: Ραβδόγραμμα με βάση τη γνώση συγκεκριμένου εκπαιδευτικού προγράμματος ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος

Πίνακας 37: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα της διδασκαλίας εννοιών και δεξιοτήτων της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο

Χρειάζεται η διδασκαλία εννοιών και δεξιοτήτων της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο;					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	73	58,4	58,4	58,4
	Όχι	46	36,8	36,8	95,2
	Ίσως μερικές φορές / Δεν ξέρω	4	3,2	3,2	98,4
	Χρειάζεται μόνο σε μια επιχείρηση, όχι στο δημοτικό	1	0,8	0,8	99,2
	Στοιχεία της επιχειρηματικότητας ως έννοιας	1	0,8	0,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Κατά την αξιολόγηση της χρησιμότητας της διδασκαλίας εννοιών και δεξιοτήτων επιχειρηματικού περιεχομένου στο Δημοτικό Σχολείο, η πλειονότητα του δείγματος με ποσοστό 58.4% συμφώνησε με την προοπτική αυτή. Ωστόσο, σημαντικό είναι και το ποσοστό των ατόμων που διαφώνησαν αφού φτάνει το 36.8% του δείγματος. 4 από τους/τις

ερωτηθέντες/-είσες δεν απάντησαν ξεκάθαρα, ενώ μια από τις απόψεις που διατυπώθηκε είναι η αναγκαιότητα διδασκαλίας ορισμένων στοιχείων μόνο της επιχειρηματικότητας ως έννοιας.

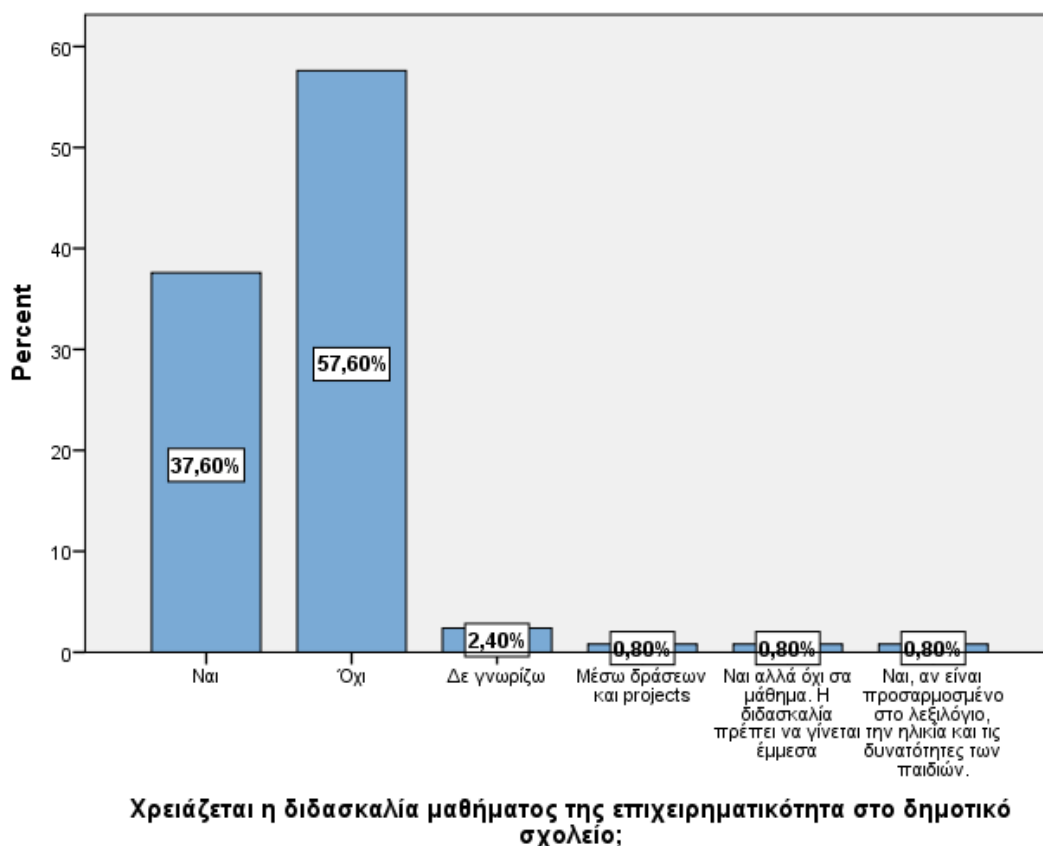

Γράφημα 35: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα της διδασκαλίας εννοιών και δεξιοτήτων της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο

Πίνακας 38: Συχνότητες με βάση την αναγκαιότητα της διδασκαλίας του μαθήματος της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο

Χρειάζεται η διδασκαλία μαθήματος της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο;					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	47	37,6	37,6	37,6
	Όχι	72	57,6	57,6	95,2
	Δεν γνωρίζω	3	2,4	2,4	97,6
	Μέσω δράσεων και projects	1	0,8	0,8	98,4
	Ναι αλλά όχι σε μάθημα. Η διδασκαλία πρέπει να γίνεται έμμεσα	1	0,8	0,8	99,2
	Ναι, αν είναι προσαρμοσμένο στο λεξιλόγιο, την ηλικία και τις δυνατότητες των παιδιών.	1	0,8	0,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Σύμφωνα με τη γνώμη της πλειονότητας των εκπαιδευτικών, και σε ποσοστό 57.6%, η διδασκαλία του μαθήματος της επιχειρηματικότητας δεν είναι απαραίτητη στο Δημοτικό Σχολείο. Αντίθετη άποψη διατύπωσαν 47 από τους/τις εκπαιδευτικούς (37.6% του συνολικού δείγματος) ενώ 3 ήταν εκείνοι/-ες που δεν μπόρεσαν να πάρουν θέση. Η διοργάνωση δράσεων και project αλλά κι η διδασκαλία του μαθήματος όντας κατάλληλα προσαρμοσμένο στην ηλικία και τις δυνατότητες των παιδιών ήταν μερικές από τις προτάσεις που διατύπωσαν ορισμένοι/-ες εκπαιδευτικοί.

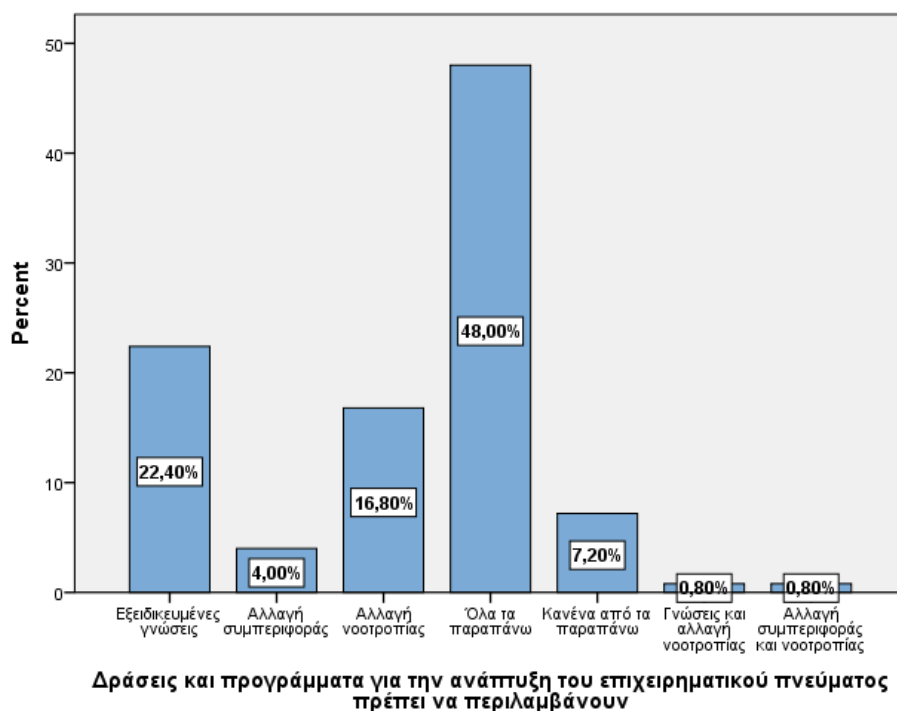

Γράφημα 36: Ραβδόγραμμα με βάση την αναγκαιότητα της διδασκαλίας του μαθήματος της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο

Πίνακας 39: Συχνότητες με βάση το απαραίτητο περιεχόμενο των δράσεων και των προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Δράσεις και προγράμματα για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να περιλαμβάνουν		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Εξειδικευμένες γνώσεις	28	22,4	22,4	22,4
	Αλλαγή συμπεριφοράς	5	4,0	4,0	26,4
	Αλλαγή νοοτροπίας	21	16,8	16,8	43,2
	Όλα τα παραπάνω	60	48,0	48,0	91,2
	Κανένα από τα παραπάνω	9	7,2	7,2	98,4
	Γνώσεις και αλλαγή νοοτροπίας 1		0,8	0,8	99,2
	Αλλαγή συμπεριφοράς και 1 νοοτροπίας		0,8	0,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Από τα αποτελέσματα φαίνεται ότι οι εξειδικευμένες γνώσεις αλλά κι η αλλαγή νοοτροπίας είναι δύο βασικοί παράγοντες οι οποίοι σύμφωνα με το 22.4% και το 16.8% του δείγματος θα πρέπει να χαρακτηρίζουν τις δράσεις και τα προγράμματα που προωθούν το επιχειρηματικό πνεύμα. Ωστόσο, το 48% των ερωτηθέντων/-εισών υποστήριξε ότι ο συνδυασμός των παραπάνω χαρακτηριστικών μαζί με την αλλαγή συμπεριφοράς είναι οι απαραίτητες συνθήκες για τη σωστή προώθηση του επιχειρηματικού πνεύματος.

Γράφημα 37: Ραβδόγραμμα με βάση το απαραίτητο περιεχόμενο των δράσεων και των προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

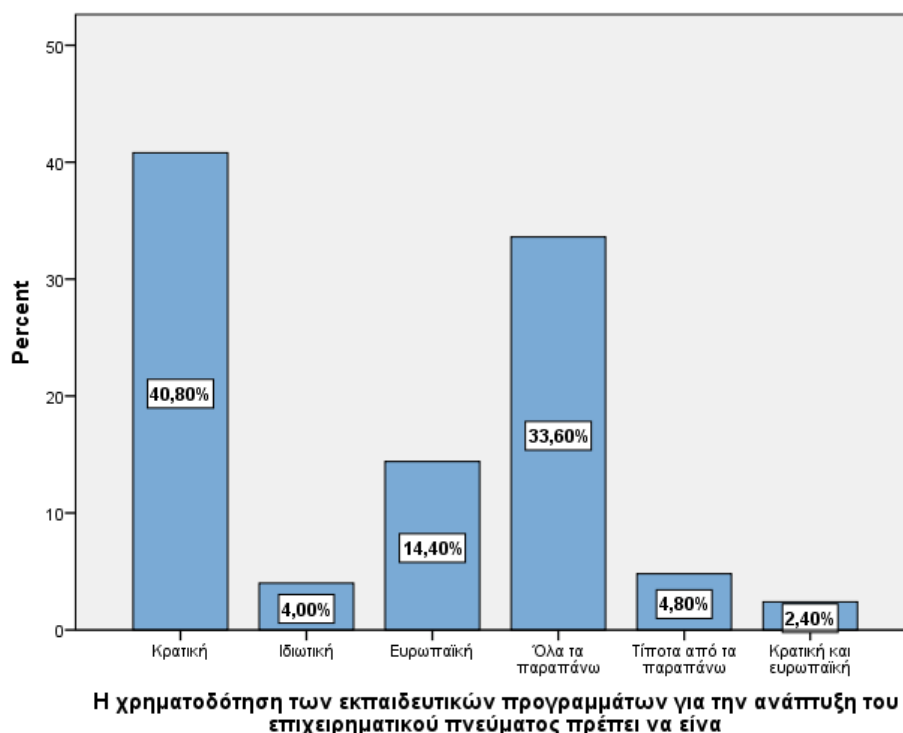
Πίνακας 40: Συχνότητες με βάση τον χαρακτήρα της χρηματοδότησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Η χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να είναι

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Κρατική	51	40,8	40,8	40,8
	Ιδιωτική	5	4,0	4,0	44,8
	Ευρωπαϊκή	18	14,4	14,4	59,2
	Όλα τα παραπάνω	42	33,6	33,6	92,8
	Τίποτα από τα παραπάνω	6	4,8	4,8	97,6
	Κρατική και ευρωπαϊκή	3	2,4	2,4	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Το μεγαλύτερο μέρος των εκπαιδευτικών, και σε ποσοστό 40.8%, τάσσονται υπέρ της κρατικής χρηματοδότησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, ενώ το 14.4% θεωρούν ότι η χρηματοδότηση οφείλει να είναι ευρωπαϊκή. Το 4% στηρίζει την άποψη της ιδιωτικής

χρηματοδότησης ενώ το 33.6% των ερωτηθέντων/-εισών θεωρεί ότι κι οι 3 φορές πρέπει να συμμετέχουν στη διαδικασία χρηματοδότησης.

Γράφημα 38: Ραβδόγραμμα με βάση τον χαρακτήρα της χρηματοδότησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

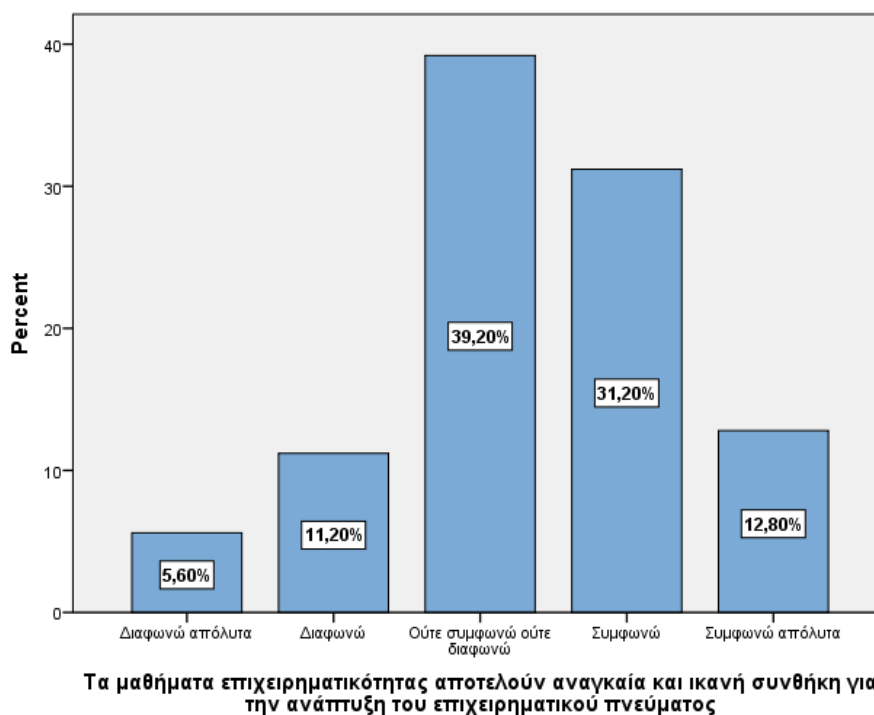
Πίνακας 41: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αποτελούν αναγκαία κι ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αποτελούν αναγκαία κι ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφωνώ απόλυτα	7	5,6	5,6	5,6
	Διαφωνώ	14	11,2	11,2	16,8
	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	49	39,2	39,2	56,0
	Συμφωνώ	39	31,2	31,2	87,2
	Συμφωνώ απόλυτα	16	12,8	12,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Αν κι ένα μεγάλο μέρος του δείγματος, το οποίο αντιπροσωπεύεται με ποσοστό 39.2%, δεν μπόρεσε να εκφράσει άποψη με βεβαιότητα στην συγκεκριμένη ερώτηση, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί φαίνεται να τάσσονται υπέρ των μαθημάτων επιχειρηματικότητας καθώς το

31.2% αυτών συμφωνούν και το 12.8% συμφωνούν απόλυτα με την άποψη ότι τα μαθήματα αυτά είναι απαραίτητα προκειμένου να καλλιεργηθεί ορθά κι ολοκληρωμένα το επιχειρηματικό πνεύμα.

Γράφημα 39: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αποτελούν αναγκαία κι ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Πίνακας 42: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αναπτύσσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των μαθητών/-τριών

Τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αναπτύσσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των μαθητών/-τριών;					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	96	76,8	76,8	76,8
	Όχι	12	9,6	9,6	86,4
	Ίσως	9	7,2	7,2	93,6
	Αρκεί να υπάρχει η προδιάθεση	2	1,6	1,6	95,2
	Δεν γνωρίζω	4	3,2	3,2	98,4
	Εξαρτάται από το άτομο, μορφή πρακτικής άσκησης για παιδιά	1	0,8	0,8	99,2
	Δημιουργούν αμφιλεγόμενο-στρεβλό προσανατολισμό	1	0,8	0,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

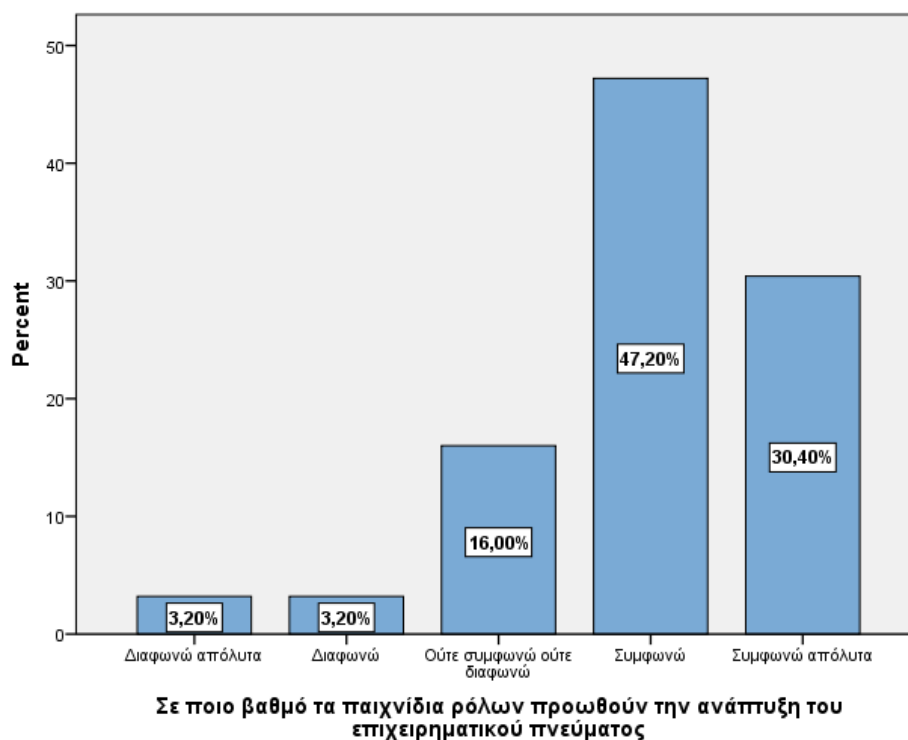
Σε ποσοστό 76.8% οι εκπαιδευτικοί, που έλαβαν μέρος στη μελέτη, θεωρούν ότι τα μαθήματα επιχειρηματικότητας, πράγματι αναπτύσσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των μαθητών/-τριών. Το ποσοστό όσων διαφωνούν φτάνει το 9.6% του δείγματος ενώ το 10.4% των εκπαιδευτικών δεν έδωσε βέβαιη απάντηση. Η ύπαρξη προδιάθεσης θεωρήθηκε από 2 άτομα απαραίτητο στοιχείο για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων.

Στη συνέχεια της ανάλυσης, ελέγχθηκε κατά πόσο ορισμένες δράσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Πίνακας 43: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα παιχνίδια ρόλων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Σε ποιο βαθμό τα παιχνίδια ρόλων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	4	3,2	3,2	3,2
	Λίγο	4	3,2	3,2	6,4
	Ούτε πολύ ούτε λίγο	20	16,0	16,0	22,4
	Πολύ	59	47,2	47,2	69,6
	Πάρα πολύ	38	30,4	30,4	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Αρχικά, εξετάστηκε ο βαθμός κατά τον οποίο τα παιχνίδια ρόλων συμβάλλουν στην ομαλή διαμόρφωση του επιχειρηματικού πνεύματος. Τα αποτελέσματα έδειξαν, με βάση το 47.2% και το 30.4% του δείγματος, ότι σε πολύ έως και πάρα πολύ μεγάλο βαθμό τα παιχνίδια ρόλων πετυχαίνουν τον σκοπό αυτό. Μόνο το 6.4% των εκπαιδευτικών διατύπωσε αντίθετη άποψη ενώ το 16% εξέφρασε ουδετερότητα.

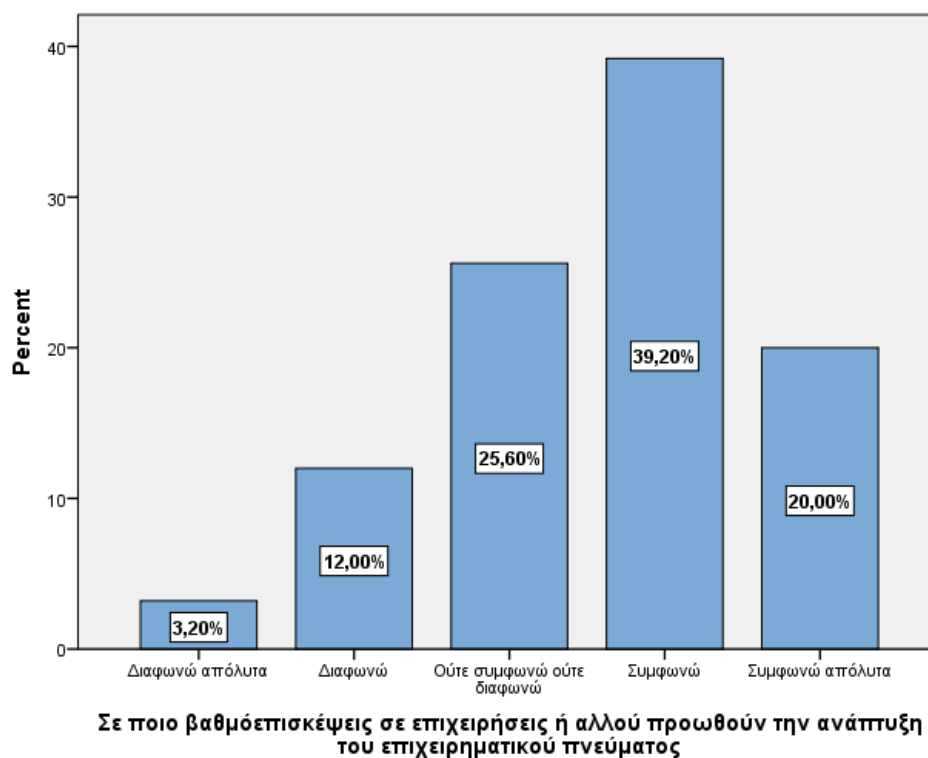
Γράφημα 40: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα παιχνίδια ρόλων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Πίνακας 44: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Σε ποιο βαθμό επισκέψεις σε επιχειρήσεις ή αλλού προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	4	3,2	3,2	3,2
	Λίγο	15	12,0	12,0	15,2
	Ούτε πολύ ούτε λίγο	32	25,6	25,6	40,8
	Πολύ	49	39,2	39,2	80,0
	Πάρα πολύ	25	20,0	20,0	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις φαίνεται να αποτελούν πολύ έως και πάρα πολύ βασικό παράγοντα για την ορθή ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος με βάση το 39.2% και το 20% των εκπαιδευτικών του δείγματος αντίστοιχα. Ένα 25.6% απάντησε με ουδετερότητα ενώ το 12% και το 3.2% του δείγματος θεωρούν ότι οι επισκέψεις ενισχύουν λίγο έως καθόλου τον σκοπό αυτό.

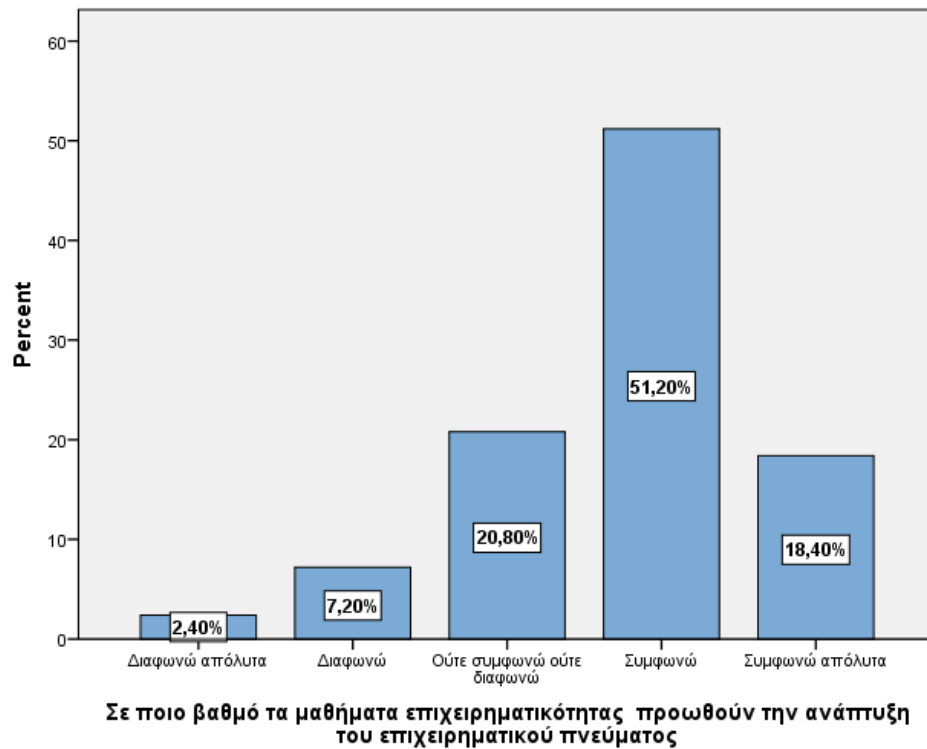
Γράφημα 41: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Πίνακας 45: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα μαθήματα επιχειρηματικότητας προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Σε ποιο βαθμό τα μαθήματα επιχειρηματικότητας προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	3	2,4	2,4	2,4
	Λίγο	9	7,2	7,2	9,6
	Ούτε πολύ ούτε λίγο	26	20,8	20,8	30,4
	Πολύ	64	51,2	51,2	81,6
	Πάρα πολύ	23	18,4	18,4	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Αρωγό σε πολύ έως και πάρα πολύ μεγάλο βαθμό στην καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος αποτελούν τα μαθήματα επιχειρηματικότητας σύμφωνα με το 51,2% και το 18,4% του δείγματος. Μόνο το 7,2% φάνηκε να εκφράζει αντίθετη άποψη και το 2,4% να διαφωνεί εντελώς σχετικά με τη χρησιμότητα των μαθημάτων.

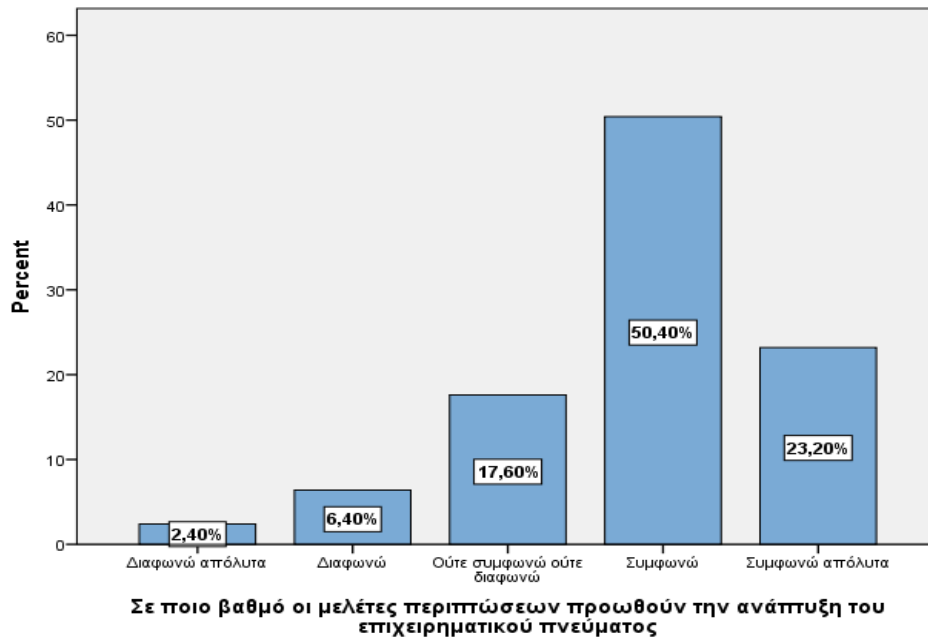

Γράφημα 42: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο τα μαθήματα επιχειρηματικότητας προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Πίνακας 46: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι μελέτες περιπτώσεων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Σε ποιο βαθμό οι μελέτες περιπτώσεων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	3	2,4	2,4	2,4
	Λίγο	8	6,4	6,4	8,8
	Ούτε πολύ ούτε λίγο	22	17,6	17,6	26,4
	Πολύ	63	50,4	50,4	76,8
	Πάρα πολύ	29	23,2	23,2	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Ιδιαίτερη προκύπτει κι η σπουδαιότητα του ρόλου των μελετών περιπτώσεων καθώς το 50.4% και το 23.2% των ερωτηθέντων/-εισών θεωρούν ότι ο βαθμός προσφοράς τους στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος είναι πολύ σημαντικός έως και πάρα πολύ σημαντικός.

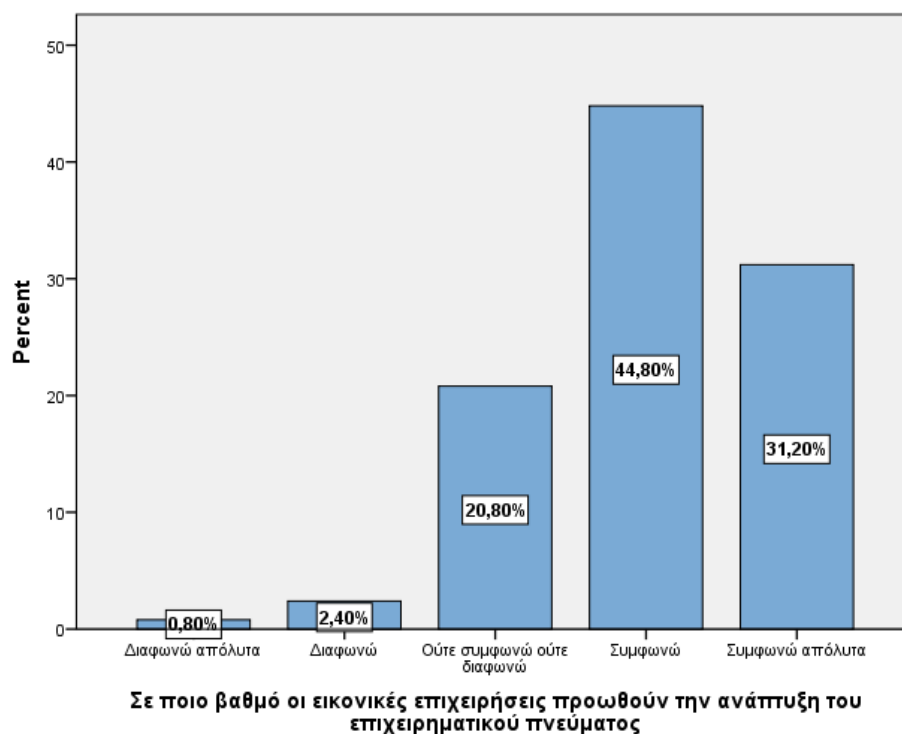

Γράφημα 43: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι μελέτες περιπτώσεων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Πίνακας 47: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι εικονικές επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Σε ποιο βαθμό οι εικονικές επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	1	0,8	0,8	0,8
	Λίγο	3	2,4	2,4	3,2
	Ούτε πολύ ούτε λίγο	26	20,8	20,8	24,0
	Πολύ	56	44,8	44,8	68,8
	Πάρα πολύ	39	31,2	31,2	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Οι εικονικές επιχειρήσεις αποτελούν έναν επιπλέον παράγοντα ο οποίος συμβάλλει σε πολύ ή πάρα πολύ υψηλό βαθμό στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος. Την άποψη αυτή στηρίζει το 44.8% και το 31.2% των ερωτηθέντων/-εισών αντίστοιχα ενώ το 24% δεν απάντησαν με βεβαιότητα.

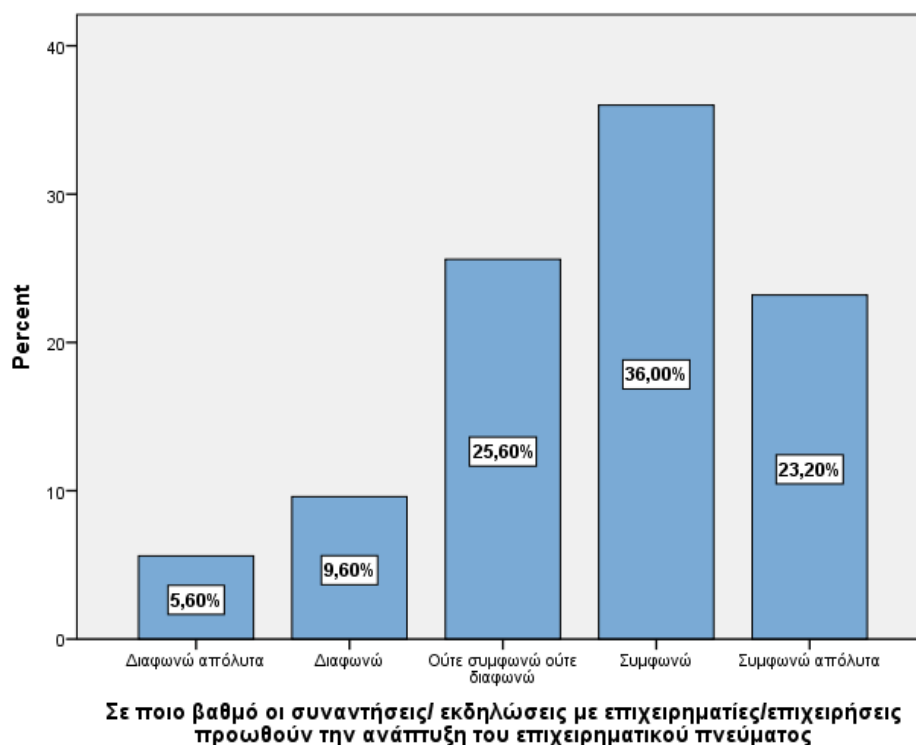

Γράφημα 44: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι εικονικές επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Πίνακας 48: Συχνότητες με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι συναντήσεις/εκδηλώσεις με επιχειρηματίες/επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Σε ποιο βαθμό οι συναντήσεις/εκδηλώσεις με επιχειρηματίες/επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	7	5,6	5,6	5,6
	Λίγο	12	9,6	9,6	15,2
	Ούτε πολύ ούτε λίγο	32	25,6	25,6	40,8
	Πολύ	45	36,0	36,0	76,8
	Πάρα πολύ	29	23,2	23,2	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Τελευταίο κι αρκετά σημαντικό παράγοντα, ο οποίος συμβάλλει στην καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος, αποτελούν οι συναντήσεις με επιχειρηματίες μέσω των οποίων καθίσταται δυνατό να διαμορφωθεί μια περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα για τη λειτουργία μιας επιχείρησης. 36% και 23.2% του δείγματος θεώρησαν τον ρόλο των συναντήσεων πολύ και πάρα πολύ σημαντικό αντίστοιχα.

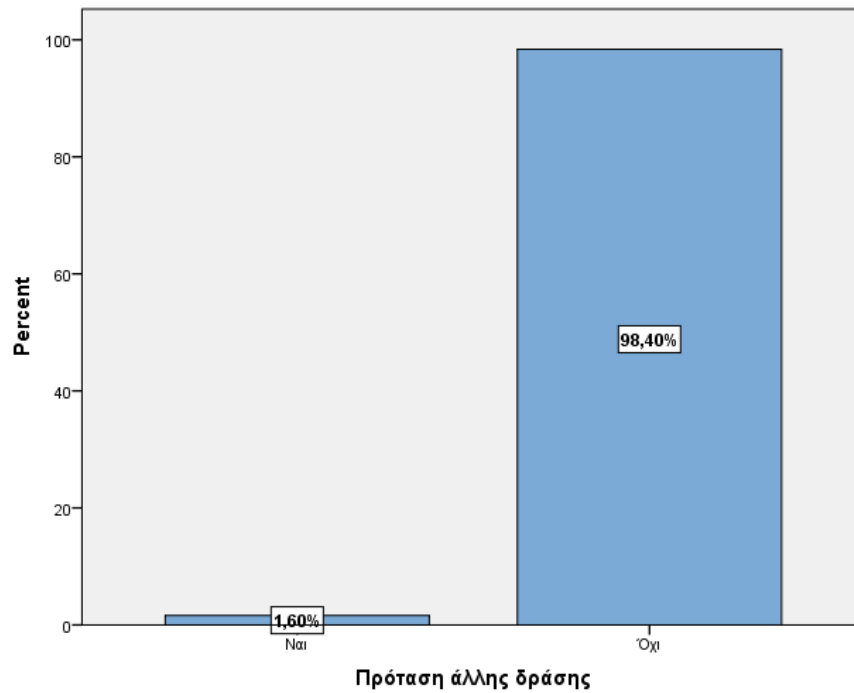

Γράφημα 45: Ραβδόγραμμα με βάση τον βαθμό κατά τον οποίο οι συναντήσεις/εκδηλώσεις με επιχειρηματίες/επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

Πίνακας 49: Συχνότητες με βάση την ύπαρξη ή μη άλλης προτεινόμενης δράσης

		Πρόταση άλλης δράσης			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	2	1,6	1,6	1,6
	Όχι	123	98,4	98,4	100,0
Total		125	100,0	100,0	

Όλοι/-ες σχεδόν οι εκπαιδευτικοί που έλαβαν μέρος στη μελέτη έδειξαν ότι καλύπτονται από τις έξι δράσεις που προαναφέρθηκαν καθώς το 98,4% αυτών δεν είχε να προτείνει κάποια επιπλέον δράση για την ενίσχυση του επιχειρησιακού πνεύματος. Ωστόσο 2 από τους/τις εκπαιδευτικούς αποτέλεσαν εξαίρεση προτείνοντας τη δημιουργία επιχείρησης εντός του σχολείου από τα ίδια τα παιδιά αλλά και τη διαχείριση του κυλικείου από τους/τις μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων. Με αυτό τον τρόπο οι μαθητές θα μπορέσουν να βιώσουν τις συνθήκες οργάνωσης και λειτουργίας μιας επιχείρησης μέσα στο ευχάριστο σχολικό περιβάλλον.

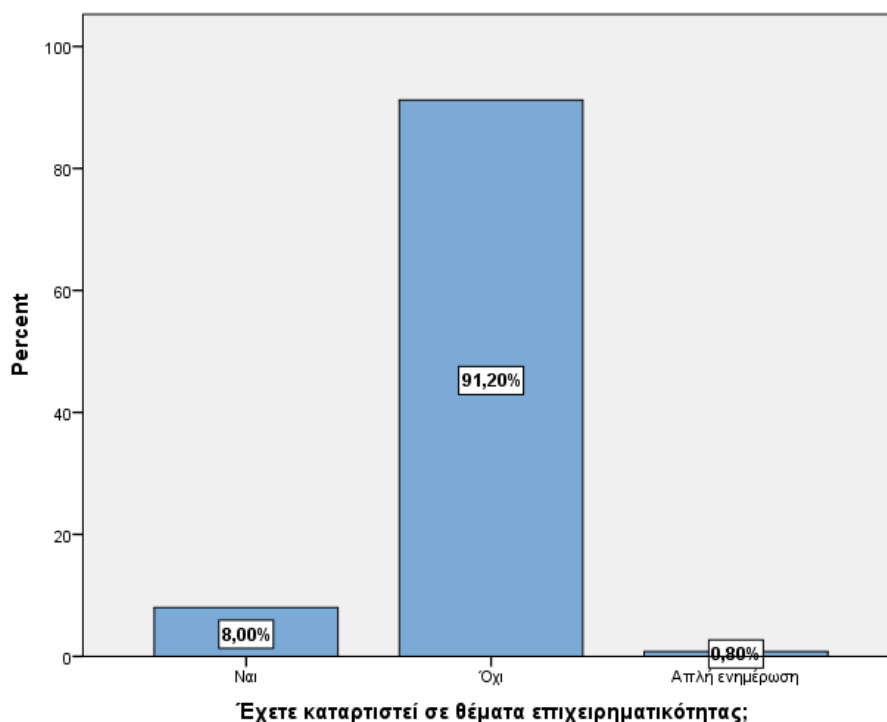

Γράφημα 46: Ραβδόγραμμα με βάση την ύπαρξη ή μη άλλης προτεινόμενης δράσης

Πίνακας 50: Συχνότητες με βάση την κατάρτιση σε θέματα επιχειρηματικότητας

Έχετε καταρτιστεί σε θέματα επιχειρηματικότητας;					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	10	8,0	8,0	8,0
	Όχι	114	91,2	91,2	99,2
	Απλή ενημέρωση	1	0,8	0,8	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Από τους/τις ερωτηθέντες/-είσες εκπαιδευτικούς μόνο το 8%, που αντιστοιχεί σε 10 άτομα, δήλωσε πως είναι ουσιαστικά καταρτισμένο σε θέματα επιχειρηματικότητας.

Γράφημα 47: Ραβδόγραμμα με βάση την κατάρτιση σε θέματα επιχειρηματικότητας

Πίνακας 51: Συχνότητες με βάση την επιθυμία κατάρτισης σε θέματα επιχειρηματικότητας

Αν όχι, θα θέλατε να καταρτιστείτε σε θέματα επιχειρηματικότητας;					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	74	59,2	59,2	59,2
	Όχι	37	29,6	29,6	88,8
	Ίσως / Δεν γνωρίζω	3	2,4	2,4	91,2
	Μόνο με τη έννοια της προώθησης της κριτικής σκέψης και της ανάπτυξης δεξιοτήτων επίλυσης προβλημάτων	1	0,8	0,8	92,0
	Έχω καταρτιστεί	10	8,0	8,0	100,0
	Total	125	100,0	100,0	

Από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον πίνακα 30β, παρατηρείται ότι από τους 115 ερωτηθέντες/-είσες, οι οποίοι/-ες δήλωσαν μη καταρτισμένοι/-ες σε θέματα επιχειρηματικότητας, οι 74 δείχνουν προθυμία να αποκτήσουν περαιτέρω γνώσεις στον

συγκεκριμένο τομέα ενώ οι 37 δεν ενδιαφέρονται. Η παρακολούθηση μαθημάτων στο πανεπιστήμιο αλλά και σεμιναρίων σε συνδυασμό με το προσωπικό διάβασμα και τη συστηματική μελέτη αποτέλεσαν τους βασικότερους παράγοντες απόκτησης γνώσεων των εκπαιδευτικών που δήλωσαν ότι διαθέτουν εμπειρία σε θέματα επιχειρηματικότητας.

5.3 Ποσοτική ανάλυση δεδομένων

Εν συνεχεία, επιχειρείται να εξεταστεί η επίδραση των βασικότερων δημογραφικών στοιχείων στις απαντήσεις που έδωσαν οι εκπαιδευτικοί. Για τον σκοπό αυτό, χρησιμοποιούνται κατάλληλα στατιστικά κριτήρια.

Με στόχο τον εντοπισμό των πιθανών διαφορών ανάμεσα στις απόψεις ανδρών και γυναικών αναφορικά με τα ερωτήματα και τα χαρακτηριστικά που καθορίζουν τη δυνατότητα και τον βαθμό ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο, εφαρμόστηκε ο κατάλληλος έλεγχος για κάθε μεταβλητή με τη βοήθεια του στατιστικού κριτηρίου του t-test. Μέσω του συγκεκριμένου ελέγχου, είναι εύκολο να εξεταστεί αν οι μέσες τιμές κάθε μεταβλητής διαφέρουν στατιστικά σημαντικά ανάμεσα στα δύο φύλα. Σε κάθε έλεγχο εξετάζεται η ισχύς της παρακάτω μηδενικής υπόθεσης (H_0), έναντι της εναλλακτικής (H_a):

H_0 : Δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική απόκλιση στη μέση τιμή της υπό μελέτη μεταβλητής ανάμεσα στα δύο φύλα.

H_a : Υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στη μέση τιμή της υπό μελέτη μεταβλητής ανάμεσα στα δύο φύλα.

Πίνακας 52: Σύγκριση μέσων μεταξύ ανδρών και γυναικών

Σύγκριση μέσων μεταξύ ανδρών και γυναικών			
	Διαφορά Μέσων	T statistic	p-value
<i>Το υπουργείο παιδείας αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	-,334	-1,508	,134
<i>Η διεύθυνση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	-,169	-,735	,463
<i>Η ευρωπαϊκή ένωση αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	-,319	-1,296	,197
<i>Ο διευθυντής σχολικής μονάδας αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,219	,896	,372

<i>Ο εκπαιδευτικός αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	-,008	-,039	,969
<i>Καταλληλότητα του διευθυντή για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,265	1,135	,259
<i>Καταλληλότητα του έμπειρου εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	-,072	-,466	,642
<i>Καταλληλότητα του νέου εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	-,030	-,182	,856
<i>Αναγκαιότητα της κατάρτισης-επιμόρφωσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	-,082	-,452	,652
<i>Αναγκαιότητα της υποστήριξης της διεύθυνσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	-,138	-,769	,443
<i>Αναγκαιότητα της υποστήριξης των συναδέλφων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	-,086	-,447	,656
<i>Αναγκαιότητα των υλικών πόρων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	-,037	-,254	,800
<i>Ανάληψη πρωτοβουλιών για καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις</i>	,038	,201	,841
<i>Ύπαρξη ανάγκης για εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών στη σχολική μονάδα</i>	,206	1,389	,167
<i>Σύνδεση καινοτομίας με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	-,170	-,691	,491
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τη δημιουργικότητα</i>	-,032	-,161	,872
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τις στρατηγικές επίλυσης προβλήματος</i>	-,107	-,569	,571
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τις επικοινωνιακές δεξιότητες</i>	-,117	-,703	,483
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τη συνεργασία</i>	-,086	-,389	,698
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την αυτογνωσία</i>	-,077	-,369	,713
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την κριτική σκέψη</i>	,097	,459	,647

<i>Συνθήκες για τις επιχειρηματικές ικανότητες</i>	-,229	-1,570	,119
<i>Είναι σημαντική η καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών στο δημοτικό σχολείο</i>	,348	1,542	,126
<i>Οι δράσεις για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να ξεκινούν από το</i>	,960	3,239	,002
<i>Πρέπει να συμμετέχουν κι οι επιχειρήσεις σε θέματα σχετικά με την επιχειρηματικότητα που αναπτύσσονται στο δημοτικό σχολείο</i>	-,165	-,657	,513
<i>Γνωρίζετε κάποιο/-α εκπαιδευτικό/-ά πρόγραμμα/-τα ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος για το δημοτικό σχολείο;</i>	-,011	-,223	,824
<i>Χρειάζεται η διδασκαλία εννοιών και δεξιοτήτων της επιχειρηματικότητας στο δημοτικό σχολείο;</i>	,006	,039	,969
<i>Χρειάζεται η διδασκαλία μαθήματος της επιχειρηματικότητας στο δημοτικό σχολείο;</i>	-,185	-1,200	,233
<i>Δράσεις και προγράμματα για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να περιλαμβάνουν</i>	,729	2,042	,043
<i>Η χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να είναι</i>	,039	,124	,902
<i>Τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αποτελούν αναγκαία και ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,100	,471	,639
<i>Τα μαθήματα της επιχειρηματικότητας αναπτύσσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των μαθητών/-τριών;</i>	,059	,251	,803
<i>Σε ποιο βαθμό τα παιχνίδια ρόλων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,021	,109	,914
<i>Σε ποιο βαθμό οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις ή αλλού προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,007	,030	,976
<i>Σε ποιο βαθμό τα μαθήματα επιχειρηματικότητας προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,148	,774	,441
<i>Σε ποιο βαθμό οι μελέτες περιπτώσεων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,363	1,903	,059
<i>Σε ποιο βαθμό οι εικονικές επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	-,043	-,246	,806

<i>Σε ποιο βαθμό οι συναντήσεις/ εκδηλώσεις με επιχειρηματίες/επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,039	,168	,867
<i>Πρόταση άλλης δράσης</i>	,021	,814	,417
<i>Έχετε καταρτιστεί σε θέματα επιχειρηματικότητας;</i>	-,033	-,549	,584

Από τα αποτελέσματα που προκύπτουν μέσω των στατιστικών ελέγχων με την εφαρμογή του στατιστικού κριτηρίου t-test, παρατηρείται ότι στην πλειονότητα των μεταβλητών, το φύλο των συμμετεχόντων δεν επηρεάζει στατιστικά σημαντικά την απάντηση των εκπαιδευτικών που ερωτήθηκαν. Ωστόσο, εξαίρεση αποτελούν δύο μεταβλητές. Αφενός, η μεταβλητή που εξετάζει από ποια εκπαιδευτική βαθμίδα θα πρέπει να ξεκινούν οι δράσεις για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος, και στην οποία οι άνδρες φαίνεται να υποστηρίζουν σε στατιστικά σημαντικό βαθμό ότι οι υψηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες είναι και καταλληλότερες για τη μύηση των μαθητών στο επιχειρηματικό πνεύμα (t-test=2.042 και p-value=0.02). Αφετέρου, η μεταβλητή που ελέγχει τα στοιχεία που πρέπει να περιλαμβάνουν οι δράσεις και προγράμματα για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος.

Πίνακας 53: Αποτελέσματα t-test για τον έλεγχο διαφορών ανάλογα με την εφαρμογή ή μη καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος

Σύγκριση μέσω μεταξύ εκπαιδευτικών που έχουν προχωρήσει ή όχι στην εφαρμογή καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος			
	Διαφορά Μέσων	T statistic	p-value
<i>Το υπουργείο παιδείας αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	-,194	-,982	,328
<i>Η διεύθυνση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	-,186	-,917	,361
<i>Η ευρωπαϊκή ένωση αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	-,141	-,642	,522
<i>Ο διευθυντής σχολικής μονάδας αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,256	1,185	,238

<i>Ο εκπαιδευτικός αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,386	2,295	,023
<i>Καταλληλότητα του διευθυντή για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,137	,660	,510
<i>Καταλληλότητα του έμπειρου εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,196	1,439	,153
<i>Καταλληλότητα του νέου εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,096	,668	,505
<i>Αναγκαιότητα της κατάρτισης-επιμόρφωσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	,078	,484	,630
<i>Αναγκαιότητα της υποστήριξης της διεύθυνσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	-,056	-,351	,726
<i>Αναγκαιότητα της υποστήριξης των συναδέλφων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	,038	,223	,824
<i>Αναγκαιότητα των υλικών πόρων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	-,223	-1,753	,082
<i>Ανάληψη πρωτοβουλιών για καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις</i>	,804	5,321	,000
<i>Ύπαρξη ανάγκης για εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών στη σχολική μονάδα</i>	,141	1,072	,286
<i>Σύνδεση καινοτομίας με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,154	,710	,479
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τη δημιουργικότητα</i>	,114	,644	,521
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τις στρατηγικές επίλυσης προβλήματος</i>	-,026	-,158	,875
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τις επικοινωνιακές δεξιότητες</i>	,239	1,643	,103
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τη συνεργασία</i>	,302	1,561	,121

<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την αυτογνωσία</i>	,262	1,424	,157
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την κριτική σκέψη</i>	,210	1,127	,262
<i>Συνθήκες για τις επιχειρηματικές ικανότητες</i>	-,139	-1,073	,286
<i>Είναι σημαντική η καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών στο δημοτικό σχολείο</i>	,404	2,040	,044
<i>Οι δράσεις για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να ξεκινούν από το</i>	-,594	-2,218	,028
<i>Πρέπει να συμμετέχουν κι οι επιχειρήσεις σε θέματα σχετικά με την επιχειρηματικότητα που αναπτύσσονται στο δημοτικό σχολείο</i>	,160	,720	,473
<i>Γνωρίζετε κάποιο/-α εκπαιδευτικό/-ά πρόγραμμα/-τα ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος για το δημοτικό σχολείο;</i>	-,078	-1,840	,068
<i>Χρειάζεται η διδασκαλία εννοιών και δεξιοτήτων της επιχειρηματικότητας στο δημοτικό σχολείο;</i>	,050	,395	,694
<i>Χρειάζεται η διδασκαλία μαθήματος της επιχειρηματικότητας στο δημοτικό σχολείο;</i>	,091	,666	,507
<i>Δράσεις και προγράμματα για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να περιλαμβάνουν</i>	,053	,164	,870
<i>Η χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να είναι</i>	-,562	-2,045	,043
<i>Τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αποτελούν αναγκαία και ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,173	,919	,360
<i>Τα μαθήματα της επιχειρηματικότητας αναπτύσσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των μαθητών/-τριών;</i>	-,158	-,758	,450
<i>Σε ποιο βαθμό τα παιχνίδια ρόλων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,228	1,324	,188

<i>Σε ποιο βαθμό οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις ή αλλού προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,108	,564	,574
<i>Σε ποιο βαθμό τα μαθήματα επιχειρηματικότητας προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,193	1,149	,253
<i>Σε ποιο βαθμό οι μελέτες περιπτώσεων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,304	1,799	,075
<i>Σε ποιο βαθμό οι εικονικές επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,149	,976	,331
<i>Σε ποιο βαθμό οι συναντήσεις/ εκδηλώσεις με επιχειρηματίες/επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,329	1,627	,106
<i>Πρόταση άλλης δράσης</i>	,026	1,142	,256
<i>Έχετε καταρτιστεί σε θέματα επιχειρηματικότητας;</i>	-,150	-2,920	,004

Αναφορικά με τους ελέγχους για τη σύγκριση των απόψεων ανάμεσα σε άτομα που έχουν ή δεν έχουν εφαρμόσει κάποιο καινοτόμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, στατιστικά σημαντικές διαφορές εντοπίστηκαν: (α) στον βαθμό κατά τον οποίο ο/η εκπαιδευτικός αποτελεί αρμόδιο φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων, με τα άτομα τα οποία έχουν εφαρμόσει καινοτόμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο παρελθόν να υποστηρίζουν πιο έντονα τον συγκεκριμένο ρόλο του εκπαιδευτικού ($t\text{-test}=2.295$ και $p\text{-value}=0.023$), (β) στην καταλληλότερη εκπαιδευτική βαθμίδα για την έναρξη δράσεων που προωθούν το επιχειρηματικό πνεύμα, με τους εκπαιδευτικούς που έχουν ασχοληθεί με την εφαρμογή ανάλογων προγραμμάτων να υποδεικνύουν τις χαμηλότερες βαθμίδες καταλληλότερες για την προώθηση του επιχειρηματικού πνεύματος ($t\text{-test}=-2.218$ και $p\text{-value}=0.028$) και (γ) στην κατάρτιση ή μη σε θέματα επιχειρηματικότητας με τα άτομα τα οποία έχουν εφαρμόσει κάποιο καινοτόμο πρόγραμμα να αποτελούν και τα περισσότερο καταρτισμένα σε θέματα επιχειρηματικότητας ($t\text{-test}=-2.92$ και $p\text{-value}=0.004$).

Προκειμένου να εξεταστούν επιπλέον η επίδραση της ηλικίας αλλά και της προϋπηρεσίας στις απαντήσεις που δόθηκαν από τους συμμετέχοντες στη μελέτη, πραγματοποιήθηκε ο έλεγχος ανάλυσης διακύμανσης για κάθε μεταβλητή με τη χρήση του στατιστικού κριτηρίου F.

Η υπόθεση η οποία εξετάστηκε σε κάθε έναν από τους ελέγχους που διεξήχθησαν όσον αφορά την ηλικία ήταν:

H_0 : Δεν υπάρχει απόκλιση στις μέσες τιμές της υπό μελέτη μεταβλητής ανάμεσα στα ηλικιακά επίπεδα.

H_a : Υπάρχει διαφορά στις μέσες τιμές της υπό μελέτη μεταβλητής ανάμεσα στα ηλικιακά επίπεδα.

Ενώ σχετικώς με την προϋπηρεσία ελέγχθηκε η ακόλουθη υπόθεση:

H_0 : Δεν υπάρχει απόκλιση στις μέσες τιμές της υπό μελέτη μεταβλητής ανάμεσα στα έτη προϋπηρεσίας.

H_a : Υπάρχει διαφορά στις μέσες τιμές της υπό μελέτη μεταβλητής ανάμεσα στα έτη προϋπηρεσίας.

Πίνακας 54: Αποτελέσματα ANOVA για τον έλεγχο διαφορών με βάση την ηλικία

Ανάλυση Διακύμανσης ως προς την ηλικία		
	F statistic	p-value
<i>Χαρακτηριστικά υλοποίησης καινοτόμων προγραμμάτων</i>	1,794	,152
<i>Το υπουργείο παιδείας αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,965	,412
<i>Η διεύθυνση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,178	,911
<i>Η ευρωπαϊκή ένωση αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,513	,674
<i>Ο διευθυντής σχολικής μονάδας αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,763	,517
<i>Ο εκπαιδευτικός αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,614	,607
<i>Καταλληλότητα του διευθυντή για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,742	,529

<i>Καταλληλότητα του έμπειρου εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,294	,830
<i>Καταλληλότητα του νέου εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	3,323	,022
<i>Αναγκαιότητα της κατάρτισης-επιμόρφωσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	1,519	,213
<i>Αναγκαιότητα της υποστήριξης της διεύθυνσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	,279	,840
<i>Αναγκαιότητα της υποστήριξης των συναδέλφων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	,296	,828
<i>Αναγκαιότητα των υλικών πόρων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	2,693	,049
<i>Ανάληψη πρωτοβουλιών για καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις</i>	2,353	,076
<i>Ύπαρξη ανάγκης για εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών στη σχολική μονάδα</i>	2,085	,106
<i>Σύνδεση καινοτομίας με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,310	,818
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τη δημιουργικότητα</i>	1,012	,390
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τις στρατηγικές επίλυσης προβλήματος</i>	1,481	,223
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τις επικοινωνιακές δεξιότητες</i>	,599	,617
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τη συνεργασία</i>	1,133	,338
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την αυτογνωσία</i>	,640	,591
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την κριτική σκέψη</i>	,337	,798

<i>Συνθήκες για τις επιχειρηματικές ικανότητες</i>	1,478	,224
<i>Είναι σημαντική η καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών στο δημοτικό σχολείο</i>	1,460	,229
<i>Οι δράσεις για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να ξεκινούν από το</i>	,243	,866
<i>Πρέπει να συμμετέχουν κι οι επιχειρήσεις σε θέματα σχετικά με την επιχειρηματικότητα που αναπτύσσονται στο δημοτικό σχολείο</i>	1,266	,289
<i>Γνωρίζετε κάποιο/-α εκπαιδευτικό/-ά πρόγραμμα/-τα ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος για το δημοτικό σχολείο;</i>	2,656	,052
<i>Χρειάζεται η διδασκαλία εννοιών και δεξιοτήτων της επιχειρηματικότητας στο δημοτικό σχολείο;</i>	,304	,822
<i>Χρειάζεται η διδασκαλία μαθήματος της επιχειρηματικότητας στο δημοτικό σχολείο;</i>	3,163	,027
<i>Δράσεις και προγράμματα για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να περιλαμβάνουν</i>	,918	,434
<i>Η χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να είναι</i>	1,677	,176
<i>Τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αποτελούν αναγκαία και ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,189	,904
<i>Τα μαθήματα της επιχειρηματικότητας αναπτύσσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των μαθητών/-τριών;</i>	1,034	,380
<i>Σε ποιο βαθμό τα παιχνίδια ρόλων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,329	,804
<i>Σε ποιο βαθμό οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις ή αλλού προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	1,098	,353

Σε ποιο βαθμό τα μαθήματα επιχειρηματικότητας προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	1,158	,329
Σε ποιο βαθμό οι μελέτες περιπτώσεων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	1,217	,306
Σε ποιο βαθμό οι εικονικές επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	,772	,512
Σε ποιο βαθμό οι συναντήσεις/ εκδηλώσεις με επιχειρηματίες/επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος	1,121	,343
Έχετε καταρτιστεί σε θέματα επιχειρηματικότητας;	1,084	,359
Εφαρμογή καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος	1,007	,392

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ηλικία δεν επηρεάζει σε βαθμό στατιστικά σημαντικό τις απαντήσεις των ερωτηθέντων και συνεπώς τα αποτελέσματα δεν διαφοροποιούνται έντονα ανάμεσα στις διάφορες ηλικιακές ομάδες. Εξαιρέση αποτέλεσαν οι μεταβλητές ελέγχου της καταλληλότητας του νέου εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων (F-test=3.323 και p-value=0.022) κι η μεταβλητή ελέγχου του βαθμού αναγκαιότητας του μαθήματος επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο (F-test=3.163 και p-value=0.027), στις οποίες φαίνεται να εντοπίζονται διαφορές στις απόψεις των εκπαιδευτικών ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα.

Πίνακας 55: Αποτελέσματα ANOVA για τον έλεγχο διαφορών με βάση την προϋπηρεσία

Ανάλυση Διακύμανσης ως προς την προϋπηρεσία			F statistic	p-value
Χαρακτηριστικά	υλοποίησης	καινοτόμων	2,453	,050
προγραμμάτων				
Το υπουργείο παιδείας αποτελεί αρμόδιο φορέα για το			,819	,516
σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων				

<i>Η διεύθυνση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,362	,835
<i>Η ευρωπαϊκή ένωση αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	,737	,568
<i>Ο διευθυντής σχολικής μονάδας αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	2,788	,029
<i>Ο εκπαιδευτικός αποτελεί αρμόδιο φορέα για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	1,006	,407
<i>Καταλληλότητα του διευθυντή για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	1,525	,199
<i>Καταλληλότητα του έμπειρου εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	1,786	,136
<i>Καταλληλότητα του νέου εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων</i>	2,184	,075
<i>Αναγκαιότητα της κατάρτισης-επιμόρφωσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	1,642	,168
<i>Αναγκαιότητα της υποστήριξης της διεύθυνσης για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	,463	,763
<i>Αναγκαιότητα της υποστήριξης των συναδέλφων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	,674	,611
<i>Αναγκαιότητα των υλικών πόρων για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση</i>	2,239	,069
<i>Ανάληψη πρωτοβουλιών για καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις</i>	1,638	,169
<i>Ύπαρξη ανάγκης για εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών στη σχολική μονάδα</i>	1,226	,303
<i>Σύνδεση καινοτομίας με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,741	,566
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τη δημιουργικότητα</i>	1,626	,172
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τις στρατηγικές επίλυσης προβλήματος</i>	1,048	,385

<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τις επικοινωνιακές δεξιότητες</i>	,923	,453
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με τη συνεργασία</i>	,877	,480
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την αυτογνωσία</i>	,853	,494
<i>Η έννοια του "επιχειρηματικού πνεύματος" σχετίζεται με την κριτική σκέψη</i>	1,039	,390
<i>Συνθήκες για τις επιχειρηματικές ικανότητες</i>	,607	,658
<i>Είναι σημαντική η καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών στο δημοτικό σχολείο</i>	,839	,503
<i>Οι δράσεις για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να ξεκινούν από το</i>	,037	,997
<i>Πρέπει να συμμετέχουν κι οι επιχειρήσεις σε θέματα σχετικά με την επιχειρηματικότητα που αναπτύσσονται στο δημοτικό σχολείο</i>	2,377	,056
<i>Γνωρίζετε κάποιο/-α εκπαιδευτικό/-ά πρόγραμμα/-τα ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος για το δημοτικό σχολείο;</i>	2,318	,061
<i>Χρειάζεται η διδασκαλία εννοιών και δεξιοτήτων της επιχειρηματικότητας στο δημοτικό σχολείο;</i>	,744	,564
<i>Χρειάζεται η διδασκαλία μαθήματος της επιχειρηματικότητας στο δημοτικό σχολείο;</i>	2,376	,056
<i>Δράσεις και προγράμματα για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να περιλαμβάνουν</i>	1,314	,269
<i>Η χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να είναι</i>	,617	,651
<i>Τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αποτελούν αναγκαία και ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,658	,622
<i>Τα μαθήματα της επιχειρηματικότητας αναπτύσσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των μαθητών/-τριών;</i>	,896	,469

<i>Σε ποιο βαθμό τα παιχνίδια ρόλων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,787	,536
<i>Σε ποιο βαθμό οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις ή αλλού προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,666	,617
<i>Σε ποιο βαθμό τα μαθήματα επιχειρηματικότητας προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,413	,799
<i>Σε ποιο βαθμό οι μελέτες περιπτώσεων προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	1,348	,256
<i>Σε ποιο βαθμό οι εικονικές επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,462	,764
<i>Σε ποιο βαθμό οι συναντήσεις/ εκδηλώσεις με επιχειρηματίες/επιχειρήσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος</i>	,360	,837
<i>Έχετε καταρτιστεί σε θέματα επιχειρηματικότητας;</i>	,355	,840
<i>Εφαρμογή καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος</i>	2,013	,097

Τέλος, εξετάζοντας την επιρροή της προϋπηρεσίας στις απαντήσεις των ερωτηθέντων, φαίνεται πως οι μοναδικές διαφορές μεταξύ ατόμων με διαφορετική προϋπηρεσία παρατηρείται στον βαθμό κατά τον οποίο ο διευθυντής σχολικής μονάδας αποτελεί αρμόδιο φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων (F-test= 2.788 και p-value=0.029).

5.4 Σύνοψη

Εν κατακλείδι, το συγκεκριμένο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη στατιστική επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων της έρευνας καθώς και την παράθεση των πινάκων και των ραβδογραμμάτων συχνοτήτων των υπό έρευνα στοιχείων. Επίσης, περιέχονται οι πίνακες ανάλυσης διακύμανσης. Τέλος, με τον τρόπο αυτόν, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ερευνητικών δεδομένων, των οποίων η σχετική συζήτηση και η εξαγωγή των ανάλογων συμπερασμάτων ακολουθούν στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας «Συμπεράσματα-Προτάσεις».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: Συμπεράσματα-Προτάσεις

6.1 Εισαγωγή

Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα τα οποία εξάγονται μετά τη στατιστική επεξεργασία κι ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Ακολουθεί σχετική συζήτηση συγκρίνοντας τα ερευνητικά αποτελέσματα με τα στοιχεία που συνθέτουν το θεωρητικό μέρος της εργασίας και καταλήγοντας στα ανάλογα συμπεράσματα. Τέλος, διατυπώνονται προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

6.2 Συμπεράσματα-Συζήτηση

Έχοντας διεκπεραιώσει την επεξεργασία των απαντήσεων που συγκεντρώθηκαν από τους/τις εκπαιδευτικούς που έλαβαν μέρος στην παρούσα έρευνα κι έπειτα από τη στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων, είναι δυνατό να απαντηθούν τα σημαντικότερα ερωτήματα τα οποία τέθηκαν ώστε να διερευνηθεί ο βαθμός ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο.

Ο βαθμός κατά τον οποίο οι εκπαιδευτικοί συμφωνούν με τη στρατηγική διδασκαλίας της έννοιας και των δεξιοτήτων του επιχειρηματικού πνεύματος αλλά και το κατά πόσο συμβάλλουν οι ίδιοι/-ες μέσα από το έργο τους στην επίτευξη του συγκεκριμένου σκοπού αποτέλεσαν ορισμένα από τα βασικά στοιχεία της μελέτης και για τα οποία έγινε προσπάθεια να δημιουργηθεί όσο το δυνατό πιο ξεκάθαρη εικόνα.

Μέσω της περιγραφικής ανάλυσης, διαπιστώθηκε ότι η πλειονότητα των εκπαιδευτικών έχει ολοκληρώσει τις προπτυχιακές του σπουδές ενώ ένα 21.6% έχει στην κατοχή του και μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών. Η προϋπηρεσία των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα κυμαίνεται ανάλογα με την ηλικία, με το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων/-εισών να δηλώνουν 5-9 ή 10-14 χρόνια προϋπηρεσίας.

Προκειμένου να ληφθεί μια εικόνα για την εφαρμογή καινοτόμου εκπαιδευτικού προγράμματος, τέθηκε στους/στις συμμετέχοντες/-ουσες αντίστοιχη ερώτηση, στην οποία η πλειονότητα, και συγκεκριμένα σε ποσοστό 60.8%, των εκπαιδευτικών απάντησε αρνητικά. Συνεπώς φαίνεται πως ένα στους τρεις μόνο εκπαιδευτικούς αποφασίζουν να εφαρμόσουν καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα αλλά και να πάρουν πρωτοβουλίες για την εξέλιξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται κι από την αντίστοιχη βιβλιογραφική ανασκόπηση καθώς ο αριθμός των εκπαιδευτικών που υλοποιούν καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα παραμένει μικρός αφού δεν έχουν βρει ακόμη τη θέση που τους αρμόζει στο εκπαιδευτικό γίγνεσθαι (Σπυροπούλου και συν., 2008).

Οι καινοτομίες κρίνονται προαιρετικές από το 82.4% των ερωτηθέντων ενώ είναι στενά συνδεδεμένες με τη δημιουργικότητα και την εισαγωγή πρωτότυπων ιδεών. Σύμφωνα

με τη βιβλιογραφία, οι υποχρεωτικές εκπαιδευτικές καινοτομίες που προέρχονται από κυβερνητικές αποφάσεις, κεντρικούς μηχανισμούς ή γραφειοκρατικές οδηγίες, συνήθως δεν επιφέρουν στην πράξη τα αναμενόμενα αποτελέσματα (Κυριακώδη & Τζιμογιάννης, 2015). Επιπλέον, η καινοτομία συνιστά μία έννοια που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δημιουργικότητα. Η δημιουργικότητα αφενός συμβάλλει στην προσωπική ολοκλήρωση κι αφετέρου συνιστά βασική σημαντική πηγή καινοτομίας (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2009).

Σε ό,τι αφορά τους αρμόδιους φορείς για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων, το 66% περίπου τάσσεται υπέρ της καταλληλότητας του Υπουργείου Παιδείας ενώ το 86% θεωρούν καίριο τον ρόλο που καλείται να επιτελέσει ο/η ίδιος/-α ο/η εκπαιδευτικός. Η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, ο/η διευθυντής/-τρια της εκάστοτε σχολικής μονάδας αλλά κι η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελούν, αν και σε μικρότερο βαθμό, βασικούς φορείς που μπορούν να συνεισφέρουν στο έργο αυτό. Η εφαρμογή του κάθε προγράμματος, ωστόσο, αποτελεί ευθύνη κάθε εκπαιδευτικού ανεξάρτητα με τα χρόνια προϋπηρεσίας και την εμπειρία που διαθέτει. Πράγματι, η επιτυχής έκβαση των εκπαιδευτικών καινοτομιών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το εκπαιδευτικό προσωπικό (Παπακωνσταντίνου, 2008). Επομένως, όπως προκύπτει τόσο από τη βιβλιογραφία, όσο κι από τη έρευνα, η επιτυχία της υλοποίησης ενός εκπαιδευτικού προγράμματος είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με τον/την εκπαιδευτικό.

Προκειμένου να υλοποιηθεί με επιτυχία η κάθε καινοτομία, βασικός προαπαιτούμενος παράγοντας θεωρείται από το 84% του δείγματος η κατάρτιση κι η σωστή επιμόρφωση ενώ η υποστήριξη τόσο από τη διεύθυνση όσο κι από τους/τις συναδέλφους/-ισσες εκπαιδευτικούς αποτελούν αρωγό στην προσπάθεια που καταβάλλει ο/η κάθε δάσκαλος. Επιπλέον η διάθεση υλικών πόρων κρίθηκε ως ένα ακόμα αναπόφευκτα βασικό στοιχείο για την υλοποίηση οποιασδήποτε καινοτομίας. Σύμφωνα, λοιπόν, και με τη βιβλιογραφία, η ενίσχυση της καινοτομίας γίνεται είτε παρέχοντας υλικό εξοπλισμό, συμπεριλαμβανομένων εποπτικών μέσων και χρηματικών πόρων, είτε παρέχοντας ευκαιρίες για επιμόρφωση των υποκειμένων που εμπλέκονται με την εκπαιδευτική καινοτομία (Κοντάκος και συν., 2007).

Οι ίδιοι/-ες οι εκπαιδευτικοί εξέφρασαν στην πλειονότητά τους ουδέτερη άποψη σχετικά με την ανάληψη πρωτοβουλιών με καινοτόμο χαρακτήρα παρά το γεγονός ότι το 47.2% των ερωτηθέντων συμφωνούν με την ανάγκη εκπαιδευτικών καινοτομιών ενώ το 36.8% συμφωνούν απόλυτα. 52 από τους ερωτηθέντες/-είσες συνέδεσαν την καινοτομία με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος, ενώ σχεδόν το 80% ταυτίζουν τη συγκεκριμένη έννοια με τη δημιουργικότητα. Οι στρατηγικές επίλυσης των προβλημάτων, η κριτική σκέψη αλλά και οι επικοινωνιακές δεξιότητες συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με το επιχειρηματικό πνεύμα. Πράγματι, κατά τον Drucker, η επιχειρηματικότητα συνιστά ενέργεια καινοτομίας (Κακούρος, 2010). Επίσης, ορισμένες από τις δεξιότητες που συγκροτούν το επιχειρηματικό πνεύμα είναι

η δημιουργικότητα, η κριτική σκέψη, η επικοινωνιακή ικανότητα, η ικανότητα συνεργασίας, η διαχείριση συγκρούσεων και προβλημάτων (Eickhoff, 2008).

Παράλληλα διατυπώθηκε η άποψη ότι η απόκτηση επιχειρηματικών δεξιοτήτων είναι αποτέλεσμα όχι μόνο της εκπαίδευσης αλλά και του χαρακτήρα που διαθέτει εκ γενετής το κάθε άτομο. Ανατρέχοντας στη σύγχρονη βιβλιογραφία, κατέστη σαφές ότι η επιχειρηματικότητα δύναται να διδαχθεί ή, αν αυτό δεν καθίσταται εφικτό, μπορεί τουλάχιστον να αναπτυχθεί μέσω της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα (Henry et al., 2005). Κατά συνέπεια, το άτομο με επιχειρηματικό τρόπο σκέψης και γεννιέται και γίνεται (Χατζηκωνσταντίνου & Γωνιάδης, 2009). Το επιχειρηματικό πνεύμα είναι μία έννοια η οποία θα πρέπει να καλλιεργείται κατά τη διάρκεια των σχολικών χρόνων μέσω της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τις απόψεις του δείγματος οι χαμηλές εκπαιδευτικές βαθμίδες αποτελούν τις καταλληλότερες για την επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου. Πράγματι, αν η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα εφαρμόζεται στις χαμηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες, τότε οι πιθανότητες επιτυχών αποτελεσμάτων είναι περισσότερες. (Πετράκης, 2012).

Αξίζει να επισημανθεί ότι 43.2% των ερωτηθέντων/-εισών τάσσεται κατά της συμμετοχής των επιχειρήσεων σε σχετικά θέματα τα οποία αναπτύσσονται στο Δημοτικό Σχολείο. Επιπλέον, παρά τη θετική στάση των περισσότερων εκπαιδευτικών απέναντι στην προοπτική καλλιέργειας του εκπαιδευτικού πνεύματος, το 94.35% του δείγματος δεν γνωρίζει κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα το οποίο θα τους βοηθήσει να φέρουν εις πέρας το έργο τους.

Η εισαγωγή του μαθήματος της επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο φάνηκε να διχάζει τη γνώμη των ερωτηθέντων/-εισών. Το 57.6% δεν έκριναν απαραίτητη τη διδασκαλία του συγκεκριμένου μαθήματος ενώ αντίθετη άποψη εξέφρασε το 37.6% του δείγματος. Η χρηματοδότηση πιθανών εκπαιδευτικών προγραμμάτων οφείλει να αποτελεί αρμοδιότητα του κράτους όπως δήλωσε το 40.8% του δείγματος ενώ αρκετοί είναι οι εκπαιδευτικοί που θεωρούν απαραίτητη τη συμβολή της Ευρώπης αλλά και του ιδιωτικού τομέα προκειμένου να διασφαλιστούν οι απαραίτητοι πόροι. Η ανάπτυξη κι η ενίσχυση της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα αποτελεί μείζονα στόχο της πολιτικής των ευρωπαϊκών θεσμών και των κρατών-μελών (Ευρυδίκη, 2016).

Τέλος, σε μια αξιολόγηση των παραγόντων οι οποίοι προωθούν το επιχειρηματικό πνεύμα, ιδιαίτερη θέση κατέχουν τα παιχνίδια ρόλων σύμφωνα με το 77.6% του δείγματος, τα μαθήματα επιχειρηματικότητας, οι εικονικές επιχειρήσεις αλλά και οι επισκέψεις σε επιχειρήσεις. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα προγράμματα που εφαρμόζονται για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος περιλαμβάνουν επιχειρηματικά παιχνίδια, εικονικές επιχειρήσεις και ψηφιακά περιβάλλοντα λήψης επιχειρηματικών αποφάσεων. (Πετράκης, 2012). Συγκεκριμένα στα εκπαιδευτικά προγράμματα του ΣΕΝ/JA Greece εντάσσονται

εκπαιδευτικές επισκέψεις σε επιχειρήσεις, παιχνίδια ρόλων και προσομοιώσεων(<http://senja.gr//programmes.html>).

Στο δεύτερο μέρος της ανάλυσης, ελέγχθηκαν οι πιθανές διαφορές οι οποίες μπορεί να προκύπτουν στις απόψεις των εκπαιδευτικών λόγω των δημογραφικών χαρακτηριστικών τους αλλά και του εκπαιδευτικού υπόβαθρου που διαθέτουν. Πιο αναλυτικά, το φύλο δεν φάνηκε να αποτελεί ουσιαστικό παράγοντα ο οποίος να διαφοροποιεί τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών παρόλο που οι γυναίκες, σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία, παρουσιάζονται πιο θετικές στην εισαγωγή κι εφαρμογή καινοτομιών στην εκπαιδευτική διαδικασία (Sarafidou & Nikolaidis, 2009). Εξάιρεση αποτέλεσαν οι απαντήσεις για την καταλληλότερη σχολική βαθμίδα έναρξης των δράσεων που προωθούν το επιχειρηματικό πνεύμα. Οι άνδρες έκριναν τις υψηλότερες σχολικές βαθμίδες ως καλύτερες για την καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών.

Η εφαρμογή εκπαιδευτικού προγράμματος με καινοτόμο χαρακτήρα επηρέασε τις απαντήσεις σχετικά με τον βαθμό αρμοδιότητας του εκπαιδευτικού για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων καθώς άτομα τα οποία είχαν προχωρήσει στην εφαρμογή καινοτόμου προγράμματος τόνισαν την ευθύνη του εκπαιδευτικού στο ζήτημα αυτό. Παράλληλα εκπαιδευτικοί που έχουν εφαρμόσει καινοτόμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα φαίνεται να υποστηρίζουν τις χαμηλότερες βαθμίδες ως τις πιο κατάλληλες για την έναρξη δράσεων επιχειρηματικού περιεχομένου.

Τέλος, ο παράγοντας της ηλικίας διαφοροποίησε τις απαντήσεις σχετικά με την καταλληλότητα του/της νέου/-ας εκπαιδευτικού για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων αλλά και σχετικά με τον βαθμό αναγκαιότητας του μαθήματος επιχειρηματικότητας στο Δημοτικό Σχολείο. Η προϋπηρεσία δείχνει να σχετίζεται με αποκλίνουσες απαντήσεις όσον αφορά τον βαθμό στον οποίο ο/η διευθυντής/-ντρια της σχολικής μονάδας αποτελεί αρμόδιο φορέα για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Σύμφωνα με την βιβλιογραφία, οι πιο νέοι/-ες εκπαιδευτικοί χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη παιδαγωγική κατάρτιση, καθίστανται πιο ανοιχτοί στις προκλήσεις του εκπαιδευτικού χώρου και πιο προσαρμοστικοί στις αλλαγές (Μπελαδάκης, 2007).

6.3 Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Έπειτα από την ενδελεχή μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας και των συμπερασμάτων της έρευνας, δύνανται να διατυπωθούν οι ακόλουθες προτάσεις για περαιτέρω έρευνα:

- Να διερευνηθεί ο βαθμός ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο διεξάγοντας ποιοτική έρευνα με υποκείμενα είτε τους/τις εκπαιδευτικούς είτε τους/τις διευθυντές/-ντριες της σχολικής μονάδας.

- Να διερευνηθεί ο βαθμός ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος στο Νηπιαγωγείο.
- Να διερευνηθούν οι απόψεις των γονέων και κηδεμόνων των μαθητών/-τριών ως προς την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο διεξάγοντας ποιοτική έρευνα.
- Να υλοποιηθεί σε μια σχολική μονάδα ένα καινοτόμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να καλλιεργεί το επιχειρηματικό πνεύμα και να διεξαχθεί μια έρευνα των απόψεων των εμπλεκομένων πριν και μετά της εφαρμογή του προγράμματος.
- Να επιμορφωθούν οι εκπαιδευτικοί πάνω σε θέματα εκπαίδευσης επιχειρηματικότητας και να διεξαχθεί στη συνέχεια σχετική έρευνα ώστε να διερευνηθεί βαθμός μεταβολής των αντιλήψεών τους σε επιχειρηματικά ζητήματα.

6.4 Σύνοψη

Συνοψίζοντας, φαίνεται από τις απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν αλλά κι από τα αποτελέσματα της ανάλυσης ότι η καινοτομία αποτελεί βασικό κι αναγκαίο στοιχείο για την ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Μέσω της καινοτομίας αλλά κι άλλων στοιχείων, όπως της δημιουργικότητας και της συνεργασίας, προωθείται η ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος, μιας έννοιας η οποία θα πρέπει να καλλιεργείται από τις χαμηλές εκπαιδευτικές βαθμίδες με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού και τη στήριξη κάθε αρμόδιου φορέα. Η διαρκής ενημέρωση κι η ανάληψη πρωτοβουλιών από την πλευρά των εκπαιδευτικών σε θέματα επιχειρηματικότητας κρίνονται απαραίτητες καθώς θα αποτελέσουν το έναυσμα για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Albert, P. & Marion, S. (1997). Ouvrir l'enseignement à l'esprit d'entreprendre. *Les Echos*, 19, 20.
- Baecker, D. (2003). *Organisation und Management*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Charlot, B. & Beillerot, J. (1995). *La construction des politiques d'éducation et de formation*, Paris: PUF.
- Chiguanta, F. (2002). *Youth Entrepreneurship: Meeting the Key Policy Challenges*. Wolfson College, Oxford University Press.
- Cohen, D. K., & Ball, D. L. (2000, April). Instructional innovation: Reconsidering the story. In *Annual Meeting of the American Educational Research Association, New Orleans*.
- Cohen, K.D. & Ball, D.L. (2006). *Educational Innovation and the Problem of Scale*. Ανακτημένο από τον δικτυακό τόπο στις 09-10-2018 <http://sii.soe.umich.edu/documents/CohenBallScalePaper.pdf>
- Coombs, P.A. & Ahmed, M. (1974). *Attacking Rural Poverty: How Non-Formal Education Can Help*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- DeBono, E. (1992). *Serious Creativity: Using the Power of Lateral Thinking to Create New Ideas*. New York: Harper Collins.
- Drucker, P.F. (1985). *Innovation and Entrepreneurship Practice and Principles*. New York: Harper & Row.
- Eickoff, M. (2008). Entrepreneurial thinking and action – an educational responsibility for Europe. *European journal of vocational training*, 45(3), 5-31.
- Freedman, S. (2005). Teacher research, Professional Growth and School Reform. In L. Pease-Alvarez & S. R. Schecter (Eds.), *Learning, Teaching, and Community. Contributions of Situated and Participatory Approaches to Educational Innovation*. Lawrence Erlbaum.
- Fullan, M. (1991). *The New Meaning of Educational Change*. London: Cassell.
- Fullan, M. (1999). *Change Forces: The Sequel Falmer*. Press London and Philadelphia.
- Fullan, M. (2001). *The New Meaning of Educational Change*. 3rd ed. New York: Teachers College Press.

- Fullan, M. (2007). *The New Meaning of Educational Change*. New York: Teachers College Press.
- Fullan, M. (2016). *The New Meaning of Educational Change* (5th ed.). Teachers College Press. Kindle Edition.
- Fullan, M. & Hargreaves, A. (1992). *Teacher Development and Educational Change*. London: The Falmer Press.
- Gaible, Bums, E., & Bums, M. (2005). *Using Technology to Train Teachers: Appropriate Uses of ICT for Teacher Professional Development in Developing Countries*. Washington, DC: infoDev /World Bank.
- Greenan, J.P., Wu, M., Mustapha, R B. & Ncube, L.B. (1998). Attitudes and motivations of vocational teachers regarding program improvement. *Journal of Industrial Teacher Education*, 35 (3), 6-23.
- Greenberg, J., & Baron, R. A. (2000). *Behavior in organizations* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Hargreaves, A. & Evans, R. (1997). *Beyond Educational Reform: Bringing Teachers Back In*. Buckingham: Open University Press.
- Hargreaves, D. (2003). *Education epidemic: Transforming secondary schools through innovation networks*. London: Demos.
- Harris, A. (2009). Big change question: does politics help or hinder education change? *Journal of Educational Change*, 10(1), 63-67.
- Hauschildt, J. (2004). *Innovationsmanagement* (3. Auflage). München: Vahlen.
- Henry, C., Hill, F. & Leitch C., (2005). Entrepreneurship Education and Training: Can Entrepreneurship be taught? Part II. *Education & Training*, 47(3), 158-169.
- Hopkins, D., Ainscow, M. & West, M. (1997). Making sense of change. In M. Preedy, R. Glatter & R. Levacic (Eds.), *Educational Management: Strategy, Quality and Resources*. Buckingham: Open University Press.
- House, E. (1979). Technology versus craft: A ten year perspective on innovation. *Journal of Curriculum Studies*, 11(1), 1–15.
- Huberman, M. (1995). Professional careers and professional development and some intersections. In Guskey, T. & Huberman, M. (Eds), *Professional Development in Education: New Perspectives and Practices*. London: Teachers College Press.

- Inbar, D.E. (1996). *Planning for Innovation in Education*. Paris: UNESCO.
- Jarvis, P. (1987). *Adult Learning in the Social Context*. London: Croom Helm.
- Johannessen, J.A., Olsen, B. & Lumpkin, G.T. (2001). Innovation as newness: what is new, how new, and new to whom?. *European Journal of Innovation Management*, 4(1), 20-31.
- Johannisson, B. (1991). University training for entrepreneurship: Swedish approaches. *Entrepreneurship & Regional Development*, 3(1), 67-82.
- Kennedy, C. (2013). Models of Change and Innovation. In K. Hyland & L. L. C. Wong (Eds.), *Innovation and Change in English Language Education*. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Kirkland, K. & Sutch, D. (2009). *Overcoming the barriers to educational innovation: A literature review*. Bristol: Futurelab.
- Kourilsky, M.L. (1990). Entrepreneurial thinking and behavior: what role the classroom? In C.A. Kent (Ed.), *Entrepreneurship Education: Current Developments, Future Directions*. New York: Quorum Books.
- Law, N., Yuen, A. & Fox, R. (2011). *Educational innovations beyond technology: Nurturing leadership and establishing learning organizations*. New York: Springer Science & Business Media.
- Low, M.B. & MacMillan, I.C. (1988). Entrepreneurship: Past research and future challenges. *Journal of management*, 14(2), 139-161.
- Morrish, I. (1976). *Aspects of Educational Change*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- OECD. (1997). *Reviews of national policies for education: Greece*. Paris: OECD.
- OECD. (2005). *Oslo Manual-Guidelines for collecting and interpreting innovation data* (3rd ed.). Paris: OECD.
- Priestley, M. (2011). Schools, teachers, and curriculum change: A balancing act? *Journal of Educational Change*, 12(1), 1-23.
- Quinn, J.B. (1971). Next Big Industry: Environmental Improvement, *Harvard Business Review*, 49(5), 120-131.

- Russell, R.D. & Russell, C.J. (1992). *An Examination of the Effects of Organisational Norms, Organisational Structure, and Environmental Uncertainty on Entrepreneurial Strategy*. [Doctoral Dissertation]. University of Louisiana.
- Sarafidou, J.O. & Nikolaidis, D.I. (2009). School Leadership and Teachers' Attitudes towards School Change: The Case of High Schools in Greece. *The International Journal of Learning*, 16,(8), 431-440.
- Sarason, S. (1996). *Revisiting: The Culture of the School and the Problem of Change*. Boston: Allyn and Bacon.
- Schaper, M. (2005). *Making ecopreneurs. Developing sustainable entrepreneurship*. Aldershot: Ashgate.
- Schweitzer, M. (2004). Globalisierung als Innovation. In E. Schwatz (Hrsg.), *Nachhaltiges Innovationsmanagement*. Wiesbaden: Betriebswirtschaftlicher Verlag Gabler.
- Steinberg, A. (2003). *Success and decision representations: sense-making in e-entrepreneurship in the wake of the dotcom crash*. [Doctoral Thesis]. London School of Economics and Political Science. London.
- Sultana, R. G. (2001). *Educational innovation in the context of challenge and change: a Euro-Mediterranean perspective*.
- Tharenou, P., Donohue, R. & Cooper, B. (2007). *Management research methods*. New York: Cambridge University Press.
- Timmons J.A., (1994), *New Venture Creation: entrepreneurship for the 21st century*, II: Irwin.
- Timmons, J.A. & Spinelli, S. (2007). *New venture creation: Entrepreneurship for the 21st Century* (7th ed.). Boston: McGraw-Hill.
- Towndrow, P.A., Silver, R.E. & Albright, J. (2010). Setting expectations for educational innovations. *Journal of Educational Change*, 11(4), 425-455.
- Townsend, T. & Bates, R. (2007). *Teacher education in times of change: Globalization, standards and professionalism*. New York: Springer.
- Vandenberghe, R. (1988). School improvement from a European perspective. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 1(1), 79-90.

- Vavouraki, A. (2004). The introduction of computers into education as a state directed initiative: a case study of the Greek policies between the years 1985 and 2000. *Educational Media International*, 41 (2), 145-156.
- Vavouraki, A. (2005). Greece. In *National I.C.T. Policies for Education: Country Reports*. Insight, European Schoolnet.
- Vavouraki, A. (2007). Greece. In *National I.C.T. Policies for Education: Country Reports*. Insight, European Schoolnet.
- Villegas-Reimers, E. (2003). *Teacher Professional Development: An international Review of the Literature*. Paris: International Institute for Educational Planning. Ανακτημένο στις 10-09-2018 από τον δικτυακό τόπο: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133010>
- Vorley, T. & Nelles, J. (2010). Gone corporate? The changing face of entrepreneurship in contemporary universities. *International Journal of Entrepreneurial Venturing*, 2(2), 201-216.
- Wheatley, M. J. (2006). *Leadership and the new science. Discovering order in a chaotic world*. San Francisco.: Berrett-Koehler.
- Zimmerman, J. (2006). Why Some Teachers Resist Change and What Principals Can Do About It. *NASSP Bulletin*, 90(3), 238-249.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αγγελής, Γ. (2010). *Η Κυβερνητική του Μαθησιακού Οργανισμού*. [Διπλωματική Εργασία]. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων MBA-TQM. Πειραιάς.
- Αγγελοπούλου, Β. (2010). *Καινοτόμες δράσεις μουσειακής και εικαστικής αγωγής στην προσχολική ηλικία. (Η λαϊκή μορφή τέχνης του Θεάτρου Σκιών πλαισιωμένη από σύγχρονες εικαστικές και μουσειακές πρακτικές)*. [Διπλωματική Εργασία]. Πανεπιστήμιο Πατρών, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, Κατεύθυνση: Λόγος, Τέχνη και Πολιτισμός στην Εκπαίδευση. Πάτρα.
- Αθανασίου, Ι. (2016). Σχολική ηγεσία και εκπαιδευτική αλλαγή. Δυνάμεις επιρροής και παιχνίδια πολιτικής. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2015(1), 125-140. Ανακτημένο στις 10/09/2018 από τον δικτυακό τόπο <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/edusc/article/view/126/94>
- Αλαχιώτης, Σ. (2002α). Η Ευέλικτη Ζώνη του σχολείου. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 6, 5-14.
- Αλαχιώτης, Σ. (2002β). *Για ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα. Η Διαθεματικότητα και η Ευέλικτη Ζώνη αλλάζουν την παιδεία και αναβαθμίζουν την ποιότητα της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ανακτημένο στις 10-09-2018 από τον δικτυακό τόπο http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/s_alax_diathematikotita.pdf
- Ανδρέου, Α. (2009). *Η επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών και η σχέση της με την αυτό-αποτελεσματικότητα και τις αντιλήψεις τους για την παρακίνηση των μαθητών*. [Διπλωματική εργασία]. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Π.Μ.Σ.: «Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης». Βόλος.
- Ανδρής, Ε. (2016). *Επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού*. Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 2015(1), 156-160.
- Βαβουράκη, Α. (2006). Εκπαιδευτική καινοτομία και αξιοποίηση των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας στην εκπαίδευση – Επιμόρφωση εκπαιδευτικών ή αλληλεπιδραστικός επαγγελματισμός; Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), *Εκπαιδευτικές αλλαγές, η παρέμβαση του εκπαιδευτικού και του σχολείου*, 389-397. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Βεργίδης, Δ. (2001). Δια βίου εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική, Στο Π. Χάρης, Ν. Πετρουλάκης Ν. & Σ. Νικόδημος, Σ. (Επιμ.), *Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση: Διεθνής Εμπειρία και Ελληνική Προοπτική*. Αθήνα: Ατραπός.
- Βλάχος, Δ. (2008). *Η ποιότητα στην εκπαίδευση. Έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*, (15-16). Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων & Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
- Βοζαΐτης, Γ. & Υφαντή, Α. (2006). Αποκεντρωτικές πολιτικές κα τάσεις ενδυνάμωσης του σχολείου κατά την περίοδο 1985-2003 στην Ελλάδα-Κριτική προσέγγιση. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), *Εκπαιδευτικές αλλαγές, η παρέμβαση του εκπαιδευτικού και του σχολείου*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βότση, Ε. (2016). Η εκπαιδευτική καινοτομία στην ελληνική σχολική πραγματικότητα και η αυτονομία της σχολικής μονάδας. *Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία, 1*, 517-523. Ανακτημένο στις 28-08-2018 από τον δικτυακό τόπο <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/inoek/article/view/814>
- Γεωργόπουλος, Α. (2005) (επιμ.). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Ο Νέος Πολιτισμός που Αναδύεται*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γεωργόπουλος, Α. & Τσαλίκη, Ε. (2005). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γκαγκάτσιος, Ι. (2011). Καινοτομία-Επιχειρηματικότητα-Επιχειρήσεις. Αθήνα: Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΙΔΕΚΕ). Ανακτήθηκε στις 12-10-2018 από τον δικτυακό τόπο <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/900>
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας (Σ. Κυρανάκης, Μ. Μαυράκη, Χ. Μητσοπούλου, Π. Μπιθαρά & Μ. Φιλοπούλου, Μετάφ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γραίκος, Ν., (2014). Επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών και ο ρόλος του Σχολικού Συμβούλου: ενδοσχολικές κοινότητες πρακτικής και διαδικασίες εκπαιδευτικού αναστοχασμού. Στο Ζ. Παπαναούμ & Μ. Λιακοπούλου (Επιμ.), *Υποστηρίζοντας την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: Πρόγραμμα «Διάπολις: Εκπαίδευση Αλλοδαπών και Παλιννοστούντων μαθητών». Ανακτημένο στις 17-08-2018 από τον δικτυακό τόπο http://www.diapolis.auth.gr/epimorfotiko_uliko/index.php/2014-09-05-15-40-12/2014-09-05-15-45-43/83-odigos-graikos?showall=1

- Δακοπούλου, Α. (2008). Εκπαιδευτική Αλλαγή - Μεταρρύθμιση - Καινοτομία. Στο Α. Αθανασούλα-Ρέππα, Α. Δακοπούλου, Μ. Κουτούζης, Γ. Μαυρογιώργος & Δ. Χαλκιώτης (Επιμ.), *Διοίκηση Εκπαιδευτικών Μονάδων. Εκπαιδευτική Διοίκηση και Πολιτική*, (Τόμ. Α (2^η έκδ.) σ. 165-211). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Deakins, D. & Freel, M. (2007). *Επιχειρηματικότητα* (Ν. Ρούσσο, Μετάφ.). Αθήνα: Κριτική.
- Δημαράς, Α. (1995). Τα όρια της μεταρρύθμισης. Στο Α. Καζαμίας & Μ. Κασσωτάκης (Επιμ.), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, (σ. 73-83). Αθήνα: Σείριος.
- Δούκας, Χ., Βαβουράκη, Α., Θωμοπούλου, Μ., Kalantzis, Μ., Κούτρα, Χ., & Σμυρνιωτοπούλου, Α. (2008). *Η ποιότητα στην εκπαίδευση-Έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2004). *Τελική Έκθεση της Ομάδας Εμπειρογνομόνων «Εκπαίδευση στην Επιχειρηματικότητα»: Επίτευξη προόδου στην προώθηση του επιχειρηματικού πνεύματος και των συναφών δεξιοτήτων μέσω της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2012). *Ενίσχυση του Επιχειρηματικού πνεύματος και των Επιχειρηματικών δεξιοτήτων στην ΕΕ*. Λουξεμβούργο: Ευρωπαϊκή Ένωση.
- Everard, K.B. & Morris, G. (1999). *Αποτελεσματική Εκπαιδευτική Διοίκηση*. (Δ. Κίκιζας, Μετάφ., Α. Αθανασούλα – Ρέππα, Επιμ.). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Ζαχαρίου, Α. & Καΐλα, Μ. (2011). Η Συμβολή της μη τυπικής εκπαίδευσης στην εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη: το παράδειγμα των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Στο Μ. Καΐλα, Α. Κατσίκης, Π. Φώκιαλη & Α. Ζαχαρίου (Επιμ.), *Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη: νέα δεδομένα και προσανατολισμοί*. Αθήνα: Διάδραση.
- Ιορδανίδης, Γ.Δ. (2006). Διεύθυνση σχολείου και διαχείριση αλλαγής. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), *Εκπαιδευτικές αλλαγές, η παρέμβαση του εκπαιδευτικού και του σχολείου*, 90-97. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ιωαννίδης, Σ., Πολίτης, Τ. & Τσακανίκας, Α. (2005). *Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2004-2005*. Αθήνα: IOBE.
- Ιωαννίδης, Σ. & Τσακανίκας, Α. (2006). *Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2005-2006*. Αθήνα: IOBE.

- Ιωαννίδης, Σ. & Τσακανίκας, Α. (2007). *Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2006-2007*. Αθήνα: IOBE.
- Ιωαννίδης, Σ., Τσακανίκας, Α. & Χατζηγηρήστου, Σ. (2010). *Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2009-2010: Αναζητώντας διέξοδο από την κρίση*. Αθήνα: IOBE
- Ιωαννίδης, Σ. & Γιωτόπουλος, Ι. (2015). *Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2013-14: Η δυναμική της νεανικής επιχειρηματικότητα*. Αθήνα: IOBE
- Jarvis, P. (2004). *Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση. Θεωρία και πράξη* (Α. Μανιάτη, Μετάφ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κακούρης, Α. (2010). *Εννοιολογικές Προσεγγίσεις στην Επιχειρηματικότητα Καινοτομίας*. Αθήνα: Διάυλος.
- Κακούρης, Α. (2013). *Καινοτομία-Επιχειρηματικότητα-Διοίκηση Επιχειρήσεων*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης Ανακτημένο στις 21-10-2018 από τον δικτυακό τόπο <http://kdvm.gr/Media/Default/Pdf%20enotites/1.1.pdf>
- Κανέλλος, Ν. (2015). *Καινοτομία και Επιχειρηματικότητα που βασίζεται στη γνώση στους κλάδους υψηλών τεχνολογιών*. [Διδακτορική Διατριβή]. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Χημικών Μηχανικών-Τομέας ΙΙ, Εργαστήριο Βιομηχανικής και Ενεργειακής Οικονομίας. Αθήνα.
- Καραγιάννης, Η. & Μπακούρος, Ι. (2010). *Καινοτομία και Επιχειρηματικότητα, Θεωρία-Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Σοφία.
- Καραλής, Θ. (2013). *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη διά βίου εκπαίδευση*. Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Καραλής, Θ. & Παπαγεωργίου, Η. (2012). *Εκπαίδευση Εργαζομένων στην Εκπαίδευση Ενηλίκων. Σχεδιασμός, Υλοποίηση και Αξιολόγηση Προγραμμάτων Διά Βίου Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Καράμπελας, Κ., Kelly, A. & Φώκιαλη Π. (2006). Η αλληλεπίδραση και η επικοινωνία μέσα στον σχολικό χώρο ως ουσιώδης προϋπόθεση για επιτυχημένη και βιώσιμη εκπαιδευτική αλλαγή. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), *Εκπαιδευτικές αλλαγές: Η παρέμβαση του εκπαιδευτικού και του σχολείου*, 56-65. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Καρατζιά-Σταυλιώτη, Ε. (2002). Η διαθεματικότητα στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών: Παραδείγματα από την ευρωπαϊκή εμπειρία και πρακτική. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 7, 52-64.

- Καυάλης, Γ. & Βούλγαρης, Σ. (2015). *Εκπαιδευτική Καινοτομία*. Χίος: Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Ανακτημένο από τον δικτυακό τόπο στις 09-09-2018 <http://dipe.chi.sch.gr/autosch/joomla15/index.php/joomlaorg/2013-07-03-14-31-48/80-2013-07-03-14-31-05/101-2015-10-19-10-57-01>
- Κέφης, Β. (2005). *Ολοκληρωμένο μάνατζμεντ. Βασικές αρχές για σύγχρονες οικονομικές μονάδες*. Αθήνα: Κριτική.
- Κοντάκος, Α., Παπαγεωργίου, Ι. & Κιούση, Σ. (2007). Εισαγωγή καινοτομιών στην εκπαίδευση. Στο Φ. Καλαβάσης & Α. Κοντάκος (Επιμ.), *Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού*, (Τόμ. 1, σ. 29-57). Αθήνα: Ατραπός.
- Κοντάκος, Α. (2009). Διαμορφώνοντας μια Κουλτούρα Εκπαιδευτικής Αλλαγής. Στο Α. Κοντάκος & Φ. Καλαβάσης (Επιμ.), *Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού: Τόμ. 3. Αλλαγή και Διακυβέρνηση Εκπαιδευτικών Συστημάτων*, (σ. 77-86). Αθήνα: Ατραπός.
- Κοντάκος, Α., & Αγγελάκου, Ε. Π. (2016). Από τις Θεωρίες Σχολείου στη Σχολική Ανάπτυξη. Στο Α. Κοντάκος & Φ. Καλαβάσης (Επιμ. Σειράς) και Β. Παπαβασιλείου, Π. Σταμάτης & Γ. Φεσάκης (Επιμ. τόμ.), *Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού: Τόμ. 8. Συστημική Ανάπτυξη Εκπαιδευτικών Μονάδων: Τεχνολογική και Παιδαγωγική Συνύφανση*, (σ. 29-64). Αθήνα: Διάδραση.
- Κοντάκος, Α., Φεσάκης, Γ. & Μαυρουδή, Ε. (2018). Διαχείριση ενσωμάτωσης καινοτομίας στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση: Η περίπτωση της μετάβασης του ΠΜΣ ΜΣΑΕΜ σε μικτό μοντέλο διδασκαλίας. Στο Α. Κοντάκος & Φ. Καλαβάσης (Επιμ.), *Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού: Τόμ. 10. Μοντέλα Ανάπτυξης Εκπαιδευτικών Μονάδων: Εφαρμογές της Συστημικής Προσέγγισης και η Εκπαιδευτική Μηχανική της*, (σ. 87-108). Αθήνα: Διάδραση.
- Κουλουμπαρίτη, Α. (2002). Η Ευέλικτη Ζώνη αλλάζει το σχολείο: Μια μελέτη περίπτωσης μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες κι αμοιβαίες δεσμεύσεις. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 6, 57-75.
- Κουτούζης, Μ. (1999). *Γενικές αρχές μάνατζμεντ, τουριστική νομοθεσία και οργάνωση εργοδοτικών και συλλογικών φορέων* (Τομ. Α). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κουτούζης, Μ. (2012). *Διοίκηση – Ηγεσία – Αποτελεσματικότητα: αναζητώντας πεδίο εφαρμογής στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

- Κραγιόπουλος, Ν. (2012). *Η Χρήση των Νέων Τεχνολογιών από τους Εκπαιδευτικούς των Θετικών Επιστημών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. [Διπλωματική Εργασία]. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφικής και Παιδαγωγικής, Τομέας: Παιδαγωγικής, Θεσσαλονίκη.
- Κριαράς, Ε. (1995). *Νέο ελληνικό λεξικό της σύγχρονης δημοτικής γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Κυθραιώτης, Α. (2015). Η φύση της αλλαγής στους σύγχρονους οργανισμούς. Στο Π. Πασιαρδής (Επιμ.), *Διαχείριση αλλαγής, σχολική αποτελεσματικότητα και στρατηγικός σχεδιασμός-Τόμος Ι: Διαχείριση αλλαγής, σχολική αποτελεσματικότητα και βελτίωση* (Τόμ. 1, σ. 1-27). Αθήνα: Ίων.
- Κυριακώδη, Δ. & Τζιμογιάννης, Α. (2015). Οι εκπαιδευτικές καινοτομίες στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Μελέτη των βραβευμένων έργων δράσης «Θεσμός Αριστείας και Ανάδειξη Καλών Πρακτικών». *Θέματα Επιστημών και Τεχνολογίας στην Εκπαίδευση*, 8(3), 123-151. Ανακτημένο στις 28-08-2018 από τον δικτυακό τόπο <http://earthlab.uoi.gr/thete/index.php/thete/article/view/249/129>
- Κωνσταντίνου, Α. (2005). *Πώς θα διευθύνεις αποτελεσματικά το σχολείο σου*. Λευκωσία: Καντζηλάρη.
- Κωττούλα, Μ. (1996). Η προβληματική των εκπαιδευτικών καινοτομιών. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 38, σ. 33-37.
- Λαζάρου, Μ., Παπαγεωργάκης, Π. & Φούζας, Γ. (2016). Η εισαγωγή και εφαρμογή τεχνολογικών καινοτομιών ως παράγοντας διοικητικής αποτελεσματικότητας στην εκπαίδευση. *Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία*, 1, 503-516. Ανακτημένο στις 28-08-2018 από τον δικτυακό τόπο <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/inoek/article/view/813/845>
- Λαΐνας, Α., (2000). Διοίκηση και Προγραμματισμός Σχολικών Μονάδων: Επιστημονικές Προσεγγίσεις και Ελληνική Πραγματικότητα. Στο Ζ. Παπαναούμ (Επιμ.), *Ο Προγραμματισμός του Εκπαιδευτικού Έργου στη Σχολική Μονάδα: Από τη Θεωρία στην Πράξη* (σ. 23-39). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο & Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Λασκαράκης, Γ. (2012). *Η συμβολή του θεσμού του Μέντορα στην επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών. Διερεύνηση των απόψεων εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του Ν. Θεσσαλονίκης*. [Διπλωματική Εργασία]. Πανεπιστήμιο

Μακεδονίας, Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής, Π.Μ.Σ.: «Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση». Θεσσαλονίκη.

- Λεβάρη, Κ. (2008). *Καινοτομική Διδακτική Πρακτική: Το παράδειγμα των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας*. [Διδακτορική Διατριβή]. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών. Ρέθυμνο.
- Μάνεσης, Ν., Κατσαούνος, Η. & Τσερεγκούνη, Α. (2006). Δάσκαλος και εκπαιδευτικές αλλαγές: Διεκπεραιωτής ή συνεργάτης; Στο Γ. Μπεγάκης (Επιμ.), *Εκπαιδευτικές αλλαγές, η παρέμβαση του εκπαιδευτικού και του σχολείου*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Martin, O. (2008.) *Η Ανάλυση Ποσοτικών Δεδομένων* (Η. Αθανασιάδης, Μετάφ.). Αθήνα: Τόπος.
- Ματσαγγούρας, Η. (2002). Ευέλικτη Ζώνη Διαθεματικών Προσεγγίσεων: Μια εκπαιδευτική καινοτομία που αλλάζει το σχολείο. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 6, 15-30.
- Ματσαγγούρας, Η. (2003). *Διαθεματικότητα στη σχολική γνώση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ματσαγγούρας, Η. (2005). Επαγγελματισμός και επαγγελματική ανάπτυξη. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), *Επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ματσαγγούρας, Η. & Χατζηγεωργίου, Γ. (2009). *Εισαγωγή στις επιστήμες της παιδαγωγικής. Εναλλακτικές προσεγγίσεις, διδακτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μαυρογιώργος, Γ. (1999). Επιμόρφωση εκπαιδευτικών και Επιμορφωτική Πολιτική στην Ελλάδα.. Στο Α. Αθανασούλα-Ρέππα, Σ. Ανθοπούλου, Σ. Κατσουλάκης & Γ. Μαυρογιώργος, (Επιμ.), *Διοίκηση Εκπαιδευτικών Μονάδων. Εκπαιδευτική Διοίκηση και Πολιτική*, (Τόμ. Α). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Μαυρογιώργος, Γ. (2008). Η εκπαιδευτική μονάδα ως Φορέας διαμόρφωσης και Άσκησης Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Στο Α. Αθανασούλα- Ρέππα, Α. Διακοπούλου, Μ. Κουτούζης, Γ. Μαυρογιώργος & Δ. Χαλκιώτης (Επιμ.), *Διοίκηση Εκπαιδευτικών Μονάδων. Εκπαιδευτική Διοίκηση και Πολιτική*, (Τόμ. Α. (2η έκδ.) σ. 119-163). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Μαυροσκούφης, Δ. (2002). Η εισαγωγή και η υποδοχή των καινοτομιών στα σχολεία: θεωρητικό πλαίσιο και πρακτικά προβλήματα. *Νέα Παιδεία*, 103, 16-23.
- Μπάκας, Θ. (2006). Ο παρωθητικός ρόλος του Διευθυντή στο σύγχρονο σχολείο. *Παιδαγωγική: Θεωρία και Πράξη*, 1, 117-125.

- Μπάμπα, Μ. & Κουλουμπαρίτση Α. (2013). Εκπαιδευτικές Καινοτομίες και Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών: Σύγχρονες Τάσεις. *Επιστήμες Αγωγής*, 3, 7-22.
- Μπαμπάλης, Θ. (2014). *Από την Αγωγή στην Εκπαίδευση. Επισημάνσεις στην εξέλιξη της Παιδαγωγικής Επιστήμης*. Αθήνα: Διάδραση.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπάρλα, Α. (2017). *Εισαγωγή Καινοτομιών στην Ελληνική Εκπαίδευση. Ο ρόλος της σχολικής ηγεσίας και του μάνατζμεντ*. [Διπλωματική Εργασία]. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Π.Μ.Σ.: «Μοντέλα Σχεδιασμού & Ανάπτυξης Εκπαιδευτικών Μονάδων». Ρόδος.
- Μπελαδάκης, Μ. (2007). *Καινοτομίες στην Εκπαίδευση, Έννοια-Εφαρμογή-Διαχείριση-Αξιολόγηση, Εμπειρική Προσέγγιση: «Η περίπτωση του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου»*. Αθήνα: Μετασπουδή.
- Μπελαδάκης, Ε. (2010). Η συμβολή των ηγετών-στελεχών της εκπαίδευσης στην επιτυχή εφαρμογή των εκπαιδευτικών καινοτομιών. *Διοικητική Ενημέρωση*, 53, σ. 103-111.
- Ντούρου, Ε. (2014). Η επαγγελματική ανάπτυξη και η υποστήριξη του νεοδιοριζόμενου εκπαιδευτικού στο ελληνικό σχολείο, σε περίοδο οικονομικής κρίσης. *Εκπ@ιδευτικός κύκλος*, τόμ. 2, 3, 79-98. Ανακτημένο στις 17-09-2018 από τον δικτυακό τόπο <http://www.educircle.gr/periodiko/images/teuxos/2014/teuxos3/4.pdf>
- Ξωγέλλης, Π. (2006). *Ο εκπαιδευτικός στον σύγχρονο κόσμο*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, (2009). *Πρόταση για την Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Παπαβασιλείου, Β. (2015). *Αειφόρος ανάπτυξη και εκπαίδευση: Το πολυδιάστατο μιας σχέσης*. Αθήνα: Διάδραση.
- Παπαγιάννης, Γ. (2014). *Επιχειρηματικότητα και Εκπαίδευση. Η συμβολή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων επιχειρηματικότητας στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος των νέων στην Ελλάδα*. [Διδακτορική Διατριβή]. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Σχολή Κοινωνικών Ανθρωπιστικών Επιστημών και Τεχνών, Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής. Θεσσαλονίκη.
- Παπακωνσταντίνου, Γ. (2008). Εισαγωγή καινοτομιών στην εκπαιδευτική μονάδα: ο ρόλος του διευθυντή. Στο Δ. Κ. Μαυροσκοφής (Επιμ.), *Οδηγός Επιμόρφωσης. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή*. Θεσσαλονίκη: ΥΠ.Ε.Π.Θ., 231-240.

- Παπανάγος, Ι. (2014). Διαχείριση Προβλημάτων Συμπεριφοράς στη Σχολική Τάξη: Τεχνικές Πρόληψης και Τεχνικές Παρέμβασης. Στο Γ. Παπαδάτος, Σ. Πολυχρονοπούλου & Α. Μπαστέα (Επιμ.), *Πρακτικά 4^ο Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης* (τόμ. 2014, αρ. 2). Αθήνα 20-22 Ιουνίου 2014. Αθήνα: Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, Τομέας Ειδικής Αγωγής και Ψυχολογίας, ΠΤΔΕ. Ανακτημένο στις 27-12-2017 από <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/edusc/article/view/155>
- Παπαναούμ, Ζ. (2005). Ο ρόλος της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στην επαγγελματική τους ανάπτυξη: γιατί, πότε, πώς. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), *Επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Πασιαρδής, Π. (2004). *Εκπαιδευτική Ηγεσία: Από την περίοδο της ευμενούς αδιαφορίας στη σύγχρονη εποχή*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Πετράκης, Π. (2008). *Η επιχειρηματικότητα* (2^η έκδ.). Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Πετράκης, Π. (2012). *Επιχειρηματικότητα και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ευρασία.
- Πιπερόπουλος, Π. (2007). *Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία & Business Clusters*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Πουλής, Π. (2014). *Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί* (7^η έκδ.). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Πυργιωτάκης, Ι. (1999). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ράπτης, Ν. (2006). Η διαχείριση της καινοτομίας από τη σχολική ηγεσία, *Επιστημονικό Βήμα*, 6, 32-42.
- Ρεκλείτης Π. (2002). Η καινοτομία ως «κρίσιμη» διάσταση στην ανάπτυξη των επιχειρήσεων. *Διοικητική Ενημέρωση*, 3.
- Ρεκλείτης, Π. & Τριβέλλας, Π. (2000). Η διαμόρφωση της καινοτομικής συμπεριφοράς των επιχειρήσεων στην Ελλάδα και ο ρόλος της ανταγωνιστικής στρατηγικής. *Διοικητική Ενημέρωση*, 18.
- Rogers, A. (1999). *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων* (Μ. Παπαδοπούλου & Μ. Τόμπρου, Μετάφ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σαΐτης, Χ. (2002). *Ο Διευθυντής στο σύγχρονο σχολείο. Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Σαΐτης, Χ. (2014). *Μύηση των εκπαιδευτικών στα μυστικά της σχολικής ηγεσίας: Σύγχρονες τάσεις και πρακτικές*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

- Σαλτέρης, Ν. (2004). Η πορεία εκσυγχρονισμού στην εκπαίδευση: Από τη μεταρρύθμιση στον εκπαιδευτικό νεωτερισμό. *Νέα Παιδεία*, 110, 15-27.
- Σπυροπούλου, Δ. (2004). Η Ευέλικτη Ζώνη ως εκπαιδευτική καινοτομία: Μια μελέτη περίπτωσης της εφαρμογής της σε τρία Γυμνάσια. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 9, 157-171.
- Σπυροπούλου, Δ., Βαβουράκη, Α., Κούτρα, Χ., Λουκά, Ε. & Μπούρας, Σ. (2007). Καινοτόμα προγράμματα στην εκπαίδευση. *Επιθεώρηση εκπαιδευτικών θεμάτων*, 13, 69-83. Ανακτήθηκε στις 18-08-2018 από τον δικτυακό τόπο <http://www.pi-schools.gr/download/publications/epitheorisi/teyxos13/069-083.pdf>
- Σπυροπούλου, Δ., Αναστασάκη, Α., Δεληγιάννη, Δ., Κούτρα, Χ., Λούκα, Ε. & Μπούρας, Σ. (2008). Καινοτόμα προγράμματα στην εκπαίδευση. Στο Β. Γκιζέλη (Επιμ.), Η ποιότητα στην εκπαίδευση. Έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, (197-240). Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων & Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Storey, D., Greene F., Χασσίδ Ι. & Φαφαλιού Ε. (2011). *Επιχειρηματικότητα για μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις*. Αθήνα: Κριτική.
- Τζουνοπούλου, Π. (2012). *Ηγεσία και Καινοτομία: Ο ρόλος των διευθυντών σχολείων Β/θμιας εκπαίδευσης του Ν. Ημαθίας ως ηγετών στην εισαγωγή, εφαρμογή και διάχυση καινοτομιών*. [Διπλωματική Εργασία]. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Π.Μ.Σ.: «Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης». Βόλος.
- Τσιπλητάρης, Α. (2011). *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού*. Αθήνα: Διάδραση.
- Verma, G.K. & Mallick, K. (2004). *Εκπαιδευτική Έρευνα* (Ε. Γρίβα, Μετάφ.). Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Φωτοπούλου, Β. (2013). *Επαγγελματισμός, Επαγγελματική Ανάπτυξη, Επαγγελματική Ταυτότητα και εκπαιδευτικός. Η περίπτωση των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης*. [Διδακτορική διατριβή]. Πανεπιστήμιο Πατρών, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Αγωγή. Πάτρα.
- Χατζικωνσταντίνου, Γ. & Γωνιάδης, Η. (2009). *Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία. Από την Ίδρυση στη Διοίκηση και την Επιβίωση της Νέας Επιχείρησης*. Αθήνα: Gutenberg.

Χατζηπαναγιώτου, Π. (2014). *Ο ρόλος της κουλτούρας στην αποτελεσματικότητα του σχολικού οργανισμού*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Ψαράς, Χ. (2016). *Διαχείριση της καινοτομίας και ηγεσία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: η περίπτωση της εισαγωγής της Φιλαναγνωσίας στο Δημοτικό Σχολείο*. [Διδακτορική Διατριβή]. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού. Ρόδος.

ΕΠΙΣΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΑ-ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ-ΥΠΟΥΡΓΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Έγγραφο Υπουργείου Παιδείας. Φ.13.1/163822/Δ2/04-10-2016. Έγκριση υλοποίησης εκπαιδευτικού προγράμματος. Ανακτημένο στις 18-11-2018 από τον δικτυακό τόπο <http://dide.eyr.sch.gr/site/sites/default/files/163822-2016.pdf>

Εγκύκλιος Υπουργείου Παιδείας 188142/ΓΔ4/2-11-2017. Σχεδιασμός και Υλοποίηση Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων (Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αγωγής Υγείας, Πολιτιστικών Θεμάτων, Αγωγής Σταδιοδρομίας) για το Σχολικό Έτος 2017-2018. Ανακτημένο στις 18-11-2018 από τον δικτυακό τόπο <https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2017/%CE%95%CE%9E%20188142%2017%20-%CE%A3%CE%A7%CE%95%CE%94%CE%99%CE%91%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A3%CE%9A%CE%91%CE%99%CE%A5%CE%9B%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%97%CE%A3%CE%97%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%93%CE%A1%CE%91%CE%9C%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%A9%CE%9D%CE%A3%CE%A7%CE%9F%CE%9B%CE%99%CE%9A%CE%A9%CE%9D%CE%94%CE%A1%CE%91%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%A9%CE%9D.pdf>

Εγκύκλιος Υπουργείου Παιδείας 171784/Δ7 εσωτ. πρωτ. 075/13-10-2017. Δραστηριότητες με στόχο την ανάπτυξη της καινοτομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στο πλαίσιο του θεσμού του σχολικού συνεταιρισμού. Ανακτημένο στις 18-11-2018 από τον δικτυακό τόπο http://dide.ira.sch.gr/kesyp_/171019142838sep171019.pdf

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2002). Τελική Έκθεση της ομάδας εμπειρογνομόνων της μελέτης-σχεδίου «Διαδικασία Best» με αντικείμενο την εκπαίδευση και την κατάρτιση στην επιχειρηματικότητα. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ανακτημένο στις 25/11/2018 από τον δικτυακό τόπο https://ec.europa.eu/growth/content/best-procedure-project-education-and-training-entrepreneurship-final-report-expert-group-0_en

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2003α). Προτεραιότητα στις μικρές επιχειρήσεις σε μια Ευρώπη που διευρύνεται: ανακοίνωση της Επιτροπής. Ανακτημένο στις 25/11/2018 από τον δικτυακό τόπο <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0026:FIN:EL:PDF>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2003β). Πράσινη Βίβλος για την επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη. Ανακτημένο στις 25/11/2018 από τον δικτυακό τόπο <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2003/EL/1-2003-27-EL-F1-1.Pdf>

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2005). *Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις βασικές ικανότητες για τη διά βίου μάθηση: πρόταση της Επιτροπής*. Ανακτημένο στις 25/11/2018 από τον δικτυακό τόπο [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2005\)0548_/com_com\(2005\)0548_el.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0548_/com_com(2005)0548_el.pdf)
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2006). *Εφαρμογή του κοινοτικού προγράμματος της Λισσαβόνας: προώθηση της επιχειρηματικής νοοτροπίας μέσω της εκπαίδευσης και της μάθησης: ανακοίνωση της Επιτροπής*. Ανακτημένο στις 25/11/2018 από τον δικτυακό τόπο <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0033:FIN:EL:PDF>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2010). *ΕΥΡΩΠΗ 2020: στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη: ανακοίνωση της Επιτροπής*. Ανακτημένο στις 25/11/2018 από τον δικτυακό τόπο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=EL>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2013). *Πρόγραμμα Δράσης για την Επιχειρηματικότητα 2020: Επιστροφή του επιχειρηματικού πνεύματος στην Ευρώπη*. Ανακτημένο στις 25/11/2018 από τον δικτυακό τόπο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0795&from=EN>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή / ΕΑΧΕΑ / Ευρυδίκη, 2016. *Εκπαίδευση στο Επιχειρείν στα σχολεία της Ευρώπης*. Έκθεση Ευρυδίκη. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ανακτημένο στις 18-11-2018 από τον δικτυακό τόπο <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/74a7d356-dc53-11e5-8fea-01aa75ed71a1/language-el>
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. (2000). *Προς την Ευρώπη της καινοτομίας και της γνώσης: απασχόληση, οικονομική μεταρρύθμιση και κοινωνική συνοχή*. Ανακτημένο στις 18-11-2018 από τον δικτυακό τόπο http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_es.htm
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. (2009). *Στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης («ΕΚ 2020»)*. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2009/C 119/02). Ανακτημένο στις 18-11-2018 από τον δικτυακό τόπο [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528\(01\)&from=EL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528(01)&from=EL)
- Νόμος 309/1976. *Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαίδευσης*. Φ.Ε.Κ. 100/τ.Α'30-4-1976.

- Νόμος 1566/1985. *Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις*. Φ.Ε.Κ. 167/τ.Α'/30-9-1985.
- Νόμος 3879/2010. *Ανάπτυξη της Δια Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις*. Φ.Ε.Κ. 163/τ.Α'/21-9-2010.
- Νόμος 4521/2018. *Ίδρυση του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής*. Φ.Ε.Κ. 38/τ.Α'/2-3-2018.
- Σύνταγμα. (1823). *Προσωρινόν Πολιτεύμα της Ελλάδος*. Άστρος.
- Σύνταγμα. (1864). Αθήνα
- Σύνταγμα. (1952). *Περί ψηφίσεως του υπό της Επιτροπής του ΞΗ') 1949 της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής συνταχθέντος νέου Συντάγματος*. Φ.Ε.Κ. 1/τ.Α'/1-1-1952.
- Σύνταγμα. (1975/1986/2001/2008). Φ.Ε.Κ. 120/τ.Α'/27-6-2008.
- Υ.Α Γ2/4867/28-8-92. *Σχολικές Δραστηριότητες*. Φ.Ε.Κ. 629/τ.Β'/23-10-1992
- Υ.Α. Φ3/1085/Γ1/1456/2-12-1997. *Σύσταση σχολικού συνεταιρισμού*. Φ.Ε.Κ. 1107/τ.Β'/15-12-1997.
- Υ.Α Γ2/455/7-2-2000. *Τροποποίηση της Γ2/4867/28-08-1992 απόφασης του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων*. Φ.Ε.Κ. 161/τ.Β'/16-2-2000)
- Υ.Α. 56601/Γ7/23-4-2013. *Επέκταση του θεσμού του σχολικού συνεταιρισμού στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Φ.Ε.Κ. 1127/τ.Β'/10-5-2013.
- Υ.Α. Δ3/15717/1-2-2016. *Επέκταση του θεσμού του σχολικού συνεταιρισμού στις Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης Πρωτοβάθμιας, Δευτεροβάθμιας και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης*. Φ.Ε.Κ. 310/τ.Β'/15-2-2016.

Ηλεκτρονικές Πηγές

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα JA More than Money- Ξοδεύοντας Έξυπνα:

<http://senja.gr//programmes.html>

<http://senja.gr//programmes.html>

<http://senja.gr/programmes/public-schools/1849-ja-more-than-money.html>

<http://senja.gr/component/attachments/attachments.html?task=download&id=794>

Νοιάζομαι και δρω:

<https://www.desmos.org/el/project/to-noiazomai-kai-dro-ylopoieitai-gia-4i-synechi-chronia/>

<https://noiazomaikaidrw.gr/>

http://noiazomaikaidrw.gr/wp-content/uploads/2015/08/1o_TEYXOS_Single_Pages.pdf

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ι. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Α' Μέρος: Δημογραφικά Στοιχεία

1. **Φύλο:** α. Άνδρας β. Γυναίκα
2. **Ηλικία:** α. 21-30 β. 31-40 γ. 41-50 δ. 51 κι άνω
3. **Τίτλος σπουδών (επιλέξτε όποια/-ες απάντηση/-εις σας ταιριάζει/-ουν):**
 - α. Πτυχίο
 - β. Δεύτερο πτυχίο ΑΕΙ/ΤΕΙ
 - γ. Μεταπτυχιακό
 - δ. Διδακτορικό
 - ε. Διδασκαλείο
 - στ. Εξομοίωση
 - ζ. Άλλο:
4. **Χρόνια συνολικής προϋπηρεσίας:**
 - α. 0-4 β. 5-9 γ. 10-14 δ. 15-19 ε. 20 κι άνω
5. **Υπηρεσιακή κατάσταση:**
 - α. Αναπληρωτής/-τρια β. Μόνιμος/-η
6. **Ειδικότητα:**
 - α. Διευθυντής/-ντρια β. Προϊστάμενος/-η γ. Υποδιευθυντής/-ντρια δ. Δάσκαλος/-α

Β' Μέρος: Διαχείριση Καινοτομίας στην εκπαίδευση

7. **i. Έχετε εφαρμόσει κάποιο καινοτόμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα;**
 - α. Ναι β. Όχι**ii. Αν ναι, είχε σχέση με:**
 - α. τη διδασκαλία (το περιεχόμενο, τα μέσα ή τις μεθόδους)
 - β. την οργάνωση και τη διοίκηση της σχολικής μονάδας
 - γ. το σχολικό κλίμα (συμπεριλαμβανομένων όλων των ανθρώπινων σχέσεων που αναπτύσσονται μέσα στη σχολική μονάδα)
 - δ. Άλλο:
8. **Η υλοποίηση εκπαιδευτικών καινοτόμων προγραμμάτων πρέπει να έχει:**
 - α. Υποχρεωτικό χαρακτήρα β. Προαιρετικό χαρακτήρα γ. Άλλο:
9. **Η καινοτομία στην εκπαίδευση συνδέεται με:**
 - α. τη δημιουργικότητα
 - β. την αλλαγή
 - γ. την εισαγωγή πρωτότυπων ιδεών

- δ. τη βελτίωση
 ε. όλα τα παραπάνω
 στ. κανένα από τα παραπάνω
 ζ. Άλλο:

Να κυκλώσετε τον αριθμό που δείχνει σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις:

1=Διαφωνώ απόλυτα 2=Διαφωνώ 3=Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ
 4=Συμφωνώ 5=Συμφωνώ απόλυτα

10. Αρμόδιοι στο να σχεδιάζουν καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι:

α. Υπουργείο Παιδείας	1	2	3	4	5
β. Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης	1	2	3	4	5
γ. Ευρωπαϊκή Ένωση	1	2	3	4	5
δ. Διευθυντής σχολικής μονάδας	1	2	3	4	5
ε. Εκπαιδευτικός	1	2	3	4	5
στ. Άλλο:	1	2	3	4	5

11. Κατάλληλοι για την εφαρμογή καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι:

α. Διευθυντής/-ντρια	1	2	3	4	5
β. Έμπειροι εκπαιδευτικοί	1	2	3	4	5
γ. Νέοι εκπαιδευτικοί	1	2	3	4	5
δ. Άλλο:	1	2	3	4	5

12. Θεωρείτε ως απαραίτητο στοιχείο για την υλοποίηση καινοτομιών στην εκπαίδευση:

α. την κατάρτιση-επιμόρφωση	1	2	3	4	5
β. την υποστήριξη του/της διευθυντή/-ντριας	1	2	3	4	5
γ. την υποστήριξη των συναδέλφων/-ισσών	1	2	3	4	5
δ. τους υλικούς πόρους (υλικοτεχνική υποδομή, εξοπλισμός, χρηματοδότηση)	1	2	3	4	5
ε. Άλλο:	1	2	3	4	5

13. Αναπτύσσετε πρωτοβουλίες για καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις:

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

14. Υπάρχει η ανάγκη για εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών στη σχολική μονάδα:

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

15. Η έννοια της καινοτομίας συνδέεται με την έννοια του επιχειρηματικού πνεύματος:

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Γ' Μέρος: Ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος

16. Η έννοια του «επιχειρηματικού πνεύματος» εμπεριέχει:

α. τη δημιουργικότητα	1	2	3	4	5
β. στρατηγικές επίλυσης προβλήματος	1	2	3	4	5
γ. επικοινωνιακές δεξιότητες	1	2	3	4	5
δ. τη συνεργασία	1	2	3	4	5
ε. την αυτογνωσία	1	2	3	4	5
στ. την κριτική σκέψη	1	2	3	4	5
ζ. Άλλο:	1	2	3	4	5

17. Πιστεύετε ότι (επιλέξτε μία μόνο απάντηση):

- α. κάποιος γεννιέται με επιχειρηματικές ικανότητες
- β. κάποιος εκπαιδεύεται
- γ. και τα δυο
- δ. τίποτα από τα δυο
- ε. Άλλο:

18. Είναι σημαντική η καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών/-τριών στο δημοτικό σχολείο:

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

19. Δράσεις για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να ξεκινούν από το (επιλέξτε μία μόνο απάντηση):

- α. το Νηπιαγωγείο β. το Δημοτικό γ. το Γυμνάσιο δ. το Λύκειο ε. το ΑΕΙ/ΤΕΙ στ. Άλλο:

20. Πρέπει να συμμετέχουν κι οι επιχειρήσεις σε θέματα σχετικά με την επιχειρηματικότητα που αναπτύσσονται στο δημοτικό σχολείο:

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

21. i. Γνωρίζετε κάποιο/-α εκπαιδευτικό/-ά πρόγραμμα/-τα ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος για το δημοτικό σχολείο;

- α. Ναι β. Όχι γ. Άλλο:

ii. Αν ναι, ποιο/-α;

.....
.....
.....
.....

22. Χρειάζεται η διδασκαλία εννοιών και δεξιοτήτων της επιχειρηματικότητας στο δημοτικό σχολείο;

α. Ναι β. Όχι γ. Άλλο:

23. Χρειάζεται η διδασκαλία μαθήματος της επιχειρηματικότητας στο δημοτικό σχολείο;

α. Ναι β. Όχι γ. Άλλο:

24. Δράσεις και προγράμματα για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να περιλαμβάνουν (επιλέξτε μία μόνο απάντηση):

- α. εξειδικευμένες γνώσεις
- β. αλλαγή στοιχείων του χαρακτήρα
- γ. αλλαγή συμπεριφοράς
- δ. αλλαγή νοοτροπίας
- ε. όλα τα παραπάνω
- στ. κανένα από τα παραπάνω
- ζ. Άλλο:

25. Η χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος πρέπει να είναι (επιλέξτε μία μόνο απάντηση):

- α. κρατική
- β. ιδιωτική
- γ. ευρωπαϊκή
- δ. όλα τα παραπάνω
- ε. κανένα από τα παραπάνω
- στ. Άλλο:

26. Τα μαθήματα επιχειρηματικότητας αποτελούν αναγκαία κι ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

27. Τα μαθήματα της επιχειρηματικότητας αναπτύσσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες των μαθητών/-τριών:

α. Ναι β. Όχι γ. Άλλο:

28. i. Σε ποιο βαθμό οι παρακάτω δράσεις προωθούν την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος;

1=Καθόλου 2=Λίγο 3=Ούτε πολύ ούτε λίγο 4= Πολύ 5= Πάρα πολύ

α. παιχνίδια ρόλων	1	2	3	4	5
β. επισκέψεις σε επιχειρήσεις ή αλλού	1	2	3	4	5
γ. μαθήματα επιχειρηματικότητας	1	2	3	4	5
δ. μελέτες περιπτώσεων	1	2	3	4	5
ε. εικονικές επιχειρήσεις	1	2	3	4	5
στ. συναντήσεις/ εκδηλώσεις με επιχειρηματίες/επιχειρήσεις	1	2	3	4	5

ii. Έχετε να προτείνετε εσείς κάποια άλλη δράση;

α. Ναι β. Όχι γ. Άλλο:

iii. Αν ναι, ποια;

.....

29. i. Έχετε καταρτιστεί σε θέματα επιχειρηματικότητας;

α. Ναι β. Όχι γ. Άλλο:

ii. Αν όχι, θα θέλατε να καταρτιστείτε σε θέματα επιχειρηματικότητας;

α. Ναι β. Όχι γ. Άλλο:

iii. Αν έχετε καταρτιστεί, πώς;

α. Με μαθήματα στο Πανεπιστήμιο

β. Παρακολούθηση σεμιναρίων

γ. Ατομικό διάβασμα-προσωπική μελέτη

δ. Συμμετοχή σε σχετικό πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών

ε. Άλλο:

Ευχαριστούμε πολύ για τον χρόνο και τη βοήθειά σας!

Π. ΣΥΝΟΔΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού

Π.Μ.Σ. «Μοντέλα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Εκπαιδευτικών Μονάδων»

Αγαπητέ/-ή συνάδελφε/-ισσα,

Ονομάζομαι Γιαννακοπούλου Σταυρούλα κι είμαι εκπαιδευτικός στο 2^ο Δημοτικό Σχολείο Ρίζας Ζακύνθου. Το ερωτηματολόγιο που ακολουθεί σχεδιάστηκε στο πλαίσιο της εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας με θέμα: «Η διαχείριση της καινοτομίας στην εκπαίδευση: Η ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο».

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση της ανάπτυξης του επιχειρηματικού πνεύματος στο Δημοτικό Σχολείο, που περιλαμβάνει γνώσεις, δεξιότητες κι ικανότητες των παιδιών γύρω από την επιχειρηματικότητα, στο πλαίσιο υλοποίησης καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Η συμβολή σας είναι καθοριστικής σημασίας για την επιτυχή διεξαγωγή της έρευνας διαθέτοντας λίγο από τον πολύτιμο χρόνο σας για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου που ακολουθεί.

Σχετικά με τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου:

- Το ερωτηματολόγιο είναι **ανώνυμο**. Δεν απαιτούνται στοιχεία που να δηλώνουν την ταυτότητά σας.
- Δεν υπάρχει **σωστή ή λανθασμένη απάντηση**. Αυτό σημαίνει ότι η κάθε απάντηση εκφράζει την προσωπική σας άποψη.
- Για την επιτυχή ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας θα μας βοηθήσετε με το να απαντήσετε στο **σύνολο των ερωτήσεων**.

Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων για τον χρόνο και τη συμμετοχή σας.

Με εκτίμηση,

Γιαννακοπούλου Σταυρούλα,

Εκπαιδευτικός ΠΕ70,

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια

Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2018